شەیخ سەئدی

گوڵستان

(گلستان سعدی)

مللەتلەر نەشریاتی

شەيخ سەئدى

گۈلىستان

(گۇلستان سەدى)

تەرجىمە قىلغۇچى: رەھمىتۇللا جارى

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تېيىپجان ئېلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

سوز بېشى 1

دىباچە 1

بىرىنچى باپ پادىشالارنىڭ خۇلقى ـ ئادىتى توغرىسىدا..... 24

ئىككىنچى باپ دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا..... 90

ئۈچىنچى باپ قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا..... 146

توتىنچى باپ سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا..... 189

بەشىنچى باپ ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا..... 201

ئالتىنچى باپ زەئىپلىك ۋە قەيسىلىق توغرىسىدا..... 227

يەتتىنچى باپ تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا..... 237

سەككىزىنچى باپ ئۇزۇنارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

..... 274

خاتىمە..... 328

سوز بېشى

پارس خەلقىنىڭ 13 ـ ئەسىردە ئوتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىرى شەيخ سەئدىنىڭ① «گۈلىستان» نامىلىق مەشھۇر ئەسىرى يالغۇز پارس كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىلا ئەڭ قىممەتلىك بايلىق ۋە مۇھىم يادىكارلىقلاردىن بىرى بولۇپ قالماستىن، بەلكى جاھان مەدەنىيەت غەزنىسىدىمۇ ئوزىگە مۇناسىپ ھورمەتلىك بىر ئورۇننى ئىگىلىگەن.

«گۈلىستان» قاپىيىلىك سوزلەردىن تۇزۇلگەن قىسقا ھىكايىلەر، ھىكمەتلەر، ئىبرەتلىك سوزلەر توپلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر بىر ھىكايە ئاپتورنىڭ مۇڭاپىق شەكىلدىكى مىسرالىرى قىستۇرۇلغان. سەككىز باپلىق بۇ نادىر ئەسەردە شۇ زامانىدىكى ئىجتىمائى تۇرمۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرەپلىرى، بولۇپمۇ 13 ـ ئەسىردىكى فېئودالىزىم جەمئىيىتىنىڭ تۇرلۇك قاتلاملىرىدىكى ھاياتنىڭ رېئال مەنزىرىسى ئاجايىپ تولۇق سۈرەتلەپ بېرىلگەن، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقىنى سۆيۈش، ساداقەت، ۋاپا، مېھرى ـ مۇھەببەت، سېخىلىق، ئالىجانابلىق ۋە باشقا گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتلەر مەدھىيىلەنگەن. قالاقلىق، جاھالەت، رىياكارلىق، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، ئاچكوزلۇك، زالىملىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جەمئىيەتتىكى چىرىكلىك ـ

---

① تولۇق ئىسمى شەيخ مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى.

لەر ھەجۇی تىل بىلەن كەسكىن تەنقىت ئاستىغا ئېلىنغان.

شائىرنىڭ ھاياتى توغرىسىدا مەخسۇس ماتېرىيال يوق، پەقەت ئاپتور ئوز ئەسەرلىرىدە زىكرى قىلغان بەزى پاكىتلار بىزگە ئۇنىڭ تەرجىمھالى توغرىسىدا ئومۇمى چۈشەنچە بېرەلەيدۇ.

سەئدى 1203 - يىلى ئوپچورىسىدە ئىرانىنىڭ شىراز شەھىرىدە ئوتتۇرا قاتلامغا مەنسۇپ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. تەخمىنەن 20 ياش ۋاقتىدا ئوتتۇرا شەرقنىڭ مەدەنىيەت مەركىزى ھىساپلانغان قەدىمىي شەھەر باغداتقا بېرىپ، مەشھۇر «نىزامىيە» مەدرىسىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ كىچىك چېغىدىلا ئوز ۋەتىنىدىن كوپ قېتىم سەپەرگە چىقىپ، چەت مەملىكەتلەردە ۋە شەرقنىڭ بىرمۇنچە شەھەرلىرىدە ساياھەتتە بولغان، ئون توت قېتىم ھەج قىلغان؛ غەرپتە شىمالىي ئافرىقىغا قەدەر بارغان، ئەرەپ سەھرالىرىنى كەزگەن، مىسىر، ھەبەشىستان، تۈركىيە قاتارلىق مەملىكەتلەردە بولغان، دەمەشق، ئىرۇسالىم، تىرىپولى، ھەلەب قاتارلىق شەھەرلەرنى كورگەن؛ شەرقتە ئافغانىستان، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىدا سەپەر، زىيارەتتە بولغان، ئېلىمىزنىڭ قەدىمىي شەھرى بولغان قەشقەرغىمۇ كېلىپ كەتكەن.

شائىر دەرۋىشلىك ھاياتىنىمۇ باشتىن ئوتكۈزگەن. ئەھلى سەلىپ ئۇرۇشى ۋاقتىدا، ئۇ فەرەڭلەرنىڭ ئەسىرلىگىدىمۇ بولغان، چوڭ شەھەرلەردە ئالىملارنىڭ مۇنازىرىلىرىگە قاتناشقان، چەت يۇرتلاردا نۇرغۇن ئىشلارنى، ئاجايىپ ۋەقەلەرنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن، ئاچچىق ئەلەملەرنى، ئولۇم خەۋپى، ئاچلىق، مۇھتاجلىق دەردىنى تارتقان، 30 يىلچە چەتئەلدە يۇرۇپ، ھەر بىر جايدا ئىجتىمائى تۇرمۇشنى ئوزىگە خاس زىرەكلىك ۋە ماھارەت بىلەن كۇزەتكەن

ۋە ئۇگەنگەن. سەئدى ئاخىرى ئۇز ئانا يۇرتى شىرازغا قايتىپ كېلىپ (1257 - يىل) يېرىم ئەسىرلىك تۇرمۇش تەجرىبىسى ئاساسىدا ئاۋال «بوستان» ناملىق شېئىرىي ھېكايىلەر توپلىمىنى، ئۇنىڭدىن بىر يىل كېيىن (1258 - يىل باھاردا) «گۈلىستان» ناملىق ئولمەس ئەسىرىنى ياراتقان. شائىر بۇ ئىككى ئەسەرنى يېزىشتا خەلقىقە پەندى - نەسىھەت ۋە تەربىيە بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئاپتور «گۈلىستان»نىڭ خاتىمىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكۈزدۇق،
بۇ بىلەن بىر بولۇك چاغنى ئوتكۈزدۇق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت،
ئەلچىنىڭ بۇرچى خەۋەر بېرىشلا پەقەت.

سەئدى ئۇز زامانىسىدە يۈكسەك ئەخلاقنىڭ ئالىجاناپ كۈيچىسى، ئادالەتنىڭ قىزغىن ھىمايىچىسى بولغان ئىدى. ئۇ دۇنيادىكى قارىمۇ - قارشىلىقلارنى، ئادەمىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەچكە، بۇ قارىمۇ - قارشىلىقلارنى ئۇز ئەسەرلىرىدە دانالىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇ دۇنياغا، ئۇز ۋەتىنىگە، كىشىلەرگە مۇھەببەت بىلەن قاراشنى تەرغىپ قىلغان، خەلقىلەرنىڭ قېرىنداشلىغى ۋە باراۋەرلىگىنى ياقىلىغان. شائىر تەخمىنەن 1292 - يىلى 90 يېشىدا ۋاپات بولغان.

«گۈلىستان» يۈكسەك بەدىئى قىممەتكە ئىگە زور ئەدەبىي ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى نۇرغۇنلىغان تارىخ، جۇغراپىيىگە ئائىت

باي مەلۇماتلارنى ئوز ئىچىگە ئالىغان مەنبە سۈپىتىدىمۇ پايدىلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىر ئەسەردۇر، شۇنىڭدەك پارىس كىلاسسىك ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك يادكارلىغىدۇر.

شائىر بۇ ئەسىرىنى خەلق ئىجادىيىتى، خەلق كوزقارىشى ۋە خەلق تىلى ئاساسىدا يېزىپ چىقىلقىتىن، بۇ ئەسەر بارلىقا كەلگەن كۈندىن تارتىپلا يېقىن ۋە ئوتتۇرا شەرقنىڭ ھەممە يېرىگە، ئوتتۇرا ئاسىياغا تېزلا مەشھۇر بولغان ۋە خەلق ئىچىدە كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭدىكى نۇرغۇنلىغان ئىبرەتلىك سوزلەر ۋە ھىكمەتلەر خەلق ماقال-تەمسىللىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، تا ھازىرغا قەدەر خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كەلمەكتە.

شۇنىڭمۇ ئېيتىپ ئوتۇش كېرەككى، شەيخ سەئدى فېودالىزىم دەۋرىدە ياشىغان، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان كىشى بولغانلىقتىن، بۇ ئەسەردە بەزىبىر پاسسىپ پىكىرلەرنىڭ ئىپادىلىنىپ قېلىشى تەبىئى ئەھۋال.

«گۈلىستان» مەيدانىغا كېلىش بىلەن ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۈركىيە، مىسىر، ھىندىستانلاردا ۋە باشقا مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كوچۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ نۇرغۇن قولىيازما نۇسخىلىرى بارلىققا كەلگەن، مانا شۇ قولىيازمىلار ئاساسىدا بۇ ئەسەر، شەرقتە بولسۇن، شۇنىڭدەك غەربتە بولسۇن، تەكرار-تەكرار نەشر قىلىنىغان، ھازىرقى ۋاقىتتا ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۈركىيە، مىسىر، ئافغانىستان، كاپكازلاردا ۋە ياۋروپادا ھەرقايسى دەۋرلەردە تاش باسما ۋە مىخ مەتبەدە بېسىلىپ چىققان ھەر خىل نۇسخىلىرى 200 گە يېتىدۇ.

شۇنى قەيت قىلىپ ئوتۇش كېرەككى، بۇ ئەسەردە ھەرقايسى

مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كوچۇرۇلۇش ۋە بېسىلىش جەريانىدا كاتىپلارنىڭ نادانلىغى ۋە بىپەرۋالىغى تۈپەيلىدىن، نۇرغۇن سەھۋەنلىك-خاتالىقلار كورۇلۇپ كەلگەن، ھەتتا ئاپتور ئوزى ئېيتىپ-مىغان يات سوزلەر، يات جۇملىلەر، شېئىرلار بۇ ئەسەرگە كىرگۈزۈپ قويۇلغان. بەزى كاتىپلار كوچۇرۇش جەريانىدا شائىرلىق ئىلھامى تۇتۇپ كېتىپ، مەزمۇنسىز، ئاددى شېئىرلارنى يېزىپ قوشۇپ قويغان. ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن ھەر خىل نۇسخىلاردا بۇ ئېلىشمانچىلىق، بۇلغىنىش كوزگە ياقتال چېلىقىدۇ. ھەر بىر ھىكايىنى ئوقۇغاندا، سوز-جۇملىلەردىكى كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ ئوخشاشماسلىغى، ئالمىشىپ كەتكەن سوزلەر ياكى ئوشۇق سوزلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا ئەڭ موتۇەر ھىساپلانغان بىرقانچە نۇسخىلاردىمۇ بەزى پەرقلەر بار.

بۇ ئەسەردە يۇز بەرگەن قالايمىقانچىلىق-خاتالىقلارنى تۇگىتىش ۋە ئەسەرنىڭ ئەسلى تېكىستىنى تۇرغۇزۇش يۇزىسىدىن 16-ئەسىر-دىن باشلاپ ئىران، تۇركىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەردە كوپلىگەن ئالىملار بىرمۇنچە ئىلمىي ئىشلارنى قىلدى ۋە بۇ ساھەدە مۇئەييەن نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

«گۈلىستان»نىڭ تۇركچە تەرجىمىسى 15-ئەسىردىلا مەيدانغا كەلگەن. 16-ئەسىردە تۇركىيىلىك مەشھۇر تىلشۇناسلاردىن سۇرۇرى، شەمئى ۋە سۇدى ئارقىمۇ-ئارقا «گۈلىستان»نىڭ شەرھىنى يېزىپ چىققىپ، ھەر بىرى ئوز ئەسىرىگە «شەرھى گۈلىستان» دەپ نام قويغان. سۇرۇرى بۇ ئەسەرنى تولۇق ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئەسلىي پارىسچە تېكىستى بىلەن بىللە باستۇرغان. ئۇنىڭدىن كېيىن

ئىران، تۇركىيە، ھىندىستان ۋە باشقا مەملىكەتلەردە نۇرغۇنلىغان شەرھىي نۇسخىلار بارلىقىغا كەلگەن بولسىمۇ، سۇدىنىڭ «شەرھى گۇلىستان»ى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئالايىتەن ئورۇن تۇتىدۇ.

«گۇلىستان» خېلى بۇرۇنلا ياۋروپادىكى تىلشۇناسلارنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلپ قىلغان. 17-ئەسىردە گوللاندىيىلىك مەشھۇر سايياھەتچى ئادام ئولېئارى بۇ ئەسەرنى نېمىسچىغا تەرجىمە قىلغان، 1651-يىلى گېئورگى گېنتسىي لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىپ، پارىسچە تېكىستى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى 1791-يىلى خارىنگتون، 1806-يىلى گىلادۇىن، 1807-يىلى جەيمس دىيۇمۇلىن، 1827-يىلى جون كوكس، 1850-يىلى ئېستۇنىڭ ئىشلىگەن ۋە تولۇق نەشر قىلدۇرغان. كېيىنكىلىرى ئالدىنقىلىرىنىڭ خاتالىق-كەمچىلىكلىرىنى تۈزەتكەن. ئەڭ كېيىنكى ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ۋېنگرىيىدە تۇغۇلۇپ، ھىندىستاندا قىرىق يىل ھايات كەچۈرگەن ئالىم ئىدۋارد رېھاتسېك (E·Rehatsek) ئىشلىگەن. بۇ تەرجىمە ئىران تىلشۇناسلىرىنىڭ نەزىرىدە مۇكەممەل ۋە موتۇەر تەرجىمە ھىساپلانماقتا.

رۇسچە تەرجىمىسى 18-ئەسىردە ئولېئارىنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى 1922-يىلىدىكى پېروفېسسور بېرتېلسنىڭ تەرجىمىسىگىچە بىرنەچچە نوۋەت نەشر قىلىنغان. كېيىنكى يىللاردا بۇ ئەسەرنىڭ رۇسچە تەرجىمىسى ئۇستىدە ئازەربەيجانلىق ئالىم رۇستەم ئەلىيوپ مەخسۇس ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارغان بولۇپ، ئەسەرنىڭ ئەڭ توختالغان مەتنى (تېكىستى)نى ئىلمىي ۋە بەدىئى جەھەتتىن پۇختا بولغان تەرجىمىسى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

«گۈلىستان» خېلى بۇرۇندىن تارتىپ جۇڭگو ئالىملىرىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتقان ئىدى. بۇ ئەسەرگە بولغان قىزىقىش كېيىنكى يىللاردا يەنىمۇ كۈچەيدى. 1927-يىلى تارىخچى ۋە ئەدەبىياتشۇناس جېن جىندۇ «ئەدەبىيات پۈروگرامىسى» دېگەن كىتابۇنىڭ ئىككىنچى قىسمىدا شەيخ سەئدى توغرىلىق ئالايىتەن توختالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئايرىم ھېكايەتلەر خەنزۇ تىلىغا ئۇزلۇكسىز تەرجىمە قىلىنىپ تۇردى. 1958—1959-يىللىرى تولۇق تەرجىمىسى نەشر قىلىندى. بۇ ئەسەرنى يەنە 1980-يىلى خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تولۇق نەشر قىلدى. بۇ نەشرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى يولداش شۇي جيەنفۇ ئەنگلىيەلىك ئىرانشۇناس ئالىم ئېستۇۋىك (E.B.Eastwick) نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن ئىشلىگەن.

«گۈلىستان» شىنجاڭدا قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان مەدرىسەلەردە دەرسلىك سۈپىتىدە ئوقۇلۇپ كەلگەن. پارىس تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى ئۆگەنگۈچىلەر بۇ كىتابنى بىرىنچى قەدەمدە قولغا ئالماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. «گۈلىستان»نىڭ ئىران، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە باشقا جايلاردا تاش باسمىدا بېسىلغان ھەر خىل نۇسخىلىرى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان قەشقەر ۋە باشقا شەھەرلەرنىمىزدە كەڭ تارالغان. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تاشكەنتلىك مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى تۈركچىگە تەرجىمە قىلغان بولۇپ، «شەۋقى گۈلىستان»① دەپ نام قويغان. بۇ كىتابمۇ خەلقنىڭ قولىدا ئانچە-مۇنچە

① «شەۋقى گۈلىستان» — 1910-يىل ئوپچورىسىدە تاشكەنتتە تاش باسمىدا بېسىلىپ چىققان. مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى چاغاتاي تىلى ئاساسىدا سوزمۇ-سوز تەرجىمە قىلغان بولۇپ، ئەسلى تېكىستنىڭ ئاستىغا

ساقلىنىپ قالغان.

ئازاتلىقنىڭ هارپىسىدا غۇلجىدا چىققان «ئىنتىپاق» ژورنىلىنىڭ ئايرىم سانلىرىدا بەزى هىكايەتلەرنىڭ تەرجىمىسى بېسىلىپ چىققان.

بۇ قېتىم كەڭ كىتاپخانىلارنىڭ ئېهتىياجىنى كوزدە تۇتۇپ، بۇ ئەسەرنى تەرجىمە قىلىشقا جاسارەت قىلدىم. تەرجىمە جەريانىدا بىرقانچە نۇسخا سېلىشتۇرۇپ چىقىلدى، مېنىڭ قارىشىمچە، «گۈلىستان»نىڭ ئەڭ توختالغان تېكىستى 1971 - يىلى تېهرانىدا مۇهەممەد هۇسەيىن تەسبىهى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان پارىسچە - ئىنگلىزچە نۇسخىسىدىكىسى بىلەن 1959 - يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارىسچە - رۇسچە نۇسخىسىدىكىسى هىساپلىنىدۇ. بۇ ئىككى كىتاپنىڭ تېكىستى بىر بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. بۇ ئەسەر ئاشۇ ئىككى كىتاپتىكى تېكىستلەرگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى.

بۇ تەرجىمە بىرىنچى قېتىمقى ئەمگەك بولغانلىقتىن، سەهۋەنلىك - خاتالىقلارنىڭ كورۇلۇشى تەبىئى. كىتاپخانىلارنىڭ تۇزىتىش پىكىر - لىرىنى قارشى ئالىمەن.

ر.جارى

1982 - يىل، يانۋار.

قۇرمۇ - قۇر ئورۇنلاشتۇرغان. كىتاينىڭ هاشىيىسىدە بېرىلگەن شەرهى خېلى تولۇق، مەدرىسەدە تەهسىل كورگەن كىشىلەر بۇنىڭدىن خېلى ئوبدان پايدىلىنالايدۇ.

دىباچە

(مۇقەددىمە)

بسم الله الرحمن الرحيم

(شەپقەتلىك، مېھرىۋان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

1

قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغ خۇداغا مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش يېقىنلىققا سەۋەپ بولىدۇ، شۇكرىنى بەجا كەلتۈرۈش بىلەن نېئمەت كۆپىيىدۇ؛ ھەر نەپەس بەدەنگە سۈمۈرۈلگەندە، ئۇ ئۇمۇرنى ئۇزارتىدۇ، سىرتقا چىقىرىلغاندا تەنگە ھوزۇر بېغىشلايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ھەر نەپەستە ئىككى نېئمەت مەۋجۇت ۋە ھەر بىر نېئمەت ئۈچۈن شۇكۇر لازىم.

كىمنىڭ بار قولى ھەم تىلىدا ئىمكان،
چىققىلى شۇكرىنىڭ ئەھدىدىن ئاسان؟

"ئەي داۋۇد خانىدانى! شۇكۇر قىلىڭلار، ھالبۇكى، بەندىلىرىم ئىچىدە شۇكۇر قىلغۇچىلار ئاز."①

① قۇرئان 34 ـ سۈرە، 13 ـ ئايەت.

ياخشىدۇر بەندىگە ئوز قۇسۇرى ئۇچۇن
كەچۈرۈم سورىسا خۇدا ئالدىدا.
ئۇنداق بولمىغاندا خۇداغا لايىق
شۈكرىنى ھېچ ئادەم قىلالماس ئادا.

ئۇنىڭ ھىساپسىز رەھمەت يامغۇرى ھەممە يەرگە تەڭ چۈشىدۇ؛ مول نېمەتلىك سېخى داستىخىنى ھەممە جايغا سېلىنغان. ئۇ بەندىلىرىنىڭ نومۇس پەردىسىنى قاتتىق گۇنا سەۋىۋى بىلەن يىرتىپ تاشلىمايدۇ، كۇندىلىك رىزقى-نەسىۋىسىنى نالايىق خاتالىقلار سەۋىۋى بىلەن توختىتىپ قويمايدۇ.

ئەي كەرەم ئىگىسى، غايىپ غەزنەڭدىن
بەھرىمەن قىلىسەن گەبر، تەرسانى.①
دوشمەنلەرگىمۇ نەزىرىڭ چۈشەر،
قۇرۇق قويمايسەن دوست-ئاشنانى.

ئۇ تاڭ شامىلى—فەرراشقا② زۇمرەت گىلەملەر سېلىشنى بۇيرۇدى ۋە ئىنكىئانا—باھار بۇلۇتىغا زىمىن بوشۇگىدىكى ئوسۇملۇكلەر قىزلىرىنى (ياش مايسىلارنى) پەرۋىرىش قىلىشنى تاپشۇردى؛ دەرەخلەرنى نوروزلۇق كىيىم بىلەن—يېشىل ياپراق تون بىلەن كىيىندۇرۇپ، ئۇششاق بالىلىرىنىڭ—شاخ-پوتاقلىرىنىڭ بېشىغا

---

① گەبر—ئوتقا چوقۇنىدىغان بۇتپەرەس؛ تەرسا—خرىستىيان.
② فەرراش—يەر سۈپۈرگۈچى ھەم توشەك سالغۇچى خىزمەتكار.

باهار پەسلىنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن گۈلتاجـ
لارنى قويىدى: ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئاغزىدىن يانغان قۇسۇق ئۇنىڭ
قۇدرىتى بىلەن ئەڭ ياخشى ھەسەلگە ئايلىنىدۇ؛ خورما ئۇرۇغى
ئۇنىڭ تەربىيىسى بىلەن ئىگىز دەرەخ بولۇپ قەد كوتىرىدۇ.

بۇلۇت، شامال، ئاي، كۈن، ئاسمان ساڭا خىزمەتتە،
ئەگەر بىر نان كەلسە قولغا، يېمە غەپلەتتە.
ئەتراپىڭدا فەرمانبەردار ھەممە سەن ئۈچۈن،
ئىنساپسىزلىق، ھەق ئەمىرىدىن قاچساڭ، ئەلۋەتتە.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، كائىناتنىڭ باشچىسى، مەۋجۇداتنىڭ پەخرى،
ئالەم خەلقىنىڭ شەرەپ-شانى، ئادەملەرنىڭ سەرخىلى، زامانىنىڭ
كامالەتكە تولغان كىشىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامدىن—

شاپائەتچى، ئەلچى، سەخى، بىغۇبار،
كەرەملىك، ئۇلۇغۋار، ئەزىز، موھىردار.①

* * *

نەغەم ئۇممەتكە قورغاندىن سېنىڭدەك باشپانا تۇرسا؟
دېگىز دولقۇنلىرى خەۋپسىز، ئەگەر نۇھ كېمە باشقۇرسا.②

---

① موھىردار—ئەرەبچە "ۋەسىم" — دۇمبىسىگە پەيغەمبەرلىك موھىرى بېسىلغان دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ بىر سۈپىتى.
② رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، نۇھ پەيغەمبەر ئادەم ۋە ھايۋانلارنى كېمىگە سېلىپ توپان سۈيىدىن قۇتقۇزۇپ قالغان.

* * *

يەتتى يۈكسەككە ئوز كامالى بىلەن،
يەڭدى زۇلمەتنى نۇر جامالى بىلەن.
نەپس ھەم كوركەم ئۇندا بار خىسلەت،
دۇنيا قىلىڭ ئاڭا، ئەھلى ئايالى بىلەن.

ـــبزگە يېتىپ كەلگەن ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: قاچاندا بولمـسۇن، تۇرمۇشى پەرىشان گۇناكار بەندىلەردىن بىرى قوبۇل قىلسا دىگەن ئۇمىت بىلەن ئۇلۇغ ۋە بۇيۇك خۇدانىڭ دەرگاھىدا توۋىغا قول كوتەرسە، ئەمما ئالـلاتائالا ئۇنىڭغا نەزەر قىلمىسا، ئۇ يەنە كەچۇرۇم سورايدۇ، ئالـلاتائالا ئىككىنچى قېتىم رەت قىلسا، ئۇ ئادەم يىغا-زارى بىلەن يەنە يالۇۋىرىدۇ. شۇندىن كېيىن ئاللاتائالا ئېيتىدۇ:

"ئەي پەرىشتىلىرىم، بەندەمدىن راستىنلا ئۇيالدىم، چۇنكى ئۇنىڭ مەندىن باشقا پەرۋەردىگارى يوق؛ شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئوتتۇم، ئۇنىڭ دۇنياسىنى قوبۇل قىلدىم، ئۇنى ھاجەتـتىن چىقاردىم، چۇنكى بەندىنىڭ كوپ دۇنيا ۋە يىغا-زارىسىدىن ئۇيىلمەن".

قارا، بۇ خۇدا قانچىلىك رەھىمدىل،
گۇنانى قىلار بەندە، ئەمما ئۇ خىجىل.

ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق كەئىبسىدە مۇقىم رىيازەت چەككۇچىلەر ئوز-لىرىنىڭ تولۇق ئىبادەت قىلالمىغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىپ: "ساڭا

لايىغدا ئىبادەت قىلالمىدۇق" دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ جامالىنى تەسۋىر قىلغۇچىلار ھەيرەتتە قېلىپ: "بىز سېنى تېگىشلىك دەرىجىدە تونۇيالمىدۇق" دېيىشىدۇ.

گەر كىشى ۋەسپىنى مەندىن سورىسا،
نىمەدەر بىر دىلسىز، بولمىسا نىشان؟①
ئاشقلار مەشۇقنىڭ قۇربانى تۇرسا،
ئولۇكتىن كەلمەيدۇ ئاۋاز ھېچقاچان.

بىر تەقۋادار② بېشىنى ياقىسىغا چوكۇرۇپ ھەقىقەت دېگىزىغا غەرق بولغان ئىدى، ئۇ بۇ ھالەتتىن ئۆزىگە كەلگەندە دوستلىرىدىن بىرى چاقچاق قىلىپ: "سەن سەيرە قىلغان بوستاندىن بىزگە نىمە تۇھپە ـ كارامەت ئېلىپ كەلدىڭ؟" دەپ سورىدى. "ئېسىمدىكى، ـــ دىدى تەقۋادار، ـــ گۈلنىڭ قېشىغا بېرىش بىلەنلا ئىتتىگىمنى (گۈل بىلەن) تولدۇرۇپ، دوستلىرىمغا ھەدىيە قىلاي دېگەن ئىدىم. ئەمما يېتىپ بارغىنىمدا گۈلنىڭ ھىدى مېنى شۇنداق مەس قىلدىكى، ئىتتىگىم قولۇمدىن چىقىپ كەتتى".

---

① بۇ مىسرا: "كۆڭلىدىن ئايرىلغان ئاشىق خۇدانىڭ بەلگە ـ نىشانى بولمىسا، ئۇنىڭ ھەققىدە نىمە دەپ بېرەلەيدۇ؟" دېگەن مەزمۇندا.

② ئەسلى تېكىستتە "صاحبدل" (دىل ئىگىسى). بۇ سوز "پاكدىل"، "تەقۋادار"، "دانىشمەن" دېگەن كوچىمە مەنىلەردە قوللىنىلماقتا. بىزمۇ ئورنىغا قاراپ قوللاندۇق.

ئەي سەھەرنىڭ بۇلبۇلى ئىشقنى ئۇگەن پەرۋانىدىن،
ئۇ كويۇپ ئايرىلدى جاندىن، يوق ئۇنىدىن ھىچ ئەسەر.
ئىشقنى دەۋا قىلغۇچىلار ماھىيەتتىن بىخەۋەر،
تەھتىگە يەتكەن كىشىدىن كەلمىگەي قايتا خەۋەر.

* * *

خىيال، قىياس، ئوي-پەرەزدىن ئۇستۇنسەن خۇدا،
ئېيتىلغاندىن، ئاڭلىغاندىن، ئوقۇغاندىن ھەم.
مەجلىس تۇگەپ، ئومرىمىزمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ۋەسپىگدە بىز باشلانغۇچتا قالدۇق تا بۇ دەم.

2

ئىسلام پادىشاسى ئاتابەك ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى (ئۇنىڭ سەلتەنىتى ئەبىدى بولسۇن) نىڭ ياخشى سۇپەتلىرى بايانىدا

سەئدىنىڭ ياخشى گېپى ئەل ئاغزىدا جارانلىماقتا، ئۇنىڭ سوزىنىڭ شوھرىتى يەر يۈزىگە پۇر كەتكەن، ھىكايىلىرىنىڭ شىرىن مۇئىلىرىدىن خەلق خۇددى شېكەر يىگەندەك لەززەتلەنمەكتە، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئايرىم قوليازمىلىرى ئالتۇن ئاقچىدەك قولدىن قولغا ئوتمەكتە. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كامالىتى، ئىستىداتى ۋە بالاغىتىگىلا باغلىق ئەمەس، بەلكى شۇنىڭغىمۇ باغلىقكى، جاھاننىڭ ئىگىسى، زامان دائىرىسىنىڭ ئوق مەركىزى، سۇلەيمانىنىڭ① ئىزباسارى، دىن ئەھلىنىڭ ھىمايەتكارى ئۇلۇغ شەھەنشاھ

① سۇلەيمان—سۇلەيمان پەيغەمبەر، داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. بەزى

ئاتابەك مۇزەففەرەددىن ئەبۇبەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى① (خۇدانىڭ يەر يۈزىدىكى سايىسى—ئەي پەرۋەردىگار، ئۇنىڭدىن رازى بول ھەم ئۇنى رازى قىل!) سەئىدىغە غەمخورلۇق كوزى بىلەن قارىدى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تولۇق ياقتۇردى ۋە سەممى ئىلتىپات كورسەتتى، نەتىجىدە خاس-ئاۋام ھەممە كىشى سەئىدىگە مۇھەببەت بىلەن قارايدىغان بولدى، چۇنكى "خالايىق ئوز پادىشا-لىرىنىڭ كوزقارىشىغا ئەگىشىدۇ".②

مەن مىسكىنگە نەزىرىڭ چۇشكەنىدىن بۇيان،
ئەسەرلىرىم بولدى كۇندىنمۇ ئايان.
گەرچە كوپ مەن قۇلدا كەمچىلىك-نۇقسان،
ھەر ئەيىپىمۇ ھۇنەردۇر، ياقتۇرسا سۇلتان.

* * *

قولۇمغا بىر كۇنى ھاممامدا بەردى
ئاجايىپ خۇشپۇراق بىر گىلنى③ دوستۇم.
دىدىم بۇ گىلگە: "سەن ئىپارمۇ-ئەنبەر؟
ھىدىڭدىن مەس بولۇپ شادلاندى كوڭلۇم!"

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشچە، پارىس زىمىنى سۇلەيمان پادىشالىغىنىڭ مەركىزىي قىسمى بولغان.

① مۇزەففەرەددىن ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى (1226 — 1258) پارىس ھوكۇمدارى، سەئىدىنىڭ ھىمايىچىسى.

② بۇ جۇملە—ئەرەپ ماقالى.

③ گىل—قىزىل توپا. قەدىمقى چاغلاردا كىشىلەر ھاممامدا يۇيۇنغاندا گىلدىن ياسالغان چالمىنى بەدىنىگە سۇرتەتتى.

دىدى ئۇ: "مەن ئىدىم بىر پارچە چالما،
ۋە لېكىن بىر مەھەل گۈل بىرلە تۇردۇم.
ماڭا يۇقنى ئۇنىڭ خىسلەت-كامالى،
بۇ خىسلەت يۇقمىسا، تۇپراقتا ئورنۇم".

ئەي ئاللا، ئۇنىڭ ئومرىنى ئۇزۇن قىلىش ئارقىلىق مۇسۇلمان-لارنى بەختىيار قىل؛ ئۇنىڭ ياخشى قىلىقلىرى ۋە ياخشى ئىشلىرى-نىڭ ساۋاۋىنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتكىن؛ دوستلىرى ۋە ئەمەلدار-لىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقۇرى كۆتەرگىن؛ قۇرئاندا ئۇقۇلغان ئايەتلەر ھەققى-ھورمىتى، ئۇنىڭ دۇشمەنلىرىنى ۋە قارا نىيەت رەقىپلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىل؛ ئەي خۇدا، ئۇنىڭ مەملىكىتىنى ئامان قىل، بالا-چاقىلىرىنى ئوز پاناھىڭدا ساقلا.

ئۇ بىلەن دۇنيا گۈزەل، كۇلسۇن ئۇنىڭ بەختى ئەبەت،
ھەقتائالا ئۇنى كۇچلۇك ئەيلىسۇن نۇسرەت بىلەن.
بولسا يىلتىز ئۇ ئەگەر، ئاينىيدۇ تېزلا ياش كوچەت،
ئۇرۇغى بولسا ئىسىل، ئوسكەي گىيا زىننەت بىلەن.

ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس تەڭرى شىرازنىڭ① پاك تۇپرىغىنى ئادىل ھاكىملارنىڭ تەسىر كۇچى بىلەن ھەمدە ئىشچان ئالىملارنىڭ ھىممىتى بىلەن قىيامەت كۇنىگىچە ئامانلىقتا ساقلىسۇن!

---

① شىراز—ئىراندىكى قەدىمقى بىر شەھەر، سەئدىنىڭ يۇرتى.

يوق زامانىڭ ئاپىتىدىن پارىس ئىقلىمىدە غەم،
ئاستىدە بولسا سېنىڭدەك بىر ئىلاھىي سايىۋان.
يەر يۈزىدە ئۇشبۇ كۇن ھېچكىم بېرەلمەيدۇ نىشان،
ئىشىك ئالدىڭدىن بولماق ھېچيەردە يوق دارىلئامان.
ئاسرىماق زىممەڭدەدۇر بىچارىلەرنىڭ كۆڭلىنى،
شۇكرى بىزدىن، ئەجرى بەرمەك ھەقتائالادىن ھامان.
ساقلا، تەكرى، پىتنە-جۇدۇندىن پارىس تۇپراغىنى،
تا جاھاندا بار ئىكەن تۇپراق بىلەن شامال-بوران.

3

كىتابنىڭ يېزىلىش سەۋەبى

بىر كېچە ئوتوپ كەتكەن كۇنلىرىمنى ئويلاپ، زايا بولغان ئومرۇمگە ئېچىندىم-دە، دىل سارايىچسىنىڭ تاشلىرىنى كوز يېشىمىنىڭ ئالماسلىرى بىلەن تەشتىم ۋە ئوز ھالىمغا مۇناسىپ مۇنۇ بېيىتلارنى ئېيتتىم:

ئومۇرنى تۇگمىتەر ھەر نەپەس، ھەر ئان،
قارىسام، ئۇنىڭدىن كوپى قالمىغان.
ئەي كىشى ئۇيقۇدا كەتتى ئەللىك يىل،
بۇ قالغان بەش كۇننى سەن غەنىمەت بىل.
شۇ كىشى خىجىلدۇر، كەتسە ئىش قىلماي،
كوچۇش ۋاقتى يەتسە يۇكى ئارتىلماي.①

① ئەسلى تېكستتە: "كوچۇش دۇمبىغى چېلىنسا، يۇكى تېخى ئارتىلمسا".

هارغان چاغ شىرىندۇر ئۆيقۇ سەھەردە،
يايلاقنى قالدۇرار يولدىن سەپەردە.
كىمكى يېڭىدىن سالسا ئىمارەت،
ئۇ كېتىپ، باشقىسى كۆرىدۇ راھەت.
ۋە لېكىن باشقىدا يەنە شۇ ھەۋەس،
ھەچكىم بۇ بىنانى پۈتتۈرگەن ئەمەس.
بىۋاپا دوست بىلەن بولمىغىن ئاشنا،
بۇ خائىن دوستلۇققا يارىماس ئەسلا.
ياخشىمۇ، يامانمۇ ئۆلەر ئاقىۋەت،
ياخشى ئىش قىلغانلار تاپار سائادەت.
لازىملىقنى گۈرگە سەن ئۇزۇڭ ماڭدۇر،
ئارقاڭدىن ئەۋەتمەس، ماڭغۇزغىن بالدۇر.
ئۆمۈر قار گۈياكى تومۇز كۈندە—
ئاز قالدى، ئىگىسى مەغرۇر كۈلكىدە.
ئەي كىشى بازارغا بارىسەن پۇل يوق،
قورقمەن ياغلىغىڭ قايتارمۇ قۇرۇق.
ئاشلىقنى خام ئۈرۈپ يەپ بولسا ھەركىم،
خامانىڭ ۋاقتىدا باش تېرىش لازىم.

ئاشۇ بېيىتلارنىڭ مەنىسىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرگەندىن كېيىن مەن خىلۋەت بىر جايغا ئۈرۈنلىشۋېلىپ، كىشىلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىشنى توختىتىشنى، دەپتەرنى بىھۇدە گەپ-سۆزلەردىن تازىلاشنى ۋە مۇندىن كېيىن بىھۇدە سۆزلىمەسلىكنى ماقۇل كۆردۇم.

بىر بۇلۇڭدا ئۇندىمەي تۇرغان كېسەك تەل، گاس قۇلاق، تىلسىنڭ تىزگىنى يوق ۋات-ۋات ئادەمدىن ياخشىراق.

(شۇ پەيتتە) بىر كاجۇدا مۇڭداش① ۋە بىر ھوجىدا ساۋاقداش بولۇپ ئولتۇرغان دوستلىرىمدىن بىرسى ئىشىگىمدىن كىرىپ كەلدى-دە، بىردىنلا چاقچاق باشلاپ، قىزىقچىلىق بىساتىنى يايدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمىدىم. ئىبادىتىمنى داۋاملاشتۇرۇپ، بېشىمنى تىزىمدىن ئالمىدىم. ئۇ رەنجىگەن ھالدا ماڭا قاردى-دە، دىدى:

گەپ ئاچقىن بۇرادەر خوشالىق بىلەن،
ۋاقۇن سوز قىلىشقا بار ئىمكان ساڭا.
تىلىڭنى يىغارسەن بولۇپ نائىلاج،
ئەجەل يەتسە ئەتە پۇشايمان ساڭا.

يېقىن كىشىلىرىمدىن بىرسى بۇ ۋەقەنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ: "بۇ ئادەم قالغان ئومۇرىنى ئېتىكافتا ئولتۇرۇش② بىلەن ئوتكۈزۈشكە قارار قىلدى ۋە سوز ئاچماسلىققا نىيەت قىلدى. قولۇڭدىن كەلسە، سەنمۇ ئەقلىڭنى تېپىپ، كىشىلەر بىلەن ئارىلاش-ماسلىق يولىنى تۇتقىن!" دىۋىدى، دوستۇم مۇنداق دىدى: "خۇدانىڭ

---

① بىر كاجۇدا مۇڭداش بولۇش — سەپەرداش بولۇش مەنىسىدە. بىر توگىنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى كاجۋا ئارتىلىپ، ئىككى ئادەم ئولتۇرىدۇ.

② ئېتىكافتا ئولتۇرۇش — مەلۇم مۇددەت جايىدىن قوزغالماي ئىبادەت قىلىش.

ئۇلۇغلۇغىنىڭ ھەققى ـ ھورمىتى ۋە بىزنىڭ قەدىناسلىغىمىزنىڭ ھەققى ئۈچۈن (قەسەم قىلىمەنكى)، تاكى بۇرۇنقى ئادىتىمىز بويىچە ۋە قەدىمدىن كېلىۋاتقان قائىدىگە مۇۋاپىق بىرەر سوز ئېيتىلمىغىچە دېمىمنى ئالمايمەن ۋە بىر قەدەم نېرى سىلجىمايمەن. چۈنكى دوستلارنى رەنجىتىش نادانلىق، قەسەمنىڭ گۇناھىنى يۇيۇش ئاسان، ئەلنىڭ زۇلفىقارى① قىنىدا تۇرسۇن، سەئىدىنىڭ تىلى ئاغزىنىڭ ئىچىدە بولسۇن دېيىش ئاقىلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرىگە خىلاپ".

ئەي ئاقىل، نىمەدۇر ئېغىزدىكى تىل؟
ئۇ پەن ئەھلىنىڭ غەزنە ئاچقۇچى.
ئېتىك بولسا ئىشىگى بىلەمدۇ كىشى
داۋىگەرمۇ ئۇندا، گوھەر ساتقۇچى؟

* * *

گەرچە دانا ئېيتۇر: سۆكۈت ساقلاش ئەدەپ،
زەرۇر چاغدا سوزلەشكە سەن ھەر دەم تىرىش.
ئىككى نەرسە ئەقىلسىزلىق: زەرۇر چاغدا—
سوزلىمەسلىك يا بىمەزگىل چەكتىن ئېشىش.

قىسقىسى، تىلىمنى سوزدىن تارتىشقا قادىر بولالمىدىم ۋە ئۇنىڭ

---

① ئەلنىڭ زۇلفىقارى — رىۋايەت بويىچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ كۈيوغلى ئەلنىڭ قىلىچى ھەمىشە جەڭدە ئىشقا سىلىنىپ، قىنىدا تۇرمىغانلىغى بىلەن داڭ چىقارغان.

سوهبتتدىن يۇز ئورۇشنى ئادەمگەرچىلىك دەپ بىلمىدىم. چۈنكى ئۇ ياخشى بۇرادىرىم ۋە سادىق دوستۇم ئىدى.

ئەگەر جەڭچى بولساڭ، كېرەك جەڭ ئېچىش،
كېرەكتۇر يېڭىش ياكى بەزەن قېچىش.

ئاخىر بولماي، ئۇنىڭ بىلەن سوزگە كىرىشىپ قالدۇق ۋە سەيلە-تاماشا ئۇچۇن شەھەرنىڭ تېشىغا چىقتۇق. بۇ باھار پەسلى بولۇپ، سوغاقنىڭ كۇچى قالمىغان ئىدى ۋە گۇللەرنىڭ سەلتەنەت سۇرىدىغان ۋاقتى كەلگەن ئىدى.

چوكان تاللار كىيىشىپتۇ يېشىل كويىنەك،
بەختىيارلار خۇددى ھېيتقا ياسانغاندەك.

* * *

جالال ئېيى① ئۇرد بەھىشت② بەشى ئىدى،
شاخ-شاخلاردا بۇلبۇل ئەجەپ كۇيلەر ناۋا.

---

① جالال ئېيى — ئىرانلىقلاردا 11-ئەسىردە ئىشلەنگەن بىر خىل يىل ھىساۋى كالىندارى. بۇ كالىندارنى مەشھۇر شائىر ئومەر ھەييام يېتەكچىلىكىدە بىر گۇرۇپپا ئاستىرونوملار ئىسفاھان رەسەتخانىسىدا ئىشلەپ چىققان. بۇ كالىندار سەلجوقلارنىڭ سۇلتانى جالالدىن مالىك شاھنىڭ (1070 — 1092) تەشەببۇسى بويىچە تۇزۇلگەچكە، ئۇنىڭ تەختكە ئولتۇرغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ. شۇڭا "جالال دەۋرى"، "جالال ئېيى" دەپ ئاتالغان.

② ئۇرد بەھىشت — ئىراننىڭ كونا يىل ھىساۋى بويىچە باھارنىڭ 2-ئېيى.

قىزىل گۈلگە ئۇنچە-شەبنەم خوپ ياراشقان،
جانانلارنىڭ مەگزىدىكى تەردەك گويا.

كېچىنى بىر دوستىمىزنىڭ باغچىسىدا ئوتكۈزۈشكە توغرا كەلدى. بۇ كىشىنىڭ بەھرىنى ئاجىدىغان خۇش ھاۋالىق بىر جاي ئىدى. كوگۈلنى تارتىدىغان باراقسان دەرەخلەر بىر بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئىدى. بۇ جاينى بىر كورسەك، ئۇنىڭ تۈپرىغىغا رەڭمۇ-رەڭ شىشە پارچىلىرى توكۈلۈپتۇ، تاكلىرىغا ھۆكەر يۈلتۈزى ئېسىلىپتۇ، دىگەن بولاتتىك.

بىر باغكى، ئېرىقتا ھاياتبەخش سۇ،
شاخلاردا قۇشلار نەغمىسى ياگراق.
چەمەنلەر لالىلارغا لىق تولغان،
خىلمۇ-خىل مۇنلەرگە باي ھەر ياق.
دەرەخلەر ئاستىدا غۇر-غۇر شامال،
گىلەمدەك بىزەلگەن گۈزەل تۈپراق.

ئەتىسى ئەتىگەن ئويگە قايتىش پىكرى تۇغۇلۇپ، بۇ پىكىر بۇ يەردە ئولتۇرۇش خاھىشىمىزدىن ئۈستۈن كېلىپ قالدى. قارىسام، دوس-تۇم شەھەرگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئىتتىگىنى گۈل ۋە رەيھان، سۇنبۇل ۋە قىزىل چېچەكلەر بىلەن تولدۇرۇپ كەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا دىدىم: "بوستاننىڭ گۈللىرىنى ئۈزەك بىلىسەن، ئۈزۈن تۇرمايدۇ، گۈلستان مەۋسۇمىنىڭ ۋاپاسى يوق. دانالار ئېيتقانكى، 'ئۈزۈن تۇرمايدىغان نەرسىگە كۆڭۈل بەرمەسلىك لازىم!'" ئۇ دىدىكى: "ئەمىسە، ئىشىنىڭ

يولى قانداق؟" مەن دېدىم: "كىتاپ كورگۈچىلەرنىڭ زوقلىنىشى ۋە ئارزۇ قىلغۇچىلارنىڭ ھوزۇرلىنىشى ئۈچۈن مەن گۈلستان كىتاۋىنى يېزىپ چىقىشقا قادىرمەنكى، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىغا كۆز شامىلىنىڭ رەھىمسىز قولى قەست قىلالمايدۇ، يىل پەسىللىرىنىڭ ئايلىنىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ باھارىنىڭ پەيزىنى كۆز پەسلىنىڭ كۆڭۈلسىزلىگىگە ئۇزگەرتەلمەيدۇ.

نە پايدا گۈلدىن ئالساڭ بىر تاۋاق؟
گۈلستانىمدىن ساقلا، بىر ۋاراق.
گۈلنىڭ ئومرى ئۈزۈن بولمايدۇ،
بۇ گۈلستان مەڭگۈ سولمايدۇ."

شۇ سوزنى قىلىۋىدىم، ئۇ ئېتىگىدىكى گۈلنى يەرگە توكتى-دە، پىشمىگە ئېسىلىپ: "سېخى ئادەم ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدۇ!" دىدى. شۇ كۈنلا «مۇناسىۋەت قائىدىلىرى ۋە سوھبەت ئۇسۇللىرى ھەققىدە» دىگەن بىر باپ يېزىلىپ ئاققا كوچۇرۇلدى ۋە شۇنداق كىيىم بىلەن ياساندۇرۇلدىكى، ناتىقلارغا ئەسقاتقۇدەك ۋە يازغۇچىلارنىڭ سوز ماھارىتىنى ئاشۇرغۇدەك بولۇپ چىقتى. قىسقىسى، باغچىنىڭ گۈللىرى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا گۈلستان كىتاۋى يېزىلىپ بولدى. ئەمما بۇ كىتاپ جاھانىنىڭ پاناھى بولمىش شاھىنىڭ بارگاھىدا يەنى خۇدانىڭ سايىسى، پەرۋەردىگار لۇتپىنىڭ نۇر-جۇلاسى، زامانىنىڭ مەشھۇر كىشىسى، ئامانلىقنىڭ قورغانى، ئاسمانىدىن كۈچ-نۇسرەت تاپقان، دۇشمەنلەر ئۈستىدىن غالىپ چىققان، قۇدرەتلىك دولەتىنىڭ قول-بىلىگى، دىننىڭ ئەڭ روشەن چىرىغى، ئىنسانلارنىڭ ھوسنى-

جامالى، ئسلامنىڭ پەخرى، سەئد ئىبنى ئاتابەك ئەئزەم، ئۇلۇغ شەھەنشاھ، خەلقلەرنىڭ خوجىسى، ئەرەپ ۋە ئىران پادىشالىرىنىڭ ھامىسى، قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزلارنىڭ سۇلتانى، سۇلەيمان سەلتەنەتنىڭ ۋارىسى، موزەففەرەددىن ۋەددۇنيا ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا بۇ ئىككەيلەنىنىڭ بەختىنى ئۇقبالىنى ئۇزۇن قىلسۇن، ئۇلۇغلۇغىنى نەچچە ھەسسە زىيادە قىلسۇن، ئۇلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى خەيرىلىك قىلسۇن!) نىڭ بارگاھىدا ئېتىۋارغا ئىگە بولسا ھەمدە ئۇ بۇ كىتابنى شاھلارغا خاس ئىلتىپات نەزىرى بىلەن ئوقۇپ چىقسا، ئاندىن ھەقىقى پۇتكەن بولىدۇ.

بۇ كىتابقا بەرسە شاھنىڭ ئىلتىپاتى زىپ-بىزەك،
بولغۇسىدۇر چىن رەسىملەر ئويى①، ئەرژەك② نەقشىدەك.
زور ئۇمىت بار، شاھ سوزۇمدىن زېرىكىپ باش تارتمىسا،
چۈنكى ھەرگىز بۇ گۈلىستان جاي ئەمەس زېرىككىدەك.
مۇھىمى: دىباچەدە سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر زەنگىنىڭ③
قۇتلۇق نامى قەيت قىلىندى، بۇ سائادەتتىن دېرەك.

---

① چىن رەسىملەر ئويى — جۇڭگودىكى رەسىم - ھەيكەللەرگە باي بۇددا ئىبادەتخانىسى.

② ئەرژەك — مانىلارنىڭ ئاجايىپ رەسىملەر بىلەن بىزەلگەن مۇقەددەس كىتاۋىنىڭ ئاپتورى ۋە رەسسامى.

③ سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى — پارىسنىڭ ھوكۇمدارى. ئۇ ياش چېغىدا (1258 - يىل) مەلۇم كېسەللىك سەۋىۋى بىلەن ۋاپات قىلغان، بار - يوقى 12 كۈن پادىشالىق قىلغان. ئاپتور گۈلىستان كىتاۋىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

4

ئادىل ئەمىر پەخرىددىن ئەبۇبەكىر ئىبنى ئەبۇ نەسرنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بايانىدا

يەنە (شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى،) پىكرىمنىڭ كېلىنى ھوسۇن-جامالسىزلىقتىن باش كوتىرىپ تۇرالمايدۇ، ئۇمىتسىزلىك نەزىرىنى خىجىللىق ئايمغىنىڭ ئۇستىدىن ئالالمايدۇ ۋە قەلب ئىگىلىرىنىڭ جەمىيىتىدە نۇر چاچالمايدۇ، پەقەت ئۇلۇغ، ئالىم، ئادىل، غالىپ ئەمىر، زەپەر ئىگىسى، سەلتەنەت تەختىنىڭ يولەنچۇگى، دولەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى، پەقىرلەرنىڭ ھمايىچىسى، غېرىپ-لارنىڭ باشپاناھى، ئالىملارنىڭ تەربىيىچىسى، تەقۋادارلارنىڭ دوستى، پارىس خەلقىنىڭ ئېپتىخارى، مەملىكەتنىڭ مادارى، دولەت ئەرباپلىرىنىڭ باشچىسى، دولەت ۋە دىنىنىڭ پەخرى، ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ھامىسى، پادىشا-سۇلتانلارنىڭ تايانچى ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر① (ئاللا ئۇمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، دولىتىنى زىيادە قىلسۇن، قەلبى-كوكسىنى كەڭ قىلسۇن، ئەجرىنى نەچچە ھەسسە كوپەيتسۇن!) نىڭ قوبۇل-ئىلتىپاتىدىن زىننەت تاپسا، ئەنە شۇ چاغ-دىلا ئۇ جىلۋە بېرەلەيدۇ، چۈنكى بۇ زات پۈتۈن دۇنيانىڭ ئۇلۇغلىرى تەرىپىدىن مەدھىيىلەنگەن، جەمئى گۈزەل ئەخلاق بۇ كىشىدە مۇجەسسەملەنگەن.

---

① ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر — پارىس ھوكۇمدارى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگىنىڭ ۋەزىرى.

هەرکىمگە ئۇنىڭدىن ئىنايەت بولۇر،
دۇشمنى دوست، گۇناهى تائەت بولۇر.

قالغان بارلىق قوللار ۋە خىزمەتكارلارنىڭ ھەرقايسىسىغا مۇئەيـ
يەن بىر خىزمەت تەيىن قىلىنغان. ئەگەر ئۇلاردىن بىرەرسى (ئاشۇ
خىزمەتنى) ئادا قىلىشتا بىپەرۋالىق ۋە خوشياقماسلىقنى راۋا كورسە،
ئۇ چاغدا ئۇ جاۋاپكارلىققا تارتىلىپ، كايىشقا ئۇچرايدۇ. ئەمما ئۇلۇغـ
لارنىڭ نىئىمىتىگە شۇكرى قىلىشى، ئۇلارغا مەدھىيە ئوقۇشى ۋە
ياخشى دۇئادا بولۇشى لازىم بولغان دەرۋىشلەر① قاتلىمغا كەلسەك،
ئۇلار بۇنداق خىزمەتنى ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ئادا قىلغاندىن كورە،
يوق چاغلىرىدا بېجىرگىنى تۇزۇك، چۇنكى ئوزى بار چاغدا دۇئا
قىلسا خوشامەت-ياسىمچىلىققا يېقىن بولىدۇ، يوق يەردە دۇئا قىلسا
رىيادىن يىراق بولىدۇ ۋە تېزرەك ئىجابەت بولىدۇ.

شادلىنىپ، رۇسلاندى مۇكچەيگەن پەلەكنىڭ دۇمبىسى،
تاكى سەندەك بىر ئوغۇل تۇققاچقا دەۋرانغا ئانا.
بۇمۇ بىر ھىكمەت، قاراڭكى، ئاممىغا مەسلەت ئۇچۇن
قىلدى تەئىين بەندىنى شەپقەت بىلەن قادىر خۇدا.
كىمكى ئوتسە ياخشى نامدا، بەختى باقىدۇر ئۇنىڭ،
ياخشىلىقتىن ياخشى نامى قالغۇسىدۇر ئەل ئارا.
سېنى ئالىم ماختىسۇن، ماختىمىسۇن، ھېچگەپ ئەمەس،
قىلمىغاي مەششاتە② لازىم بىر پەرى يۇز دىلرەبا.

---

① "دەرۋىش" سوزىنى شائىر ئىككى مەنىدە ئىشلىتىدۇ: 1) كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل، سايات؛ 2) جاھان كىزىپ يۇرىدىغان سوپى دەرۋىش.
② مەششاتە ــ قىز ـ كېلىنلەرنى ياساندۇرىدىغان ئايال.

5

مېنىڭ پادىشا بارگاھىدىكى قۇسۇرۇم ۋە خىزمەتىتىن ئۇزەمنى چەتكە تارتىشىم شۇنىڭغا بىنائەن بولغانكى، بىر توپ ھىندىستان ھەكىملىرى بۇزۇرجۇمھرنىڭ① پەزىلەتلىرى توغرىلىق گەپ-سوزدە بولۇشۇپ، ئۇنىڭ ھىچقانداق كەمچىلىگىنى تاپالمىغان، ئاخىرى ئۇنىڭ پەقەت بىرلا كەمچىلىگىنى تىلغا ئېلىشقان، ئۇ گەپتە ئەزمە ئىكەن، يەنى سوزنى بەك كېچىكتۇرۇپ سوزلىگەچكە، ئاڭلىغۇچىلار ئۇ سوز ئاچقىچە ئۇزاق كۈتۈپ قالىدىكەن. بۇزۇرجۇمھر بۇنى ئاڭلاپ شۇنداق دىگەن:

"ئاپلا، بۇ سوزنى نىمشقا دىگەندىمەن! دەپ پۇشايمان قىلغاندىن كورە، نىمە دىسەم بولار، دەپ ئۇزۇن ئويلىغان ياخشى!"

نۇتۇقتا چىنىقىقان ياشانغان كىشى
سوز ئاچماقتىن ئالدىن پىكىردۇر ئىشى.
پىكىر قىلماي ھەرگىز زۇۋان سۇرمىگىن،
گۇزەل سوزلە، مەيلى كېيىن سوزلىگىن.
بۇرۇن پۇختا ئويلاپ، قىل سوزگە جۇرئەت،
"بەس!" دىيىشتىن ئالدىن سوزۇڭنى تۇگەت.

---

① بۇزۇرجۇمھر — ساسانىلار شاھى نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرىدىن بىرى. ئۇ دانىشمەن، پەيلاسوپ دەپ داڭ چىقارغان.

ئۇلاغدىن كىشى تىل بىلەن ياخشىراق،
خاتا سوزلىسەڭ، سەندىن ئارتۇق ئۇلاغ.

بولۇپمۇ ئەتراپىغا مەرىپەت ئىگىلىرى جەم بولغان ۋە چوڭقۇر بىلىملىك ئالىملار توپلانغان پادىشا ھەزرەتلىرىنىڭ (ئۇنىڭ غەلىبىسى شان-شەرەپ قازانسۇن!) ئەمەلدارلىرى كوز ئالدىدا سوزۇمنى يورغىلىتىشقا باتۇرلۇق قىلسام، بىئەدەپلىك قىلغان بولىمەن ۋە ئەر-زىمەيدىغان نەرسىلەرنى ئالى ھەزرەت ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلگەن بولىمەن؛ چۇنكى مۇنچاق جەۋھەر پۇرۇشلار بازىرىدا بىر دانە ئارپاچىلىك قىممەتكە تۇرمايدۇ، چىراغنىڭ يورۇغى ئاپتاپتا كورۇنمەيدۇ، ئىگىز مۇنار ئەلۋەند تېغىنىڭ① ئېتىگىدە پەسلا كورۇنىدۇ.

كىمكى كورەڭلەپ سوزسا بويۇن،
بېشىغا دۇشمەن سالىدۇ ئويۇن.
سەئدى جەم ياتقان ئازادە بىر تەن،
چېلىشماس ھەچكىم ياتقۇچى بىلەن.
ئەۋۋەل ئوي-پىكىر، ئاندىن سوڭ كالام،
دەسلۇدە ئۇل، ئۇندىن كېيىن تام.

باغۋەنلىك قىلىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، ئەمما بوستاندا ئەمەس، مەن گۇزەللىك بىلەن سودا قىلىمەن، لېكىن كەنئاندا

---

① ئەلۋەند ــ ئىراندىكى ئىگىز بىر تاغ. ھەمەدان شەھرىنىڭ جەنۇبىدا.

ئەمەس.①

لوقماندىن: "ھىكمەتنى كىمدىن ئوگەندىڭ؟" دەپ سورىغاندا، ئو: "قارىغولاردىن ئوگەندىم، چونكى ئولار ماڭمىدىغان يېرىنى سىپلاپ بىلىۋالماي تورۇپ، ئاياغ باسمايدو" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

"كىرىشتىن بورون چىقىشنى ئويلا"②.

* * *

(ئاۋال) ئەرلىگىنى سىناپ كور، ئوندىن كېيىن خوتون ئال.

* * *

خورازلار سوقوشتا بولسمو چاقىقان،
مىس تىرناق لاچىنغا قاچان جەڭ ئاچقان؟
مۇشۇك شىر بولىدو چاشقان توتوشتا،
لېكىن ئو يولۋاسنىڭ ئالدىدا چاشقان.

ئەمما بىز، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئەيىپ-نوقسانلىرىغا كوز سالمايدىغان ۋە كىچىكلەرنىڭ گوناھىرىنى يوزىگە سالمايدىغان ئولوغ-لىرىمىزنىڭ ئالىجاناپ ئەخلاقىغا تايانغان ھالدا بو كىتابقا نادىر ۋەقەلەر، تەمسىللەر، شېئىرلار، ھىكايەتلەر ۋە ئوتمۇشتىكى پادىشا-لارنىڭ توزمۇش ئەھۋالىغا ئائىت بىرقانچىلىغان سوزلەرنى قىسقا شەكىللەر بىلەن كىرگوزدوق. بونىڭغا قىممەتلىك ئومرىمىزنىڭ بىر

---

① كەنئان ــ يوسوپ پەيغەمبەرنىڭ يورتى، قوددوس بىلەن دەمەشق ئارىسىدا. يوسوپ پەيغەمبەر گوزەللىك بىلەن داڭ چىقارغانلىقتىن، شائىر بو يەردە كەنئاننى تىلغا ئالغان.

② ئەرەپ ماقالى.

قسمی سەرپ قىلىندى. گۈلستان كىتاۋىنى يېزىشتىكى سەۋەپ مانا شۇ ئىدى ــ ياردەم ئاللادىن!

بۇ نەزمە، بۇ ئەسەر ئۇزۇن يىل قالسۇن،
توپىمىز ھەر جايدا بولسىمۇ توزان.
غەرەز شۇكى، بىزدىن بىر نىشان قالسۇن،
چۈنكى يوق بارلىقتا بەقا① ھېچقاچان.
دۇنيا قىلار بىر كۈن رەھمىتى بىلەن
دەرۋىشلەر ئىشىغا قەلبى پاك ئىنسان.

كىتاپنىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى ۋە باپلارنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشىغا دىققەت ــ نەزىرىمىزنى تىككەندە، سوزنى قىسقا قىلىشنى لايىق كۆرۈپ، بۇ گۈزەل باراقسان باغچىغا جەننەتكە ئوخشاش سەككىز ئىشىك قويۇش قارارىغا كەلدۇق. زېرىكىش تۇغدۇرماسلىق ئۈچۈن ماۋزۇلار قىسقا بولدى.

① بەقا ــ دائىملىق، تۇرغۇنلۇق، مەڭگۈلۈك.

بىرىنچى باپ پادىشالارنىڭ خۇلقى ـ ئادىتى توغرىسىدا
ئىككىنچى باپ دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا
ئۈچىنچى باپ ئازغا قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا
تۆتىنچى باپ سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا
بەشىنچى باپ ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا
ئالتىنچى باپ ئاجىزلىق ۋە قېرىلىق توغرىسىدا
يەتتىنچى باپ تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا
سەككىزىنچى باپ مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ئۇ چاغ بىزگە ئىدى بىر ياخشى پۇرسەت،
ئىدى ئالتە يۈز ئەللىك ئالتە ھىجرەت.①
نەسىھەت ئىدى مەقسەت، ئاڭا يەتتۇق،
خۇداغا تاپشۇرۇپ قويدۇق ۋە كەتتۇق.

① بۇ يەردە كىتابنىڭ ھىجرىيىنىڭ 656 ـ يىلى يېزىلغانلىقى بايان قىلىنغان. مىلادىنىڭ 1258 ـ يىلىغا توغرا كېلىدۇ.

بىرىنچى باب

پادىشالارنىڭ خۇلقى - ئادىتى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا بىر ئەسىرنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇغان. بىچارە ئۇمىتسىز ھالەتتە پادىشانى يامان تىل بىلەن تىللاشقا باشلىغان. چۈنكى كىشىلەر ئېيتقاندەك، كىمكى جېنىدىن ئۈمىت ئۈزسە كۆڭلىدىكى ھەممە گېپىنى ئېيتىۋالىدۇ.

ۋاقىت تار، قېچىشقا قالمىسا ئامال،
ئاجىز قول قىلىچقا ئېتىلار دەرھال.

* * *

ئۇمىتسىز ئادەمنىڭ ئۈزۈرار تىلى،
مەغلۇپ مۇشۇك ئوزىنى ئىتقا ئاتقاندەك.

پادىشا سورىدى: "نىمە دەيدۇ ئۇ؟" ئالىجاناپ ۋەزىرلىرىدىن بىرى جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ ئېيتىدۇركى، جەننەت غەزىنىسى يۈتكۈچىلەر ۋە خەلقنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كەچۈرگۈچىلەر ئۈچۈن تەييارلانغاندۇر."①

① قۇرئان، 3 - سۈرە، 134 - ئايەت.

پادىشانىڭ رەھمى كېلىپ، ئەسىرنىڭ خۇنىدىن ئوتتى. بايىقى ۋەزىرگە زىت بولغان يەنە بىر ۋەزىر: "بىزنىڭ خىلىمزدىكى كىشىلەرگە پادىشانىڭ ھوزۇرىدا راست سوزدىن باشقىنى دېيىش لايىق ئەمەس. بۇ ئەسىر پادىشاغا دەشنام بېرىپ، نالايىق سوزلەرنى قىلدى" دىدى. پادىشا بۇ سوزدىن بويىنىنى تولغىدى-دە، دىدى: "مانا سېنىڭ راست سوزۇڭدىن كورە، ئۇنىڭ يالغان سوزى ماقۇل كەلگەن ئىدى، چۇنكى ئۇنىڭ يالغان سوزى يارىشىش جەھەتىدىن ئېيتىلغان ئىدى، سېنىڭ بۇ سوزۇڭ يامانلىق قىلىشقا قارىتىلغان. ھالبۇكى، ئاقىللار: پىتنە تۇغدۇرىدىغان راست سوزدىن ياخشىلىق يەتكۇزىدىغان يالغان سوز ئەۋزەل دىگەن."

كىمكى شاھقا سوزىنى ئوتكۇزسە،
ئەپسۇسىدۇر تىلىنى يامانغا يۇرگۇزسە.

فەردەۇن① سارىيىنىڭ پەشتىغا مۇنۇلار يېزىلغان ئىدى:

جاھان، دوستۇم، ھىچكىمگە باقى ئەمەس،
جاھاننى ياراتقانغا دىل باغلا، بەس.
جاھان مۇلكىگە ھىچ ئۇمىت باغلىما،
بېقىپ كوپنى سەندەك، جان ئالدى يانا.
كېتەر بولسا پاك جان، پەرق ئەتمەك نىمە؟
زىمىندا ۋە يا تەختتە ئولمەك نىمە؟

① فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەرنىڭ بىرى.

هىكايەت (2)

خۇراسان شاھلىرىدىن بىرى سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۇكتەگىننى① چۈشەپ قاپتۇ. گويا ئۇنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدى چىرىپ توپىغا ئايلانغانمىش، پەقەت ئىككى كوزى ساق بولۇپ، چاڭغىنىڭ ئىچىدە مولدۇرلەپ تۇرارمىش. بارلىق ھوكۇما بۇ چۈشكە تەبىر بېرىشتىن ئاجىز قالدى، پەقەت بىر دەرۋىش چۈشىنىڭ تېگىگە يېتىپ: "مېنىڭ پادىشالىغىم باشقىلارنىڭ قولىدا نىمە بولۇۋاتقانىدۇ، دەپ ھىلىغىچە قاراپ تۇرغان!" دىدى.

نۇرغۇن نامدارلار يەرگە دەپنە قىلىنىدى،
يەر يۈزىدە ئۇلاردىن نام-نىشان قالمىدى.
يەرگە تاپشۇرۇلغان كونا جەسەتنى
توپا يەم قىلدىكى، ھەتتا ئۇستىخان قالمىدى.
نۇشرۋاننىڭ② نامى ياخشىلىق بىلەن تىرىك،
كوپ چاغ ئوتۇپ، دىيىلسىمۇ: نۇشرۋان قالمىدى.
ياخشىلىق قىل، ئەي پالانى، ئۇمرۇڭنى غەنىمەت بىلىپ،
مۇنۇ خەۋەردىن ئالدىنراقكى: پالان قالمىدى.

---

① سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۇكتېگىن — غەزنىۋىلەرنىڭ قۇدرەتلىك سۇلالىسىگە ئاساس سالغۇچى مەشھۇر بىر پادىشا.

② نۇشرۋان — ساسانىلار شاھى (531 — 579).

هکایەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر شاھزادە بويى پاكار، كورۇمسز بولۇپ، ئۇنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرى ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق ئىكەن، بىر قېتىم ئاتىسى ئۇنىڭغا يىرگىنىش ۋە پەس نەزەر بىلەن قارىغان ئىدى، ئوغۇل بۇنى پاراسەت ۋە چىچەنلىك بىلەن سېزىپ قېلىپ مۇنداق دىدى: "پاكار دانىشمەن ئۇزۇنتۇرا ئەخمەقتىن ياخشى، قامىتى ئىگىز بولسىلا قەدرى-قىممىتى ئۇستۇن بولۇۋېرمەيدۇ، چۈنكى قوي پاكىز، پىل پاسكىنا."

يەر يۈزىدە ئەڭ كىچىك تاغ تۇرسنا① ئەمما ئۇنىڭ
ئورنى چوڭدۇر قەدرى-قىممەتتە خۇدانىڭ ئالدىدا.

* * *

ئاڭلىدىڭمۇ سېمىز ئەخمەققە
بىر كۈنى دىدى بىر ئوروق دانا:
"ئوروق بولسىمۇ ئەرەپنىڭ ئېتى،
سېمىز ئېشەكتىن بەربىر ئەلا."

ئاتىسى كۈلۈپ كەتتى، دولەت ئەرباپلىرىغا بۇ سوز ماقۇل كەلدى، ئەمما ئاكا-ئۇكىلىرى قاتتىق رەنجىدى.

---

① تۇرسنا — يەھۇدىلار بىلەن مۇسۇلمانلار قەدىمدىن مۇقەددەس بىلىدىغان بىر تاغ.

كىشى بىرەر سوز دېمىگەن بولسا،
كەمچىلىك، خىسلىتى بولۇر پىنھان.
چىپار نەرسىنى جۇۋا دېمىگىن،
بولمىسۇن يولۇاس ئۇخلاپ ياتقان.

ئاڭلىشىمچە، شۇ ئاردا كۇچلۇك بىر دۇشمەن پادىشاغا قارشى ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن. ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى يۇزمۇ-يۇز سەپ تارتقاندا، جەڭ مەيدانىغا بىرىنچى بولۇپ ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن كىشى ئاشۇ يىگىت بولۇپ، ئۇ:

مەن ئەمەسمەن ئۇ كىشى، ئارقامنى كورسەڭ جەڭ كۇنى،
شۇ كىشى مەنكى، كورەرسەن بەشى قان ئۇپراق ئارا.
جەڭگە كىرسە ھەر كىشى قانى بىلەن ئۇينار پەقەت،
كىمكى قاچسا جەڭ كۇنى لەشكەرگە بولغاي چوڭ بالا.

دېدى-دە، ئۇزىنى دۇشمەن قوشۇنىغا ئېتىپ، پەھلىۋانلىرىدىن بىرقانچىسىنى غۇلتۇۋەتتى. ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلگەندە يەر ئۇپۇپ مۇنداق دېدى:

ئەي كىشى، كورۇندۇم بىچارە ساڭا،
گەۋدىلىكىنى سەن ئەمدى چوڭ بىلمە،
كارغا كەلگەي ئورۇق ئات جەڭدە،
سەمرىتكەن كالىدىن كەلمەس ھىچنىمە.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، دۇشمەننىڭ ئەسكىرى بىقىياس كوپ بولۇپ، بۇلار ئاز ئىدى. شۇڭا بىر توپ ئەسكەر قېچىشقا يۈز تۇتقان. بۇ چاغدا شاھزادە نەرە تارتىپ: "ئەي باتۇرلار، ھەيرەت قىلىڭلار ياكى ئايالالارنىڭ كىيىمىنى كىيۈۋىلىڭلار!" دىگەن.

ئۇنىڭ سوزى بىلەن ئاتلىقلارنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ھەممە بىرلىكتە ھۇجۇمغا ئوتكەن. ئاڭلىشىمچە، ئۇلار شۇ كۈنلا دۇشمەن ئۇستىدىن غەلىبە قازانغان. پادىشا ئوغلىنىڭ يۈز-كوزىدىن سويۇپ قۇچاقلىغان ۋە ئۇنىڭغا كۇندىن-كۈنگە مېھرىۋانلىق بىلەن قارىغان. ئاخىردا ئۇنى ئوزىنىڭ تەختى ۋارىسى قىلىپ جاكالىغان.

ئاكا-ئۈكىلىرى ھەسەت قىلىشىپ، ئۇنىڭ تائامىغا زەھەر سالغان. بۇ ئىشنى سىڭلىسى ھوجرىسىدا تۇرۇپ كورۇپ قېلىپ، دەرىزىنى چەككەن. يىگىت چۈشىنىپ، تائامدىن قولىنى تارتىقان ۋە مۇنداق دىگەن: "ئىش بىلەرمەنلەر ئولسۇن، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسسۇن!" دىيىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

ھۇقۇش سايىسىگە كەلمىگەي ئادەم،
ھۇما قۇش① جاھاندىن يوقالغاندا ھەم.

ئاتىسى بۇ ئەھۋالدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن، ئاكا-ئۈكىلىرىنى چاقىرتىپ، تېگىشلىك ئەدىۋىنى بەرگەن. شۇندىن كېيىن ھەرقاي-

---

① ھۇما — خەلق ئىچىدە بەخت قۇشى دەپ ئاتىلىدىغان بىر قۇشنىڭ ئىسمى. رىۋايەت بويىچە ھۇمانىڭ سايىسى بېشىغا چۈشكەن ئادەم پادىشا بولارمىش.

سىسىغا مەملىكەتنىڭ چېتىدىن بىردىن ۋىلايەتنى ئاجرىتىپ بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن پىتنە-پاسات پەسىيىپ، جىدەل-ماجرا بېسىقىقان، چۈنكى "ئۇن دەرۋىش بىر پالاستا ئۇخلايدۇ، ئىككى پادىشا بىر مەملىكەتكە سىغمايدۇ."

مەرت كىشى يېرىم ناننى ئوزى يىسە،
يېرىمنى نامراتقا بەخش ئېتەر.
بىر ئىقلىمغا ئىگە بولسا بىر پادىشا،
يەنە بىرنى قولغا ئالسام دەر.

ھىكايەت (4)

بىر توپ ئەرەپ قاراقچىلىرى تاغ بېشىدا ماكان تۇتۇپ، كارۋانلارنىڭ يولىنى توسىتتى. ئەتراپتىكى شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئۇلارنىڭ بۇلاڭچىلىغىدىن ۋەھىمگە چۈشكەن، سۇلتان لەشكەرلىرى بولسا يېڭىلىپ قالغان ئىدى، چۈنكى قاراقچىلار تاغ چوققىسىدا قېيىن يوللارنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئۇ يەرلەرنى ئوزىگە پاناجاي قىلىۋالغان ئىدى. شۇ تەرەپتىكى ئولكىلەرنىڭ مەمۇرلىرى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىگىنى يوقىتىش ئۈچۈن مەسلىھەت قىلىشتى، چۈنكى بۇ گۇرۇھ شۇ تەرىقە كېتىۋېرىدىغان بولسا، ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش مۇمكىن بولماي قالاتتى.

يېڭىدىن يىلتىز تارتسا ياش كوچەت،
يۇلالايدۇ يەردىن بىر ئادەم پەقەت.

ئۇزاق يىل نەزەردىن ئۇ قالماق بىلەن،
يۇلالمايسەن ھەتتا تومۇر چاق بىلەن،
ئاساندۇر بۇلاقنى كومۇش بەل① بىلەن،
ئۇلغايسا ئوتەلمەس كىشى پىل بىلەن.

گەپ شۇنىڭغا توختالدىكى، بىر ئادەمنى چارلاشقا ئەۋەتىپ، ئەپلىك پۇرسەت كۈتمەكچى بولۇشتى.

بىركۈنى قاراقچىلار خەلقنى بۇلاشقا كېتىپ، ئۆۋىسى خالى قالغان چاغدا، بىرقانچە ئىش كورگەن، جەڭ تەجرىبىسىگە ئىگە يىگىتلەر ئەۋەتىلدى. ئۇلار تاغنىڭ بىر ئوڭكۇرىگە موكۇپ تۇرۇشتى. كەچ كىرگەندە قاراقچىلار بۇلاڭچىلىقنى تۈگىتىپ، بۇلغان نەرسىلىرىنى كوتىرىشىپ قايتىپ كەلدى، قورال-ياراقلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، ئولجىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، بۇلارغا ھۇجۇم قىلغان دەسلەپكى دۇشمەن ئۇيقۇ بولدى. بىرىنچى جىسەڭ ۋاقتى ئوتكەندە،

قۇياش گەردىشى زۇلمەتكە چوككەندە،
يۇنۇس ② گويا بېلىق ئاغزىغا موككەندە.

باتۇر يىگىتلەر پىستىرمىدىن چاچراپ چىقىشتى-دە، قاراقچىلار-نىڭ قولىنى بىر-بىرلەپ ئارقىسىغا باغلاپ، بامدات ۋاقتىدا پادىشانىڭ

---

① بەل — كۇرجەك مەنىسىدە.

② يۇنۇس — يۇنۇس پەيغەمبەر. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، يۇنۇس پەيغەمبەر بېلىقنىڭ قارنىغا كىرىپ قىرىق كۈندىن كېيىن سالامەت چىققان.

هوزۇرىغا ئېلىپ كېلىشتى. پادىشا هەممىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلدى. شۇ ئاردا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ياش كوزگە چېلىقىپ قالدى. ئۇنىڭ ياشلىق كوچىتىنىڭ مۇڭسى ئەمدىلەتىن يېتىلگەن، جامال گۈلستانىنىڭ مايسىلرى يېڭىلا كوكىرىشكە باشلىغان ئىدى. ۋەزىرلەردىن بىرى پادىشا تەختىنىڭ بوسۇغىسىنى ئوپۇپ، شاپائەت يۈزىنى يەرگە قويدى-دە، دىدى: "بۇ بالا تېخى هايات بېغىدىن بىرەر مۇڭنى تېتىپ كورمىگەن ۋە ياشلىق باهارىدىن بەهرىمەن بولمىغان. شۇڭا پادىشاهىمىزنىڭ سېخىلىغى ۋە ئالىجانابلىغىدىن ئۇمىدىم شۇكى، ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتۇپ، مەن بەندىسىگە بېرىۋەتسە ئىكەن."

پادىشا بۇ سوزدىن بوينىنى تولغىدى، بۇ پىكىر ئۇنىڭ يۈكسەك رەيىگە مۇۋاپىق كەلمىگەچ، مۇنداق دىدى:

ياخشىلارنىڭ نۇرى يۈقماس زاتى پەسكە هەچقاچان،
تەربىيە نائەهلىگە گۇمبەزدىكى ياڭاقسىمان.

ئۇلارنىڭ ناپاك نەسلىنى قىرقىپ تاشلاپ، ئۇرۇغ-ئەۋلادىنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇۋېتىش ياخشىراق، چۈنكى ئوتنى ئوچۇرۇپ، چوغىنى قالدۇرۇپ قويۇش، يىلاننى ئولتۇرۇپ، تۇخۇمىنى ساقلاپ قېلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئابىهايات توكسىمۇ ئاسماندىن بۇلۇت،
تال-سوگەتتىن مۇڭ يىيەلمەيسەن.
پەسكەشكە ۋاقتىڭنى زايا قىلمىغىن،
بورا قومۇشىدىن شېكەر ئالالمايسەن."

ۆەزىر بۇ سوزنى ئاڭلاپ، خالار ـ خالماس ماقۇل كورگەن بولدى ۋە پادىشانىڭ گۈزەل پىكرىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، مۇنداق دىدى: "پادىشاھىمىزنىڭ ئىلتىپات قىلىپ ئېيتقىنى چىن ھەقىقەت، ئەگەر بۇ بالا ئاشۇ يامان ئادەملەرنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدە ئوسكەن بولسا، ئۇلارنىڭ خۇيىنى ئوزلەشتۈرۈۋالغان بولاتتى. ئەمما مەن قۇلىڭىز ئۇمىتۋارمەنكى، ئۇ ياخشىلارنىڭ ئارىسىدا تەربىيە كورسە، ئاقىللار ـ نىڭ خۇلقىنى ئوزلەشتۈرىدۇ. چۇنكى ئۇ تېخى كىچىك بالا، بۇ گۈرۇھنىڭ بۇلاڭچىلىق، توپىلاڭچىلىق ئادەتلىرى ئۇنىڭغا ئانچە سىڭگىنى يوق. ھەدىستە مۇنداق دىيىلگەن:

'ھەر بىر بوۋاق تۇغۇلغان چېغىدا ئىسلام بىلەن تۇغۇلىدۇ، كېيىن ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى يەھۇدى قىلىپ چىقىدۇ، يا خرىستىيان قىلىپ چىقىدۇ، يا مەجۇسى① قىلىپ چىقىدۇ'

ياماڭغا يار بولغاچ لۇتىنىڭ ② جورىسى،
بولدى پەيغەمبەرلىك خانىدان ۋەيران.
ئەسھاب كەھفىنىڭ③ ئىتى نەچچە كۈن
ياخشىلارغا ئەگەشكەچ بولغانتى ئىنسان."

بۇ سوزنى ئېيتقاندا، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن بىر بولىگى

---

① مەجۇسى ــ ئوتپەرەس يەنى ئوتقا تاپىنغۇچى.

② لۇت ــ پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، لۇتنىڭ خوتۇنى يامان ئادەملەرگە يار بولغاچقا ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك ئالىلىسى ۋەيران بولغان.

③ ئەسھاب كەھف ــ "غار كىشىلىرى" دىگەن مەنىدە بولۇپ، قۇرئان ـ دا زىكرى قىلىنغان.

ئۇنىڭ شاپائىتىگە يار-يولەكتە بولۇشتى. پادىشا ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتتى-دە: "بوپتۇ، گەرچە بۇ ئىشنى مەسلىھەت كورمىسەممۇ كەچۈرۈم قىلدىم!" دىدى.

بىلەمسەن، رۇستەمگە زال① نىمە دىگەن؟
بولمايدۇ كىچىك دەپ قارالسا دۇشمەن.
كوپ كوردۇق، ئەسلىدە بۇلاق سۇيى ئاز،
ئۇلغايسا توگىنى ئالار يۇك بىلەن.

گەپنىڭ قىسقىسى، ۋەزىر بالىنى تۇرلۇك نازو-نىمەتلەرگە كومۇۋەتتى، ئۇنىڭ تەربىيىسىگە ئۇستاز-ئەدىپلەرنى تەينىلەپ، سوز سوزلەش ۋە گەپ قايتۇرۇش سەنئىتىنى ۋە پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ باشقا قائىدىلىرىنى ئۇگەتتى. ئەمەلدارلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئىش ناھايىتى ماقۇل كورۇندى. بىر قېتىم ۋەزىر پادىشانىڭ ئالدىدا ئۇ بالىنىڭ سۇپەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىپ، ئاقىللارنىڭ تەربىيەسى ئۇنىڭغا تەسىر قىلغانلىغىنى، بۇرۇنقى نادانلىغى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن كوتىرىلىپ كەتكەنلىگىنى ئېيتتى، پادىشا كۇلۇپ قويدى-دە، دىدى:

"ئاقىۋەت بورە كۇچۇگى بورە بولۇر،
گەرچە ئۇ ئادەم ئىچرە ئورە بولۇر."

---

① رۇستەم بىلەن زال — فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەر.

ئاردىدىن بىر ـ ئىككى يىل ئوتكەندە، ئاشۇ مەھەللىنىڭ بىر توپ ئوغرىلىرى ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلپەتچىلىك ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن پۇرسەت تېپىپ، ۋەزىرنى ھەم ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەددى ـ ھىسابسىز مال ـ مۈلكىنى بۇلاپ كەتتى. ۋە قاراقچىلارنىڭ غارى ئىچىدە ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئولتۇردى. دېمەك، ئاسى بولۇپ كەتتى. پادىشا ھەيرەت بارمىغىنى چىشلەپ، دېدى:

"ئەسكى تومۇردىن ياسالامدۇ كىشى ئوتكۇر قىلىچ،
رەزىل ئادەم تەربىيىدە، ئەي ھەكىم، بولماس ئىنسان.
گەرچە يامغۇر ياخشىلىقتا ھەممىگە ئوخشاش، بىراق
باغدا لالە ئوسىدۇ، شورلۇقتا يانتاق ھەرقاچان.

* * *

شورلۇقتا ھېچقاچان سۈنبۈل ئوسمەيدۇ،
ئۇرۇقنى، ئەمگەكنى قىلمىغىن زايا.
ياماننى ئادەمىلەرگە ياخشىلىق قىلىش،
ياخشىغا يامانلىق قىلغانلىق گويا."

ھېكايەت (5)

ئۇغلۇمىشنىڭ① سارىيىدا بىر ھەربى باشلىقنىڭ ئوغلىنى كورگەن

---

① ئۇغلۇمىش ــ ئازاربەيجان قەبىلىلىرىدىن بىر پادىشانىڭ ئىسمى (1237 ــ 1250). ھەمەدان ۋىلايىتىنى سورىغان.

ئىدىم، ئۇنىڭ ئەقىل-ئىدرىكى ۋە پەم-پاراسىتى تەئرىپ-تەۋسىپ-تىن ئۈستۈن تۇراتتى. بالىلىق چېغىدىنلا پىشانىسىدە ئۇلۇغلۇقنىڭ ئالامەتلىرى نامايەن ئىدى.

ئەقىل-ھۇش ئاسمىنى بېشىدا پارلاپ،
ئۇلۇغلۇق يۇلتۇزى تۇراتتى چاقناپ.

قىسقىسى، يېگىت سۇلتانغا يېقىپ قالدى، چۈنكى ئۇ تاشقى كۆرۈنۈشتە خوپ كېلىشكەن، مەنىۋى دۇنياسى كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى. دانالار ئېيتقانىكى، "بايلىق—مالدا ئەمەس، ھۈنەر-قابىلىيەتتە؛ ئۇلۇغلۇق—ياشتا ئەمەس، باشتا". تەكتۇشلىرى ئۇنى كۆرەلمەي، خائىن دەپ قارا چاپلاپ، ئولتۇرگۈزۈشكە تىرىشىپ باققان بولسىمۇ، پايدىسى بولمىدى.

دۇشمىنىڭگە نىمە چارە، دوست ساڭا بولسا ئىناق؟

پادىشا سورىدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ سېنى مۇنچىلىك يامان كۆرۈشىدىكى سەۋەپ نىمە؟" يېگىت جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، مۇلكىمىز ئەبەدى بولسۇن! مەن دولىتىمىزنىڭ سايىسىدا ھەممىنى رازى قىلىپ كەلدىم، پەقەت ھەسەتخورلار رازى بولۇشمىدى. ئۇلار مېنىڭ پاراۋانلىغىم ئاخىرلاشمىغىچە رازى بولۇشمايدۇ. ئىقبال دولىتىمىز ئەبەدى بولسۇن!"

قادىرمەنكى، بەرمەيمەن ھېچكىمگىمۇ مەن ئازار،

ھەسەتخورنى نىمە قىلاي، ئوز ئوزىنى رەنجىتسە؟
ئولۇپ قۇتۇل، ئەي ھەسەتچى، بۇ بىر شۇنداق كېسەلكى،
ئازاۋىدىن قۇتۇلغايسەن پەقەت ئەجەل يېتىشسە.

* * *

شور پىشانە تەشنالىقتا قىلار ئازرۇ:
بەختلىكلەر دولىتىگە يەتسە دەپ زاۋال.
شەپەرەڭنىڭ كۇندۇز كۇنى كوزى كورمىسە،
نىمە گۇنا، نۇرلۇق ئاپتاپ كورسەتسە جامال؟
راست گەپ شۇكى، مۇنداق كوزدىن مىڭى كور بولسۇن،
قۇياش نۇرى زۇلمەتكە بولمىسۇن پايمال!

ھىكايەت (6)

ھىكايە قىلىنىشچە، ئىران پادىشالىرىدىن بىرى پۇقرانىڭ مال-مۇلكىگە زورلۇق قولىنى سوزۇپ، شۇنداق جەۋرى-زۇلۇم قىلىشقا باشلىغانكى، خەلق ئۇنىڭ زۇلمى دەستىدىن جاھانغا تارىلىپ كەتكەن ۋە جەۋرىنىڭ ئېغىرلىغىدىن يات يۇرتقا كېتىشكە مەجبۇر بولغان. شۇنىڭ بىلەن پۇقرالىرى ئازىيىپ، مەملىكەتنىڭ مەھسۇلاتى توۋەنلىشىشكە باشلىغان، غەزنە قۇرۇقدىلىپ قالغان، دۇشمەنلىرى ئۇستۇنلۇك قازانغان.

كىم ئېغىر كۇنلەردە تىلىسە مەدەت،
ئېيت ئاڭا، تېچ كۇندە قىلمۇن ياخشىلىق.

هالقىلىق قۇل① قاچار ئەركىلەتمىسەك،
لۇتپ قىل،② بىگانە بولۇر هالقىلىق.

بىر كۈنى بۇ پادىشانىڭ مەجلىسىدە «شاهنامە»③ كىتاۋىدىن زەهھاك④ مەملىكىتىنىڭ زاۋال تېپىشى ۋە فەرىدۇننىڭ دەۋر سۈرۈشى توغرىسىدىكى قىسسە ئوقۇلغان ئىدى. ۋەزىر پادىشادىن سوراپ قالدى: "بىلىشكە بولۇرمۇ؟ فەرىدۇندا نە غەزنە، نە مال ـ مۇلۇك، نە مۇلازىم ئەسكەر يوق ئىدى، قانداق قىلىپ مەملىكەت ئۈنىڭغا قارار تېپىپ قالدى؟"

پادىشا جاۋاپ بەردى: "سەنمۇ ئاڭلىغان، خەلق ئۈنىڭ ئەتراپىغا تولىمۇ ساداقەتلىك بىلەن ئۈيۈشقان ۋە قوللاپ قۇۋۋەتلىگەن، شۇڭا ئۇ پادىشالىقنى تاپقان."

ۋەزىر دىدى: "ئەي پادىشاهىم، خەلقنىڭ توپلىنىشى پادىشالىق قىلىشنىڭ مەنبەسى بولسا، سەن نېمىشقا خەلقنى هەر تەرەپكە قاچۇ-رۇۋۇپتسەن؟ پادىشالىق قىلىش خىيالىڭدا يوقمۇ ـ يا؟"

هامان جان بىلەن ئاسرا لەشكەرنى سەن،
سورار يۈرتنى سۇلتان قوشۇنلار بىلەن.

---

① هالقىلىق قۇل ــ قەدىمقى چاغلاردا قۇللارنىڭ قۇلىغىغا هالقا سېلىناتتى.
② لۇتپ قىل ــ ياخشىلىق قىل دىگەن مەنىدە.
③ «شاهنامە» ــ فىردەۋسىنىڭ «شاهنامە»سى كوزدە تۇتۇلىدۇ.
④ زەهھاك ــ بىر زالىم پادىشانىڭ ئىسمى.

پادىشا دىدى: "قوشۇن بىلەن خەلقنى ئۈيۇشتۇرۇشنىڭ ئامىلى نىمە؟"

ۋەزىر جاۋاپ بەردى: "پادىشا كەڭ قوساق-ئالىجاناپ بولۇشى لازىم، شۇنداق بولغاندىلا خەلق ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۈيۇشىدۇ ھەمدە ئادالەتمۇ كېرەك، چۈنكى كىشىلەر ئۇنىڭ دولىتى سايىسىدا خاتىرجەم ھايات كەچۈرەلەيدىغان بولىدۇ. سەندە بولسا بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى يوق!"

ئەزگۈچى زالىم بولمىسۇن سۇلتان،
بوردىدىن چىقماس ھەرگىزمۇ چۈپان.
پادىشا سالسا زۇلۇمغا ئاساس،
دولەتنىڭ ئۇلىنى كولىغان ئوخشاش.

دانا ۋەزىرنىڭ نەسىھىتى پادىشانىڭ دىتىغا توغرا كەلمىدى، بۇ سوزگە تەتۇر قاراپ، ۋەزىرنى زىندانغا يوللىدى. ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي، پادىشانىڭ بىر نەۋرە تۇققانلىرى توپىلاڭ كوتىرىپ، لەشكەرلىرىنى جەڭگە تەييارلىدى ۋە ئاتىسىنىڭ مۇلكى-دولىتىنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇشتى. پادىشانىڭ زۇلمىدىن بىزار بولۇپ، ھەر تەرەپكە تارىلىپ كەتكەن كىشىلەر توپىلاڭ كوتەرگەنلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى كۈچلەندۇردى، شۇنداق قىلىپ، ھاكىمىيەت پادىشانىڭ قولىدىن كېتىپ، كېيىنكىلەرگە قارار تاپتى.

پادىشا پۇقرالىرىغا زۇلمىنى كورسە راۋا،
ئايلىنىپ دۇشمەنگە دوستى جەڭ كۈنى بولغاي بالا.

بول ئىناق پۇقرا بىلەن، دۇشمەن جېڭىدىن بول ئەمەس، بولسا ئادىل پادىشا، پۇقرالىرى لەشكەر ئاڭا.

هىكايەت (7)

بىر پادىشا بىر ئەجەم غۇلام① بىلەن كېمىگە چۈشكەن ئىدى. غۇلام دېڭىزنى ھەرگىز كورمىگەن ۋە كېمە ئازاۋىنى باشتىن كەچۈرمىگەن ئىدى، شۇڭا يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايىنى تىترەك باستى. ھەرقانچە بەزلىسمۇ ئۇ تىنجىمىدى. ئۇنىڭ يىغىسىدىن پادىشانىڭ كەيپى بۇزۇلدى، ئەمما ئۇ غۇلامغا ھېچ چارە قىلالمىدى. بۇ كېمىدە بىر دانىشمەن بار ئىدى، ئۇ كىشى پادىشاغا دېدى: "ئەگەر بۇيرۇق بەرسىڭىز، مەن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ تىنجىتاتتىم".

پادىشا دېدى: "شۇنداق قىلسىڭىز تولىمۇ ياخشى، ئالىجاناپ ئىش بولاتتى!"

دانىشمەن غۇلامنى دېڭىزغا تاشلاشقا بۇيرۇدى. بالا نەچچە قېتىم سۇغا چوككەندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنى چېچىدىن تۇتۇپ كېمە تەرەپكە تارتتى، ئۇ ئىككى قولى بىلەن كېمىنىڭ ياغىچىغا ئېسىلىپ، ئۇستىگە تىرمىشىپ چىقتى-دە، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ شۇك بولۇپ قالدى. پادىشا ئەجەپلەندى: "بۇنىڭ ھىكمىتى نىمە؟" دانىشمەن دېدى: "بۇ بالا ئىلگىرى سۇدا غەرق بولۇشنىڭ قورقۇنچىسىنى باشتىن كەچۈرمىگەچكە، كېمىنىڭ تېچ ئىكەنلىگىنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن.

---

① غۇلام — ياش خىزمەتكار ياكى قۇل بالا؛ ئەجەم — پارىس ياكى تۈركى خەلق.

چۈنكى كىشى بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەنـدىلا تېچ-ئامانـلىقـنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ."

ئەي توق كىشى، ئارپا نېنى ساڭا ياقماس،
ماڭا مەشۇقتۇر ساڭا كورۇنگەن سەت.
جەننەتنىڭ هورلىرىگە دوزاخ بولۇر ئەئـراق،①
ئەئرافنى دوزىخلار سانايدۇ جەننەت.

* * *

پەرقى بارکى، بىراۋنىڭ قېشىدا بولسا يار،
يەنە بىرى ئىشىككە قاراپ يارغا ئىنتىزار.

هىكايەت (8)

هۈرمۇزدىن② سوراشتى: "ئاتاڭنىڭ ۋەزىرلىرىدە نىمە خاتالىق كوردۈڭ؟ ئەجەپ ئۇلارنى قاماقـقا بۇيرۇدۇڭغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىرەر خاتالىق سەزگـنـىم يوق، لېكـىن قارىـسام، ئۇلار مېـنى كورگەندە ئىنتايىن قورقۇشۇۋاتىدۇ، ماڭا تازا ئىشەنچ قىلمايۋاتىدۇ، ئۇلار ئوزلـىرى ئۈچۈن خەۋپسىرەپ، مېـنى قەست قىلىپ ئولتۇرۇۋەتمىسۇن، دەپ قورقتۇم، شۇڭا دانىشمەنلەرنىڭ سوزى بويىچە ئىش قىلدىم، ئۇلار مۇنداق دىگەن:

---

① ئەئراق — جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى جاي.

② هۈرمۇز (578 — 590) — ساسانىلار سۇلالىسىدىن بولغان بىر ئىران شاهىنىڭ ئىسمى. نۇشىرۋاننىڭ ئوغلى.

'بىراۋ سەندىن قورقسا، قورق ئۇندىن، ھەكىم،
يەقتساڭمۇ جەڭدە ئۇنىڭ يۇزىنى.
بۇنى كورمىدىڭمۇ ئامالسىز مۇشۇك
ئويار چاڭگىلىدا يولۋاس كوزىنى.
يىلان مالچىنى نەق ئاياغدىن چاقار،
ئېزەر دەپ قورقۇپ، تاش بىلەن ئۇزىنى'."

ھكايەت (9)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى قېرىلىقتىن ئاغرىپ قېلىپ، ھاياتىدىن ئۈمىت ئۈزگەن ئىدى. ئىشكىتىن بىر ئاتلىق ئەسكەر كىرىپ كەلدى-دە، خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: "پادىشاھىمىزنىڭ دولىتى سايىسىدا پالان قەلئەنى ئالدۇق، دۇشمەنلەر ئەسىرگە چۈشتى، ئۇ تەرەپنىڭ ئەسكەر ۋە پۇقرالىرى تامامەن سىزنىڭ بۇيرۇغىڭىزغا قارايدىغان بولدى!"

پادىشا سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە، دېدى: "بۇ خۇش خەۋەر ماڭا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ دۇشمەنلىرىمگە، يەنى مەملىكەتىنىڭ ۋارىسلىرىغا!"

ئەزىز ئۇمرۇم ئوتتى، دەرىغ، ئاشۇ ئۈمتتە،
دىلدا كۆتتۈم: ئارزۇيۇم كېلەر دەپ قاچان.
كۆتكەن ئۈمت كەلدى، لېكىن پايدىسى نىمە؟
ئۈمت يوقكى، ئوتكەن ئومۇر قايتماس ھىچقاچان.

* * *

چالدى سەپەر دۇمبىغنى ئەجەلنىڭ قولى،
ئەي كوزلىرىم ۋىدالىشىڭ بېشىم بىلەن سىز،
ئەي ئالقىنىم، بىلەكلىرىم، بېغىش، جەينىگىم،
خوشلىشىڭلار، بىر بىرىڭلار بىلەن ھەمىڭىز.
ھۇجۇم قىلىپ كەلدى ماڭا ئەشەددى دۇشمەن،
ئەي دوستلىرىم، كاشكى مېنى يوقلاپ كەلسىڭىز.
ئۇتتى مېنىڭ روزگارىم نادانلىق بىلەن،
مەن قىلمىدىم، ئەمدى سىزلەر ھەزەر ئەيلىڭىز!

ھىكايەت (10)

بىر يىلى دەمەشق جامەسىدە يەھيا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئىبادەتتە ئولتۇرغان ئىدىم. ئادالەتسىزلىك بىلەن نامى چىققان بىرئەرەپ پادىشاسى كۇتۇلمىگەندە بۇ يەرگە زىيارەتكە كېلىپ قالدى. ناماز ئوقۇدى ۋە دۇئا قىلىپ ھاجىتىنى تىلىدى.

كەمبەغەل-باي ھەممە ئادەم ئۇشبۇ يەرگە قۇل بولۇر،
قانچە باي بولسا كىشى مۇھتاجلىغىمۇ مول بولۇر.

ئاندىن ئۇ ماڭا قاراپ دېدى: "ماڭا دەرۋىشلەرگە خاس ھىممەت بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ سەمىمى مۇئامىلىسى بويىچە بىر دۇئا قىلىپ قويسىڭىزچۇ، چۇنكى كۇچلۇك بىر دۇشمەندىن ئەندىشە قىلىۋاتىمەن!"
مەن دېدىم: "ئاجىز پۇقرالارغا رەھمى-شەپقەت قىل، كۇچلۇك دۇشمەن سېنى ھەچنىمە قىلالمايدۇ!"

كۇچلۇك بىلەك، قۇدرەتلىك قول سەندە بولسا،
مىسكىن، ئاجىز پەنجىسىنى يەنجىش خاتا.
باغرى تاشنىڭ يىقىلغانغا پەرۋاسى يوق،
ئۇ يىقىلسا ياردەم بەرمەس ھەچكىم ئاڭا!
يامانلىقنى تېرىپ كۆتسەڭ ياخشىلىقنى،
باغلىنارسەن قۇرۇق ئۈمىت، خام خىيالغا.
قۇلىغىڭدىن ئال پاختىنى، خەلقنى تىڭشا،
تىڭشىمىساڭ، بىركۈن كېلىپ ببرەر جازا.

* * *

پۈتۈن ئادەمزات تۇتاشقان ئەزا،
ئۇلار بىر جەۋھەردىن يارالغان يانا.
بىر ئەزاغا يەتكۈزسە دەرت روزگار،
تۇگەر باشقا ئەزادا سەۋرۇ-قارار.
ئەگەر باشقىلار چەكسە دەرت، سەن بىغەم،
ئاتاشقا بولۇرمۇ سېنى بىر ئادەم؟

ھىكايەت (11)

دۇنياسى ئىجاۋەتلىك بىر دەرۋىش باغداتتا پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ توغرىسىدا ھوججاج يوسۇپىكە① خەۋەر قىلىشتى. ھوججاج ئۇنى قېشىغا چاقىرتىپ دېدى: "ماڭا ياخشى بىر دۇئا قىلىپ قويساڭچۇ!"

---

① ھوججاج يوسۇپ — خەلىپە ئابدۇلمۇلۇك ئىبنى مەرۋانىڭ مۇئاۋىنى بولغان بىر لەشكەر باشلىغى، زالىم.

دەرۋىش دىدى: "خۇدايا، ئۇنىڭ جېنىنى ئالغىن!"
ھوججاج چوچۇپ سورىدى: "خۇدا ھەققى، بۇ قانداق دۇئا؟"
دەرۋىش دىدى: "بۇ سەن ئۇچۇن ۋە بارلىق مۇسۇلمانلار ئۇچۇن ياخشى دۇئا!"

ئەي زالىم، يېتەر خەلقنى ئازارىڭ،
قاچانغىچە قايىنار بۇ بازارىڭ؟
سەلتەنەت سۇرمەك نە كېرەك ساڭا؟
خەلقنى ئەزگەندىن ئولگىنىڭ ئەلا!

ھىكايەت (12)

بىر ئادالەتسىز پادىشا تەقۋادار كىشىدىن سورىدى: "خۇداغا قايسى ئىبادەتنى قىلغان ياخشى؟"
تەقۋادار جاۋاپ بەردى: "ساڭا چۇشكىچە ئۇخلاش ھەممە ئىبادەتتىن ياخشى، چۇنكى شۇڭغىچىلىك خەلق سېنىڭ ئازارىڭدىن قوتۇلۇپ قالىدۇ!"

چۇشكىچە ئۇخلىغان زالىمنى كورۇپ،
دىدىمكى، بۇ پىتنە ئۇيقۇسى ياخشى!
ئۇيقۇدا ياتقىنى ياخشى بولغانىنىڭ
تىرىك تۇرغىنىدىن ئولگىنى ياخشى.

هکایەت (13)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا پۈتۈن كىچىنى ئەيش-ئىشرەتتە ئوتكۈزگەن ۋە راسا مەس بولغان چاغدا مۇنداق دېگەن:

"بىزگە جاھان ئىچرە بۇنىڭدىن خۇشراق دەم يوق،
ياخشى-ياماندىن ئەندىشە، كىشىدىن غەم يوق."

بىر يالڭاچ دەرۋىش تالادا سوغاقتا ياتاتتى، ئۇ مۇنداق دېدى:

"ئەي زات، ئالەمدە سەن كەبى تەلەيلىك ئادەم يوق،
خوپ دەيلى غېمىڭ يوق، بىزنىڭ غېمىمز ھەم يوق؟"

بۇ سوز پادىشاغا خۇش كەلدى-دە، مىڭ دىنار پۇلنى ھەمىان بىلەن دەرىزىدىن كوچىغا سۇنۇپ: "ئىشىگىڭنى تۇت، ئەي دەرۋىش!" دېدى.

دەرۋىش دېدى: "ئىتەكىنى نەدىن ئالاي، كىيىم-كېچىگىم بولمسا؟"

ئۇنىڭ يوقسۇزلۇغىغا پادىشانىڭ تېخىمۇ ئىچى ئاغرىپ، بىر قۇر كىيىمىمۇ قوشۇپ بەردى.

دەرۋىش بۇ پۇللارنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يەپ-ئىچىپ، بۇزۇپ-چېچىپ تۈگىتىۋەتتى-دە، يەنە كەلدى.

بىغەملەر قولىدا مال توختىمايدۇ،
ئاشق دىلىدا سەۋر، غەلۋىردە ھەم سۇ.

پادىشا ئۇنىڭغا قاراشقا چولىسى يوق بىر چاغدا، ئەھۋالنى مەلۇم قىلغان ئىدى، پادىشا غەزەپلىنىپ، بويىنىنى تولغىدى. پاراسەت ئىگىلىرى ۋە دانالار شۇ سەۋەپتىن ئىبىتقانكى، پادىشالارنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىن ساقلىنىش لازىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ دىققەت-ئىتىۋارى كۆپىنچە دولەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، ئاۋام خەلقنىڭ غەلۋىسىنى كوتەرمەيدۇ.

هارامدۇر شۇ ئادەمگە شاھ نىئمىتى،
ئەگەر ئەپلىك پۇرسەتكە يوق دىققىتى.
ئەگەر تاپمىسا سوزگە دەل پەيتىنى سەن،
چۈشۈرمە ئۇزەڭنى قۇرۇق سوز بىلەن.

پادىشا دىدى: "بۇ يۇزسىز ئىسراپخور گادای شۇنچە كوپ نىئمەتنى شۇنچىلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇزۇپ-چېچىپتۇ، ئۇنى هەيدەپتىكلار، چۈنكى دولەت غەزىنىسىدىكى بايلىق مىسكىنلەرنىڭ ئۇزۇغى، هەرگىز شەيتان بۇرادەرلىرىنىڭ تويمىسى ئەمەس."

كۈندۈزى ئەخمەق بىكاردىن ياقسا كاپۇر شام-چىراق،
تېز كورەرسەن ئاخشىمى يوق چىرىغدا تامچە ياغ.

نەسىھەتچى ۋەزىرلەردىن بىرى دىدى: "ئەي پادىشاهىم، شۇنى مەسلىھەت قىلىمەنكى، بۇنداق ئادەملەرگە تىرىكچىلىك يارىدىمنى مەلۇم ۋاقىتقا يەتكۈدەكلا بېرىش كېرەك، ئۇ چاغدا ئالغان نەپىقىنى ئىسراپ قىلىۋەتمەيدۇ. ئەمما سېنىڭ قاتتىق بولۇش، نەرسە

بەرمەسلىك توغرىسىدىكى بۇيرۇغۇك ھىممەت ئىگىلىرىنىڭ خۇلقى-ئادەتلىرىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ، بىراۋنى لۇتۇپ مەرھەمەت بىلەن ئۇمتۇار قىلىپ قويۇپ، ئارقىدىنلا نائۇمىت قىلىش كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويغانلىق بولىدۇ."

تاماخورغا ئىشكنى ئېچىشقا بولماس،
ئېچىلغاندا قاتتىق يېپىشقا بولماس.

* * *

ھېچكىم كورمىگەنكى، ھىجاز تەشناسى①
شورلۇق سۇ لېۋىدە توپلىشىپ تۇرغان.
قەيەردە بۇلاقتا بولسا شىرىن سۇ،
ئادەم، قۇش، چۈمۈلە ئولىشىپ تۇرغان.

ھىكايەت (14)

بۇرۇنقى پادىشالاردىن بىرى مەملىكەت ئىشلىرىغا سۇس قارىدى ۋە لەشكەرلىرىنى تەمىناتتا بەك قىسىۋەتتى. شۇڭلاشقا كۆچلۈك دۇشمەن ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى قېچىشقا باشلىدى.

پۇلىنى ئاياپ قىلسا لەشكەرگە كەم،
ئايايدۇ قولىنى قۇرالدىن ئۇ ھەم.

---

① ھىجاز تەشناسى — مەككىگە ھەج قىلغىلى بارغان ھاجىلارنىڭ يولدا ئۇسۇز قالغانلىرى كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاشۇ ۋاپاسىزلىق قىلغان ئەسكەرلەرنىڭ بىرى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. ئۇنى ئەيىپلەپ شۇنداق دېدىم: "پەسكەش، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان، رەزىل ۋە تۆزكور ئادەم شۇكى، ئەھۋالدا ئازغىنا ئوزگىرىش بولغاندا، بۇرۇنقى خوجايىنىدىن يۈز ئوروپ، ئۇزۇن يىللىق نېمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالدۇ."

ئۇ دېدى: "مېنى ئالىجاناپلىق بىلەن كەچۈرۈشۈڭ لازىمكى، بۇ جەڭ باشلانغاندا ئېتىم ئارپىسىز قالغان ئىدى، ئىگىرى گورەدە ئىدى، سۇلتان ئوز ئەسكەرلىرىدىن پۇلنى ئايايدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ ئۇچۇن جانپىدالىق بىلەن ئۇرۇش قىلىش مۇمكىن ئەمەس - تە."

مەرت جەڭچىگە پۇل توككىن، قىلۇر جان پىدا،
پۇل توكمىسەڭ، باش ئېلىپ كېتەر يات يۇرتقا.

* * *

قوسىغى توق بولسا باتۇر جەڭ قىلار غەيرەت بىلەن،
ئاچ قوساق قالغاندا جەڭچى قاچىدۇ شىددەت بىلەن.

ھىكايەت (15)

بىر ۋەزىر خىزمەتىدىن چېكىنىپ، دەرۋىشلەر سورۇنىغا كىرگەن ئىدى، ئۇلارنىڭ سوھبىتىنىڭ ئۇنۇمى يۇقۇپ، كوڭلى خاتىرجەم بولۇپ قالدى. پادىشا ئۇنىڭغا قايتىدىن ئىلتىپات كورسىتىپ، ۋەزىر - لىك خىزمىتىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى، ئۇ قوبۇل قىلماستىن، مۇنداق دېدى: "ئەمەلدارلىق قىلىشتىن ئىستىپادا بولغىنىم ياخشى!"

هەرکىم ئۇزىنى چەتتە تۇتۇپ، تاپتى پاراغەت،
ئادەم تىلىنى، ئىت چىشىنى توستى شۇ سائەت.
قەغەزنى تىتىپ، سۇندۇردى قەلەمنى نىھايەت،
غەيۋەتچى قولى ھەم تىلىدىن قالدى سالامەت.

پادىشا دىدى: "بىزگە ھەرھالدا دولەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش قولىدىن كېلىدىغان ئاقىل ۋە قابىل كىشى كېرەك!"
ۋەزىر دىدى: "ئاقىل ۋە قابىل كىشىنىڭ نىشانى شۇكى، ئۇ مۇنداق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمايدۇ!"

قۇشلار ئارا ھۇما قۇش تاپتى شەرەپ-ئىتىۋار،
ئۇستىخان يەپ ھەرقاچان، جانغا بەرمىگەچ ئازار.

قارا قۇلاقتىن① كىشىلەر سوراشقان ئىدى: "سەن نېمە سەۋەپتىن شىرغا يېقىنلىشىشنى ئىختىيار قىلىپ قالدىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "شۇ سەۋەپتىنكى، ئۇنىڭ ئۇۋلىغان نەرسىلىرىنىڭ ئاشقان-تاشقىنىنى يەيمەن، ئۇنىڭ ھەيۋەتلىگى پاناسىدا دۇشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىگىدىن ساقلىنىپ، تىرىكچىلىك قىلىمەن!"
كىشىلەر يەنە سوراشتى: "سەن ئۇنىڭ ھمايىسى ئاستىغا كىرىۋېلىپ، نېمەتلىرىگە شۇكرى ئېيتىشنى ئېتىراپ قىلىدىكەنسەنۇ، نېمىشقا ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن بارالمايسەن؟ ئۇ سېنى يېقىن كىشىلىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپ، سادىق قۇللىرىدىن ھىساپلىماسمىدى؟" قارا

① قارا قۇلاق (پارىسچە سىيەگوش) — چول چاشقىنى.

قۇلاق دىدى: "ئۇنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىنمۇ ئەمىن ئەمەسمەن!"

ئاتەش پەرەس ئوت ياقسمۇ يۇز يىل،
چۈشسە ئىچىگە شۇئان بولۇر كۈل.

شۇنداق ئەھۋالمۇ بولۇپ تۇرىدۇكى، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرى ئالتۇن تاپىدۇ، بەزىدە بېشى كېتىپ قالىدۇ، شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "پادىشالارنىڭ كەيپىنىڭ ئوزگىرىپ تۇرۇشىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك، چۈنكى بەزىدە سالام بەرسەڭ رەنجىيدۇ، بەزىدە تىللىساڭمو تون كىيگۈزىدۇ."

ئاقىللار ئېيتقانكى، تولىمۇ خۇش چاقچاق بولۇش نەدىملەر① ئۈچۈن ھۈنەر-پەزىلەت بولسمۇ، دانىشمەنلەر ئۈچۈن بىر ئەيىپ!

ئوز قەدرىڭنى بىل، ساقلا سالماقنى،
نەدىملەرگە قوي ئويۇن-چاقچاقنى.

ھىكايەت (16)

دوستلىرىمدىن بىرى تۇرمۇشىنىڭ ئېغىرلىغىدىن ئەھۋال ئوقۇپ قېشىمغا كېلىپ مۇنداق دىدى: "كۈنلۈك كىرىمىم ئاز، بالا-چاقام كوپ، كەمبەغەللىكىنىڭ يۈكىنى كوتىرىشكە تاقىتىم قالمىدى. باشقا مەملىكەتكە كېتىپ، مەيلى قانداق تىرىكچىلىك ئوتكۈزسەم،

① نەدىملەر — ئوردا كىشىلىرى، پادىشانىڭ قېشىدىكى يېقىن كىشىلەر.

ياخشى-يامانلىغىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايتتى، دېگەن پىكىر نەچچە قېتىم خىيالىمدىن كەچكەن ئىدى.

كوپ كىشى ئاچ ياتسا خەلقلەر كىملىگىنى بىلمىگەي،
ھەم جېنى تۇمشۇقىغا يەتسە ھېچكىشى غەم يىمىگەي.

ئەمما دۇشمەنلەرنىڭ مەسخىرىسىدىن ئەندىشە قىلمەن، ئۇلار ئارقامدىن تىللاپ كۇلۇشىدۇ ۋە ئائىلەم توغرىسىدا قىلىۋاتقان تىرىشچانلىغىمنى ئادەمىيەتسىزلىككە چىقىرىپ مۇنداق دېيىشىدۇ:

بۇنامەرت ئادەمگە ھەرگىز قارىما،
كورگۇسى كەلمەيدۇ بەخت يۇزىنى.
بالا-چاقىسىنى كۇلپەتكە قويۇپ،
تۇرمۇشتا ئويلايدۇ پەقەت ئۇزىنى.

ئۇزەكتىكە مەلۇم، ھىساپ ئىلمىدىن ئانچە-مۇنچە خەۋىرىم بار، ئەگەر سېنىڭ مەرتىۋەڭ شاراپتىدىن بىرەر ئىشقا تەينىلىنىپ قالسام، تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولاتتىمكى، قالغان ئۇمرۇمدە ساڭا قانچە تەشەككۇر بىلدۇرسەممۇ ئەھدىسىدىن چىقالمىغان بولاتتىم."
مەن دېدىم: "ئەي بۇرادەر، پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ ئىككى تەرىپى بار: ھەم نان ئۇمىدى، ھەم جان قورقۇنچىسى، شۇڭا ئاشۇ ئۇمىتنى دەپ قورقۇنچىغا چۇشۇپ قېلىش ئاقىلارنىڭ پىكرىگە خىلاپ."

كەلمىگەي ھىچكىم پەقىر ئىشكىگە،
باغ-زىمىنغا باج-خىراج تولە دەپ.
ياكى تەشۋىش، غەمگە رازى بول،
يا ئۇچەي باغرىڭنى كەتسۇن قاغا يەپ.

دوستۇم دىدى: "بۇ سوزنى مېنىڭ ئەھۋالىمغا مۇۋاپىق ئېيتمىدىڭ ۋە ئىلتىماسىمغا جاۋاپ بەرمىدىڭ. كىمكى خىيانەت بىلەن شۇغۇللانسا، قولى ھىساپتا تىترەيدۇ، دىگەن ماقالنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

راست سوزدىن ھەرگاچان خۇدامۇ رازى،
كورمىدىم تۇز يولدا گۇم بولغان قايسى.

دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'توت كىشى توت كىشىدىن ئولگۇدەك قورقىدۇ: قاراقچى سۇلتاندىن، ئوغرى پاششەپتىن، پاسىق چېقىمچىدىن، پاھىشە مۇھتەسىبدىن'①، ئەمما ھىساپتا توغرا بولغان كىشى ھىساپ بېرىشتىن قورقمايدۇ."

بولما ئىسراپخور ئەمەلدە② ئىشتىن ئايرىلغان كۇنۇڭ،
قالمىسۇن دىسەڭ ئەگەر دۇشمەنده ھىچ ئىمكانىيەت،
تۇت ئۇزەڭنى پاك، بۇرادەر، ھىچكىشىدىن قورقمىغىن،
كىر كىيىمنى كىرچىلەر تاش ئۇستىدە ئۇرغاي پەقەت.

---

① مۇھتەسىب — شەھەر قازىلىرىنىڭ بازار باشقۇرغۇچىسى.
② ئەمەل — بۇ يەردە ئىش، خىزمەت مەنىسىدە.

مەن دىدىم: "تۇلكىنىڭ ھىكايىسى سېنىڭ ئەھۋالىڭغا مۇناسىپ كېلىدىكەن: كىشىلەر قارىسا، بىر تۇلكە يىقىلىپ-قوپۇپ، جان-جەھلى بىلەن قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك، بىرەيلەن ئۇنىڭدىن: 'ساڭا نېمە بالا بولدى، نېمانچە قورقۇپ كەتتىڭ؟' دەپ سورىغان ئىكەن، تۇلكە: 'ئاڭلىشىمچە، توگىلەرنى سەيسىگە تۇتۇۋاتقۇدەك، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. ھىلىقى كىشى: 'ھوي پەس، توگە بىلەن سېنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىڭ بار ۋە قانداق ئوخشاشلىغىڭ بولسۇن؟' دەپتە-كەن، 'توختا!—دەپتۇ تۇلكە،—ئەگەر ھەسەتخورلار غەرەزلىك ھالدا: مۇنۇ توگە، دەپ قويسا، مەن قولىغا چۇشۇپ قالسەم، ئۇ چاغدا مېنىڭ ئەھۋالىمنى تەكشۈرۈشكە كىم كۆكۈل بولۇپ، مېنى غەمدىن خالاس قىلىدۇ؟ ئىراقتىن تېرياق① ئېلىپ كەلگىچە، يىلان چاقىغان ئادەم ئولۇپ تۇگەيدۇ'②. سېنىڭ ئەھۋالىڭمۇ خۇددى شۇنداق. گەرچە سەندە ئارتۇقچىلىق، ھالاللىق، توغرىلىق ۋە سادىقلىق بولسىمۇ، ئەمما ھەسەتخورلار پىستىرمىدا، شكايەتچىلەر بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردا ئولتۇرۇشىدۇ. سەن ياخشى ئىشلارنى قىلساڭمۇ، ئۇلار پادىشاغا تەتۇرسچە يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ ئالدىدا جاۋاپقا تارتىلىسەن، ئۇ چاغدا كىم سېنىڭ تەرىپىڭنى ئېلىپ سۆزلەشكە جۇرئەت قىلالايدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەسلىھەتىم شۇكى. قانائەت مۇلكىنى ساقلا، ئەمەلدار بولۇش ئارزۇسىنى تاشلا.

مەنپەئەت كوپ بولۇر دېگىز-دەريادا،

---

① تېرياق—زەھەر قايتۇرىدىغان دورا.

② بۇ— خەلق ئىچىدە كەڭ تارالغان ماقال.

ۋە لېكىن تىنچلىق ئىككى ياقادا"

دوستۇم بۇ سوزنى ئاڭلاپ، تازا ئاچچىغى كەلدى-دە، ھىكا-يەمدىن چىرايى ئوڭۇپ، زەردە بىلەن سوزلەشكە باشلىدى: "مۇشۇمۇ ئەقىللىقلىق، بىلىمدانلىق بولدىمۇ؟ مۇشۇمۇ پەم-پاراسەت بولدىمۇ؟ دانىشمەنلەر توغرا ئېيتقان ئىكەن: 'دوستلار زىنداندا ئەسقاتىدۇ، داستىخان ئۈستىدە ھەممە ئادەم دوست كورۈنىدۇ.'"

دوست دىمە، گىمىكى نىئىمەت ئۈستىدە
يار-بۇرادەرلىكتىن ئۇرسا قانچە لاپ.
دوست شۇكى، پەرىشان، ئىبغىر كۈنلەردە
قول تۇتۇپ دوستلۇقنى قالدۇ ساقلاپ.

قارىسام، ئۇنىڭ رەڭگى ئوڭۇپ، نەسىھەتلىرىمگە ئاچچىغى بىلەن قۇلاق سېلىۋېتىپتۇ. (نائىلاج) مەن ساھىپ دىۋانىنىڭ① قېشىغا باردىم-دە، ئارىمىزدىكى كونا تونۇشلۇغىمىز بويىچە ئۇنىڭ ئەھۋال-لىنى سوزلەپ، قابىلىيەت-ئارتۇقچىلىغىنى بايان قىلدىم، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا كىچىكرەك بىر خىزمەت بەردى.

ئارىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئوتتى، ئۇنىڭ مىجەزىنىڭ ئوبدانلى-غىنى كورۈشتى، تەدبىرچانلىغىغا قايىل بولۇشتى، ئۇنىڭ ئىشى

① ساھىپ دىۋان — ۋەزىرلىك ئۇنۋانى. بۇ يەردە سەئدى زامانىدىكى پادىشانىڭ ۋەزىرى ۋە مۇشاۋىرى ئەبەك خان شەمسىدىن جۇۋايىنىي كوزدە تۇتۇلدۇ. سەئدى «ساھىبىيە» نامىلىق بىر شېئىر توپلىمىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

ئىلگىرىلەپ، ئۇ تېخىمۇ يۇقۇرى ئورۇنغا قويۇلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ بەخت يۇلتۇزى بارغانسېرى يۇقۇرى ئورلەپ، شۇنداق يۇكسەك پەللىگە يەتتىكى، سۇلتان ھەزرەتلىرىگە ئەڭ يېقىن كىشىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ مۇشاۋىرى ۋە ئىشەنچلىك ۋەكىلى بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ تىنچ كېتىۋاتقانلىغىغا شادىمان بولۇپ دىدىم:

"ئوڭۇشسىزلىقتىن ھېچ قورقما، كوڭلۇڭنى يېرىم قىلما،
ئابىھايات بۇلىغى قارائىغۇلۇق ئىچىدە.

* * *

كوڭلۇڭنى بۇزما، ئەي كۆلپەتكە يار،
خۇدانىڭ پىنھان شەپقىتى ھەم بار.

* * *

خاپا ئولتۇرما زامان تەتۈرلۈگىدىن، سەۋىر قىل،
سەۋىر ئاچچىق غورىسىدىن ھالۋا پىشار، بۇنى بىل."

شۇ ئايدا بىر توپ يارانلىرىم بىلەن سەپەرگە چىقىشقا توغرا كېلىپ قالدى. مەن مەككە زىيارىتىدىن قايتىپ كەلگەندە، ئۇ مېنى ئىككى مەنزىل يەرگىچە قارشى ئالغىلى چىقىپتۇ. ئۇنىڭ تۇرقى پەرىشان، كىيىم-كېچەكلىرى ۋەيران كورۇنەتتى.

مەن: "نىمە بولدۇڭ؟" دەپ سورىدىم.

ئۇ جاۋاپ بەردى: "خۇددى سەن ئېيتقاندەك بولدى، بىر گۇرۇھ كىشىلەر ھەسەت قىلىشىپ، ماڭا خائىن دەپ توھمەت چاپلاشتى، پادىشا (دولىتى ئەبىدى بولسۇن) ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن، چوڭقۇرراق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشنى بۇيرۇمىدى، كونا يارانلىرىم

بىلەن يېقىن دوستلىرىم ھەق سوزنى ئېيتماي، شۇك بولۇۋالىدى ۋە بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى.

كورەرسەن ئەمەلدار ئالدىدا كىشى
كوكسىگە قول قويۇپ، بېشىنى ئېگەر.
زامان مەنسۇبىدىن چۈشۈرسە ئۇنى،
جىمى خەلقى ئالەم بېشىغا تېپەر.

قىسقىسى، تۇرلۇك ئازاپ-ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم، پەقەت مۇشۇ ھەپتىدە ھاجىلارنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىگى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، مېنى ئېغىر زەنجىر-كىشەندىن ئازات قىلىشتى، بىراق مال-مۇلكۈمنى مۇسادىرە قىلىشتى."

مەن دېدىم: "ئۇ چاغدا مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قوبۇل قىلمىدىڭ، پادىشاغا خىزمەت قىلىش دېگىز سەپىرىگە ئوخشايدۇ: ھەم خەتەرلىك ھەم پايدىلىق: يا غەزنىنى قولغا كىرگۈزسەن، ياكى تىلسىماتتا ئولىسەن!"

ئىككى قوللاپ زەرنى ئۇسسۇيدۇ دېگىزدا باي غوجا،
يا ئۇنى ساھىلغا ئاتقاي بىر كۈنى دولقۇن راسا.

مەن تاپا-تەنە بىلەن ئۇنىڭ يارىسىغا تۇز سېپىپ، ئىچىنى ئېچىشتۇرۇشنى لايىق كورمىدىم-دە، مۇنۇ سوزلەر بىلەن چەكلەندىم:

بىلمەمتىڭ پۇتۇكغا كىشەن چۈشۈشنى؟

قۇلاققا ئالمىدىڭ قىلسام نەسىھەت.
قولۇڭنى سوزمىغىن ھەرگىز چايانغا،
گەر سەندە يوق بولسا نەشتەرگە تاقەت.

ھىكايەت (17)

بىرنەچچە دەرۋىش بىلەن باردى-كەلدى مۇناسىۋىتىم بار ئىدى، ئۇلار كورۇنۇشتە سوپىلىق كىيىمى بىلەن ياسانغان ئىدى. ئەمەلدار-لاردىن بىرى بۇ كىشىلەر ھەققىدە ناھايىتى ياخشى پىكىردە بولغاچقا، مەلۇم مىقداردا تۇرمۇش پۇلى بېرىپ تۇرۇشنى بېكىتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان بىرئىشنى قىلىپ قويغانلىقتىن، ھىلىقى ئەمەلدارنىڭ ياخشى پىكرى ئۇزگىرىپ، دەرۋىشلەرنىڭ بازىرى كاساتلاشتى.

مەن دوستلىرىمنىڭ تەمناتىنى بىرەر يول بىلەن قوتقۇزۇۋالماقچى بولۇپ، ئۇ كىشىنىڭ ئالدىغا باردىم. دەرۋازىۋەن كىرگۈزمەستىن، مېنى ھاقارەتلىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئېغىر ئالمىدىم. چۈنكى شۇنداق گەپ بار:

ئەمىر، ۋەزىر، سۇلتانىنىڭ بوسۇغىسىغا
تونۇشسىز ھەرگىزمۇ بارمىغىن يېقىن.
يات ئادەمنى كورسە ئىتى ئىتەكتىن،
ئىشىك باقارى ئالار دەرھال ياقىدىن.

شۇ ئەسنادا ئاشۇ ئەمەلدارنىڭ يېقىن كىشىلىرى بۇ ئەھۋالىمنى

بىلىپ، مېنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن ئىچكىرىگە باشلاپ كىرىشتى ۋە توردىن جاي كورسەتتى. مەن تاۋازۇ بىلەن توۋەنىرەك يەردە ئولتۇردۇم-دە، دىدىم:

"رۇخسەت ئەيلە، مەن كەمىنە بىر مالايمەن،
قۇللار بىلەن بىر قاتاردا ئولتۇرايمەن."

ئۇ دىدى: "ۋاي ئاللا، ۋاي خۇدا، نىمە دېگىنىڭ بۇ؟

كوتىرەي، باش-كوزۇمگە ئولتۇرساڭ،
چۇنكى سەن كېلىشكەن نازىنىن تۇرساڭ!"

سوزنىڭ قىسقىسى، ئولتۇردۇم ۋە ئۇ يەر-بۇ يەردىن پاراڭ سالدىم. ئاخىرى گەپ دوستلىرىمنىڭ خاتالىقلىرى ئۈستىگە كوچتى، مەن مۇنداق دىدىم:

نىمە گۇنا كورگەندۇ سابىق ئىنئام ئىگىسى،
قۇللىرىنى خار كورۇپ، قىلماي قويدى ئېھسانىنى.
ئۇلۇغۋارلىق ھەم قۇدرەت خۇداغىلا مەنسۇپتۇر،
بەندە گۇنا قىلسىمۇ ئۇزۇپ قويماس ئاش-نانىنى.

بۇ سوزۇم ھاكىمغا بەك ياراپ كەتتى-دە، دوستلىرىمنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى بۇرۇنقى قائىدە بويىچە بېرىپ تۇرۇشقا ۋە ئۇزۇپ قويۇلغان كۇنلەرنىڭمۇ تەمىناتىنى تولۇقلاپ بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى.

مەن ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا تەشەككۇر بىلدۈرۈپ، يەر ئوپۇپ تازىم قىلدىم، بۇ ئىشتىكى جاسارىتىمگە ئەپۇ سورىدىم ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دىدىم:

كەئبە ــ ھاجەت قىبلىسىدۇر، بەك يىراق دىيارلاردىن
كوپ مۇساپىلەرنى بېسىپ، خەلق بولۇر ئاڭا جەم.
سېنىڭ كوتەرمىگىڭ لازىم بىزدەكىلەرنىڭ يۈكىنى،
مۇنسىز دەرەخلەرگە تاش ئاتمايدۇ ھېچ ئادەم.

ھېكايەت (18)

بىر شاھزادىگە ئاتىسىدىن نۇرغۇن غەزنە مىراس قالغان ئىدى. ئۇ مەرتىلىك ئالقىنىنى ئېچىپ، سېخىلىق نەمۇنىسىنى كورسەتتى. لەشكەر بىلەن پۇقراغا پۇل ـ مالنى ئايىماستىن توكتى.

پۇراق چاچمايدۇ تەخسىدە ئارچا،
ئوتقا قوي ئۇنى، ئەنبەر بوي چاچقاي.
ئۇلۇغلۇق لازىم بولسا ئېھسان قىل،
ئۇرۇق چاچمىساڭ ھوسۇل بولمىغاي.

كالتە پەم مۇشاۋىرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، مۇنداق دىدى: "بۇ بايلىقلارنى بۇرۇنقى پادىشالار تەسلىكتە تاپقان ۋە مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن قويۇپ قويغان. بۇ ھەركەتتىن قولىڭنى تارتىڭ، چۈنكى نى ئىشلار بار ئالدىمزدا، دۇشمەن ئارقىمزدا.

ئېھتىياجلىق پەيتتە قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماڭ.

غەزنەڭنى تارقاتساڭ ببرىپ ئاممىغا،
ھەر ئويگە بىر گۈرۈچ تېگىدۇ ئاران.
ھەر ئويدىن ئالساڭ سەن ئارپىچە كۈمۈش،
كۈندە بىر غەزنە پۈتەتتى ئوبدان."

پادىشا بۇ سوزدىن بوينىنى تولغىدى، چۈنكى دىتىغا توغرا كەلمىگەن ئىدى. ئۇنى جازالاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دىدى: "خۇدايى تائالا مېنى يەپ-ئىچسۇن، باشقىلارغىمۇ بەرسۇن دەپ بۇ مەملىكەتكە ئىگە قىلغان، مەن مال-دۇنياغا قارايدىغان قاراۋۇل ئەمەسمەن."

قىرىق غەزنە ساقلىغان قارۇنمۇ① ئولدى بىمۇرات،
نۇشىروۋان ئولمەس، ئۇنىڭكى ياخشى نامى بەرھايات.

ھىكايەت (19)

ھىكايە قىلىنىشىچە، بىركۈنى شىكار ئۈستىدە نۇشىروۋان ئادىل ئۈچۈن بىر ياۋا قۇشنى كاۋاپ قىلىشتى، تۇز يوق ئىدى. بىر غۇلام تۇز ئەپكېلىش ئۈچۈن يېزىغا ماڭغان ئىدى، نۇشىروۋان ئۇنىڭغا

① قارۇن — ئۇزۇنىڭ بېخىللىغى ۋە ئاچكوزلۇقى بىلەن يەرگە كىرگەن ئەپسانىۋى بىر باي.

تاپـلاپ: "تۇزنى ئوز باھاسى بويـچه سېـتىۋال، كېيىن بۇ ئىش رەسمىيەتكە ئايلىنىپ، يېزىنى خاراپ قىلمىسۇن!" دىدى. كىشىلەر: "بۇنـچىلىك نەرسـىدىن قانـچىلىك زىيان يېـتەر؟" دەپ سورىـغان ئىدى، نۇشرۋان دىدىكى: "ئەڭ بۇرۇن جاھان يارالغاندا زۇلۇمنىڭ ئاساسى كىچىككىنە ئىدى. ئەمما كېيىن دۇنياغا كەلگەن ھەر بىر كىشى ئاز-ئازدىن كوپەيتكەچ مانا مۇشۇ دەرىجىگە يەتتى!"

يەي دىسە پۇقرا بېغدىن پادىشا بىر ئالمىنى،
يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشـلار دەرەخنى غالچىسى.
كورسە سۇلتان بەش تۇخۇمغا زورلۇق ئەيلەشنى راۋا،
مىڭ توخۇنى زىخقا تارتقاي لەشكىرىدىن قانچىسى.

ھىكايەت (20)

ئاڭلىشىمچە، بىر غاپىل ۋەزىر سۇلـتانـنىڭ غەزىنىلىرىنى پاراڭان قىلـمەن دەپ، پۇقرانىڭ ئوي-مۇلكىنى خاراپ قىلىۋەتـكەن. ئۇ دانىشمەنلەرنىڭ سوزىدىن بىخەۋەر ئىدى، دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "كىمكى بىرەر ئادەمنىڭ كوڭلىنى قولغا كەلـتۇرىمەن دەپ، خۇدايى تائالانى رەنجىتسە، خۇدايى تائالا دەرھال خەلقنى ئۇنىڭغا قارشى ئاتلاندۇرۇپ، ئۇنى يەر يۇزىدىن سۇپۇرۇپ تاشلايدۇ."

مەزلۇملار ئاھىدىن چىققان دۇت بولەك،
چوغ، ئىسرىق ئۇنىڭدىن بېرەلمەس دېرەك.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشچە، بارلىق ھايۋانلارنىڭ پادىشاسى شىر، ئەڭ بىچارىسى ئېشەك، ئەمما يۈك كوتىرىدىغان ئېشەك ئادەم يەيدىغان شىردىن ياخشى.

بىچارە ئېشەك كالۋا سۈپەتلىك،
يۈك توشۇش بىلەن ھامان قىممەتلىك.
يۈك كوتەرگۈچى ئېشەك ۋە كالا
زالىم ئادەمدىن مىڭ مەرتە ئەلا.

يەنە غاپىل ۋەزىرلىڭ ھىكايىسىگە كېلەيلى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاغا ئۇنىڭ يامان ئىشلىرىنىڭ ئازغىنا بىر قىسمى دەلىل-ئىسپات بىلەن مەلۇم بولغاچ، پادىشا ئۇنى قىيىن-قىستاقتا ئېلىپ، تۈرلۈك ئازاپ-ئوقۇبەت بىلەن ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

بەندىلەر كۆزلىنى ئالماسلىق ئەگەر،
سۈلتاندىن كەلمەيدۇ ساڭا مەرھەمەت.
خۇدادىن ئىلتىپات كورمەكچى بولساڭ،
خەلقتە ياخشىلىق ئەيلىگىن پەقەت.

ئېيتىلىشچە، زۇلۇم كورگەن كىشىلەردىن بىرى جازا مەيدانى يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئولۇمى ئۈستىدە ئويلىنىپ مۇنداق دېگەن:

سەلتەنەتتە قولى ئۇستۇن، مەنسۇي بار ھەركىشى

قىلمىسۇن تاراج كىشىنىڭ مۇلكىنى ئۇ بىئامان.
يۇتمىغىڭ قاتتىق سوغۇكنى ئۇنىڭسىلىكمۇ تەس ئەمەس،
كەلسە كىندىككە، لېكىن قوساقنى يىرتقاي بىگۇمان.

* * *

بۇ دۇنيادا زالىم قالالماس ئەبەت،
ئۇنىڭغا قالىدۇ مەڭگۈلۈك لەنەت.

ھىكايەت (21)

ھىكايە قىلىنىشىچە، بىر زوراۋان بىر مومىن ئادەمنىڭ بېشىغا تاش بىلەن ئۇرغان ئىدى. دەرۋىشنىڭ ئىنتىقام ئېلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەچكە، ئاشۇ تاشنى ساقلاپ يۈردى. بىر چاغدا ھىلىقى زالىم چىرىكىكە پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى قۇدۇققا تاشلىدى. ھىلىقى دەرۋىش قۇدۇقنىڭ بېشىغا كېلىپ ئاشۇ تاش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردى.

چىرىك ۋاقىراپ دېدى: "سەن كىم، نىمىشقا بۇ تاش بىلەن مېنى ئۇرىسەن؟"

دەرۋىش جاۋاپ بەردى: "مەن پالانى كىشى بولىمەن، سەن پالانى چاغدا مېنى ئۇرغان تاش مانا مۇشۇ."

"ئانداق بولسا شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان نەدە ئىدىڭ؟" دېدى چىرىك. دەرۋىش دېدى: "ئۇ چاغدا مەن مەنسۇبلىرىدىن قورقاتتىم، ھازىر سېنى قۇدۇقتا كوردۇم-دە، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلدىم."

بىنومۇسنى كورگىنىدە بەختيار،

زېرەك ئادەملەر ۋاقتلىق بوي سۇنار.
بولمىغاندا تىرنىغىك ئوتكۇر قىلىچ،
ياخشىسى يىرتقۇچ بىلەن ئازراق ئېلىش.
كىم پولات قوللۇق كىشىگە مۇشت ئاتار،
ئوزىنىڭ ئاجىز قولىنى ئاغرىتار.
كۆت، زامان بىركۈن قولىنى باغلىغاي،
ئەز بېشىنى، شۇندا دوستلار يايرىغاي.

ھىكايەت (22)

بىر پادىشانىڭ تىلغا ئالغىلى بولمايدىغان ئىنتايىن قورقۇنچلۇق كېسىلى بار ئىدى. بىرتوپ يۇنان تەۋىپلىرى: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق داۋا يوق، پەقەت بىرقانچە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان ئادەمنىڭ ئوتى داۋا دىگەن پىكىرگە كېلىشتى. پادىشا شۇنداق ئادەمنى تېپىۋالار دەپ بۇيرۇدى. بىر دىخانىنىڭ ئوغلىنى تېپىپ كېلىشتى، تەۋىپلار ئېيتقان سۇپەت بۇ بالىدا بار ئىدى، پادىشا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىنى چاقىرتىپ، ھېساپسىز پۇل-مال بىلەن رازى قىلدى. قازى: "پادىشانىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىرەر پۇقرانىڭ قېنىنى توكۈش راۋا" دەپ پەتىۋا بەردى. جاللات ئولتۇرۇشكە تەييارلاندى، بالا بېشىنى ئاسمانغا قىلىپ تەبەسسۇم قىلدى. پادىشا ئۇنىڭدىن سورىدى: بۇنداق ھالەتتە كۈلۈشكە نىمە ئورۇن بار؟"

يىگىت جاۋاپ بەردى: "بالىغا مېھرى قويۇش ئاتا-ئانىنىڭ قەرزى، كىشى قازىنىڭ ئالدىغا دەۋا بىلەن كېلىدۇ، پادىشادىن بولسا ھەق-ئادالەت ئىستەيدۇ، لېكىن ھازىر ئاتا-ئانىلىرىم چىرىك

دۇنيانىڭ پۇچەك پۇلىنى دەپ خۇنۇمىنى توكۇشكە رازى بولدى، قازى ئولتۇرۇشكە پەتىۋا بەردى، سۇلتان ئوزىنىڭ ئامان قېلىشىنى مېنىڭ ئولۇمۇمدىن ئىزلىمەكچى بولدى. (بۇ ئەھۋالدا) خۇدايى ئاڭالادىن باشقا ھېچ پانا كورمىدىم.

سېنىڭ دەستىڭدىن كىمگە قىلاي پەريات؟
زۇلمىڭدىن ئېيتاي ئوزەڭگىلا دات."

بۇ سوزدىن سۇلتاننىڭ يۇرىگى ئېزىلدى-دە، كوزىدىن ياش تامچىلىرى دومىلىدى ۋە شۇ ئاندا دېدى: "گۇناھسىزنىڭ قېنىنى توككەندىن ئوزەمنىڭ ئولگىنى مىڭ ئەلا!"

ئۇ، بالىنىڭ يۇز-كوزىدىن سويۇپ، قۇچاغلىدى، ئاندىن ھىساپسىز پۇل-مال بېرىپ ئۇنى ئازات قىلىۋەتتى. ئېيتىلىشچە، پادىشا شۇ ھەپتە ئىچىدە ساقىيىپ كەتكەن.

نىل بويىدا پىل باقار ئېيتقان مۇنۇ
ئىككى مىسرا تۇردى يادىمدا ھامان:
"بىلىمىڭ ئاستىڭدا چۇمۇلە ھالىنى،
پىل ئاياغىدا ئوزۇڭ قالغانىمان!"

ھېكايەت (23)

ئەمرۇلەيسنىڭ① قۇللىرىدىن بىرى قېچىپ كەتكەن ئىدى. بىرقانچە

① ئەمرۇلەيس — مەشھۇر پارىس پادىشاسى (879 — 900).

ئادەم ئارقىسىدىن قوغلاپ تۆتۈپ كېلىشتى. بىر ۋەزىرنىڭ ئۇنىڭغا ئوچ-ئاداۋىتى بار ئىدى، ئۇ، باشقا قوللار مۇنداق قىلىقنى قىلمىسۇن، دېگەن بانا بىلەن ئۇنى ئولۇمگە بۇيرۇدى. قول ئەمرۇلەيسىنىڭ ئالدىدا يەرگە باش قويۇپ مۇنداق دېدى:

"نېمە قىلساڭ قىل ماڭا، سەن خالىساڭ ھەر ئىش راۋا،
قول نېمە دەۋا قىلار، گەر غوجىسى بەرسە جازا؟

ئەمما مەن مۇشۇ خانىدانىنىڭ ئاش-تۇزىنى يەپ پەرۋىرىش تاپقانلىغىمدىن قىيامەت كۈنى مېنىڭ خۇنۇمغا جاۋاپكار بولۇپ قېلىشىڭنى خالىمايمەن. شۇڭا ئىجازەت بەرسەڭ، ۋەزىرنى ئولتۇرەي، ئاندىن ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن مېنىڭ قېنىمنى توكۇشكە بۇيرۇق قىل، ئۇ چاغدا مېنى ھەققانى ئولتۇرگەن بولسەن!"①

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، ۋەزىرگە دېدى: "بۇ پىكىرگە قانداق قارايسەن؟"

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھى ئالەم، ئاتىڭنىڭ گورىنىڭ سەدىقىسى بولار، خۇدا ھەققى بۇ قىزىل كوزنى ئازات قىلىۋېتىڭ، ئۇ مېنى بالاغا قويمىسۇن، گۇنا مەندىن ئوتتى. دانىشمەنلەرنىڭ سوزى ھەق، ئۇلار مۇنداق دېگەن:

"پالاخمانچى② بىلەن جەڭدە ئېلىشساڭ،

① شەرئىتتە قاچقان قۇلغا ئولۇم جازاسى بېرىلمەيدۇ.
② پالاخمانچى — قەدىمقى زاماندا راگاتكىغا ئوخشاش قورال بىلەن تاش ئاتىدىغان ئەسكەر.

بويايسەن ئوز بېشىڭنى، بىلمەي قانغا.
ئەگەر ياۋغا ئوق ئاتساڭ سەن ھەزەر قىل،
چۈشۈپ قالما يەنە ئوزەڭ نىشانغا."

ھىكايەت (24)

زەۋزەن① پادىشاسىنىڭ قول ئاستىدا بىر خوجا② بار بولۇپ، ئالىجاناپ، ھىممەتلىك كىشى ئىدى. كىشىلەر كورۇشكىلى كەلسە خىزمىتىنى قىلاتتى، يوق چېغىدا كىشىلەرنىڭ ياخشى گېپىنى قىلاتتى. كۆتۈلمىگەندە بۇ خوجىنىڭ بىر ئىشى سۈلتانغا ياقماي قالدى-دە، مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئوزىنى جازاغا ھوكۈم قىلدى.

پادىشانىڭ ھەربى باشلىقلىرى ئۇنىڭ بۇرۇنقى ياخشىلىقلىرىنىڭ قەدرىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭغا تەشەككۈر ئېيتىشقا قەرزدار ئىدى، شۇڭا قاماقتا بولغان جەريانىدا دوستانە ۋە يۇمشاق مۇئامىلىدە بولۇشتى. قىيناش ۋە جازالاشقا يول قويمىدى.

تېچ ئوتۇشنى خالىساڭ دۇشمەن بىلەن، ھەر چاغ سېنى
يوق چېغىڭدا سوكسە مەيلى، سەن ئۇنى ماختا راسا.
سوز دېگەن چىققاي ئېغىزدىن، شۇڭا سەن ئازارچىدىن
ئاڭلىماي دېسەڭ يامان تىل، ئاغزىنى ياغلا راسا.

---

① زەۋزەن — خۇراساندىكى بىر شەھەر.
② خوجا — بۇ يەردە مالىيە ۋەزىرى ياكى دەپتەردار مەنىسىدە.

پادىشا ئوتتۇرىغا قويغان ئەيىپلەرنىڭ بىر قىسمىنى خوجا بوينىغا ئالمىدى، قالغان بىر قىسمى ئۇچۇن زىندانىدا قالدى. شۇ ئەتراپ-تىكى پادىشالاردىن بىرى خوجىغا مەخپى مەكتۇپ ئەۋەتىپ، مۇنۇ-لارنى بىلدۇرگەن ئىدى: "سىز تەرەپنىڭ پادىشالىرى سىزدەك چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ قەدرىنى بىلمىدى ۋە ھورمەتسىزلىك قىلدى. ئەگەر سىزدەك يۇكسەك پىكىرلىك بىر كىشى (خۇدا تېزرەك خالاس تاپقۇزسۇن) بىز تەرەپكە ئىلتىپات قىلىدىغان بولسا، كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۇن بار تىرىشچانلىق كورسىتىلىدۇ، بۇ مەملىكەتنىڭ كاتتىلىرى ئۇ كىشىنى كورۇشكە بەكمۇ ئىنتىزار ۋە بۇ خەتنىڭ جاۋابىنى توت كوزى بىلەن كۈتىدۇ."

خوجا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ئىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىگىنى بىرئاز ئويلىدى-دە، دەرھال مەكتۇپنىڭ ئارقا تەرە-پىگە قىسقىچە جاۋاپ يېزىشنى لازىم تېپىپ، ئۇنى ئەۋەتىۋەتتى.

پادىشانىڭ بىر ئادىمى بۇ ئىشتىن ۋاقىپ بولۇپ، پادىشاغا مەلۇم قىلدى: "سىز قاماققا ئالغان پالان ئادەم خوشنا مەملىكەت پادىشالىرى بىلەن خەت-ئالاقىدا بولۇپتۇ."

پادىشانىڭ بەك ئاچچىغى كەلدى-دە، بۇ خەۋەرنى تەكشۈرۈپ كورۇشنى بۇيرۇدى. چاپارمەننى تۇتۇپ كېلىشتى، خەتنى ئوقۇشتى، خەت مۇنداق يېزىلغان ئىكەن:

"ھەزرەتلىرىنىڭ ياخشى پىكرى بىزنىڭ پەزىلىتىمىزدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. بۇيرۇلغان تەكلىپنى قوبۇل قىلىش شەرىپىگە ئىگە بولۇشقا پەقىر بەندىدە ئىمكان يوق، چۇنكى مەن بۇ خانىدانىنىڭ نىمەتـ-لىرى بىلەن پەرۋىرىش تاپقانمەن، شۇڭا ئىلتىپاتنىڭ ئازراق ئوزگـ-رىشى بىلەن ئوز شەپقەتچىمگە ۋاپاسىزلىق قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس!"

ئاقللار مۇنداق دەيدۇ:

ساڭا ھەردەم ياخشىلىق قىلغان كىشى — شەپقەتچىنى
ئەپۇ ئەيلە ئومرىدە بىر مەرتە رەنجىتسە سېنى.

پادىشاغا ئۇنىڭ ھەقسانىيەتچىلىگى ياراپ كەتتى-دە، ئۇنىڭغا ئالاھىدە تون كىيگۈزۈپ، مالۇ-نىئمەت ئىنئام قىلدى ۋە: "مەن ساڭا ناھەق ئازار بېرىپ خاتا قىلدىم!" دەپ ئوزرىخالىق ئېيتتى.

خوجا دىدى: "ئەي ئاللىرى، مەن قۇلىڭىز بۇ ھالەتتە سىزدىن ھېچقانداق خاتالىق كورگىنى يوق، بەلكى خۇدايى تائالانىڭ تەقدىرى شۇنداق بولۇپ، پەقىرنىڭ بېشىغا قاملاشمىغان ئىش كېلىپ قالغاندۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، بۇنداق ئىش سىزنىڭ قولىڭىزدىن كەلگەن بولسا مەيلى، چۇنكى ئىلگىرى ماڭا كوپ ياخشىلىق قىلدىڭىز، نىئمەتلىرىڭىزنى ئايمىدىڭىز، دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ:

"گەر پالاكەت كەلسە خەلقىنى رەنجىمە،
جەۋر-راھەتنى پەقەت خەلقىنى دېمە.
دوستۇ-دۇشمەن زىددىنى ھەقتىن دېگىن،
ئىككى ياقنىڭ كوڭلى چىقماس ھوكمىدىن.
چىقسىمۇ ئوق گەر كامانچە ئىچىدىن،
ئەقلى بار ئادەم بىلۇر ئوقياچىدىن."

هكايەت (25)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى دىۋان① خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇق چۈشۈردى: پالانچىنىڭ مائاشىنى ئىككى ھەسسە ئوستۇرۈڭلار، چۈنكى ئۇ ئوردىدا ئىزچىل خىزمەت قىلىپ كەلدى ۋە بۇيرۇقىنى ئوبدان ئورۇنلىدى. باشقا خىزمەتچىلەر بولسا ئويۇن-تاماشاغا بېرىلىپ، ئوز خىزمىتىگە سۇس قارىشىدۇ!"

بىر تەقۋادار كىشى بۇنى ئاڭلاپ دىدى: "ھەق تائالانىڭ دەرگاھىدا بەندىلەرنىڭ دەرىجىسىنى يۇقۇرى كوتىرىش خۇددى شۇنداق بولىدۇ!"

كىمكى شاھنىڭ خىزمىتىگە ئىككى بار كەلسە سەھەر،
شاھ ئۇچىنچىدە ئاڭا لۇتپى بىلەن سالغاي نەزەر.
بارچە مۇخلىس بەندىلەردە ھەرقاچان باردۇر ئۇمىت،
تەڭرىنىڭ دەرگاھىدىن ئۇ نائۇمىت قايتماس مەگەر.

* * *

پەرمانغا بوي سۇنۇش بولۇر ئۇلۇغلۇق،
پەرماندىن قاچقانىنى باسىدۇ خورلۇق.
كىمكى كورسەتەي دىسە سادىقەت،
خىزمىتى ئورنىدا بولسۇن داۋامەت.

---

① دىۋان ــ قەدىمقى زاماندا ھوكۇمەت كاتىۋات ئىشخانىسى.

هکایەت (26)

هکایه قىلىنىشىچه، بىر زالىم كەمبەغەللەرنىڭ ئوتۇنىنى ناھايىتى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، بايلارغا يۇقۇرى باھادا ساتاتتى. بىر پاكدىل كىشى ئوتۇپ كېتىۋېتىپ دىدى:

"سەن يىلانمۇ، كىمنى كورسەڭ چاقسەن ئەيلەپ ئازاپ،
يا ھۇقۇشمۇ، نەگە قونساڭ، ئۇشبۇ جاي بولغاي خاراپ؟

* * *

زورلۇغۇڭ ئوتسىمۇ گەرچە بىزگىلا،
خۇدانىڭ ئالدىدا سەن ئاجىز مەخلۇق.
خەلقەرنىڭ دۇئاسى يەتمىسۇن كوككە،
يەر يۈزى ئەھلىگە قىلمىغىن زورلۇق."

زالىم بۇ سوزدىن خاپا بولۇپ، نەسىھەتچىدىن بوينىنى تولغاپ، پەرۋا قىلمىدى. "ئوز غۇرۇرى ئوز بېشىغا چىقتى" دىگەن مانا شۇ: بىر كېچە ئاشخانىدىن بىر پارچە ئوت چاچراپ چىقىپ، ئوتۇن ئامبىرىغا چۈشتى-دە، ئۇنىڭ پۈتۈن مۇلكىنى كويدۇرۇۋەتتى، زالىمنى يۇمشاق توشەكتىن ئىسسىق كۇلنىڭ ئۇستىگە ئولىتۇرغۇزۇپ قويدى. تاسادىپى ھىلىقى پاكدىل كىشى ئۇنىڭ قېشىدىن يەنە ئوتۇپ قالدى. قۇلاق سالسا، ئۇ ئوز دوستلىرىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بىلمىدىم، بۇ ئوت سارىيىمغا نەدىن چۈشكەندۇ؟"

ئۇ كىشى دىدى: «كەمبەغەللەرنىڭ يۇرىگىدىن چىققان ئاھتىن!»

هەزەرقىل يارىلىق كۆكۈل ئاھىدىن،
يۈرەكتىن تېشىغا چىقار ئاقىۋەت.
ئىمكان بار، رەنجىتمە بىراۋ دىلىنى،
ئاھ ئۇرسا جاھاننى تۇتار ئاقىۋەت.

كەيخۇسراۋنىڭ تاجىغا مۇنۇلار پۈتۈلگەن ئىدى:

يىللار چەكسىز، پايانى يوق، ھايات ئۇزۇن!
جاھاندا خەلق بېشىمىزدىن ئوتىمەك ئىستەر.
قولدىن قولغا ئوتۇپ شاھلىق بىزگە يەتتى،
بىزدىن يەنە باشقا قولغا شۇنداق ئوتەر.

ھىكايەت (27)

بىرسى چېلىش سەنئىتىدە كامالەتكە ئېرىشكەن بولۇپ، ئۇچ يۈز ئاتمىش ھىلە-پەن ئىشلىتىشنى بىلەتتى ۋە ھەركۈنى بولەك بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشاتتى، شاگىرتلىرىنىڭ ئىچىدە كېلىشكەن بىر يىگىت بار ئىدى، ئۇنىڭغا كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە مۇھەببەت ساقلايتتى. ئۇنىڭغا ئۇچ يۈز ئەللىك توققۇز چېلىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ بولۇپ، پەقەت بىر ئۇسۇلنى ئۆگەتمەستىن كېچىكتۈرۈپ كېلەتتى. قىسقىسى، شاگىرت بالا كۈچ-قۇۋۋەت ۋە سەنئەت جەھەتتە يۇقۇرى پەللىگە يەتتى. ئۇز زامانىسىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھەتتا شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، بىر كۈنى ئۇ پادىشا ئالدىدا مۇنداق دەپ قويدى: "ئۇستازىمنىڭ مەندىن ئارتۇقچىلىغى

پەقەت شۇنىڭدىكى، ئۇ مەندىن چوڭ ۋە مېنى تەربىيىلىگەن ھەقىقى بار. ئۇنداق بولمىغاندا، كۇچ-قۇۋۋەتتە ئۇنىڭدىن كەم ئەمەسمەن، سەنئەتتە بولسا ئۇنىڭ بىلەن باپ-باراۋەرمەن!"

بۇ سوز پادىشاغا قوپال تۇيۇلدى-دە، ئۇلار چېلىشىپ باقسۇن دەپ بۇيرۇق قىلدى. چوڭ سورۇن تۈزۈلدى. دولەت ئەربابلىرى، ھەزرەتنىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە بۇ ئەلنىڭ پەھلىۋانلىرى ھازىر بولۇشتى. يېگىت مەست پىلدەك مەيدانغا كىرىپ كەلدى، ئۇ گويا بىر زەربە بىلەن تومۇر تاغنى جايىدىن يوتكۇۋەتكۈدەك ئەلپازدا ئىدى. ئۇستازى يېگىتنىڭ كۇچ-قۇۋۋەتتە ئۇزىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىگىنى بىلدى-دە، ئۇنىڭدىن سىر تۇتۇپ كەلگەن ئاجايىپ بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشىشقا باشلىدى. يېگىت ئۇزىنى مۇداپىئە قىلىشنى بىلمەي قالدى. ئۇستازى ئىككى قولى بىلەن ئۇنى دەس كوتىرىپ، باش ئۇستىگە ئالدى-دە، يەرگە ئۇردى. خەلق چۇقان كوتىرىشتى. پادىشا ئۇستازغا تون كىيگۈزۈشكە ۋە پۇل-مال بېرىشكە بۇيرۇدى، شاگىرت بالىنى قاتتىق سوز بىلەن يەرگە قارىتتى:

"ئۇز تەربىيىچىڭ بىلەن تەڭ كېلەلەيمەن، دەپ دەۋا قىلغان ئىدىڭ، ھېچنىمە قىلالمىدىڭغۇ؟"

شاگىرت دىدى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ مېنى كۇچ بىلەن يەڭگىنى يوق، بەلكى چېلىش سەنئىتىدە بىر ھىلىنى مەندىن سىر تۇتۇپ، ئۇگەتمەي كەلگەن ئىكەن. بۇگۈن ئاشۇ ھىلە بىلەن مېنى يەڭدى".

ئۇستاز دىدى: "بۇ ھىلىنى مەن مۇشۇنداق كۈنلەر ئۈچۈن ساقلىغان ئىدىم. چۈنكى دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'دوستۇڭغا ئۇنچىلىك كۇچ-قۇۋۋەت بەرمە، ئەگەر ئۇ دۈشمەنگە ئايلانسا سېنى يېڭىۋالىدۇ.' ئۇز شاگىردىدىن جاپا كورگەن بىرسىنىڭ نىمە دېگەنلىگىنى

ئاڭلىماپمدىڭ:

'بۇ دۇنيادا ياكى ھىچ ۋاپا يوق،
يا ۋاپا قىلماس كىشى بۇ زامان.
ھىچكىم مەندىن ئوق ئېتىشنى ئۈگەنمىدى،
ئاخىر مېنى قىلمسىدى ئاڭا نىشان.'"

ھىكايەت (28)

بىر دەرۋىش قاقاس بىر يەردە تەنھا ئولتۇراتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ قالدى. دەرۋىش ئوزەمگە ئوزەم پادىشا، ھىچكىمگە بېقىنمايمەن، دېگەن قانائەت بىلەن بېشىنى كوتەرمىدى ۋە نەزەرمۇ سالمىدى. سۇلتان بولسا سەلتەنەت-ھاكىمىيەت ئۈستىدىكى كىشىمەن دېگەن نۇقتىدىن خاپا بولۇپ مۇنداق دېدى: "جەندە كىيگەن بۇ بىرنىمىلەر خۇددى ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ئۇلاردا ئادەمگەرچىلىك پەزىلىتى يوق!"

ۋەزىر دەرۋىشنىڭ قېشىغا كېلىپ دېدى: "ئەي مەرت كىشى، يەر يۈزىنىڭ سۇلتانى يېنىڭدىن ئوتسە، نېمىشقا ئورنۇڭدىن تۇرۇپ تازىم قىلمايسەن ۋە ئەدەپ قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۇرمەيسەن؟"

دەرۋىش دېدى: "پادىشاغا ئېيت، ئۇنىڭ نىئىمەتلىرىدىن كىم بەھرىمەن بولۇشنى ئۈمىت قىلسا، شۇ كىشىدىن خوشامەت قىلىشنى كۈتسۇن، يەنە شۇنى بىلىپ قويسۇنكى، پادىشا دېگەن پۇقرانى ساقلاش ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، پۇقرالار ھەرگىز پادىشاغا ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس!"

پادىشا كەمبەغەللەر پاسۇانى،
گەرچە شاھلىق ئۇنىڭ ئۇچۇن دولەت.
قوي دىگەن چۇپان ئۇچۇن ياشىماس،
بەلكى چۇپان ئاڭا قىلۇر خىزمەت.

* * *

بۇگۇن كورسەڭ بىراۋنى بەختلىك، شات،
كورەرسەن بىرسىنى كوڭلى جاراھەت.
كۇتۇپ تۇر نەچچە كۇن، تۇيۇاق بىراۋنىڭ
خىيالچان بېشىنى يەيدۇ كارامەت.
تۇگەر شاھلار بىلەن قۇللارنىڭ پەرقى،
ئۇلارغا كەلسە بىركۇن يازمىش قىسمەت.
ئولۇكلەر قەۋرىنى ئاچساكى بىركىم،
كورەلمەس باي-گادايلىقتىن ئالامەت!

دەرۋىشنىڭ سوزى پادىشاغا قاتتىق تەسىر قىلدى-دە: "مەندىن نىمىنى خالىساڭ سورا!" دىدى.

دەرۋىش دىدى: "مەن سەندىن شۇنى سورايمەنكى، مېنى ئىككىنچى بىئارام قىلمىساڭ!"

پادىشا دىدى: "ماڭا بىرەر پەندى-نەسىھەت قىلساڭچۇ!"

دەرۋىش دىدى:

"بۇگۇنلا بار قولدا بايلىق، بىل غەنىمەت،
قولدىن قولغا ئوتۇپ تۇرار مۇلك-دولەت."

ھىكايەت (29)

ۆەزىرلەردىن بىرى زۇننۇن مىسرىنىك① ئالدىغا كېلىپ، دۇئا قىلىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: "مەن كىچىك-كۈندۈز سۇلتانىنىك خىزمىتى بىلەن مەشغۇلمەن، شۇڭا ئۇنىڭ ياخشىلىغىدىن ئۈمىتسىزار بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن غەزىنىگە يولۇقۇپ، ئازاپ چېكىشتىن قورقىمەن!" زۇننۇن يىغلاپ مۇنداق دېدى: "سەن سۇلتانىدىن قورقانچىلىك خۇدايى تائالادىن قورققان بولسام، ئۇ چاغدا مەن سادىق بەندىلەردىن بولاتتىم!"

دەرۋىشنىڭ ئايىغى كوكىتە بولاتتى،
ئۈمىدى يوق بولسا راھەت-جاپادىن.
ئەڭ ئەزىز پەرىشتە بولاتتى ۆەزىر،
شاھىدىن قورقاندەك قورقسا خۇدادىن.

ھىكايەت (30)

بىر پادىشا، بىر گۈناسىز ئادەمنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلدى. بۇ ئادەم مۇنداق دېدى: "ئەي پادىشا، ماڭا بولغان غەزىنىڭ تۈپەيلىدىن ئۇزەڭنى كۆلپەتكە سالما، چۈنكى مېنىڭ چېكىدىغان ئازاۋۇم بىر دەمچىلىك، ئەمما بۇنىڭ ئۈۋالى سەندە مەڭگۈ قالىدۇ".

---

① زۇننۇن مىسرى — مىسرلىق مەشھۇر بىر سوپى ھەم دەرۋىش.

چـول شامالی ئوخشاش تۇرمۇش، دەۋران ئوتەر،
قايغۇ-شادلىق، ياخشى بىلەن يامان ئوتەر.
جاپا سالسا زالىم بىزگە ئوز بويىندا،
سالغان جاپا بىزدە قالماس ھامان ئوتەر.

پادىشاغا ئۇنىڭ نەسىھىتىنىڭ پايدىسى بولىدى-دە، ئۇنىڭ خۇنىدىن ئوتتى.

ھىكايەت (31)

نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرى مەملىكەتنىڭ مۇھىم بىر ئىشى ئۇستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى، ھەرقايسىسى ئوز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. پادىشامۇ بىر تەدبىرنى ئويلىغان بولىدى. بۇزۇرجىمىھر پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ئىدى، ۋەزىرلەر ئۇنىڭدىن ئاستا سوراشتى: "شۇنچە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرى ئالدىدا پادىشانىڭ رايىدا نىمە ئارتۇقچىلىق كوردۇڭ؟"

ئۇ دىدى: "بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى تېخى مەلۇم ئەمەس، باشقىلارنىڭ پىكرى توغرىمۇ، خاتامۇ، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. شۇنداق ئىكەن، پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ياخشىراق، چۇنكى ئەگەر توغرا بولۇپ چىقمىسا، ئۇنىڭغا قوشۇلغانلىغىم ئۇچۇن ماڭا گەپ كەلمەيدۇ."

سۇلتاننىڭ پىكرىگە زىت سوزنى ئېيتماق،
بولۇر ئوز قانى بىرلە قولىنى يۇماق.

"كېچه بۇ!" دىسه گەر كۈندۈزنى سۈلتان،
"ئەنه ئاي بىرله يۈلتۇز!" دىگن شۇ ئان.

هكايەت (32)

بىر ئالدامچى ئۇزۇن ئۇرۇمه چاچ قويۇپ، ئۇزىنى ئەلى ئەۋلادى① قىلىپ كورسەتتى. ئۇ هەجدىن هازىر قايتىپ كېلىشىم دەپ همجاز كارۋىنى بىلەن شەهەرگه كىردى. پادىشاغا بىر قەسىده ئېلىپ كىرىپ، بۇنى مەن ئۇزۇم يازدىم دىدى! پادىشا ئۇنىڭغا نۇرغۇن پۇل-مال بەردى، ئىززىتىنى قىلدى ۋە تولىمۇ مېهرىۋانلىق كورسەتتى. پادىشانىڭ قېشىدا شۇ يىلى دېگىز سەپىرىدىن قايتىپ كەلگەن يېقىن كىشىلىرىدىن بىرى بار ئىدى، ئۇ: "مەن ئۇنى قۇربان هېيىتتا بەسرە شەهىرىده كورگەن تۇرسام، قانداق قىلىپ هاجى بولسۇن؟" دىدى. يەنه بىر كىشى: "هه، توغرا، ئۇنىڭ ئاتىسى مەلەتىيەده② ياشايدىغان خرىستىيان تۇرسا، قانداقسىگه ئۇلۇغ ئەۋلات بولۇپ قالىدۇ؟" دىدى.

ئۇنىڭ شېئىرىنى ئەنۋەرىنىڭ دىۋانىدىن③ تېپىشتى. پادىشا شۇ ئان: "ئۇ نېمىشقا شۇنچه يالغان گەپلەرنى قىلىدۇ؟ ئۇرۇپ قوغلىۋېتىڭلار!" دەپ بۇيرۇق قىلدى.

---

① ئەلى ئەۋلاتلىرى ئۇزۇن ئۇرۇمه چاچ قويىدىكەن.

② مەلەتىيە — كىچىك ئاسىيادىكى بىر شەهەر. بولۇپ، سەئدى زامانىدا خرىستىيان دىنىدىكى يۇنان خەلقى ياشىغان.

③ ئەنۋەرى — مەشهۇر پارس شائىرى ئەلى ئىسهاق ئەنۋەرى. دىۋان — شېئىرلار توپلىمى.

كەززاپ مۇنداق دىدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ ھوكۇمدارى، يەنە بىر سوزۇم قالدى، بۇنى ئېيتىۋالاي، ئەگەر راست بولمسا، ھەر-قانداق جازاغا بۇيرۇساڭ لايىقمەن." پادىشا دىدى: "ئېيت قېنى، نىمە گەپ؟" ئۇ دىدى:

مۇساپىر ئېلىپ كەلسە ئالدىڭغا دوغ،
سۇيى ئىككى ئاپقۇر، قېتىق بىر قوشۇق.
مېنىڭ يالغىنىمدىن پەقەت رەنجىمە،
جاھان كورگەن يالغاندا مەندىن ئوشۇق.

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، دىدى: "سەن ئوز ئومرۇڭدە مۇنچىلىك راست سوزنى دىمىگەن بولغىيدىڭ!" شۇندىن كېيىن بۇيرۇق قىلدى: "ئۇنىڭ سورىغان نەرسىلىرىنى بېرىڭلار، كوڭلى خوش بولۇپ قايتسۇن!"

ھىكايەت (33)

ۋەزىرلەردىن بىرى قول ئاستىدىكىلەرگە كويۇمچان ئىدى، ھەممەيلەننىڭ ئىشلىرىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن بىۋاستە ئارىلىشىپ ياردەم كورسىتەتتى. كۈتۈلمىگەندە ئۇ كىشى پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن قولغا ئېلىندى، ھەممەيلەن ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشتى، نازارەتچىلەر جازا جەريانىدا ئۇنىڭغا يۇمشاق مۇئامىلە قىلدى، ئەمەلدارلار ئۇنىڭ ياخشى خۇلۇقلۇق كىشى ئىكەنلىگىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سوزلەشتى، نەتىجىدە پادىشا ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئوتتى.

پىر پاكدىل كىشى بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ دىدى:

"تېپىش ئۇچۇن دوستلىرىڭنىڭ كوڭلىنى سەن،
ئاتا مىراس باغ-هويلاڭنى ساتقىنىڭ خوپ.
ياخشىلارنىڭ قازىنىنى قاينىتىشچۇن،
بىساتىڭنى ئوچاقتا سەن ياقىقىنىڭ خوپ.
يامان نىيەت كىشىگە هەم ياخشىلىق قىل،
ئىت ئاغزىغا هەردەم لوقما ئاتقىنىڭ خوپ."

هىكايەت (34)

هارۇن رەشىدنىڭ① ئوغۇللىرىدىن بىرى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا غەزەپلەنگەن هالدا كىرىپ كەلدى-دە، دىدى: "پالان لەشكەر بېشىنىڭ بالىسى مېنى قاتتىق تىللىدى!"

هارۇن دولەت ئەربابلىرىدىن سورىدى: "بۇنداق ئادەمگە قانداق جازا بېرىسىز؟" بىرى ئولتۇرۇشنى، يەنە بىرى تىلىنى كېسىپ تاشلاشنى، يەنە بىرى مال-مۇلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، سۇرگۇن قىلىشنى تەكلىپ قىلدى...

هارۇن دىدى: "ئوغلۇم، مەرتلىك قىلاي دىسەڭ، ئۇنى ئەپۇ قىل، ئەگەر بۇنىڭغا قادىر بولالمىساڭ، سەنمۇ ئۇنى تىللىۋال، ئەمما ئىنتىقام چەكتىن ئېشىپ كەتمىسۇن، چۇنكى ئۇ چاغدا زورلۇق سەن تەرەپتىن بولۇپ قېلىپ، قارشى تەرەپنىڭ دەۋاسىغا قالىسەن!"

---

① هارۇن رەشىد — ئابباسىلار سۇلالىسىنىڭ ئالتىنچى خەلىپىسى.

كىم كۆچلۈك پىل بىلەن ئېلىشاي دىسە،
ئاقىللار ئالدىدا ھەرگىز مەرت ئەمەس.
ئەسلىنى ئالغاندا مەرت ئادەم شۇكى،
ئاچچىغى كەلگەندە ناچار سوز دىمەس.

* * *

بىراۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
چىداپ ئېيتتى ئاڭا: "ئەي ياخشى ئاشنام،
دىسەڭ سەن ھەر نىمە، ئۇندىن بەتەرمەن،
ئۇزەمنىڭ ئەيۇبنى ياخشى بىلەرمەن."

ھىكايەت (35)

بىرقانچىلىغان چوڭ ئەمەلدارلار بىلەن بىر كېمىگە چۈشكەن ئىدىم. ئارقىمىزدا بىر قېيىق چوكۈپ كېتىپ، ئىككى بۇرادەر سۇنىڭ قاينىمىغا چۈشۈپ قالدى. ئەمەلدارلاردىن بىرى دېڭىزچىغا دىدى: "ئۇلارنى قۇتقۇزۇڭال، ھەر بىرى ئۈچۈن 50 دىناردىن پۇل بېرىمەن!"

دېڭىزچى سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، بىرىنى قۇتقۇزۇپ چىقتى، يەنە بىرى سۇدا ھالاك بولدى. شۇندا مەن دىدىم: "ئۇنىڭ ئومرى شۇنچىلىك ئىكەن-دە، شۇڭا سەن ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ، يەنە بىرىنى ئېلىپ چىقىشقا ئالدىرىدىڭ!"

دېڭىزچى كۈلۈپ دىدى: "سېنىڭ دىگىنىڭمۇ توغرا، لېكىن يەنە بىر تەرىپى بار، مېنىڭ كۆڭلۈم مۇشۇ بىرسىنى قۇتقۇزۇشقا كۆپرەك مايىل ئىدى، چۈنكى بىر زامانىدا مەن بايىۋانىدا قالغانىدا، بۇ

بۇرادەر مېنى توگىسىگە مندۇرۇۋالغان، ئاۋۇ بىرىدىن بالا ۋاقتىمدا تاياق يىگەن ئىدىم."

مەن دىدىم: "خۇدا راست ئېيتقان ئىكەن: 'كىمكى ياخشى ئىش قىلسا (ساۋابى) ئۆزىگە، كىمكى يامان ئىش قىلسا (جازاسى يەنىلا) ئۆزىگە'".①

كىشى كۆڭلىنى ھەرگىز ئاغرىتما،
ئېھتىمال، بۇ يولدا تىكەن ياتقاي.
چىقارغىن كەمبەغەلنى ھاجەتتىن،
بىر كۈنى ئۇمۇ سائا ئەسقاتقاي.

ھىكايەت (36)

ئىككى ئاكا-ئۇكا بار ئىدى. بىرسى سۇلتاننىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، يەنە بىرى ئىككى بىلىگىگە تايىنىپ كۈن كەچۈرەتتى. بىر قېتىم باي بۇرادىرى كەمبەغەل بۇرادىرىگە دىدى: "نىمىشقا سۇلتانىڭ خىزمىتىنى قىلمايسەن، ئېغىر ئەمگەكتىن قۇتۇلۇپ قالغان بولاتتىڭ؟"

كەمبەغەل بۇرادىرى دىدى: "سەن نىمىشقا ئەمگەك قىلمايسەن، خىزمەتىڭ خورلۇغىدىن خالاس تاپاتتىڭ؟ چۈنكى ئاقىللار ئېيتىدۇ: 'ئۆز نەپسىڭنى يەپ ئولتۇرغىنىڭ خىزمەتتە ئالتۇن كەمەر باغلىغاندىن ياخشى!'"

---

① قۇرئان، 41 - سۈرە، 46 - ئايەت.

ھاك لېيىنى قىلساڭ خىمىر قولىدا مۇجۇپ،
شاھ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرغانىدىن خوپ.

* * *

يازدا قوساق، قىشتا كىيىم-كېچەكنىڭ غېمى،
ئەڭ قىممەتلىك ئومۇر ئوتتى ئاشۇ مەقسەتتە.
بىر نانغا سەن قانائەت قىل، قوساقنىڭ قۇلى،
ئاسرا بەلنى، قامىتىڭنى پۈكمە خىزمەتتە.

ھېكايەت (37)

بىر ئادەم نۇشىروۋان ئادىلغا خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: "ئاڭلىڭىز، خۇدايى تائالا پالانى دۈشمىنىڭنى دۇنيادىن تازىلاپتۇ."
نۇشىروۋان دېدى: "سەن مېنى قالدۇرۇپ قويىدىغانلىغىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟"

ئولسە دۈشمەن خوش بولۇشقا ھېچبىر ئورۇن يوق،
چۈنكى بىزنىڭ ئومرىمىزمۇ ئەمەس تۇرغۇنلۇق!

ھېكايەت (38)

بىر گۈرۈھ ھەكىملەر كىسرانىڭ① ھوزۇرىدا بىر مۇھىم ئىش

---

① كىسرا — ساسانىلار سۇلالىسى پادىشالىرىنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ، "خۇسراۋ" سوزىنىڭ ئەرەپچە تەلەپپۇز قىلىنىشى. بۇ يەردە نۇشىروۋان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇستىده مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى. بۇزۇر جىمھر ئۇلارنىڭ ئىچىده ئەڭ مۇھىم كىشى بولسىمۇ، جىم ئولتۇردى. بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭدىن سورىدى: "نىمىشقا بۇ مۇنازىرىگە بىز بىلەن تەڭ قاتناشمايسەن؟"

بۇزۇر جىمھر دىدى: "ھەكىم دىگەن تۆۋپىقا ئوخشاش خەلق، تۆۋپ بولسا پەقەت كېسەلگىلا دورا بېرىدۇ. مەن سىلەرنىڭ پىكرىڭلارنى توغرا تاپقانلىغىم ئۈچۈن، بۇ توغرىلىق يەنە سوز ئېچىشنىڭ ئەھمىيتى يوق."

مەن كىرىشمەي، ئىش يۈرۈشسە ئۇتۇغلۇق،
بۇ توغرىلىق سوزلىشىمگە ئورۇن يوق.
ئەمما كورسەم كورنى قۇدۇق ئالدىدا،
لام-مىم دىمەي جىم ئولتۇرسام زور گۇنا.

ھكايەت (39)

مىسر پادىشالىغى ھارون رەشىدنىڭ تەۋەلىگىگە ئوتكەنده، ئۇ شۇنداق دىدى: "مەن بۇ يۇرتنى مىسر پادىشالىغى بىلەن مەغرۇرلىنىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان ئاشۇ ئاسى (فىرئەۋن)①گە خىلاپ ھالدا، باشقا بىرسىگە بەرمەستىن، ئەڭ توۋەن قۇللىرىمدىن بىرگە بېرىمەن."

ئۇنىڭ خۇسەيب ئىسىملىك بىر ھەبەش قۇلى بار ئىدى. ئۇ

① فىرئەۋن ــ ئاسىلىق قىلىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان بىر پادىشا.

مىسر پادىشالىغىنى شۇنىڭغا بېرىۋەتتى. ئېيتىلىشىچە، بۇ قۇلنىڭ ئەقلى-ھوشى ۋە پەم-پاراسىتى شۇنچىلىك ئىدىكى، بىر كۈنى بىر توپ مىسر دىخانلىرى: "بىز كېۋەز تېرىغان ئىدۇق، بىمەزگىل يامغۇر يېغىپ نابۇت قىلىۋەتتى" دەپ شىكايەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇ: "يۇڭ تېرىش كېرەك ئىدى!" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بىلىمدىن بولسا گەر تۇرمۇش پاراۋان،
قالاتتى ئەڭ قىيىن كۈنلەرگە نادان.
نادانلار ئۇتىدۇ شۇنچە پاراۋان،
ئەقىللىقلار ئۇنىڭدىن بەكمۇ ھەيران.

* * *

بەختۇ-دولەت ئەمەس كامالەتتە،
بەلگىلەنگەن ئۇ كوكتە-قىسمەتتە.
كورۇلەر مۇنداق ئىش جاھاندا بىسيار:
بىئەقىل ھورمەتتە، ئەقىللىق خار.
كىمىياگەر ئولۇپ كېتەر غەمدە،
دوت تاپار خارابىدىن غەزنە.

ھىكايەت (40)

پادىشالاردىن بىرىگە بىر جۇڭگو كېنىزىگى ئىلىپ كېلىنگەن ئىدى. پادىشا مەست ھالەتتە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشماقچى بولدى. كېنىزەك قارشىلىق كورسىتىپ ئۇنمىدى. پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى بىر ھەبەش قۇلغا بېرىۋەتتى. ھەبەشنىڭ توپە كالپۇگى بۇرنى-

ئاڭ ئۇستىگە يېپىشىپ قالغان، توۋۇنكى كالپۇكى ياقىسىغىچە ساڭگىلاپ چۈشكەن ئىدى. بۇ شۇنداق سەت ھەيكەل ئىدىكى، ئۇنىڭ تەلەتىنى كورگەندە سەخرەجىنمۇ① قورقۇپ قېچىپ كەتكەن بولاتتى، ئۇنىڭ قولتۇغىدىن سېسىق بىر سۇيۇقلۇق تاماتتى.

دەيسەن: كەلمەس تا قىيامەت ئۇنىڭدىن سەت،
يوق بولغاندەك يۇسۇپ كەبى يۇز-قىياپەت.

* * *

بۇ شۇنداق مەخلۇقكى، بەدچىراي، خۇنۇك،
بۇنىڭدىن باشقىنى بولماس سەت ئاتاپ،
خۇدا كورسەتمىسۇن ئۇنىڭ قولىتۇغى
تومۇز ئاپىتىۋىدا سېسىغان بىر تاپ.

ئېيتىلىشىچە، شۇ چاغدا ھەبەشنىڭ نەپسى تاقىلداپ، شەھۋانىلىغى ئۇستۇن كەلدى-دە، بىردىنلا تۇيغۇسى قوزغىلىپ، كېنىزەكىنىڭ قىزلىغىنى كەتكۇزۇۋەتتى. ئەتىسى ئەتىگەن پادىشا كېنىزەكنى ئىز-لەپ تاپالمىدى. ۋەقەنى ئېيتىپ بېرىشكەن ئىدى، پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ھەبەش بىلەن كېنىزەكنى مەھكەم باغلاپ، قەلئە-نىڭ ئۇستىدىن خەندەكنىڭ ئاستىغا تاشلاشقا بۇيرۇق قىلدى. بىر ئالىجاناپ ۋەزىر شاپائەت يۇزىنى يەرگە قويۇپ، دىدى:
"ھەبەش بىچارىنىڭ بۇ ئىشتا خاتالىغى يوق، چۈنكى بارچە

---

① سەخرەجىن — رىۋايەت بويىچە ئىنتايىن سەت بىر دىۋىنىڭ ئىسمى. ئۇ سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۇزۇكىنى ئوغرىلىغان ئىكەن.

قۇل-خىزمەتكارلار پادىشاھىمىزنىڭ مېھرى-شەپقىتىگە ئۇگىنىپ قالغان."

پادىشا دېدى: "بىر كىچە يېقىنلاشماي، تەخىر قىلغان بولسا نېمە بولاتتى! مەن ئۇنى كېنىزەكنىڭ باھاسىدىنمۇ كوپرەك نەرسە بىلەن رازى قىلغان بولاتتىم!"

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھىم، بۇنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز:

چاڭقىغان ئۇسسۇز يەتسە سۇزۇك بۇلاققا،
قورقار دەپ ئويلىما تۇرسا غالجىر پىل.
ئاچ پاسىق خلاۋەتتە داسقان ئۇستىدە،
روزىنى ئويلىسا، ئىشەنمەس ئەقىل."

بۇ لەتىپە پادىشاغا ماقۇل كەلدى-دە، دېدى: "ئەمدى بۇ ھەبەشنى ساڭا بېرەي، كېنىزەكنى قانداق قىلىمىز؟"

ۋەزىر دېدى: "كېنىزەكنى ھەبەشكە بېرىۋېتەيلى، چۈنكى ئۇنىڭ-دىن ئاشقان نەرسە ئۇزىگىلا لايىق!"

لايىق كورمە دوستلۇققا ئۇنى سەن ھەرگىز،
نالايىق جايلاردا يۇرگەن بولسا.
سۇزۇك سۇنى خالىماس يۇرىگى تەشنا،
بەد ئېغىزدىن ئاشقىننى كورگەن بولسا.

هکایەت (41)

ئسکەندەر رۇمدىن سوراشتى: "مەغرىپ بىلەن مەشرىق دىيارىنى قانداق قىلىپ ئالدىڭ؟ چۇنكى ئىلگىرىكى پادىشالارنىڭ غەزنە ۋە لەشكەرلىرى سېنىڭكىدىن كوپ بولسىمۇ، مۇنچىلىك غەلىبىگە ئېرىشەلمىگەن ئىدىڭغۇ؟"

ئۇ جاۋاپ بەردى: "خۇدايى تائالانىڭ ياردىمى بىلەن ھەر مەملىكەتنى ئالغاندا، شۇ مەملىكەتنىڭ پۇقرالىرىنى رەنجىتمىدىم، پادىشالىرىنىڭ نامىنى پەقەت ياخشى دەپلا تىلغا ئالدىم، باشقا ھېچنىمە دىمىدىم."

كىمكى ئۇلۇغلارنىڭ سوكسە نامىنى،
ئۇلۇغ دىمەس ئاقىل ھەرگىزمۇ ئۇنى.

* * *

بۇ ھەممە ئەرزىمەس، ئوتكۇنچى نەرسە:
تەختۇ-بەخت، باشقۇرۇش، ھوقۇق، ھوكۇمەت.
ئوتكەنلەر نامىنى قىلما ھاقارەت،
ياخشى نامىڭ قالسۇن دۇنيادا ئەبەت.

ئىككىنچى باپ

دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

بىر ئەمەلدار بىر تەقۋاداردىن سورىدى: "پالان سوپى ھەقىقەدە قانداق پىكىرىدە سەن، باشقىلار ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلىشۋاتىدىغۇ؟"

تەقۋادار دىدى: "ئۇنىڭ تاشقى كورۇنۇشىدە بىرەر كەمچىلىك كورگىنىم يوق، ئىچىدىكىسى پىنھان، شۇڭا بىلمەيمەن!"

كىمنى كورسەڭ جەندە تون ئىچىدە،
ئۇنى بىل، خۇش پىئىل، تەقۋادار.
دىلىدا نىمە بار، بىلمىسەڭ مەيلى،
چۈنكى مۇھتەسىپ① ئويدە نىم قىلار؟

ھىكايەت (2)

بىر دەرۋىشنى كوردۇمكى، ئۇ كەئىبنىڭ بوسۇغىسىغا يۇز-كوزىنى

① مۇھتەسىپ — بازار باشقۇرىدىغان ئادەم. ئويدىكى ئىشلار بىلەن كارى يوق.

سۇرتۇپ مۇنداق دەيتتى: "ئەي مېھرىۋان، شەپقەتلىك ئاللا! مەن قارا ناداندىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىغىنى ئۆزەڭ بىلىسەن.

خىزمەتتە ناچار دەپ ئۆزرە كەلتۈردۈم،
تائىتىم لۇتپىغا ئەمەس سازاۋار.
توۋا قىلار ئاسلار گۇناھى ئۇچۇن،
ئارىپ تائىتىگە ئېيتار ئىستىغپار.①

سوپىلار تائەتنىڭ ئەجرىنى سورىشىدۇ، خۇددى سودىگەرلەر مال باھاسىنى تالاشقانىدەك. مەن بەندەڭ دەرگاھىڭغا تائەت بىلەن ئەمەس، ئۇمىت بىلەن كەلدىم، تىجارەت ئۇچۇن ئەمەس، خەيرـ ئېھسان ئۇچۇن كەلدىم. سەن ماڭا ئۆز شەنىڭگە مۇناسىپ نېمىنى قىلساڭ قىل".

خاھى ئولتۇر، خاھى كەچۇر، باشىم بوسۇغاڭدا سېنىڭ،
ئەركى بولماس بەندىنىڭ، ھەر بۇيرۇغۇڭ بۇرچۇم مېنىڭ.

* * *

كەئبە ئىشىگىدە بىر سائىل② كوردۇم،
ئاچچىق ياش توكۈپ دەيتتى ھەر دەمدە:
تائىتىم قوبۇل بولماسۇن دېمەيمەن،

---

① بۇ مىسرا: تەقۋادار كىشىلەر لايىغىدا ئىبادەت قىلالمىدىم دەپ كەچۈرۈم سورايدۇ، دېگەن مەزمۇندا.

② سائىل ــ تىلەمچى: بۇ يەردە ئەپۇ سورىغۇچى مەنىسىدە.

گۈناھىمنى سەن ئوچۇر قىلەمدە!①

ھكايەت (3)

(كىشىلەر) ئابدۇلقادىر گىلانىنى② (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) كەئبە ھەرەمدە كورۇشكەن ئىدى، ئۇ يۇزىنى يەرگە سۈرتۈپ مۇنداق دىگەن:

"ئەي ئىگەم، مېنى كەچۈرگىل! مەن قانداقلىكى ئازاپقا لايىق بولسام، قىيامەت كۈنى مېنى قارىغۇ قىلىپ تىرىلدۈرگىن، مەن ياخشىلارنىڭ ئالدىدا خىجالەتتە قالماي".

ئەجزىمنى③ ئېيتىمەن يەرگە يۈز قويۇپ،
ھەر سەھەر سىپىلاپ ئوتكەنىدە سابا:
"ئۇنۇتماسمەن ھەرگىز، ئەي ئىگەم سېنى،
كېلەمدۇ بىرەر چاغ بەندەڭ يادىڭغا؟"

ھكايەت (4)

بىر تەقۋادارنىڭ ئويىگە ئوغرى كىردى، ئۇ شۇنچە ئاختۇرۇپ، ھىچنىمە تاپالماي، ئىچى تىت-تىت بولدى. تەقۋادار بۇنى كور-

① بۇ مىسرانىڭ ئەسلى: "ئەپۇ قىلمى بىلەن گۈناھىمنى ئوچۇرگىن." ② ئابدۇلقادىر گىلانى — مەشھۇر شەيخ. "قەدرىيە" سوپىلار جەمئىيتىنىڭ ئاساسچىسى. سەئدى باغدادتا ئابدۇلقادىر گىلانىنىڭ شاگىرتلىرىدا ئوقۇغان. ③ ئەجزىمنى — ئاجىزلىغىمنى.

گەچ، قۇرۇق قول قايتمىسۇن دەپ، ئوزى ئۇخلىغان پالاسنى ئۇنىڭ يولىغا تاشلاپ قويدى.

ئاڭلىدىم، ھەق يولىدىكى كىشىلەر
ھەتتاكى دۇشمىنىنى قىلماس مالال.
بۇ ماقام ساڭا قاچان مۇيەسسەر دۇر،
چىقارساڭ دوست بىلەن ئۇرۇش-جاڭجال؟

پاكدىل كىشىلەرنىڭ ئادەملەرگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتى، ئالدىدا بولسۇن، كەينىدە بولسۇن، بىر خىلدۇر. ئۇلار سېنى ئار-قاڭدا تىللىمايدۇ، ئالدىڭدا سەن ئۇچۇن ئولۇپ بەرمەيدۇ.

ئالدىڭدا گويا كى ياۋاش بىر قوي،
ئارقاڭدا خۇددى ئادەمخور بورە.

* * *

كىم بىراۋنىڭ ئەيبىنى ئالدىڭدا بىر-بىرلەپ سانار،
باشقىلار ئالدىدا، شەكسىز، سېنى ھەم تىنماي غاچار.

ھىكايەت (5)

بىرنەچچە دەرۇش بىرلىكتە ساياھەتكە چىقىشتى، ئۇلار قىينىچىلىق بىلەن راھەتنى تەڭ كورۇشتى. مەن ئۇلارغا قېتىلۇېلىشنى خالىغان ئىدىم، ئۇناشمىدى. مەن دىدىم: "مىسكىنلەرنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن باش تارتىپ، ئۇلارنى پايدا-بەركەتتىن مەھرۇم قىلىش

ئالى همممەت كشىلەرنىڭ سېخىلىغىغا مۇناسىپ ئىش ئەمەس. مەن ئۇزەمدە يارانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغۇدەك كۈچ-قۇۋۋىتى ۋە چاققانلىق بارلىغىنى ھىس قىلىپ تۇرۇپتىمەن، ھەرگىز ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر كېلىدىغان يۇك بولۇپ قالمايمەن.

مىنىمسەمۇ گەرچە ئات-ئۇلاقتا،
تىرىشىمەن يوپۇق كوتىرىپ ماڭماقتا".

ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى دېدى: "سەن مۇنۇ گەپنى ئاڭلاپ خاپا بولۇپ كەتمىگىن، مۇشۇ كۈنلەردە بىر ئوغرى دەرۋىش قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، بىزنىڭ سېپىمىزگە قوشۇلۇۋالدى.

نە بىلسۇن كىشىلەر كىيىمدە كىم بار؟
خەت يازغانلار بىلگەي خېتىدە نىم بار.

دەرۋىشلەرنىڭ روھىي دۇنياسى پاك بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىن گۇمانلانمىدى-دە، دوستلۇققا قوبۇل قىلدى.

سوپىلار سىماسى قۇراق تون-جەندە،
مۇشۇلا كېپايە خەلقلەر كورگەندە.
نىمە كىيسەڭ كىيگىن، تىرىش ئىشتا ھەم،
باشقا تاج قويساڭمۇ، يەلكەڭگە ئەلەم.①

① بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ياكى پادىشاھەك بېشىڭغا تاج كەي، ياكى قەلەندەرەك يەلكەڭگە تۇغ قادا.

سوپىلىق يالغۇزلا كېيىمدە ئەمەس،
دۇنيانى، ئارزۇنى، ھەۋەسنى دېمەس.
ياراغلار مەرتلەرنىڭ قولىدا بولسۇن،
قورقاقتىكى قورالدىن نېمە نەپ كەلسۇن؟

شۇنداق قىلىپ، بىر كۈنى كەچكىچە يول يۈرۈپ، قارائاغۇ چۈش-كەندە بىر قەلئە سېپىلىنىڭ تۆۋىدە يېتىپ ئۇخلىغان ئىدۇق. نائىنساپ ئوغرى بىر يولدىشىمىزنىڭ ئۈرپىغىنى ئېلىپ، تاھارەتكە بارمەن، دېدى-دە، ئوغرىلىققا كەتتى.

سوپىنى كورگىنكى، جەندە يېپىنغان،
كەئىبە لىباسىنى ئېشەككە جۇل قىلغان.

ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇپ، قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۇ يەردىن بىر ساندۇقچىنى ئوغرىلاپتۇ-دە، تاڭ يورۇغىچە بۇ قارا يۇز بىز تۇرغان يەردىن خېلى يىراقچە ئۇزاپ كېتىپتۇ. گۇناسىز يولداشلار بولسا جايىدا ئۇخلاۋەرگەن. ئەتىسى ئەتىگەن ھەممىمىزنى قەلئەنىڭ ئىچىگە ھەيدەپ كىرىپ، زىندانغا تاشلىدى... شۇ چاغدىن باشلاپ بىز ئارىمىزغا ناتونۇش ئادەمنى ئالماسلىققا قارار قىلىپ، يەككە يول يۈرمەيدىغان بولدۇق، چۈنكى 'تىنچلىق يالغۇزلۇقتا'.

بىر قەۋمدىن بىر ئادەم يامان ئىش قىلسا،
چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ قويماس قەدرىنى.

كورمىدىڭمۇ بىر كالا ئىكىنگە كىرسە،
يېزىدىكى كالىنىڭ بۇلغار بەرىنى".

مەن دىدىم: "خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، مەن دەرۋىشلەرنىڭ دۇئاسىدىن مەھرۇم قالمىدىم، گەرچە كورۇنۇشتە ئۇلارنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن سىرتتا قالغان بولساممۇ، بۇ ھىكايەگىدىن كوپ پايدا تاپتىم. بۇ نەسىھەت ماڭا ۋە ماڭا ئوخشاشلارغا ئومۇر بويى ئەسقاتىدۇ."

بىر قوپال مەنمەنچى مەجلىستە بولۇر،
نۇرغۇن ئاقىل كوڭلى غەشلىككە تولۇر.
تولدۇرۇلسا بىر كول گۇلاپ-شەربەتكە،
ئىت چۈشسە ئايلىنار شۇ دەم ئەۋرەزگە!

ھىكايەت (6)

بىر زاھىد پادىشانىڭ مېھماندارچىلىغىدا بولغان ئىدى. تاماقتا ئولتۇرغاندا، يىگۈسى بار بولسىمۇ، ئازلا يىدى. نامازغا تۇرغاندا، ئوزىنى قالتىس سوپى ئىكەن دىسۇن دەپ، بۇرۇنقى ئادىتىدىن ئەتەي ئۇزۇن ئوقۇدى.

ئەي ئەئرابى،① قورقمەنكى، يېتەلمەيسەن كەئبىگە،

① ئەئرابى—تاغلىق كوچمەنچى ئەرەپ.

يۇرگەن يولۇڭ ئېلىپ بارار چۈنكى تۈركستان سېرى.

ئۇ ئويىگە قايتىپ كەلگەندە، تاماق يېمەيمۇ ئۇچۇن داستىخان سېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بىر زېرەك ئوغلى بار ئىدى، دادىسىغا دېدى: "ئاتا، سۇلتاننىڭ زىياپىتىدە تاماق يېمەيدىگەمۇ؟" ئاتىسى دېدى: "كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇزۇك بىر نەرسە يېيەلمەيدىم!" "ئانداق بولسا، ــ دېدى ئوغلى، ــ نامازنىڭمۇ قازاسىنى ئوتە، چۈنكى ئۇنىمۇ تۇزۇك ئوقۇمىغان ئوخشايسەن!"

سەنكى ھۇنىرىڭنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئەيىبىڭنى تىقارسەن قولتۇق تەھتىگە.
ئەي غاپىل، نېمىنى سېتىپ ئالسەن،
ئېغىر كۇن كەلگەندە ساختا تەڭگەڭ؟!

ھېكايەت (7)

يادىمدىكى، بالىلىق چېغىمدا بەك سوپى ئىدىم، كېچىنى ئىبا-دەت بىلەن ئوتكۇزەتتىم، زوھدو-پەرھىزكارلىقتا ھېرىس ئىدىم. بىر كېچىسى ئاتام (خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئىدىم، كېچىچە كوز يۇماستىن كالام شەرىپىنى قۇچىغىمدا تۇتۇپ چىقتىم. ئەتراپىمىزدا بىر توپ ئادەم ئۇخلاۋاتاتتى. مەن دادامغا دېدىم:

"ئۇلاردىن بىرەرسى بېشىنى كوتىرىپ، ئىككى رەكئەت نامازمۇ ئوقۇپ قويۇشمىدى، شۇنداق غەپلەت ئۇيقۇسىغا چومگەنكى،

ئولۇكتەكلا يېتىشدۇ!"

ئاتام دىدى: "جېنىم بالام، سەنمۇ ئۇخلىساڭ ياخشى بولاتتى، كىشلەرنىڭ سېسىق گېپىگە قالغىچە".

مۇددەئى① ئۇزىدىن باشقىنى كورمەس،
مەنمەنلىك پەردىسى توسقان كوزىنى.
بەخش ئەتسە خۇدايىم ھەقنى كورەر كوز،
كورەتتى ھەممىدىن ئاجىز ئۇزىنى.

ھىكايەت (8)

بىر ئولتۇرۇشتا چوڭلاردىن بىرىنى ماختاپ كوككە كوتىرىشتى، ياخشى سۆپەتلىرىنى تازا كوپتۇرۇشتى. ئۇ كىشى بېشىنى كوتىرىپ دىدى: "مەن ئۇزەمنىڭ قانداقلىغىنى ئۇزەملا بىلىمەن!"

سانىدىڭ خىسلەتلىرىمنى، شۇ ئىزا-كۇلپەتمۇ بەس.
بۇ پەقەت سىرتىم، ساڭا ئىچكى سىرىم مەلۇم ئەمەس.

* * *

خوپ كورۇنگەي كىشلەرگە تۇرۇقۇم-شەخسىيىتىم،
ئۇيۇلۇپ باشىم ئېگىلگەن ئىچكى نۇقساندىن ھامان.
كىشلەر ماختار گۈزەللىكتە تاۋۇسنى توختىماي،
ئۇ نومۇس ئەيلەر پۇتىنىڭ سەتلىگىدىن ھەر زامان.

① مۇددەئى—دەۋاگەر مەنىسىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇزىگە تەمەننا قويىدىغان مەنمەنچى مەنىسىدە.

هکایەت (9)

ئەرەپ دیاربدا ئوزبنك ئەۋلیالىغى بىلەن تونۇلغان ۋە كارا-مەتلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان لۇقمانلىق بىر زاھىد دەمەشق جامە-سىگە كىرىپ كولنىك لېۋىدە تاھارەت ئېلىشقا باشلىغان ئىدى، تۇيۇقسىز تېيىلىپ كېتىپ، كولگە چۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭدىن مىك تەسلىكتە قۇتۇلۇپ چىقتى. نامازدىن كېيىن يارانلىرىدىن بىرى دىدى: "مېنىك بىر شۇبھەم بار، ئەگەر سوراشقا ئىجازەت بولسا!" شەيخ دىدى: "قانداق شۇبھە؟" ئۇ كىشى دىدى: "يادىمدا تۇرۇپ-تىكى، شەيخ مەغرىپ دېگىزى① يۇزىدىن بېسىپ ئوتكەندە ئايىغىنى ھول قىلمىغان ئىدى. بۇگۇن نېمىشقىدۇ، كىچىككىنە كولچەكتە ھالاك بولۇشقا تاس قالدى؟"

شەيخ بېشىنى ياقىسىغا چوكۇرۇپ، چوڭقۇر ئويغا پاتتى ۋە ئۇزاق ئويلىغاندىن كېيىن بېشىنى كوتىرىپ دىدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئالەمنىك خوجىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن ئىدى: 'مېنىك ئاللا بىلەن بولغان بىر ۋاقتىم بارکى، بۇ چاغدا قېشىمىزغا ئۇنىك يېقىن پەرىشتىلىرى ۋە ئەلچى قىلىنغان پەيغەمبەرلىرىمۇ كېلىشكە قادىر بولالمايدۇ'. ئەمما ئۇ: 'دائىم شۇنداق بولىدۇ' دىمىدى. ئۇنىك مەرھەمەت قىلىپ ئېيتىشچە، بۇنداق چاغدا ئۇنىك جەبرائىل ۋە مىكائىل بىلەنمۇ ئىشى بولمايدىكەن. باشقا چاغدا

---

① مەغرىپ دېگىزى ــ ئوتتۇرا دېگىز.

بولسا هەفسە ۋە زەينەپ① بىلەن ۋاقىت ئوتكۈزىدىكەن".

ئەۋلىيالارنىڭ (خۇدانى) كۈزىتىشى بىر نۇرلۇق جامالنىڭ كورۇنۈشى، بىر يوشۇرۇنۇشى ئارىسىدا بولىدۇ؛ كورۇنىدۇ ھەم بىكىنىدۇ.

يۈز ئاچار سەن، ھەم يوشۇرۇنارسەن،
ئىشق ئوتىمزنى يالقۇنجىتارسەن.

* * *

گاھ كورەرمەن سويگىنىمنى مەن ئۇدۇللا،
گاھ يولۇمنى يوقىتارمەن بىر ھال بىلەن.
يالقۇنجىتىپ ئوتنى، سوڭرە سۇ چاچارسەن،
شۈكا كورسەڭ، بىر ئوتتىمەن، بىر سۇدىمەن.

ھىكايەت (10)

بىرى بەردى سوئال ئوغلى يوقالغان ــ②
كىشىگە: "ئەي ئۇلۇغ دانىشمەن ئىنسان!
مىسردىن سەزدىڭۇ كوينەك ھىدىنى،
نىمشقا كورمىدىڭ چاھدا ئوزىنى؟"③

---

① ھەفسە ۋە زەينەپ ــ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ خوتۇنلىرى.

② ئوغلى يوقالغان كىشى ــ ياقۇپ پەيغەمبەر.

③ قۇرئان ۋە تەۋراتتا زىكرى قىلىنىشچە، يۈسۈپ پەيغەمبەرنى ئاكىلىرى ئۇرۇپ كەتكاندىكى قۇدۇققا تاشلىۋەتكەن، ئاتىسى ياقۇپ مىسىردا تۇرۇپ، ئوغلى يۈسۈپىنىڭ كويىنگىنىڭ ھىدىنى سەزگەن. بىراق ئۇنىڭ قۇدۇققا تاشلىۋېتىلگەنلىگىنى بىلمىگەن.

دىدى ئۇ: "ھالىمىز گويا‌كى چاقماق،
گاھى پەيدا بولۇش، گاھى يوقالماق.
گاھى ئولتۇرىمەن كوكتە-راۋاقتا،
پۈتۈم ئۈستىنى گاھ كورمەيمەن ھەتتا.
ئەگەر بۇ ھالدا دەرۋىش قالسا بىردەم،
كېرەك بولماس ئىدى ھەر ئىككى ئالدىم."

ھىكايەت (11)

مەن بىر چاغدا بەئزىلەبەك جامەسىدە① ئېزىلەڭگۇ، كوڭلى ئولگەن، شەكىلدىكى دۇنيادىن مەنۇى دۇنياغا يول سالالمىغان بىر توپ جامائەتكە ۋەز تەرغىسىدە سوز قىلغان ئىدىم. قارىسام، نەپسىم ئوتلۇق بولمايۋاتىدۇ، ئوتۇم ئۇلارنىڭ ھول ئوتۇنىغا تەسىر قىلمايۋاتىدۇ. ھايۋانلارغا تەرىبىيە بېرىش ۋە قارىغۇلار مەھەللىسىدە ئەينەك كوتىرىپ يۈرۈش ماڭا پايدىسىز كورۇندى، لېكىن پىكىرلەر ئىشىگى ئوچۇق، سوز زەنجىرى ئۈزۈن ئىدى. مەن ئۇلارغا: "بىز ئۇنىڭغا قىزىل قان تومۇرىدىنمۇ يېقىنراقمىز"② دىگەن ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈردۈم. ئاندىن سوزۈمنى بىر جايغا يەتكۈزدۈم-دە، (ئادىتىمچە شېئىر بىلەن) مۇنۇ سوزنى ئېيتتىم:

ئۇز ئۇزەمگە مەن يېقىن، دوستۇم ئۇزەمدىنمۇ يېقىن،

---

① بەئزىلەبەك ــ لۇغاتىدىكى بىر شەھەر: جامە ــ چوڭ مەچىت.

② قۇرئان، 50 ــ سۈرە، 16 ــ ئايەت.

شۇنسى قىزىق ۋە لېكىن مەن ئۇنىڭدىن بەك يىراق.
نەقىلاي، كىملەرگە ئېيتاي ئۇشبۇ ھالىمنى كورۈك:
يار قۇچاغىمدا تۇرۇپ، ھىجراندا يۇرگەيمەن بىراق!

مەن بۇ سوزنىڭ شارابىدىن مەس ئىدىم، گويا قولۇمدا تېخى ئىچىلىپ بولمىغان قەدەھ بار ئىدى، شۇ ئەسنادا بىر يولۇچى بىز يىغىلغان جايدىن ئوتۇپ قالدى؛ ئۇنىڭغا سوزۇمنىڭ ئاخىرى تەسىر قىلغاچقا، ئۇ شۇنداق ۋاقىرىدىكى، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چۇقان كوتىرىشتى. جىمىپ قالغان مەجلىس قايناشقا باشلىدى. مەن دىدىم: "سۇبھاناللا! قېشىمىزدىكى قەلبى كورلار يىراقتا قېلىپ، ئوزى يىراقتا بولسىمۇ خۇدادىن خەۋىرى بارلار بۇ يەردىن چىقىپ قالدى!"

ئاڭلىغۇچى يەتمىسە سوزنىڭ پەھمىگە،
ناتىقتىن ئىزدىمە ئىلھام زىيادە!
ئىرادە-خاھىشقا بولسا كەڭ مەيدان،
سوز توپىنى سوزمەن ئۇرار ئازادە!

ھىكايەت (12)

بىر كېچە مەككىنىڭ باياۋىنىدا ئۇيقۇسىزلىقتىن ماڭغۇچىلىگىم قالمىغان ئىدى. يەرگە بېشىمنى قويدۇم-دە، توگىچىگە: "مېنى قالدۇرۇپ، ئوزەڭ كېتىۋەر!" دىدىم.

قانچىلىك يول يۈرەر مىسكىن پىيادە،
ھەتتاكى نار توگە كەتسە دەرماندىن؟
سېمىزنىڭ بەدىنى ئورۇقلىغىچە،
ئوروق ھېرىپ-چارچاپ ئايرىلار جاندىن.

توگىچى دىدى: "بۇرادەر! ھەرەم ئالدىمىزدا، قاراقچىلار ئارقىمىزدا. يۈرسەڭ قۇتۇلدۇڭ، ئۇخلىساڭ ئولدۇڭ!

ئۇخلىماق راھەت مۇغلان① سايىسىدا چول ئارا،
كوچىسە ئەل شۇ كېچە، لازىم جان بىلەن قىلماق ۋىدا.

ھىكايەت (13)

دەريا بويىدا يولۋاس يارىدار قىلىپ قويغان بىر تەقۋادارنى كورگەن ئىدىم، ئۇنىڭ يارىسىغا ھىچقانداق دورا ئۇنۇم بەرمەپتۇ. ئۇ بىرقانچە ۋاقىت يارا ئاغرىغىنىڭ دەردىنى تارتقان بولسىمۇ، خۇدايى تائالاغا داۋاملىق شۇكرى ئېيتىپ، شۇنداق دەيتتى: "خۇداغا شۇكۇر، پالاكەتكە يولۇققان بولسامۇ، بىرەر گۇناغا گىرىپتار بولغىنىم يوق!"

گەر ئولۇمگە شۇ ئەزىز يار يوللىسا مەن زارنى،
دىمىگەيسەنكى، بېشىدا جان غېمى بار دەپ شۇ دەم.

---

① مۇغلان ــ ئاكاتسىيە دەرىخى.

ئېيتمەن: مەن بەندە ئوتكەزگەندىمەن قانداق گۇنا،
رەنجىتىپ قويدۇممۇ ئۇنى؟ــ مەنـدە بار شۇ بىرلا غـەم!

ھكايەت (14)

بىر دەرۋىش بەك مۇھتاجلىقتىن بىر دوستىنىك ئويىدىن بىر دانە پالاسنى ئوغرىلىغان ئىدى، ھاكىم ئۇنىك قولىنى كېسىشكە بۇيرۇدى.① پالاسنىك ئىگىسى بولسا: "مەن ئۇنى ئەپۇ قىلدىم!" دەپ شاپائەت قىلدى.

ھاكىم دىدى: "مەن سېنىك شاپائىتىك سەۋىۋى بىلەن شەرىئەتنىك ھوكمىدىن چىقمايمەن!"

پالاسنىك ئىگىسى دىدى: "بۇ دىگىنىك توغرا، لېكىن ۋەقفە مالدىن نەرسە ئوغرىلىسا، قولىنى كېسىش لازىم كەلمەيدۇ؛ چۈنكى 'پەقىرنىك مال-مۈلكى بولمايدۇ'، دەرۋىشلەرنىك قولىدىكى بارلىق نەرسە مۇھتاجلارنىك ۋەقفىسى!"

ھاكىم پالاسنىك ئىگىسىنى قايرىپ قويۇپ، دەرۋىشنى تىللاشقا باشلىدى: "ساڭا جاھان تار كەلدىمۇ، ئاشۇنداق بىر دوستۇڭنىك ئويىدىن باشقا ئوغرىلىق قىلىدىغان جاي تاپالمىدىڭمۇ؟"

ئۇ ئادەم دىدى: "ئەي ئىگەم، 'دوستۇڭنىك ئويىنى سۈپۈرۈپ قوي، دۇشمەننىك ئىشىگىنى قاقما!' دىگەن ماقالىنى ئاڭلىمىغانمىدىك؟"

---

① شەرىئەتنىك ھوكمى بويىچە، ئوغرىلىق قىلغان كىشىنىك قولى كېسىلىدۇ.

چۈشسه گەر قاتتىقچىلىق باشىغا سەن تەن بەرمىگىن،
دۈشمىنىڭنىڭ پوستىنى شىل، دوستلىرىڭدىن ئال جۈۋا.

ھىكايەت (15)

بىر پادىشا بىر تەقۋادارىدىن سورىدى: "مېنى يادىغا ئالىدىغان ۋاقتىمۇ بولامدۇ؟" تەقۋادار دېدى: "ھەئە، خۇدانى ئۇنۇتقان چاغدا!"

ھەر تەرەپكە قاتىرىغاي دەرگاھىدىن ھەيدەلگەن كىشى،
باشقىلار ئىشىگە چاپىماس يانغا چىرلانغان كىشى.

ھىكايەت (16)

دىيانەتلىك كىشىلەردىن بىرى چۈشىدە بىر پادىشانى جەننەتتە، بىر تەقۋادارنى دوزاختا كوردى. ئۇ سورىدى: "ئۇ بىرسىنىڭ مۇنچە-لىك دەرىجىگە يېتىشىنىڭ سەۋىۋى نېمە؟ نېمىشقا بۇ بىرسى توۋەن چۈشۈپ كەتتى؟ ھالبۇكى، كىشىلەر بۇنىڭ تەتۇرسچە ئويلىشاتتىغۇ؟" ندا كەلدى: "بۇ پادىشا دەرۋىشلەرگە كۆڭۈل بولگەنلىكتىن جەننەتكە كىردى، بۇ تەقۋادار پادىشالارغا يېقىن بولغانلىقتىن، دوزاخقا كىردى!"

نېمە كارغا كېلەر ساڭا جەنىدە ۋە تەسۋىڭ؟
سەن ئۇزەڭنى يامان ئىشتىن ساقلىغىن ھەر چاغ.

سوپى تۇماق كىيمەكلىك نە ھاجەت سائا؟
چىن دەرۋىش بول، مەيلى كىي تاتارچە تۇماق.①

ھكايەت (17)

يالاڭاياق بىر پىيادە ئادەم ھىجاز كارۋىنى بىلەن كۇفە تەرەپتىن چىقىپ كەلدى-دە. بىزگە ھەمرا بولدى. ئۇنىڭ ھىچنىمىسى يوق ئىدى، بۇمما ئۇزىنى چوڭ تۇتۇپ، مۇنداق دەيتتى:

نە مىنەرگە خىچىرىم بار، نە توگىدەك يۇكۇم بار،
نە پۇقراغا پادىشامەن، نە شاھقا غۇلام-خىزمەتكار.
بار نەرسىدىن غېمىم يوق، يوق نەرسىگە ئەمەس زار،
نەپەس ئالمەن ئەركىن، ئۇمرۇم ئوتەر بىغۇبار.

توگە مىنگەن بىر ئادەم ئۇنىڭغا دىدى: "ئەي دەرۋىش، نەگە بارىسەن؟ ئارقاڭغا قايت، بولمىسا جاپا-مۇشەققەتتىن ئولۇپ قالىسەن!" ئەمما ئۇ قۇلاق سالماستىن بايا‌ۋان تەرەپكە قەدەم تاشلاپ كېتىۋەردى.

بىز نەخلەئى مەھمۇد② دىگەن مەنزىلگە يەتكەندە، ھىلىقى توگە

---

① تاتارچە تۇماق — بۇ تۇماقنى ئوز ۋاقتىدا ئىسلام دىنىدا بولمىغان موڭغۇل ئىستىلاچىلىرى كىيەتتى.

② نەخلەئى مەھمۇد — مەككىنىڭ شەرقىدىكى ۋادىدا كارۋان چۇشىدىغان بىر مەنزىلنىڭ ئىسمى.

مىنگەن بايغا ئەجەل يەتتى. دەرۋىش ئۇنىڭ بېشىغا كېلىپ دېدى: "بىز يوقسۇزلۇقتىن ئولمىدۇق، سەن توگىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئولدۇڭ!"

بىراۋ بىمار بېشىدا چىقتى تۇن بويى يىغلاپ،
ئۇ ئولدى سەھەر، قويتى بىمار ئورنىدىن چاچراپ.

* * *

كوپ چاغدا يۈگرۈك ئات ئارقىدا قېلىپ،
ئاقساق ئېشەك مەنزىلگە يېتىدۇ ئامان.
كوپىنچە ساقلارنى يەرگە كومەرمىز،
زەخمىلەنگەن ئادەم ساقىيار ئوبدان.

ھېكايەت (18)

بىر سوپىنى پادىشا ھوزۇرىغا چاقىرتقان ئىدى. سوپى ئويلىنىپ، مۇنداق قارارغا كەلدى: "بىر دورا ئىچىپ ئورۇقلىۋالاي، بەلكى ماڭا بولغان ئېتىقادى ئاشسا ئەجەپ ئەمەس".

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ، ئادەم ئولتۇرىدىغان دورا ئىچكەن ئىكەن، دەرھال ئولدى.

مىڭسى پىستەڭ پۇتۇن دۇنيا مەن،
ئەسلىدە قات-قاتكەن، گويا كى پىياز.
سوپىلار يۈزىنى ئاۋامغا قىلىپ،
قىبلىگە كەينىچە ئوقۇيدۇ ناماز.

* * *

خۇدانى ياد قىلماق بولسا گەر قۇلى،
خۇدادىن ئۇزگىدە بولمىسۇن دىلى.

ھىكايەت (19)

يۇنان تۆپرىغىدا بىر كارۋانغا قاراقچىلار ھۇجۇم قىلىپ، ھەددى-ھىسابسىز بايلىقنى بۇلاپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغا-زارى قىلىشىپ، خۇدا ۋە رەسۇلنى شەپى كەلتۈردى،① ئەمما پايدىسى بولمىدى.

شەپقەتسىز قاراقچى زەپەر تاپقانىدا،
كارۋان زارىغا قىلامدۇ پەرۋا؟

لۇقمان ھەكىم شۇ كارۋانىنىڭ ئىچىدە ئىدى. كارۋانچىلاردىن بىرى ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى:

"سىز ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ، بىر نىمە دەپ باقسىڭىز، بەلكىم، مېلىمىزنىڭ بىر قىسمىنى تاشلاپ كېتەرمىكىن، چۈنكى شۇنچە بايلىق زايا بولسا، ئۇۋال كېتىدۇ!"

لۇقمان دىدى: "ئۇلارغا ھىكمەت سوزلىسەڭ ئۇۋال كېتىدۇ!"

تومۇرنى قاتمۇ-قات دات باسقان بولسا،

---

① شەپى كەلتۈرمەك — خۇدا ۋە رەسۇلنى تىلغا ئېلىپ، ھىمايىچىلىققا تارتماق.

سەيقەل① بىلەن ھەرگىز كەتكۈزۈپ بولماس.
ئىچقاراغا ۋەزنىڭ پايدىسى نىمە؟
تومۇر مىخنى تاشقا كىرگۈزۈپ بولماس.

ھەر ھالدا خاتالىق بىزدىن ئوتتى.

تېچ كۆندە دەرتمەننىڭ بېشىنى سىلا،
مىسكىننى خوش قىلىش قايىتۇرغاي بالا.
تىلەمچى سورىغان نەرسىنى بەرگىن،
بەرمىسەڭ، زومىگەر كۈچ بىلەن ئالار.

ھىكايەت (20)

ئۇلۇغ شەيخ ئوبۇل فەرەج ئىبنى جۈزى② (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن) ماڭا نەغمە-ناۋا ئاڭلىماسلىقنى ۋە خىلۋەتتە يەككە ئوتۇشنى بۇيرۇغان بولسىمۇ، ياشلىق باھارىم ئۇستۇن كېلىپ، ھاۋايى-ھەۋەس مېنى قىزىقتۇراتتى-دە، بەزىدە ئىختىيارسىز ئۇستازىمنىڭ رايىغا خىلاپ ھالدا قەدەم تاشلاپ، ناخشا-ساز ئاڭلاشتىن ۋە دوستلىرىمنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن بەھرىمەن بولاتتىم. شەيخىمنىڭ نەسىھىتى يادىمغا كەلگەندە مۇنداق دەيتتىم:

---

① سەيقەل — پەرداز.
② جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئىبنى مۇھەممەدىن يۈسۈف ئىبنى جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئىبنى جۈزى — سەئدىنىڭ، ئۇستازى.

بىز بىلەن ئولتۇرسا قازى زوقلىنار چاۋاك چېلىپ،
مەسنى كورسە كارى بولماس، ئىچسە گەر مەي مۇھتەسىپ.

مانا بىر كېچىسى مەن بىر توپ ئۇلپەتىلەرنىڭ ئولتۇرۇشىغا بېرىپ قالدىم-دە، بىر ناخشىچىنى كوردۇم.

قان تومۇر گويا ئۇزۇلگەي غىچ-غىچىلداق سازىدىن،
كۇيى ھەم شۇمراق "ئاتاڭ ئولدى" دىگەن ئاۋازدىن.

ئاڭلىغۇچىلار بىر دەم قولى بىلەن قۇلىغىنى ئېتىۋالسا، بىر دەم "شۇك!" دەپ بارمىغىنى لېۋىگە تەككۈزەتتى.

قەلبىمزنى تەۋرىتەر خۇش كۇي غەزەلخانىنىڭ ئۇنى،
جانغا راھەت لېكىن سەندەك كۇيچىنىڭ جىم بولغىنى.

* * *

كۇيۇكدە سېنىڭ خۇشلۇق كورمەس كىشى،
كېتەر چاغ جىمىقساڭ بولۇر دىل خۇشى.

* * *

بۇ چالغۇچى① ناخشىسىنى ئېيتقان چېغى،
ئېيتار ئىدىم ساھىپخانغا: "خۇدا ھەققى،
سماپ قۇيغىن② قۇلىغىمغا، مەن ئاڭلىماي،
يا ئىشكىنى ئاچقىن ماڭا، سىرتقا چىقاي!"

---

① چالغۇچى — تېكسىتتە چىلتار چالغۇچى.
② سماپ قۇيغىن — بەزى نۇسخىدا "پاختا تىققىن" دەپ يېزىلغان.

سوزنىڭ قىسقىسى، دوستلىرىمنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، ئۇلارغا بوي سۇندۇم-دە، كېچىنى مىڭ مۇشەققەتتە تاڭ ئاتقۇزدۇم.

مانا مەزمۇن ئېيتتى ئەزان بىلەن چاغ،
ئۇ بىلمەسكى، بۇ كېچىدىن ئوتتى قانچە.
سورا تۇننىڭ ئۇزۇنلۇغىن كىرپىگىمدىن،
چۈنكى كوزنى يۇممىدىم مەن بىر دەقىقە.

ئەتىسى ئەتىگەن دۇئا ئېلىش مەقسىدىدە بېشىمدىن سەللىنى ئالدىم ۋە بېلىمدىن بىر دانە دىنارنى يەشتىم-دە، غەزەلخانىنىڭ ئالدىدا قويدۇم ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ بىرمۇنچە تەشەككۇر ئېيتتىم. دوستلىرىم ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ئېتىۋار قىلغانلىغىمنى ئادەتتىن تاشقىرى بولۇپ كەتتى دەپ بىلىپ، مېنى ئەخمەققە چىقىرىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى تىلىنى قويۇۋېتىپ، ھە دەپ تاپا-تەنە قىلىشقا باشلىدى: "بۇ قىلىغىڭ ئاقىلىلارنىڭ رايىغا مۇناسىپ ئەمەس. سەن شەيخىلەرنىڭ خىر-قىسىنى① ئومۇر بويى قولى بىر تىيىن پۇل كورمىگەن ۋە دېپىغا بىرتال ئالتۇن زەررىسى چۈشمىگەن بىر غەزەلچىگە بېرىۋەتتىڭ!"

بۇ ئويدىن نەغمىچى يوقالغان ھامان،
ئىككىنچى بىر جايدا كورمىدى ھېچ جان.
شەكسىزكى، چىقىراپ كوتەرسە چۈقان،

① خىرقە — سوپىلارنىڭ پەرىجىسى ياكى جەندىسى، بۇ يەردە باش كىيىمى ياكى سەللە مەنىسىدە ئىلىنغان.

بەدەندىن مويىمىز تىك تۇرار شۇئان.
قۇش ئۇچار ئاڭلىسا قورقۇپ، ئەندىكىپ،
مىڭمىزنى يەيدۇ. گېلىنى يىرتىپ.

مەن دىدىم: "مەسلىھىتىم شۇكى، تاپا-تەنە تىلىنى قىسقارتقىن. چۈنكى ماڭا بۇ ئادەمدىن بىر كارامەت نامايەن بولدى!"

ئۇ دىدى: "بۇ كارامەتنىڭ ماھىيىتىدىن مېنىمۇ خەۋەرداز قىلغىن، مەنمۇ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، بايىقى چاخچىغىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغان بولاتتىم!"

مەن دىدىم: "خوپ، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلۇغ شەيخىم نەچچە قېتىم ماڭا نەغمە ئاڭلاشنى قويغىن، دەپ چىرايلىق نەسىھەتلەرنى قىلغان بولسىمۇ، مەن قۇلىغىمغا ئالمىغان ئىدىم. مانا بۇگۈن كېچە مۇبارەك بەختۇ-تالىيىم مېنى بۇ جايغا ئېلىپ كەلدى، مەن بۇ نەغمىچىنىڭ يارىدىمى بىلەن توۋا قىلدىم، قالغان ئۆمرۈمدە نەغمە ساز بار يەرگە ھەرگىز بولمايمەن."

ھەر شىرىن ئېغىز لەۋلىرىدىن چىققا خۇش ئاۋاز،
دىللارغا ھوزۇر. قىلسا ۋە ياقىلمىسا ھەم ساز.
ئول كۇيكى "ئۇشاق" ياكى "ھىجاز" ياكى "خۇراسان"،①
ئاۋازى خۇنۇك ناخشىچىغا زادى ياراشماس.

---

① "ئۇشاق"، "ھىجاز"، "خۇراسان" — مۇقامنىڭ ئىسىملىرى. بەزى نۇسخىدا "خۇراسان" ئورنىدا "سىفاھان" دەپ ئېلىنغان.

هکایەت (21)

- لۇقماندىن سوراشتى: "ئەدەپ-قائىدىلەرنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىئەدەپلەردىن ئۆگەنىدىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىدىكى نەزىرىمگە پىسەنت كەلمىگەن نالايىق ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلاندىم!"

ئويۇن-چاخچاق بىلەن ئېيتىلسا بىر سوز،
ئالار زېرەك كىشى ئايرىمچە مەنپەت.
هەزىلنىڭ ئورنىدا ئاڭلايدۇ نادان،
ئوقۇلسا ئالدىدا يۇز باپچە هىكمەت.

هکایەت (22)

- هىكايە قىلىنىشچە، بىر سوپى هەر كېچىسى ئون پاتمان تاماق يەپ، سەھەرگىچە ناماز ئوتەپ، قۇرئاننى بىر ئوقۇپ تۈگىتىدىكەن. بىر پاكدىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دىدى: "ئەگەر ئۇ يېرىم نان يەپ ئۇخلىغان بولسا، ئۇنىڭدىن كوپرەك ساۋاپ تاپقان بولاتتى!"

ئىچىڭنى تاتامدىن بوشراق تۇت،
ئۇندا مەرىپەت نۇرىنى كورىسەن.
سەندە هىكمەت يوق، شۇ سەۋەپتىنكى،
ئاش ۋە نانىنى بۇرنۇڭغىچە ئۇرىسەن.

هکایەت (23)

ئاللانىڭ مەرھىمىتى گۈناغا پاتقان بىر ئازغۇننى ھەقىقەت ئىز-دىگۈچىلەرنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇۋالىسۇن دەپ ئۇنىڭ يولىغا تەۋپىق چىرىغىنى يېقىپ بەردى.. دەرۋىشلەرنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى ۋە پاك نەپسىلىرى تەسىرىدە ئۇنىڭ ناچار ئەخلاقى گۈزەل ئەخلاققا ئۆزگەردى. ئۇ ھاۋايى-ھەۋەستىن قولىنى تارتتى، ئەمما ئۇنىڭ ھەققىدە غەيۋەتچىلەرنىڭ تىلى ھامان داۋام قىلىۋەردىكى، گويا ئۇ ئاۋالقى پېتى تۇرىۋەرگەنمىش، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالغانلىغىغا ۋە تائەت-ئىبادىتىگە ئىشەنگىلى بولماسمىش!

خۇدا ئازاۋىدىن قۇتۇلۇش توبە بىلەن مۇمكىندۇر،
ۋەلىكىن مۇمكىن ئەمەس خەلق تىلىدىن قۇتۇلماغلىق.

ئۇ ئادەم يامان تىللارنىڭ ئەلىمگە چىدىيالماي بىر پىرى ئۇستاز-نىڭ ئالدىغا شىكايەت قىلىپ كىردى. ئۇستاز ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىپ مۇنداق دىدى: "سەن بۇ نىئمەتنىڭ شۈكرىنى قانداقمۇ ئادا قىلالارسەن؟ چۈنكى سەن كىشىلەرنىڭ ئويلىغىنىدىن ياخشىراقسەن!

قاچانغىچە دەيسەن: 'ھەسەتچى، كىنچى①
قىلماقتا مەن مىسكىن يامان گېپىنى.

① كىنچى ــ ئاداۋەتچى، ئەيىپ تاپقۇچى.

قېنىمنى توكمەككە قەست قىلسا بىر دەم،
گاھىدا ئولتۇرۇپ سوكىدۇ مېنى!'
ياخشى بول، خەلق ياماڭ دېسىمۇ، مەيلى،
شۇ ياخشى يامانغا چىقارسا سېنى.

لېكىن كىشىلەرنىڭ مېنىڭ ئۇستۇمدىكى ياخشى ئوي-پىكىرلىرى مېنى كاماڭاتكە ئېرىشتۇردى، ھالبۇكى مەن نەق كەمچىلىك-نۇقسان ئىچىدە مەن، بۇ نەرسە مېنى ئويلاشقا ۋە ئوكۇنۇشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

ئەگەر ئېيتقىنىمنى كەلتۈرسەم بەجا،
بولاتتىم خۇش پېئىل، پەرھىزكار دانا."

* * *

خوشنىلار كۆزىدىن گەرچە پىنھانمەن،
بار-يوقۇم ئاللاغا روشەن ئىنسانمەن.

* * *

ئەتنۇق كىشىلەرگە ئىشىگىمزنى،
يايمىسۇن دەپ ئەلگە نۇقسانىمزنى.
نە پايدا ئىشكىنى ئېتىپ، بىكىنمەك،
ھەق بىلگۈچى ئۇچۇق-نېھانىمزنى.

ھىكايەت (24)

مەن شەيخىلەردىن بىرىنىڭ ئالدىدا: "پالانچى مېنى بۇزۇق ئادەم دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ!" دەپ شىكايەت قىلغان ئىدىم. شەيخ

دىدى: "سەن ئۇنى ئۇزەكنىڭ ياخشىلىغى بىلەن خىجىل قىل!"

ئۇزەكڭ توغرا بول، بەدنىيەت پىتنىچى
تاپالماس قۇسۇر سەندىن، يەتمەس كۆچى.
راۋاپنىڭ ئۇنى پەدىگە بولسا ماس،
قۇلاقنى بىكار تولغىماس چالغۇچى!"

ھىكايەت (25)

شام① شەيخلىرىنىڭ بىرسىدىن (كىشلەر) سوراشتى:
"تەسەۋۋۇپىنىڭ② ھەقىقى ماھىيىتى نىمە؟" ئۇ جاۋاپ بەردى:
"بۇرۇن بىر توپ كىشلەر بولغان، ئۇلار تاشقى كورۇنۇشتە پەرىشان كورۇنسىمۇ، ئىچكى دۇنياسى خاتىرجەم ئىدى، ھازىر بىر توپ كىشلەر باركى، كورۇنۇشتە خاتىرجەمدەك تۇرسىمۇ، ئىچكى دۇنياسى پەرىشان!"

ئۇچۇپ يۇرسە كوڭلۇڭ ھەر دەم ھەر يەردە،
يەككە-يىگانىلىكتە پاكلىق كورمەيسەن.
بولسا گەر مال، زىمىن، مەنسەپ، تىجارەت،
دىلىڭ ھەقتە بولسا چىندىن دەرۇنسەن.

---

① شام — سۇرىيە.
② تەسەۋۋۇپ — سوپىزىم.

هکایەت (26)

ئېسمەدىكى، بىر چاغدا بىز كارۋان بىلەن كېچىچە يول يۈرۈپ، سەھەردە بىر ئورماننىڭ چېتىدە ئوخلىغان ئىدۇق. بۇ سەپىرىمىزدە بىز بىلەن ھەمرا بولغان بىر سەۋدايى ئادەم ھايلاپ باياۋانغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى ۋە بىر دەممۇ ئارام تاپمىدى. كۈندۈزى مەن ئۇنىڭدىن: "بۇ كېچە ساڭا نېمە بولدى؟" دەپ سورىغان ئىدىم.

ئۇ جاۋاپ بەردى: "قارىسام، بۈلبۈللار دەرەخنىڭ ئۈستىدە، كەكلىكلەر تاغدا سايرىشىۋاتىدۇ، پاقىلار سۇدا كۈكراۋاتىدۇ، ھايۋانلار ئورماندا ناله-پىغان قىلىشىۋاتىدۇ، شۇڭا ھەممە خۇداغا ئىبادەت قىلىۋاتسا، مەن غەپلەتتە ئوخلىسام ئادەمگەرچىلىك ئەمەس، دېگەننى ئويلىدىم."

ئوتكەن سەھەر بىر قۇش ئەجەپ سايرىغانتى،
ئەقلۇ-ھوشۇم، تاقىتىمنى تامام ئالدى.
ئەڭ سەممى دوستلىرىمدىن بىرسى شۇ چاغ
پەقەت مېنىڭ پەريادىمغا قۇلاق سالدى.
ئېيتتى ئاندىن: "ئىشەنمەيمەن، قانداق قۇش ئۇ؟
بىر سايراشتا شۇنچە ئاسان ھوشۇڭ ئالدى."
مەن دىدىمكى، "قۇشلار سايراپ تەسبىھ ئېيتسا،①
مەن جىم بولسام، ئادەملىگىم نەدە قالدى!"

---

① تەسبىھ ئېيتماق — "خۇداغا مەدھىيە ئوقۇماق" مەنىسىدە.

هکایەت (27)

بىر چاغدا همجاز سەپىرىدە بىر توپ پاكدىل يىگىت مەن بىلەن هەمدەم-هەمسەپەر بولغان ئىدى. ئۇلار پات-پات غەزەل ئېيتاتتى ۋە زوق بىلەن شېئىر ئوقۇشاتتى. يولدا بىر سوپى يىگىتلەرنىڭ بۇ ئىشىنى ياراتمىدى، چۈنكى بۇ ئادەم ئۇلارنىڭ دەردىدىن بىخەۋەر ئىدى. بىز بەنى هىلال ئوتىگە يېتىپ بارغاندا، ئەرەپلەرنىڭ چەللە-بارىگىدىن قاراقۇمچاق بىر بالا چىقىپ، شۇنداق غەزەل ئوقۇغىلى تۇردىكى، هاۋادا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلار پەسكە چۈشۈپ، قېشىغا ئولاشتى. قارىسام، هىلىقى سوپىنىڭ توگىسى راسا ئۇسۇلغا چۈشتى-دە، سوپىنى يەرگە ئېتىپ ئۇرۇپ، بايا‌ۋان تەرەپكە چېپىپ كىرىپ كەتتى. مەن دېدىم: "هەي شەيخ، بالىنىڭ غەزىلى هايۋانغىمۇ تەسىر قىلدى، ئەمما سىڭا بۇنىڭ هىچ پەرقى يوق ئىكەن!"

بىلەمسەنكى، بۇلبۇل ماڭا نىم دېدى سەهەر؟
"هەي... سەن ئۇزەڭ قانداق ئادەم، ئىشقتىن بىخەۋەر؟"
هەتتا توگە ئەرەپلەرنىڭ شېئىرىدىن زوقمەن،
دوت مەخلۇقسەن، سەندە زوق-شوق بولمىسا ئەگەر.

* * *

قاتتىق شامال چىقسا باغدا تاپماستىن تىنىم،
تال شاخلىرى ئېگىلىدۇ، ئەمما تاشلار جىم.

* * *

كورۇنگەن ھەممە جان زىكرىدە① سايرار،
لېكىن بىلگەي بۇنى دىل بولسا ھۇشيار.
نە بۇلبۇل گۇل شېخىدا بىر غەزەلخان،
تىكەنمۇ گۇل بولۇپ ئوقۇيدۇ سۇبھان.

ھىكايەت (28)

بىر پادىشانىڭ ئومرى ئاخىرلىشىپ قالغان بولۇپ، تەختىدە ئولتۇرىدىغان ۋارىسى يوق ئىدى. ئۇ مۇنداق ۋەسىيەت قىلدى: "كىمكى ئەتە ئەتىگەن شەھەر دەرۋازىسىدىن بىرىنچى بولۇپ كىرسە، شاھلىق تاجىنى شۇ كىشىنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىشنى شۇ كىشىگە تاپشۇرۇڭلار."

كۈتۈلمىگەندە بىرىنچى بولۇپ كىرگەن كىشى ئومۇر بويى تىلەمچىلىك قىلغان ۋە جۇل-جۇل كىيىمنى ياماپ كىيگەن بىر گادای بولۇپ چىقتى. دولەت ئەربابلىرى ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرى پادىشانىڭ ۋەسىيىتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، قەلئە ۋە غەزنىلەرنىڭ ئاچقۇچلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەردى. (گادای) بىر مۇددەت شاھلىق قىلغان بولسىمۇ، كوپ ئوتمەي مەملىكەتنىڭ بەزى ئەمىرلىرى ئىتائەت قىلىشتىن بويۇن تولغىدى، ئەتراپتىكى مەملىكەتلەرنىڭ پادىشالىرى جاڭجال كوتىرىپ، گادايىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن لەشكەر توپلىدى. قىسقىسى، قوشۇن بىلەن پۇقرالار ئوپۇر-توپۇر بولۇشتى ۋە مەملىكەتنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىن چىقىپ كەتتى.

---

① زىكرىدە ــ خۇدانىڭ يادىدا.

بۇ ۋەقە سەۋىۋى بىلەن گاداي پادىشانىڭ كۆڭلى پەرىشان بولدى. دەل شۇ پەيتتە كەمبەغەلچىلىك كۈنلىرىدە يېقىن ئوتكەن قەدىناس دوستلىرىدىن بىرى سەپەردىن قايتىپ كەلدى-دە، ئۇنى بو قەدەر يۇقۇرى مەرتىۋىدە كورۈپ، مۇنداق دېدى: "ئەڭ ئەزىز ۋە ئۇلۇغ ئاللانىڭ مەرھىمتى بىلەن گۈلۈڭ تىكەندىن، تىكەن ئايىغىڭدىن چىقىپتۇ، تەلىيىڭ ئوڭدىن كەپتۇ، بەختۇ-ئىقبال يار بوپتۇ. مۇشۇ دەرىجىگە ئېرىشىپسەن: 'تەھقىق قىيىنچىلىقتىن كېيىن بىر ئوڭۇشلۇق بار'."①

گۈل-چېچەكلەر گاھ ئېچىلغاي، گاھ توكۈلگەي،
دەرەخ-ئورمان گاھ يالىڭاچ، گاھ تون كىيگەي.

گاداي پادىشا دېدى: "ھەي بۇرادەر ئەزىز، ماڭا قايغۇداش بولۇپ، تەسەللى-خاتىر بەرگىنكى، تەبرىكلەشكە ھېچ ئورۇن يوق! ئۇزەڭ بىلىسەن، بۇرۇنقى چاغلاردا بىر نانىنىڭ غېمىنى قىلاتتىم، ئەمدىلىكتە پۈتۈن جاھاننىڭ تەشۋىشى ئۈستۈمدە!"

ئەگەر يوق بولسا پۇل-مال دەرت چېكەرمىز،
ئۇ بولسا، باغلىنىپ ئىشقىتا كويەرمىز.

* * *

جاھاندىن② تىنىچسىزراق بىر بالا يوق،
ئۇ بولسۇن، بولمىسۇن دىل غەمگە تولۇق.

---

① قۇرئان، 94 - سۈرە، 6 - ئايەت.

② جاھاندىن — جاھاننىڭ مال - دۇنياسىدىن مەنىسىدە.

* * *

تىلىسەڭ بايلىقنى، تۇت قانائەتنى،
چۈنكى بىل، قانائەت تۈگىمەس دولەت.
ئىتتىگىنى زەرگە تولدۇرسا غەنى،
ئۇنىڭ ئېھسانىغا كوز سالما پەقەت.
ئاڭلايتتىم چوڭلاردىن: دەرۋىشنىڭ سەۋرى
بايىنىڭ ھەدىيىسىدىن ياخشى مىڭ نوۋەت!

* * *

كاۋاپ قىلىپ بىر قۇلاننى بەھرام① ئەيلىسە تارتۇق،
چۈمۈلىنىڭ سوغاتى - چېكەتكە پۇتى ئارتۇق.②

ھىكايەت (29)

بىر ئادەمنىڭ دىۋاندا③ خىزمەت قىلىدىغان بىر دوستى بولۇپ، ئۇلار ئۇزاق ۋاقىت بىر يەرى بىلەن كورۇشمىگەن ئىدى. بىر كىشى سوراپ قالدى: "پالان دوستۇڭ بىلەن ئۇزاق ۋاقىت كورۇشمىدىڭىز؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئۇنى كورگۈم كەلمەيدۇ!"

---

① بەھرام — ئوزىنىڭ قۇدرەتلىكلىگى ۋە سېخىلىغى بىلەن مەشھۇر بولغان. ئۇ مەخسۇس قۇلانىنى ئوۋ قىلغانلىغى ئۈچۈن "بەھرام گور" دەپ ئاتالغان. "گور" پارسچە قۇلان دېمەكتۇر.

② رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، چۈمۈلە سولەيمان پەيغەمبەرگە چېكەتكىنىڭ بىر پۇتىنى سوغات قىلىپ ئەپكەلگەن ئىكەن.

③ دىۋان — ئوتتۇرا ئەسىردە شەرقتىكى مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىنىڭ ۋەزىرلەر ئىشخانىسى، دولەت مەھكىمىسى.

دەل شۇ چاغدا ئاشۇ دوستىنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەردىن بىرى كېلىپ قالدى-دە، سورىدى: "ئۇنىڭدىن نېمە خاتالىق ئوتكەندۇ، ئۇنى كورسەڭ ساڭا نېمە مالاللىق يېتىدۇ؟" "ھېچقانداق مالاللىق يوق، ــ دېدى ئۇ، ــ ئەمما دۇئاندا خىزمەت قىلىدىغان دوستىنى پەقەت خىزمەتتىن چېكىنگەن چاغدىلا كورسە بولىدۇ، لېكىن مەن ئۇزەمنىڭ راھىتىنى دەپ ئۇنىڭ خاپىلىق تارتىشىنى خالىمايمەن!"

مەنسۈي بار چاغدا، ئەمەل تۇتقاندا،
ئۇلار دوستلىرىدىن نېرى قاچىدۇ.
ئورنىدىن ئايرىلىپ، ھالى تەڭ بولسا،
دىلدىكى ھەسرەتنى دوستقا ئاچىدۇ.

ھېكايەت (30)

ئەبۇ ھۇرەيرە① (ئاللا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ھەر كۈنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يوقلاپ كېلەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دېدى: "ئەي ئەبۇ ھۇرەيرە، كۈن ئارىلاپ كەلگىن، مۇھەببىتىڭ زىيادە بولىدۇ، يەنى ھەر كۈنى كېلىۋالما، مۇھەببىتىڭ ئاشسۇن!"

* * *

① ئەبۇ ھۇرەيرە ــ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىدىن بىرى. ئۇ كىشى ئۇزىنىڭ ياخشى كورگەن مۇشۇگىدىن ئايرىلمىغانلىغى ئۈچۈن "ئەبۇ ھۇرەيرە" (مۇشۇكنىڭ ئاتىسى) دەپ ئاتالغان.

بىر دانىشمەنگە (كىشىلەر) دېدى: "قۇياش گۈزەل بولسىمۇ، بىرەر كىشىنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ ئاشىق بولغانلىغىنى ئاڭلىمىدۇق!"

دانىشمەن دېدى: "بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇنى ھەر كۈنى كۆرگىلى بولىدۇ. پەقەت زىمىستاندا بۇلۇتقا پۈركۈنۈۋالغاندا سويۇملۇق بولىدۇ!"

كىشىنى كۆرۈشكە بېرىش ئەيىپ ئەمەس،
لېكىن بولمىسۇن كوپ "يېتەر!"دىگىچە.
ئۇزەڭگە پەقەتلا ئۇزەڭ كايىغىن،
كىشىدىن ئۇرۇنسىز كايىش كۈتكىچە.

ھېكايەت (31)

ئۇلۇغلاردىن بىرىنىڭ قوسىغىدا تەتۈر يەل تولغاشقا باشلاپ، ئۇنى يېڭىشكە ھېچ ئىلاج قىلالمىدى-دە، ئىختىيارسىز قويۇۋەتتى. ئۇ كىشى دېدى: "دوستلىرىم، بۇ ئىش مەندىن ئىختىيارسىز ئوتۇلۇپ قالدى، شۇڭا ماڭا گۇناھ بولۇپ يېزىلماس، ۋۇجۇدۇم راھەت تاپتى، سىلەرمۇ ئالىجاناپلىق بىلەن كەچۈرۈڭلار!"

قوساق يەل زىندانى ئەي ئاقىل ئىنسان!
لېكىن يەلنى سولاشقا يوقتۇر ئىمكان.
قوساقتا چاپسا يەل دەرھال قويۇپ بەر،
ئېغىرلىق كەلتۈرۈر جانىڭغا بەتتەر.

* * *

خۇنۇك چىراي، قىلىغى سەت، ئاباپ مېھمان،
كېتەي دىسە، تۇتما ھەرگىز، بولسۇن راۋان!

ھىكايەت (32)

(بىر چاغدا) دەمەشقتىكى يارانلىرىمنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدىن زېرىكىپ، قۇددۇس چولنىگە① باش ئېلىپ كەتكەن ئىدىم. بۇ يەردە ھايۋانلار بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلىشقا كىرىشتىم. بىر ۋاقىت كېلىپ فەرەڭلەر-نىڭ② قولىغا ئەسىر چۈشتۈم. ئۇلار تەرابۇلىس③ خەندەكلىرىدە مېنى جوھۇتلار بىلەن بىللە توپا قېزىش ئىشلىرىغا سالدى. شۇ ئارىدا ئىلگىرى تونۇشلۇغىمىز بولغان ھەلەب شەھىرىنىڭ ئەمەلدارلىرىدىن بىرسى يېنىمىزدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مېنى تونۇپ قالدى-دە، توۋلىدى: "سائا نىمە ئەھۋال بولدى؟"
مەن دىدىم: "نىمىسىنى ئېيتاي؟

كىشىلەردىن قېچىپ كەلدىم تاغ-باياۋانغا،
ھەقتىن باشقا ھىچكىم بىلەن يوق ئىدى ئىشىم.
قىياس قىلكى، ھالىم نېچۈك ئۇشبۇ سائەتتە؟
بىر ئېغىلدا ھايۋان بىلەن ئوتەر تۇرمۇشۇم.

---

① قۇددۇس چولى — ئىرۇسالىم قېشىدىكى بىر چول.
② فەرەڭلەر — "ئەھلى سەلىپ" يۇرۇشى قىلغان فەرەڭلەر. بۇ ۋەقە، ئېھتىمال، 13 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا يۈز بەرگەن.
③ تەرابۇلىس — تىرىپولى شەھىرى.

* * *

دوستلار بولسا ياخشى، بولسام كشەندە،
يات بىلەن بولغاندىن بوستان-چىمەندە."

بۇ ھالىمغا ئەمەلدارنىڭ رەھىمى كېلىپ، ئون دىنار بىلەن مېنى قەرەكلەرنىڭ زەنجىر-كىشەنلىرىدىن قۇتقۇزۇۋالدى-دە. ئۇزى بىلەن بىللە ھەلەب شەھرىگە ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇزىنىڭ بىر قىزىنى ماڭا نىكا قىلىپ بەردى، تېخى قىزنىڭ ھەققى-مېھرىدىن يۈز دىنار پۇلنىمۇ قوشۇپ بەردى. مەلۇم ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن قىزنىڭ خۇيى يامانلىشىپ، ھە دىسە جەدەل قىلىدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان بولۇۋالدى. تىلى بارغانسېرى ئۇزىرىپ. تۇرمۇش ھالاۋىتىمنى بۇزۇۋەتتى.

ياخشى ئەر ئويىدە بىر يامان خوتۇن،
بىل، دۇنيادا دوزاخ ئەر ئۇچۇن.
ھەزەر قىل، يامان خوتۇن باشقا بالا،
بىزنى ئوت ئازاۋىدىن ساقلا ئاللا.

بىر قېتىم ئۇ ھاقارەت تىلىنى قويۇۋېتىپ: "ئاتام سېنى قەرەكلەرنىڭ كىشەنلىدىن ئون دىنارغا سېتىۋالغان ئەمەسمۇ؟" دېگەن ئىدى. مەن: "توغرا، مېنى قەرەكلەردىن ئون دىنارغا سېتىۋېلىپ، بۇز دىنارغا ماڭا ئەسىر قىلىپ قويدى!" دەپ جاۋاپ بەردىم.

بىر قوينى بىر چاغدا ئەمەلدار ئادەم

بورىنىڭ ئاغزىدىن قۇتقازغان بەردەم.
كەچقۇرۇن بوغىزىغا پىچاق سۇرگەنتى،
قوينىڭ جېنى قاخشاپ، شۇنداق دېگەنتى:
"تارتىۋالدىڭ بورىدىن مېنى سالامەت،
ئۇزەڭ بوره ئىكەنسەن، بىلدىم ئاقىۋەت!"

هىكايەت (33)

بىر پادىشا بىر سوپىدىن سورىدى: "قىممەتلىك ۋاقىتكىز قانداق ئوتكۈزۈسەن؟" سوپى دېدى: "پۇتۇن كېچىنى مۇناجاتتا ئوتكۈزىمەن، سەھەردە ھاجىتىمنى تىلەپ دۇئا قىلىمەن، كۈندۈزى بالا-چاقا-لىرىمنى بېقىش كويىدىمەن!"

پادىشا سوپىنىڭ كىنايە سوزىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندى-دە، ئۇنىڭغا تۈرمۈش يارىدىم پۇلى بەلگىلەپ، ئۇنى ئائىلە غېمىنىڭ يۈكىدىن ئازات قىلىشقا بۇيرۇق قىلدى.

ئەي ئائىلە غېمىگە پاتقان چال،
ئەمدى سەن تېچلىقنى قىلما خىيال.
سەن پەرزەنت، نان، كىيىم ئۈچۈن غەمدە،
سەير ئېتەلمەيسەن يۇقارقى ئالەمدە.①

* * *

ئويلايمەن پۇتۇن كۈن سەھەردىن تا شام:

---

① يۇقارقى ئالەم — پەرىشتىلەر دۇنياسى.

"كېچىچە پەقەتلا ھەق بىلەن بولسام".
لېكىن كەچ نامازغا كىرىشسەم ئەگەر،
يەنە غەم: "پەرزەنتىم ئەتە نىمە يەر؟"

ھكايەت (34)

شام زاھىتلىرىدىن بىرى جاڭگالدا كۈن ئوتكۈزۈپ دەرەخ ياپراقلىرىنى يەيتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ قېشىغا زىيارەتكە بېرىپ، مۇنداق دېدى:

"ئەگەر ماقۇل كورسىڭىز، شەھەردە سىز ئۇچۇن بىر جاي راسلاپ بەرسەم، خاتىرجەم ئىبادەت قىلغان بولاتتىڭىز. باشقىلارمۇ نەپەسلىرىڭىز بەركاتىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ياخشى ئىشلىرىڭىزغا ئەگەشكەن بولاتتى."

زاھىت ئۇنىمىدى. ۋەزىرلەردىن بىرى ئۇنىڭغا دېدى:

"پادىشانىڭ كوڭلى ئۇچۇن شەھەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ، بۇ جاينىڭ قانداقلىغىنى بىلىپ باقسىڭىز بولمامدۇ. ئەگەر كېيىن ئەزىزلەر ئوتكۈزۈۋاتقان ۋاقىتنىڭ ساپلىغى بىگانە كىشىلەرنىڭ باردى-كەلدىسىدىن بۇلغىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئىختىيار ئوزىڭىزدە!"

زاھىت شەھەرگە كەلدى، ئۇنى پادىشانىڭ خاس باغچە سارىيىغا ئورۇنلاشتۇردى. بۇ جاي شۇنداق دىلنى تارتىدىغان ۋە جانغا ھوزۇر بېغىشلايدىغان بىر جاي ئىدى.

گۈزەللەر مەكزىدەك مۇندا قىزىل گۈل،
مەھبۇبلار چېچىدەك خۇش پۇراق سۇنبۇل.

سوغاقتىن ئەندىككەن مۇنداﻫەر چېچەك،
دايىنىك① سۈتىگە تەشنا بوۋاقتەك.

* * *

شاخ-شاختا قىزارغان ﻫەر ئانار گۈلى،
يېشىل دەرەخلەرنىڭ بىزەك مەشئىلى.

پادىشا دەرﻫال ئۈنىڭ ئالدىغا چىرايلىق بىر كېنىزەكنى ئەۋەتتى.

بۇ شۇنداق ئايجامالكى، جانغا ئاپەت،
سىياقى بىر مەلەك②، تاۋۇس قىياپەت.
سوپىلار تۇرقىنى بىر كورسە قالماس
تەنىدە زەررىچە ئارامۇ-تاقەت.

ئۈنىڭ ئارقىسىدىن يەنە ئاجايىپ ساﻫىپجامال ۋە تولىمۇ كېلىشكەن بىر غۇلامنى ئەۋەتتى.

ئەتراپىدا تەشنالىقتىن كىشىلەر ئولگەي،
ئۇ بىرساقى، كورۇپ تۇرۇپ سۇ ئىچۈرمىگەي.
كوزلەر ئاڭا قاراپ-قاراپ پەقەت تويماستى،
ئىستىسقانىك③ تەشناسىدەك زادى قانماستى.

---

① دايە ــ ئىنكائانا.
② مەلەك ــ پەرىشتە.
③ ئىستىسقا ــ سۇ كېسىلى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەم سۇنى قانچە ئىچسىمۇ قانمايدۇ.

زاهىت لەززەتلىك تاتاملارنى يىيىشكە، ئىسل كىيىملەرنى كىيىشكە باشلىدى. شىرىن مۇسلەر ۋە خۇش بۇي ئەترىلەردىن هوزۇرلىنىشقا هەمدە غۇلام-كېنىزەكلەرنىڭ جامالىدىن زوق ئېلىشقا كىرىشتى. دانالار ئېيتقانكى، "گۈزەللەرنىڭ جىڭگىلەك چاچلىرى ئەقىللىنىڭ ئايىغىغا زەنجىردۇر ۋە هۇشيارلىق قۇشى ئۇچۇن توزاقتۇر!"

بىلمەمنى، دىل ۋە دىنىمنى ساڭا بەردىم تامام،
دەر هەقىقەت ئۇشبۇ كۇندە مەن زىرەك قۇش، سەنكى دام.

قىسقىسى، زاهىتنىڭ خاتىرجەم كېتىۋاتقان دەۋرىشلىك هاياتى ئاخىرلاشتى. چۇنكى شۇنداق گەپ بار:

مەيلى ئالىم، مەيلى بوۋاي، مەيلى مۇرىت،
قەلبى تازا، تىلى ئوتكۇر بۇيۇك دانا،
پەس دۇنياغا چۇشۇپ قالسا، هالى شۇكى،
پۇتى هەسەل ئىچرە پاتقان هەرە گويا.

بىز كۇنى پادىشا ئۇنى كورۇشكە قىزىقىپ قالدى. قارىغۇدەك بولسا، زاهىتنىڭ ئاۋالقى تۇرقى ئۇزگەرگەن: مەڭزى قىزىرىپ، ئاپپاق سەمرىپ كېتىپتۇ، پەر ياستۇقتا يولىنىپ ئولتۇرۇپتۇ، پەرى سۇپەت غۇلام بېشى ئۇستىدە تاۋۇس قانىتىدىن ياسالغان يەلپۇگۇچ بىلەن يەلپۇپ تۇرۇپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ سالامەتلىگىگە خوشال بولۇپ، هەر توغرىلىق پاراڭلاشتى. گەپ ئاياغلىشاي دېگەندە پادىشا مۇنداق

دىدى: "مەن دۇنيادا مۇنۇ ئىككى خىل تەبىقىدىكى كىشىلەرنى دوست تۇتىمەن، بىرى ئالىملار، يەنە بىرى زاھىتلار!" بۇ يەردە جاھان كورگەن بىر پەيلاسوپمۇ بار ئىدى، ئۇ مۇنداق دىدى: "ئەي پادىشاھىم، دوستلۇقىنىڭ شەرتى شۇكى، ھەر ئىككى تەبىقىگە ياخشىلىق قىلغايسەن: ئالىملارغا پۇل بەر، ئۇلار ئىلىم بىلەن تېخمۇ كوپرەك شۇغۇللانسۇن، زاھىتلارغا ھېچنەرسە بەرمە، ئۇلار زاھىت بولۇپ قېلىۋەرسۇن."

نە ھاجەت چىرايلىق، خۇشرۇي ئاباالغا
ئۇپا-ئەگلىك، پەرداز، پىرۇزە ئۇزۇك.
تەقۋادار، نومۇسچان، ساپدىل دەرۋىشلەر
خەيرى-ئېھسان نەينىنى ئالمىغان تۇزۇك.

* * *

نەرسەم بار تۇرۇپ، بولەكنى دىسەم،
زاھىت دىمىسۇن مېنى ھېچ ئادەم.

ھىكايەت (35)

مۇشۇ سوزلەرگە تازا باپ كېلىدىغان يەنە بىر ھىكايە بار. بىر پادىشا مۇھىم بىر ئىشقا دۇچ كېلىپ مۇنداق دىدى: "ئەگەر بۇ ئىش مېنىڭ مەقسىدىمدىكىدەك بېجىرىلىدىغان بولسا، زاھىتلارغا مۇنچىلىك پۇل سەدىقە بېرىمەن!" ئۇنىڭ ھاجىتى راۋا بولغانىدىن كېيىن كۆڭلىدىكى تەشۋىش تۇگىدى. ئەمدى ۋەدىسى بويىچە ئاتىغان نەزرىسىنى بېرىشكە توغرا كەلدى. پادىشا ئۇزىنىڭ خاس

قۇللىرىدىن بىرىگە بىر خالتا تەڭگە بېرىپ، زاھىتلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇدى. بۇ قۇل ئەقىللىق ھەم ھۇشيار ئىكەن. ئۇ پۈتۈن كۈن كوچا ئايلىنىپ، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلدى-دە، تەڭگىنى بىر سويۇپ، پادىشانىڭ ئالدىغا قويدى ۋە دېدى: "مەن زاھىتلارنى شۇنچە ئىزدىسەممۇ، تاپالمىدىم!"

پادىشا دېدى: "نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ بۇ مەملىكەتتە توت يۈز زاھىت بارلىغى ماڭا مەلۇمغۇ!"

قۇل دېدى: "ئەي جاھانىنىڭ شاھى! ھەقىقى زاھىت پۈلنى ئالمايدۇ، كىمكى پۈلنى ئالسىكەن، ئۇ زاھىت ئەمەس!"

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، ئوز يېقىنلىرىغا دېدى: "مېنىڭ تەقۋادار سوپىلارغا قانچىلىك مۇھەببەت-ھورمىتىم بولسۇن ۋە مۇنۇ قىزىل كوزنى قانچىلىك يامان كورمەي، لېكىن ھەقىقەت مۇشۇنىڭ تەرىپىدە!"

زاھىتكى، ئالسا تەڭگە-تىللا،
باشقا چىڭراق زاھىتنى قوللا.

ھىكايەت (36)

ئىخلاسى چىڭ بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ۋەقىپىدىن كىرگەن ئاش توغرىسىدا پىكرىڭىز قانداق؟"

ئالىم جاۋاپ بەردى: "ئەگەر بۇنداق ئاش كوڭۈلنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولسا ھالال، ئەگەر مۇشۇ نانىنى دەپلا مەلۇم ئورۇندا ئولتۇرسا ھارام."

نانىنى تەقۋادار پەقەت ئالغاي ئىبادەت قىلسىلا،
نان ئۇچۇن ئولتۇرمىغاي ھەرگىز ئىبادەتكە ئۇلار.

ھىكايەت (37)

بىر دەرۋىش بىر جايغا كېلىپ قالدى، ئۇ جايىنىڭ ئىگىسى سېخى ۋە ئەقىللىق ئىدى. بىر توپ ئوقۇمۇشلۇق ۋە سوزمەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى شۇ زاماندا نازۇك پېكىرلىك چاخچاقچىلار ئارىسىدا ئادەت بولغىنىدەك بىرەردىن چاخچاق قىلىشتى، لەتىپە ئېيتىشتى. دەرۋىش بايۋاتىدا ئۇزۇن يول ماڭغاچقا ھېرىپ، ھالى قالمىغان ۋە قوسىغىمۇ ئاچ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى چاخچاق تەرىقىسىدە مۇنداق دېدى. "سەنمۇ بىرەر نەرسە ئېيتىپ بىرەرسەن!" دەرۋىش دېدى: "مەندە باشقىلاردەك ئارتۇقچىلىق، چىچەنلىك يوق، مەن ھېچ نەرسە ئوقۇمىغان ئادەمەن. شۇڭا بىر بېيىت شېئىر ئوقۇپ بەرسەم، قانائەت قىلمائىلار!" ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن: "قېنى ئېيت!" دېيىشتى. دەرۋىش دېدى:

"ئاچ قوساقمەن نان تىزىلغان چوڭ بىر داستىخان ئالدىدا،
خۇددى بويتاق قىز-جۇۋانغا خاس بىر ھاممام ئالدىدا!"

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭ چاخچىغىنى تولىمۇ ياقتۇرۇپ، داستىخانىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تارتتى. ساھىپخان مۇنداق دېدى: "دوستۇم، بىر دەم تەخىر قىل، خىزمەتكارلىرىم قېيما كاۋاپ

تەييارلاۋاتىدۇ."
دەرۋىش تاماقدىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى:

"تالدىمدا قېيما بولمسا مەيلى،
تاچ قوساققا قۇرۇق نان ئوزى قېيما."

ھېكايەت (38)

بىر مۇرىت ئوزىنىڭ پىرىگە دېدى: "قانداق قىلارمەن؟ خالايىقـ تىن ماڭا ھېچ ئارامـلىق يوق، ئۇلار قېـشىمغا تولا كېـلىۋالـدۇ، ئۇلارنىڭ كېلىپـكېتىشىدىن مېنىڭ ئىبادەت قىلىدىغان ۋاقتىم زايا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ!"

ئۇستازى دېدى: "ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كەمبەغەللىرىگە پۇل قەرز بەر، بايـلىرى بولـسا، ئۇلاردىـن نەرسە سورا، ئۇلار ئىككـىنچى ئەتراپىڭدا ئايلانمايدۇ."

ئەگەر ئىسلام لەشكىرىگە بولسا باشلامچى گادايى،
خەۋپسىرەپ نەرسە سوراشـتىن چىنغىچە كاپىر قاچار.

ھېكايەت (39)

بىر قانۇنشۇناس ئالىم ئاتىسىغا دېدى: "ماڭا نەسىھەتچىلەرنىڭ بۇ ھەشەمەتلىك، بېقىملىق سوزلىرى ھېچقانداق تەسىر كورسەتمەيدۇ، چۇنـكى مېنىڭ قارىـشىمچە، ئۇلارنىڭ ئىش-ئەمـلىيـتى گەپـ

سوزلىرىگە ئۇيغۇن ئەمەس.

ئۇگىتىپ ئەلگە تەرىكى دۇنيانى،
ئۇزلىرى يىغار مالۇ-دۇنيانى.
ئەمەلسىز ئالىم نە دېسە دېسۇن،
سوزىگە ھېچكىشى ئەمەس مەپتۇن.
يامان ئىش قىلمىسا، شۇدۇر ئالىم،
خەلقە دەپ، ئۇزى قىلمىسا زالىم.

'كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشنى بۇيرۇپ، ئۇزەڭلارنى ئۇنتامسىلەر؟'①

ئالىمكى، بولسا بەخت، قوساقپەرۋەر،
ئۇزى بىر ئازغۇندۇر، بولالماس رەھبەر."

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، بۇنداق قۇرۇق خىيال ئارقىسىدا نەسىھەت-چىلەرنىڭ تەرىبىسىدىن باش تولغاپ، ھەممە ئالىملارنى ئازغۇن دېيىش كېرەك ئەمەس، پاك ئالىمنى تاپىمەن دەپ، ئىلىمنىڭ پايدىسىدىن قۇرۇق قېلىش شۇنداق بىر قارىغۇغا ئوخشاشكى، بىر كېچىسى ئۇ پاتقاقتا يىقىلىپ چۇشۇپ: 'ئەي مۇسۇلمانلار، يولۇمغا چىراق تۇتۇپ بېرىڭلار!' دەپتۇ. بىر مازاقچى ئايال: 'سەن چىراقنى كورمىسەڭ، چىراقنىڭ يورۇغىدا نىمنى كورەلەيسەن؟' دەپتۇ.

---

① قۇرئان، 2 - سۇرە، 44 - ئايەت.

شۇنىڭدەك، ۋەز ئېيتىلىدىغان جاي گەزمالچىلار دۇكىنىغا ئوخشايدۇ، نەق پۇل تولىمەي، بۇ يەردىن رەخ ئالالمىغىنىڭدەك، بۇ يەرگىمۇ ھەقسىز مەيلى-مۇھەببىتىڭ بولمىسا، مەنىۋى لەززەتكە ئىگە بولالمايسەن."

قۇلاق سال جان بىلەن ئالىم سوزىگە،
قىلسىمۇ سوزىگە ماس ئەمەس ئىش-كار.
ۋالاقىتەككۇرلەرنىڭ سوزى بىھۇدە،
ئۇخلىغاننى ئۇخلىغان قىلالماس بىدار.
ھەركىم قۇلىغىدا تۇتسۇن نەسىھەت،
ھەتتاكى بولسۇن ئۇ تامدىكى شوتار.

* * *

خانىقادىن مەدرىسەگە كەلدى بىر دانا،
ئۇزۇپ ئەھلى تەرىقەتتىن مۇناسىۋەتنى.
سورىدىم: "قانداق ئالىم بىلەن سوپىنىڭ پەرقى،
ئۇنى تاشلاپ، خالاپ قاپسەن بۇنداق ئۇلپەتنى؟"
دىدى: "سوپى قۇتقۇزىدۇ ئوز پالاسىنى
بۇ قۇتقۇزار سۇ مەۋجىدىن ئىنسانىيەتنى."

ھىكايەت (40)

بىرسى يول ئۇستىدە مەس پېتى ئۇخلاپ قالغان ۋە ئىختىيار تىزگىنىنى قولىدىن بېرىپ قويغان ئىدى. يېنىدىن بىر سوپى ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ قەبىھ ھالەتتە ئۇخلاپ ياتقانلىغىغا يامان نەزەر

بىلەن قارىدى. مەس يىگىت بېشىنى كوتىرىپ دىدى:
(ئۇلار) "ئەھمىيەتسىز نەرسىنىڭ يېنىدىن ئوتسە، ئالىجاناپلىق بىلەن ئوتۇپ كېتىدۇ."①

يىرگىنمىگىن، ئەي تەقۋادار، گۇناھكاردىن،
ئىللىق نەزەر سالغىن ئاڭا شەپقەت بىلەن.
نالايىق ئىش قىلغان بولسام ئەگەردە مەن،
ئوت يېنىمدىن مەرتىلەر كەبى ھىممەت بىلەن.

ھىكايەت (41)

بىر توپ ھاراقكەش بىر دەرۋىشكە قارشى چىقىپ، ئۇنى ئاغزىغا كەلگەنچە تىللىدى، ئۇردى ۋە رەنجىتتى. دەرۋىش تاقەت قىلالماي تەرىقەت پىرىنىڭ② ئالدىغا كېلىپ، بولغان ئەھۋالنى شىكايەت قىلدى.

پىر دىدى: "ئوغلۇم، دەرۋىشلەرنىڭ جەندىسى — چىمداش، رازى بولۇشنىڭ تونىدۇر. كىمكى بۇ تونىنى كىيىپ تۇرۇپ، بەختسىزلىككە بەرداشلىق كورسىتەلمىسە، يالغان دەرۋىش بولىدۇ، جەندە كىيىش ئۈنىڭغا ھارام."

لايلانماس چوڭ دەريا بىر تال تاش بىلەن،

---

① قۇرئان، 25 — سۈرە، 72 — ئايەت.
② تەرىقەت پىرى — سوپىلارنىڭ پىرى، ئۇستاز.

رەنجىگەن سوپىدۇر بىر تىنىز ئىرىق.

* * *

سەۋرە قىل، يەتسە زىيانكەشلىك ساڭا،
ئەپۇ قىلساڭ يۈيۈلار بارچە گۇنا.
ئەي بۇرادەر، توپا بولغۇڭ ئاقىۋەت،
توپا بولماقتىن بۇرۇن سەن بول توپا.

ھىكايەت (42)

بىر قىسسە ئاڭلىغىن باغدات شەھرىدە،
تالىشىپ قاپتۇ سوز بايراق ھەم پەردە.
جەڭلەردە كونارغان، چاڭ باسقان بايراق
ئوپكىلەپ پەردىگە دەر ئىدى مۇنداق:
"سەن بىلەن ئىككىمىز خىزمەتتە ئورتاق،
سۇلتانىنىڭ قۇلىمىز ئوردىدا ھەر چاغ.
خىزمەتتىن بىر دەممۇ يوق مەندە ئارام،
كۇن-تۇنۇم ئوتىدۇ سەپەردە① تامام.
سەن بولساڭ چەكمەيسەن جاپا ھىچقاچان،
كورمەيسەن نە قەلئە، نە چول، چاڭ-توزان.
قەدىمىم ئىلگىرى سەندىن غەيرەتتە،
خوش، نەچۇن سەن ئارتۇق ئىززەت-ھورمەتتە؟
ئاي يۇزلۇك غۇلاملار قۇچار بېلىڭدىن،

---

① سەپەردە — ھەربى سەپەردە، جەڭ مەيدانلىرىدا.

ئەترە بوي كېنىزەك تۇتار قولۇڭدىن.
مەن بولسام ھەر دائىم ئەسكەر قولىدا،
ئەركىم يوق. سەرگەردان جەڭلەر يولىدا"
دىدى پەردە: "مېنىڭ بېشىم ئاستاندا،①
گىدەيمەس سېنىڭدەك ئىگىز ئاسماندا.
كىمكى بويىنىنى قىلسا بىر خادا،
ئۇزىنى بويىندىن قىلىدۇ جۇدا!"

ھېكايەت (43)

بىر پاكىل كىشى بىر پەھلىۋاننى راسا غەزەپلەنگەن ۋە ئاغزىدىن كۆپۈك ئاققان ھالەتتە كوردى. ئۇ كىشى سورىدى: "ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟" (كىشىلەر) جاۋاپ بېرىشتى: "ئۇنى پالانچى تىلىلاپتۇ."

پاكىل كىشى دىدى: "بۇ پەسكەش يۈز پاتمان تاشنى كوتىرىدۇ، بىرەر ئېغىز گەپنى كوتىرەلمەيدىكەن!"

ماختىنىپ مۇشتۇڭ بىلەن مەرتلىكنى دەۋا قىلمىغىن،
بىر يۈرەكسىز زاتنى پەسسەن، مەيلى ئەرسەن، يا ئايال.
گەر قولۇڭدىن كەلسە بىر ئېغىزنى شىرىن ئەيلىگىن.
ئەر ئەمەسسەن بىر ئېغىزنى مۇشت بىلەن قىلساڭ ئۇۋال.

* * *

① ئاستان — بوسۇغا.

ئەگەر يەرتسا بىراۋ پىل ماڭلىيىنى،
ئەر ئەمەس، ئۇندا يوق قىلچە ئادەمىيەت.
يارالغاندۇر توپا-تۇپراقتىن ئادەم،
ئادەممەس، بولمىسا كەمتەرلىك ئادەت.

ھىكايەت (44)

بىر تەقۋادارىدىن "ساپا ئەھلى"① نىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى مۇنداق دىدى: "ئۇلار ئەڭ ئاز دېگەندە دوستلىرىنىڭ كۆڭلىدىكى مۇرات-خاھىشىنى ئوز مەنپەئەتلىرىدىن ئۈستۈن قويىدۇ. دانالار ئېيتقانكى، 'ئوزى بىلەنلا باغلىنىپ قالغان بۇرادەر بۇرادەر ئەمەس، ئوزمۇ ئەمەس.' "

يولدا ئالدىرىغان ساڭا ھەمرا ئەمەس،
ساڭا دىلنى بەرمىگەن ئاشنا ئەمەس.

* * *

تۇققىنىڭدا بولمىسا ئىنساپ-دىيانەتتىن پۇراق،
سەن يېقىنلىق رىشتىسىنى ئۈزگىنىڭ مىڭ ياخشىراق.

ئېسىمدىكى، مۇشۇ بەيىتتىكى سوزۈمگە بىر مۇنازىرىچى ئېتىراز بىلدۇرۇپ مۇنداق دىدى: "ھەق تائالا ئوزىنىڭ مۇقەددەس كىتابىدا تۇققانلىق رىشتىسىنى ئۈزۈشنى مەنئى قىلغان ۋە ئوز تۇققانلىرىغا مېھرى-مۇھەببەت بىلەن قاراشنى بۇيرۇغان. ئەمما سېنىڭ

① "ساپا ئەھلى" — سوپىلار كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېيتقانلىرىڭ بۇنىڭغا خىلاپ!"

مەن دېدىم: "گېپىڭ خاتا، (مېنىڭ سۆزلىرىم) قۇرئانغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، قۇرئانـدا مۇنـداق دېيـلگەن: 'ئەگەر ئاتا-ئاناڭ قانداقتۇ سەن بىلمىگەن بىر نېمىنى ماڭا شېرىك قىلىشقا سېنى مەجبۇر قىلسا، ئۇ ھالدا ئۇلارغا ئىتائەت قىلما!"①

بولسا گەر مىڭ تۇققىنىڭ ئاللاغا يات، كۆڭلى چىگىش،
بىر خۇداغا ئاشسا يات تەن بىلەن دەرھال تېگىش.

ھېكايەت (45)

باغداتتا خۇش خۇي بىر چال بار ئىدى،
ئوماق قىزىنى موزدۇزغا بەردى.
قىزنىڭ لېۋىنى باغرى تاش تەنتەك،
چىشلىدى قاتتىق، ئاقتى قان ئوقتەك.
بۇ ھالنى كورۇپ ئەتىسى ئاتا،
كۆياۋگە بېرىپ كايىدى راسا:
"ئەي پەسكەش چىشىڭ نىمانچە يامان،
چەمۇ قىز لېۋى؟ چاينا‌پسەن ھايۋان!"
بۇ سۆزۈم چىندۇر، قىلمىدىم مازاق،
راست ئىش دەپ بىلگىن، بولمىسۇن چاخچاق:
سىگسە بىراۋغا بىر يامان ئادەت،
چىقماس تېنىدىن ئولگىچە پەقەت.

① قۇرئان، 29 ـ سورە، 8 ـ ئايەت.

هکایەت (46)

بر ئالمنىڭ ئىنتايىن سەت بر قىزى بار ئىدى، ياتلىق قىلمىدىغان ۋاقتى كېلىپ قالدى، ئەمما قىزنىڭ مەھرىگە نۇرغۇن مال-دۇنيا قوشۇپ بېرەي دىسىمۇ، ھېچكىم ئۇ قىز بىلەن توي قىلىشنى خالىمىدى.

بەتچراي قىزنىڭ ئىشى ئىكەن بەك تەس،
كەلمىگەي كارغا كىمخاپ بىلەن ئەتلەس.

ئاخىر قىزنى بر ئەئماغا چىقىرىشقا توغرا كەلدى. ئېيتىشلارغا قارىماندا، شۇ ئاردا سەرەندىپتىن① بر تۈپ كېلىپ قالغان، ئۇ قارىغۇلارنىڭ كوزىنى ساقايتىشنى بىلىدىكەن. (كىشىلەر) ئالمدىن سوراشقان: "نىمىشقا كۆيوغلۇڭنىڭ كوزىنى داۋالاتمايسەن؟"

ئالىم مۇنداق دىگەن: "ئەگەر كوزى كورىدىغان بولسا، قىزىمنى قويۇۋېتەرمىكەن، دەپ قورقىمەن!"

ياخشىكەن سەت ئايالغا بىر كوز ئەر.

هکایەت (47)

بر پادىشا بىر توپ دەرۋىشكە ھاقارەت كوزى بىلەن قارىغان ئىدى. ئۇلاردىن بىرى پاراسەت بىلەن بايقاپ قېلىپ، مۇنداق

① سەرەندىپ — سەيلون ئارىلى.

دىدى: "ئەي پادىشا، بۇ دۇنيادا ساڭا قارىغاندا تەشۋىشىمىز ئاز-راق، تۇرمۇشىمىز خۇشراق، ئولگەندە باراۋەر، قىيامەتتە سەندىن ياخشىراقمىز!"

بولسىمۇ پادىشا ئەلگە ھوكۇمران،
دەرۋىشكە لازىمى قوساقتا بىر نان.
ئۇ ھەم بۇ—ئىككىسى ئولۇم يەتكەندە،
كېتىدۇ جاھاندىن يالاڭ كېپەندە.
خالىساڭ دۇنيادىن يۈكۈڭنى تاشماق،
شاھلىقتىن گادايلىق، شەكسىز، ياخشىراق.

دەرۋىشنىڭ تاشقى ئالامىتى—جەندە چاپان بىلەن چېچىنىڭ قىرىلغانلىغى: ھەقىقى ماھىيىتى—كۆڭلى تىرىك، نەپسى ئولگەنلىگى.

لېكىن دەرۋىش ئەمەس خەلقتىن نېرى دەۋادا ئولتۇرسا،
ئۇنىڭغا قارشى چىقسا كىم، شۇ ئانلا جەڭ ئۈچۈن تۇرسا.
ئەگەر تۇڭمەن تېشى تاغدىن بېشىغا دومۇلاپ چۈشسە،
ئەمەس ئۇ جىڭ سوپى، شۇ تاش يولدىن نېرىغا قاچسا.

دەرۋىشلەرنىڭ تۇرمۇش يولى—خۇدانى ياد ئېتىش ۋە شۈكۈر قىلىش، خىزمەت، تائەت-ئىبادەت، ئوزىنى پىدا قىلىش، ئازغا قانائەت قىلىش، خۇدانىڭ بىرلىگىگە پۈتۈش، ئۈمىت باغلاش، بوي سۇنۇش ۋە سەۋرە قىلىش. كىمكى مۇشۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولسا ھەقىقى دەرۋىشتۇر، گەرچە ئىسىل تون كىيگەن بولسىمۇ. ئەمما

بىكارچى، سالپا ـ سايات، بىناماز، شەھۆەتپەرەس، ھەۋەسكە بېرىلگەن ئادەملەر بارىكى، ئۇلار كۇندۇزنى شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن كېچىدەك ئوتكۇزىدۇ، كېچىنى غەپلەت ئۇيقۇسىدا كۇندۇزگە ئۇلايدۇ، ئۇچرىغان نەرسىلەرنى يەيدۇ، ئاغزىغا كەلگەننى سوزلەيدۇ، مانا بۇلار سوپىلىق پەرىجىسىگە ئورۇلۇۋالسىمۇ، بۇزۇقلاردۇر.

ئەي ئىچى قۇرۇق تەقۋا ـ دىيانەتسىز،
تېشىڭغا كىيگەن تون تامام رىيا.
ئاسما ئىشىگىگە يەتتە رەڭ پەردە،
ئويۇڭگە سالغىنىڭ قومۇش بورا.

ھىكايەت (48)

نەچچە دەستە گۇل كوردۇم، ياشىنغان راسا،
بىر قۇچاق ئوت بىلەن باغلانغان ئەمما.
مەن دىدىم: "نىمە ئىش، ئەرزىمەس گىيا
گۇل بىلەن تۇرۇپتۇ ئەجەپ بىر جايدا؟"
"توختاپ تۇر، ـــ دىدى ـ دە، يىغلىدى گىيا:
دوستلۇقنى ئۇنۇتماس سېخىلار ئەسلا!
رەڭ، جامال، خۇش پۇراق گەرچە مەندە يوق،
ئاخىر مەن ئالغانغۇ شۇ باغدىن ئۇزۇق؟"

كەرەمنىڭ خۇدانىڭ بىر بەندىسىمەن،
قەدىمى نىئىمەتنىڭ ئەرزەندىسىمەن.

قۇلۇمدىن ئىش كەلسۇن، مەيلى كەلمىسۇن،
ئۇمىدىم: ئىگەمنىڭ لۇتپى يار ئولسۇن.
مەنكى بىر قۇرۇق قول، ئاز ئىبادىتىم،
سەرمايە قىلغۇدەك يوقتۇر تائىتىم.
ھەق قىلار بەندىنىڭ ئىشىغا چارە،
ئىلاجسىز قالغاندا قۇلى بىچارە.
ئادەتتۇر: غوجىسى بولسا ئەركتىن شات،
قەرىغان قۇلىنى قىلىدۇ ئازات.
ئالەمنى بىزىگەن ئۇلۇغ خۇدايىم،
قەرىغان بەندەڭمەن، كەچۇر گۇناھىم.
رىزا كەئىبىسگە سەئىدى سەن يول تۇت،
ھەق يولىدا ماڭغىن ئەي بەندە مەزمۇت!
كىم بۇ ئىشكىتىن باش تارتسا بەختىدۇر قارا،
چۈنكى باشقا ئىشكىنى تاپالماس ئەسلا.

ھىكايەت (49)

(كىشىلەر) بىر ھەكىمدىن سوراشتى: "ساخاۋەت ياخشىمۇ، شجائەت؟" ھەكىم دىدى: "ساخاۋەتلىك كىشى شجائەتكە مۇھتاج ئەمەس!"

بەھرام گور① قەۋرىدە باردۇر بىر پۇتۇك:

① بەھرام گور ــ ئىرانىنىڭ ساسانىلار سۇلالىسىدىن بىر پادىشانىڭ ئىسمى.

"تومۇر پەنجىلەردىن ئوچۇق قول تۇزۇك!"

* * *

ھاتەم تائى① بۇ جاھاندىن كەتتى، لېكىن
يۇكسەك نامى، پەزىلىتى مەڭگۇ ياشار.
مىللىك ئاشسا، بەرگىن زاكات، چۇنكى باغۇەن
قىرقىپ تۇرسا تەكنى، ئۇزۇم شۇنچە ئوخشار.

① ھاتەم تائى ــ سېخىلىق بىلەن مەشھۇر بولغان بىر كىشى.

ئۈچىنچى باپ

قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

مەغرىپلىك بىر تىلەمچى ھەلەبنىڭ گەزمال رەستىسىدىكى دۇكان-دارلارغا مۇنداق دېگەن: "ئەي بايلار! ئەگەر سىلەردە ئىنساپ بولۇپ، بىزدە قانائەت بولغان بولسا، ئۇ چاغدا تىلەمچىلىك ئادىتى دۇنيادىن يوقالغان بولاتتى!"

ئەي قانائەت، مېنى ئۇزەڭ باي قىل،
سەندىن ئارتۇق جاھاندا نېمەت يوق.
سەۋر بۇلىڭى لۇقمانغا بولدى نەسىپ،
كىمدە سەۋر يوق بولسا، ھىكمەت يوق.

ھىكايەت (2)

مىسىردا ئىككى ئەمىرزادە بار ئىدى، بىرى ئىلىم ئۆگەنىدى، يەنە بىرى مال-دۇنيا توپلىدى. ئاخىرغا بېرىپ، بىرى ئۇز زامانە-

سىنىڭ ئەللامىسى① بولدى، يەنە بىرى مىسرىنىڭ ئەزىزى② بولدى. بۇ باي بولغىنى ئالمىغا ھاقارەت كوزى بىلەن قاراپ مۇنداق دىدى: "مەن سەلتەنەتكە يېتىشتىم، سەن يەنىلا مىسكىنلىكتە قالدىڭ!"

ئالىم دىدى: "ئەي بۇرادەر، مەن ئالاتائالانىڭ نېمىتىگە سەندىن كوپرەك شۈكۈر قىلسام بولىدۇ، چۈنكى مەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسىغا يەنى ئىلىمگە ئىگە بولدۇم، سەن بولسا ڭ فىرئەۋن بىلەن ھامانىنىڭ مىراسىغا يەنى مىسرنىڭ شاھلىغىغا ئىگە بولدۇڭ!"

مەن گويا چۈمۈلە، دائىم دەپسەندە،
بىراق ئەمەس ھەرە — چاقماق گىزەندە.
بۇ نېمەت شۈكرىنى تۈگىتەي قاچان؟
بولمىدىم ئەزگۈچى ياۋۇز زوراۋان.

ھىكايەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر دەرۋىش نامراتلىق ئوتىدا كويىگەن ۋە قۇراق چاپىنىنى ياماپ كۈن ئوتكۈزگەن، شۇنداق بولسىمۇ ئوزىنىڭ ھېرىپ كوڭلىگە ئارام بېرىش ئۈچۈن مۇنداق دەيتتى:

كۈپايە بىزگە قۇرۇق نان، جەندە چاپان،
خەقنىڭ مىننىتىدىن ئوز جاپايىمىز ئوبدان.

---

① ئەللامە — ئاكادېمىك، داڭلىق ئالىم.

② ئەزىز — ئوتتۇرا ئەسىردىكى مىسىردا مالىيە ۋەزىرى.

بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "نېمە ئولتۇرىسەن؟ بۇ شەھەردىكى پالان ئادەم بەك مەرت ۋە تولىمۇ سېخى ئادەم. ئۇ ئازات ئەرلەرنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلىغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى قاچان تاپارمەن دەپلا ئولتۇرۇپتۇ؛ ئەگەر سېنىڭ بۇ ھالەتتە ئىكەنلىگىڭنى بىلسە، ئەزىز كۆڭلۈڭنى تەسكىن تاپتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن مىننەتدار بولىدۇ!"

دەرۋىش دېدى: "بۇ گېپىڭنى قوي، ئوز ھاجىتىنى سوراپ، كىشىنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كورە خىلۋەت بىر جايدا ئولگەن ياخشى!"

ياخشىدۇر ياماق تىكمەك، سەۋىر بۇلۇڭىدا ئوتمەك،
چاپان تىلەپ بايلارغا ئەرز نامە يازغاندىن.
دوزاخ ئوتىنىڭ، شەكسىز، پەرقى يوقتۇر ھىچقانداق
خوشنىدىن مەدەت ئىلىپ جەننەتسېرى بارغاندىن.

ھىكايەت (4)

ئەجەم① پادىشالىرىدىن بىرى بىر ئۇستا تۇشپىنى مۇھەممەد مۇستەفا — سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم — نىڭ خىزمىتىگە ئەۋەتكەن ئىدى.

(تۇشپ) ئەرەپ دىيارىدا ساق بىر يىل تۇرغان بولسىمۇ، ھىچكىم

---

① ئەجەم — ئىران ۋە تۇرك مەملىكەتلىرىنى كورسىتىدۇ. بۇ يەردە ئىران كوزدە تۇتۇلغان.

ئۇنىڭ ئالدىغا كېسەل كورستىشكە كەلمىدى ياكى داۋالىنىش چارىلىرىنى سورىمىدى. شۇڭا ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ شىكايەت قىلىدى: "مېنى بۇ يەرگە ساھابىلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىدى، ئەمما شۇ كەمگىچە ھېچكىم قېشىمغا كېلىپ كورۇنۇشنى خالىمىدى، مەن بەندە تاپشۇرۇلغان خىزمەتنى بەجا كەلتۈرسەم بولماميتى؟"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دىدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ ئادىتى شۇكى، ئىشتىھاسى غالىپ بولمىغىچە ھېچنىمە يىمەيدۇ ۋە ئىشتىھاسىنى پەسەيتۈرگەنگە قەدەر، تائامدىن قولىنى تارتىپ تۇرىدۇ!"

تۇيۇپ: "تېنى ساق تۇرغانلىقىنىڭ سەۋىبى ئەنە شۇ!" دىدى-دە، يەر ئۇپۇپ كېتىپ قالدى.

دانىشمەن شۇ چاغدا سوز ئاچقاي پەقەت،
يا قىلغاي نائىلاج يىمەككە ھەركەت —
سۇكوتتىن ئوزىگە يەتكەندە زىيان،
ياكى يىمەسلىكتىن چىقار بولسا جان.
شۇ چاغدا گەپ-سوزى بولۇر ھىكمەت،
يىگىنى تېنىگە بېرەر قۇۋۋەت.

ھىكايەت (5)

ئەردەشىر بابكاننىڭ① تەرجىمىھالىدا ئېيتىلىشىچە، ئۇ بىر ئەرەپ

① ئەردەشىر بابكان — ساسانىلار سۇلالىسىنى قۇرغۇچى.

هەكىمدىن: "بىر كۈندە قانچىلىك تائام يىمسە بولار؟" دەپ سوراپتۇ. "يۈز دەرەم ئېغىرلىغىدا يىمسە كۈپايە قىلىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ هەكىم. ئەردەشىر سوراپتۇ: "مۇنچىلىك تائام قانچىلىك قۇۋۋەت بېرەر؟" هەكىم ئېيتىپتۇ: "مۇشۇ مىقتاردا بولسا سېنى كوتىرىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغىنى سەن كوتىرىسەن، يەنى شۇنچىلىك تائام سېنى ئۇرە تۇرغۇزىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغى ساڭا يۈك بولۇپ قالىدۇ."

تائام دېگەن ياشىماق، ئىبادەت ئۇچۇن،
سېنىڭچە، ياشىماق هالاۋەت ئۇچۇن.

هىكايەت (6)

خۇراسانلىق ئىككى دەرۋىش هەمسەپەر بولۇپ بىرلىكتە سايا‌هەتـ كە چىقتى. بىرى ئاجىز ئىدى، چۇنكى ئىككى كۈندە بىر قېتىم كەچتە ئېپتار قىلاتتى، يەنە بىرى كۈچلۈك بولۇپ، هەر كۈنى ئۈچ ۋاق تاماق يەيتتى. كۈتۈلمىگەندە، بىر شەهەرنىڭ دەرۋازىسىدا ئۇلار جاسۇس دېگەن توهمەت بىلەن تۇتۇلۇپ، هەر ئىككىسى بىر ئويگە سولاندى، ئىشىك لاي بىلەن چاپلۇۋېتىلدى.

ئىككى هەپتىدىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇلار گۇناسىز ئىكەن. ئىشىكنى ئېچىپ قارىسا، كۈچلۈگى ئولۇپ، ئاجىزى تىرىك قاپتۇ. هەممە هەيران قېلىشتى. بىر دانىشمەن دىدى: "ئەگەر بۇنىڭ تەتۇرـ سىچە بولغاندا، ئەجەپلىنەرلىك ئىش بولاتتى. چۇنكى ئاۋۇ بىرسى كوپ يېيىشكە ئادەتلەنگەچكە، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، قېيـ ـنىلىپ ئولگەن، مۇنۇ بىرسى نەپسىنى تىزگىنلەپ كەلگەنلىكتىن،

تەبىئىكى، ئوز ئادىتى بويىچە سەۋىر قىلىپ سالامەت قالغان!"

كىمكى ئاز يىيىشنى قىلسا ئادەت،
بەشىغا چۈشسە كۈن ئاسانلا يەڭگەي.
ئەگەر سەمرىتسە تەننى مولچىلىقتا،
ئېغىر كۈن كەلسلا تەڭلىكتە ئولگەي.

ھىكايەت (7)

ھەكىملەردىن بىرى ئوغلىنى كوپ تاماق يىيىشتىن توستى، چۈنكى بەك تويۇنۇپ كېتىش ئادەمنى كېسەل قىلىدۇ. ئوغلى مۇنداق دىدى: "ئاتا! ئاچلىق كىشىلەرنى ئولتۇرىدۇغۇ. ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئاقىللار ئېيتىدۇ: ئاچلىققا چىداپ يۈرگەندىن توقلۇق بىلەن ئولگەن ياخشى!" ئاتىسى دىدى: "ئولچەمنى ساقلا، 'يەڭلار، ئىچىڭلار، ئەمما ئىسراپ قىلمائلار'."①

تاماق يە ۋە لېكىن يىمە قۇسقىچە،
ھەم ئازمۇ يىمىگىن جېنىڭ چىققىچە.

* * *

تائام دىگەن گەرچە ھەر ئان جانغا راھەت،
چەكتىن ئاشسا كېسەل قىلار تائام بەزەن.

---

① قۇرئان، 7 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت.

گۈلقەن تەنگە زىيان قىلار يەسەڭ زورلاپ،
لايىغدا يەسەڭ قۇرۇق نانمۇ گۈلقەن.

ھىكايەت (8)

بىر كىشىل ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "كۆڭلۈڭ نەمنى خالايدۇ؟" ئۇ دېدى: "كۆڭلۈم ھەچنىمنى خالىماسلىقنى خالايدۇ!"

ئاشقازان لىق بولۇپ، ئاغرىسا قوساق،
كار قىلماس ئۇنىڭغا چارە ھەچقانداق.

ھىكايەت (9)

ۋاست① شەھىرىدە بىر باققالنىڭ سوپىلار گەردىنىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى يىغىلىپ قالغان ئىدى. باققال ھەركۈنى پۇلنى تەلەپ قىلىپ، قوپال سوزلەرنى قىلاتتى. ئۇنىڭ قاتتىق قىستىشىدىن سوپىلارنىڭ يۈرىگى زىدە بولسىمۇ، سەۋىر قىلىشتىن بولەك چارىسى يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى پاكدىل بىر ئادەم مۇنداق دېدى: "باققالغا پۇل توغرىلىق ۋەدە بېرىشتىن نەپسىنى پالان تاماقنى يەيسەن دەپ گوللاش ئاسانراق!"

باينىڭ بۇھسانىنى ئالمىغان تۇزۇك،
غالچىدىن گەپ ئاڭلاپ جاپا تارتقاندىن.

---

① ۋاست ــ ئىراقتىكى بىر شەھەر.

بىر ئومۇر كوش يىمەي ئولگەن مىڭ ياخشى،
قاسساپتىن گەپ ئاڭلاپ ئىزا تارتقاندىن.

ھىكايەت (10)

بىر مەرت يىگىت تاتارلار① بىلەن بولغان جەڭدە قاتتىق يارىدار بولغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دىدى: "پالان سودىگەردە چاپىدىغان دورا بار، سورىساڭ، بەلكىم، ئايىماس!"

ئېيتىلىشچە، بۇ سودىگەرنىڭ بېخىلىق بىلەن نامى چىققان ئىكەن.

بۇ بېخىلنىڭ داستىخىنىدا بولسا كۈن نان ئۇرنىدا،
تا قىيامەت ھېچكىشى كورمەس ئىدى كۈن نۇرىنى.

مەرت يىگىت دىدى: "ئەگەر مەلھەم دورىنى سورىسام، يا بېرىدۇ، ياكى بەرمەيدۇ، ئەگەر بەرسە، يا پايدا قىلىدۇ ياكى پايدا قىلمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭدىن سورىغان نەرسە ئادەم ئولتۇرىدىغان زەھەر بولىدۇ."

پەسلەردىن يالۋۇرۇپ سورىساڭ نانىنى،
تېنىڭگە سىڭسىمۇ خورىتار جانىنى.

---

① تاتارلار ــ مۇئەللىپ بۇ يەردە ۋە باشقا ئورۇنلاردا موڭغۇل ئىستىلاچىلىرىنى تاتار دەپ ئاتايدۇ.

هەكىملەر ئېيتىدۇ: مەسىلەن، ئابىھايات‌نى ئابروي ئۈچۈن ساتماقچى بولۇشسا، دانا كىشى ئۇنى سېتىۋالمايدۇ، چۈنكى حورلۇقتا ياشغاندىن كېسەل بىلەن ئولگەن ياخشى!

ياخشىدۇر خۇش خۇيدىن ئىچمەكلىك زەھەر،
بەتچراي قولىدىن ئىچكەندىن شېكەر.

ھىكايەت (11)

بىر ئالىمنىڭ جان سانى كوپ بولۇپ، تەمناتى ئاز ئىدى. ئۇزى توغرىلىق ياخشى پىكىردىكى بىر باشلىققا ئەھۋال ئېيتتى. ئەمما باشلىق ئۇنىڭ ئىلتماسىنى ئاڭلاپ تەتۇر قارىۋالدى، چۈنكى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ نەرسە سورىشى ئۇنىڭ نەزىرىدە قەبىھ تۇيۇلغان ئىدى.

ھال ئوقۇپ ئەزىز دوستقا بىچارە قىياپەتتە،
بارمىغىنكى، ئوخشاشلا ئۇنىڭ كەيپىنى بۇزىسەن.
ئەگەر بارساڭ ھاجەت ئۈچۈن، خوشال-خورام بارغىن،
ئوچۇق پىشانە بىلەن ھەر ئىشىڭنى تۈزىسەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، باشلىق ئۇنىڭ ماڭاشىنى بىر ئاز ئۇستۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتى كېمىيىپ كەتكەن. بىرقانچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن ئالىم بۇرۇنقى ئىلتىپاتنى كورمىدى-دە، دىدى:

ياماندۇر شۇ تاماق: خارلىققا سالغان،
قازان تەييار، لېكىن قەدرىڭ يوقالغان.

* * *

نان كوپەيسە، هورمەت كېمەيدى تولۇق،
يوقسۇللۇق ياخشىكەن، تىلمەڭ-خورلۇق.

هكايەت (12)

بىر دەرۋىشكە پۇل بەك لازىم بولۇپ قالغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "پالان كىشى ناهايىتى باي، ئەگەر هاجىتىڭنى بىلسە، ئادا قىلىشنى هەرگىز كېچىكتۈرمەيدۇ!" دەرۋىش دېدى: "مەن ئۇ ئادەمنى بىلمەيمەن." ئۇ كىشى: "مەن سېنى باشلاپ باراي" دېدى-دە، دەرۋىشنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئاشۇ باينىڭ ئويىگە ئېلىپ باردى.

دەرۋىش كالپۇگى پەسكە ساڭگىلاپ قالغان توڭ چىراي بىر ئادەمنىڭ ئولتۇرغانلىغىنى كوردى-دە، گەپ قىلماستىن ئارقىسىغا ياندى، هېلىقى كىشى سوردى: "قانداق قىلدىڭ؟" دەرۋىش دېدى: "ئۇنىڭ ئېهسانىنى شەكلى-چىرايىغا بېرىۋەتتىم!"

توڭ چىرايغا بارمىغىن هاجەت بىلەن،
ئەسكى خۇيىدىن ساڭا يەتكەي ئازار،
دىل غېمىڭنى ئېيتساڭ ئېيت شۇ كىشىگە:
تاپسا كۆڭلۈڭ چېهرىدىن ئىللىق باهار.

هکایەت (13)

قۇرغاقچىلىق بولغان بىر يىلى ئىسكەندىرىيەدە دەرۋىشلەر سەۋر ـ تاقەت تىزگىننى قولدىن بېرىپ قويغان ئىدى: ئاسمان دەرۋازىلىرى يەر يۈزىگە تاقالغان، يەردىكىلەرنىڭ پەريادى پەلەككە يەتكەن ئىدى.

ۋەھشى ھايۋان، قۇش، بېلىق، چۈمۈلە ـ ھەچ جان قالمىدى نائۈمىتلىكتىن پىغانى يەتتە كوكتىن ئاشمىغان.
شۇ ئەجەپ: خەلق ئاھىدىن چىققان تۈتۈن بۇلۇت بولۇپ، كوز يېشى دەريادىكى كەلكۈن سۈيىمدەك تاشمىغان!

مانا شۇنداق بىر يىلى بىر خۇنسا① (ئۇ دوستلاردىن يىراق بولسۇن!) بار ئىدى، ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ، بولۇپمۇ چوڭلارنىڭ ئالدىدا، لېكىن پەرۋاسىزلىق بىلەن تىلغا ئالماي ئوتكۈزۈۋېتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بەزى كىشىلەر مۇئەللىپنى قابىلىيەتسىزگە چىقىرىشى مۇمكىن، شۇڭا ئاز نەرسە كوپكە دەلىل بولار ۋە بىرنەچچە تال دان بىر تاغار ئاشلىققا نەمۇنە بولار دەپ، مۇنۇ ئىككى بېيىت بىلەن سوزنى بولدى قىلىمىز!

---

① خۇنسا ــ جانلىق تىلدا خۇمسى، ئايال مىجەز ئادەم.

ئەگەر بۇ خۇنسانى ئولتۇرسە تاتار،
كېرەكمەس ئولتۇرمەك تاتارنى ھېچ ھەم.
باغدات كوۋرۇگىدەك ياتار قانچە ۋاخ،
ئاستىدا سۇ ئاقسا، ئۇستىدە ئادەم؟

مانا ھازىر سىلەر سۇپەتلىرىدىن ئاز بىر قىسمىنى ئاڭلاپ تۇرغان مۇشۇنداق بىر شەخس ئاشۇ يىلى ھىساپسىز بايلىقىغا ئىگە ئىدى، كەمبەغەللەرگە ئالتۇن-كۈمۈش بېرەتتى، مۇساپىرلارغا داستىخان سالاتتى. يوقسۇللۇقنىڭ جەۋرىدىن جېنى تۇمشۇغىغا كېلىپ قالغان بىر توپ دەرۋىش ئۇنىڭ ئېھسانىنى ئالماقچى بولۇپ، مېنىڭ قېشىمغا مەسلىھەت سوراپ كەپتۇ. مەن قوشۇلمىدىم-دە، دېدىم:

شىر يىمەس ھەرگىزمۇ ئىتتىن ئاشقانىنى،
ئولسىمۇ ئاچلىقتىن غاردا-دالدىدا.
تېنىڭنى ئاچلىق ھەم جاپاغا تاپشۇر،
قول سوزۇپ تۇرمىغىن پەسكەش ئالدىدا.
ئادەم دەپ سانىما بىلىمسىزنى سەن،
فەرىدۇن بولسىمۇ بايلىق بابىدا.
نائەھلى كىيسە گەر كىمخاپ ۋە تاۋار،
ئالتۇن ھەل، نەقشىدۇر گويياكى تامىدا.

ھىكايەت (14)

ھاتەم تائىدىن (كىشىلەر) سورىدى: "جاھاندا ئۇزەكىدىنمۇ ئالى

هممەتـرەك كىشنى كوردۇڭمۇ ياكى ئىشتـتىڭمۇ؟" ھاتەم دىدى: "ھەئە، كورگەنمەن. بىر كۈنى ئەرەپ ئەمرلىرى ئۈچۈن قىرىق توگە سويـغان ئـىدىم. كېـيىن بىر ئـىش بىلەن بىر سەھرانىڭ چېتـىگە چىقىشقا توغـرا كەلـدى. قارىسام، ئۇ يەردە بىر يانـتاقچى يانـتاق يىغۇۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭـغا دىدىم: 'نىمـشقا ھاتەمـنىڭ مېھماندار-چىلىغىغا بارمايسەن؟ خالايـق ئۈنىڭ داستىخىنىغا توپلانـدىغۇ؟' ئۇ دىدى:

يىسە نان ھەزكىشى قىلىپ مېھنەت،
ھاتەمنىڭ شەپقىتىگە يوق ھاجەت!

شۇڭا مەن ئۈنى ھممـەت ۋە سېخىلـق جەھەتـتە ئۈزەمـدىن ئۈستۈنرەك كوردۇم!"

ھىكايەت (15)

مۇسا ئەلەيھىسسالام بىر دەرۋىشنى كوردى، ئۇ يالىڭاچ قالغانلىقـتىن قۇمغا كومۇلۇۋالغان ئىكەن. "ئەي مۇسا، ـــ دىدى ئۇ، ـــ دۇنيا قىل، خۇدايى تائالا ماڭا تۈرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى بەرسۇن، تاقەتسىزلىكـتىن جەھنىم تۇمـشۇغۇمـغا كېلىپ قالـدى!" مۇسا ئەلەيـھىسسالام دۇنيا قىلىپ، كېتىپ قالدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ مۇناجاتتىن قايـتىپ كېـلىپ، دەرۋىـشنى زەنـجىر-كـىشەنـدە كوردى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىۋالغان ئىدى.
مۇسا سورىدى: "نىمە بولۇپتۇ ئۇ؟"

كىشىلەر جاۋاپ بېرىشتى: "ھاراق ئىچىپ، جىدەل چىقىرىپ، بىر ئادەمنى ئولتۇرۇپ قويۇپتۇ، ئەمدى ئۇنىڭغا ئولۇم جازاسى بېرىلىدىكەن."

ئاجىزنىڭ بىلىگى تاپسا كۈچ-قۇدرەت،
دەس تۇرۇپ ئاجىزنى مۇشتلايدۇ پەقەت.

"ئەگەر ئاللا بەندىلىرىگە رىزقىنى بەك مول قىلىۋەتسە ئىدى، چوقۇم، ئۇلار يەر يۈزىدە توپىلاڭ چىقىرىپ، چېكىدىن ئاشقان بولاتتى!"①

مۇسا ئەلەيھىسسالام جاھانىنى ياراتقۇچىنىڭ ھىكمىتىگە ئىقرار بولۇپ، ئۇزىنىڭ جاسارىتى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىدى.

خەۋپ-خەتەرگە نىمە مەجبۇر قىلدى، ئەي مەغرۇر سېنى،
سەن ھالاك بولدۇڭ، چۈمۈلە ئۇچمىسىكەن بىر كۈنى.

* * *

پەسكە كەلسە پۇل ۋە مەنسەپ قوش-قەۋەت،
بىر بالا بولغاي بېشىغا ئاقىۋەت،
ئاڭلىدىڭمۇ، بىر ھەكىمنىڭ سوزىنى:
بولمىسۇن چۈمۈلىدە قانات پەقەت.

* * *

ئاتىسىدا ھەسەل كوپ، لېكىن ئوغلىنىڭ مىجەزى ئىسسىق.

---

① قۇرئان، 42 - سۈرە، 27 - ئايەت.

باي قەلەماس سېنى ئىگەم ھېچقاچان،
پايدائىنى بىلگەچ سەندىن يۇز چەندان.

ھېكايەت (16)

بەسرە شەھىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشلىرى ئارىسىدا بىر سەھرالىق ئەرەپنى كورگەن ئىدىم، ئۇ مۇنۇنى ھېكايە قىلىۋاتاتتى: "بىر چاغدا باياۋانىدا يولنى يوتقۇرۇپ قويغان ئىدىم. خالىتامدا يول ئوزۇغىدىن ھېچنىمە قالمىغانلىقتىن، جاننى ھالاكەتكە تاپشۇراي دەپ تۇرغىنىمدا، توساتتىن بىر خالتا مەرۋايىت تېپىۋالدىم. بۇنى مەن قورۇلغان بۇغداي دەپ ئويلاپ چەكسىز ھاياجان ۋە شاتلىققا چومگەنلىگىمنى، ئەمما بۇنىڭ مەرۋايىت ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق قايغۇ-ھەسرەت ۋە ئۇمىتسىزلىككە چۇشكەنلىگىمنى زادىلا ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن!"

قۇپ-قۇرۇق چولدە، چەكسىز قۇملۇقتا،
دۇر-سەدەپ بىر پۇل ئۇسسۇز-تەشنا غا.
ئوزۇقسىز كىشى ھالدىن كەتكەندە
ياندىكى ئالتۇن گويا كى چالما.

ھېكايەت (17)

بىر ئەرەپ چولدە تولىمۇ ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن مۇنداق دەيتتى:

"ئولۇمدىن ئالـدىن ئەرزىم خۇداغا
يەتكۈزسە مېنى مۇنۇ ئارزۇغا:
چۈشسەم تىزغىچە بىر شوخ دەريا غا،
تۇلۇم قاچانى تولدۇرسام سۇغا!"

ھىكايەت (18)

خۇددى شۇنداقلا بىر مۇساپىر كەڭ بايا ۋانـدا ئېزىنقىپ قالـدى. ئۇنىڭ كۈچ-مادارى ۋە ئوزۇغى تۈگىدى، پەقەت بېلىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى بار ئىدى. ئۇ كوپ ئايلاندى، يولنى تاپالمىدى. ئاخىر ئاچلىقتىن ئولـدى. بىر توپ يولۇچىلار بۇ يەرگە يېتىپ كەلـدى. ئولگۈچىنىڭ ئالدىدىكى تەڭگىلەرنى كوردى. توپىغا مۇنۇلار يېزىلـغان ئىدى:

يېنىدا ئالتۇنى بولسىمۇ ئادەم،
ئوزۇقسىز باسالماس ھەتـتا بىر قەدەم.
چولدە تەشنالىقتا كويگەن ئادەمگە
يامبۇدىن ئارتۇقـتۇر پىشۇرغان شەلغەم.①

ھىكايەت (19)

ئوتۇپ بېرىۋاتقان زامانىدىن ھەرگىز زارلانمىغان ئىدىم، پەلەكـ

---

① شەلغەم — (پارسچە) چامغۇر.

نىڭ گەردىشىدىن يۇزۇمنى پۇرۇشتۇرمىگەن ئىدىم، پەقەت بىر چاغدا يالاڭياق قالدىم، كېپىش سېتىۋېلىشقا پۇلۇم يوق ئىدى. غەمكىن بولۇپ، كۇفە جامەسىگە كىردىم. ئۇ يەردە بىر ئادەمنى كوردۇمكى، ئۇنىڭ پۇتى يوق ئىدى. ھەق تائالانىڭ نېئمىتىگە شۈكۈر قىلدىم-دە، كېپىشىم يوقلۇغىغا سەۋىر قىلدىم.

توقلار كوزىدە قورۇلغان توخۇ
قەدرى-قىممەتتە كوكتاتچە يوقتۇر.
كۈچ-قۇدرىتى يوق يوقسۇللار ئۈچۈن
توخۇغا تەڭدۇر پىشۇرغان چامغۇر.

ھىكايەت (20)

بىر پادىشا ئوزىنىڭ بىرقانچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن قىش-زىمىستاندا شىكاردا يۈرۈپ، ئوردىسىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. كەچ كىرىپ قالدى، پادىشا بىر دېخانىنىڭ ئويىنى كورۈپ دېدى: "كېچىنى شۇ يەرگە بېرىپ ئوتكۈزەيلى، سوغاقنىڭ جاپاسىنى تارتمايمىز." ۋەزىرلەردىن بىرى دېدى: "دېخاننىڭ ئويىدىن پانا جاي ئىزدەش ئالىي مەرتىۋىلىك پادىشاغا لايىق ئەمەس، مۇشۇ يەرگە چېدىر تىكىپ ئوت ياقايلى!"

دېخان بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئوزىگە چۈشلۈق داستىخان ھازىرلاپ پادىشانىڭ ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلدى-دە، يەر ئوپۇپ مۇنداق دېدى: "سۇلتانىنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسى بۇنىڭلىق بىلەن تۇۋەنلەپ كەتمەس، لېكىن ئۇلار دېخانىنىڭ مەرتىۋىسى ئوسۇپ

قالارمىكىن، دىگەننى ئۆمىت قىلمايدۇ!"

ئۇنىڭ سوزى پادىشاغا ماقۇل كەلدى- دە، كەچقۇرۇنلۇغى ئۇنىڭ ئويىگە كوچۇپ كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەندە پادىشا ئۇنىڭغا پۇل- مال ۋە كىيىم- كېچەك ئىنئام قىلدى. دىخان سۇلتاننىڭ ئۇزەكگىسى يېنىدا ئۇزىتىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دەيتتى:

چۇشمىدى سۇلتاننىڭ شانۇ- شەۋكىتى،
مېھمان بولسا دىخان ئويىگە بۇ كەچ.
دىخاننىڭ كۇلاھى پەلەككە يەتتى،
سەن كەبى سۇلتاننىڭ سايىسى چۇشكەچ.

ھىكايەت (21)

ھىكايە قىلىنىشىچە، ئەڭ پەس بىر گاداي ناھايىتى نۇرغۇن بايلىق توپلىغان ئىدى. بىر پادىشا ئۇنىڭغا دىدى: "ئاڭلىشىمچە سەندە مال- دۇنيا كوپ ئىكەن. بىزدە مۇھىم بىر ئېھتىياج تۇغۇلۇپ قالدى. ئەگەر مال- دۇنيايىڭنىڭ بىر قىسمىنى بىزگە ئوتنە بېرىپ تۇرساڭ، دۇلەتنىڭ كىرىمى ئاشقاندا قەرزىنى قايتۇراتتۇق."

گاداي دىدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ پادىشاھى، مەندەك بىر گادانىڭ مېلى بىلەن ھىممەت قولىنى بۇلغاش پادىشالارنىڭ ئۇلۇغۋار مەرتىۋىسىگە لايىق بولماس، چۇنكى مەن بۇ بايلىقنى تىلەمچىلىك بىلەن ئاز- ئازدىن يىققانمەن!"

پادىشا دىدى: "مەن بۇ پۇللارنى كاپىرلارغا بېرىمەن— ئىپلاس نەرسىلەر ئىپلاسلار ئۈچۈندۇر!"

بولسا ناپاك نەسرانىلار① قۇدۇغى،
نە زەرەر يۈيۈلسا جوھۇت ئولۇگى؟

* * *

دىدىلەر: "پاك ئەمەس ئاھاك بىلەن لاي!"
بىز دىدۇق: "سۇۋايمىز ئۇندا خالا جاي".

ئاڭلىشىمچە، بۇ گاداي پادىشانىڭ بۇيرۇغىدىن باش تارتىپ، سوز تالاشقان ۋە قوپاللىق قىلغان. بۇ چاغدا پادىشا سورىغان نەرسە-سىنى كۇچ ۋە زورلۇق بىلەن ئېلىشقا بۇيرۇق بەرگەن.

يۈمشاقلىق بىلەن پۈتمىسە ھەر ئىش،
تۇرغانلا بىر گەپ زورلۇق ئىشلىتىش.
كىمكى ئۇزىنى ئۇزى ئايىماس،
باشقىلار ھەم ئۇنىڭغا يۇز قارىماس.

ھىكايەت (22)

بىر سودىگەرنى كورگەن ئىدىم، ئۇنىڭ بىر يۇز ئەللىك توگىدە مال - يۇكى ۋە قىرىق قۇل - خىزمەتكارى بار ئىدى. بىر كىچىسى ئۇ مېنى كىش ئارىلىدا② ئۇز ھوجىرىسىغا باشلاپ كىرىپ، تۇن بويى ئارام ئالماستىن: "تۇركستاندا مۇنچە ئامبىرىم بار، ھىندىستاندا مۇنچىلىك

---

① نەسرانىلار — خىرىستىيانلار.
② كىش ئارىلى — پارىس قولتۇغىدىكى بىر ئارال.

مېلىم بار، مۇنۇ پالان زىمىنىڭ ۋەسىقىسى، پالان نەرسەمگە پالانچى كېپىل..." دەپ قولاشمايدىغان پاراڭلارنى سېلىپ چىقتى. ئۇ بىر تۇرۇپ: "ئىسكەندىرىيگە بارايمىكىن دەۋاتىمەن، چۈنكى ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى بەك ياخشى!" دەيتتى، بىر تۇرۇپ: "ياق، بارمايمەن، چۈنكى مەغرىپ دېگىزى تەشۋىشلىك! ھەي سەئدى، ئالدىمدا باشقا بىر سەپەر تۇرۇپتۇ، ئەگەر ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، قالغان ئومرۇمنى خىلۋەت بىر بۇلۇڭدا ئوتكۈزىمەن!" دەيتتى.

"ئۇ قانداق سەپەر؟" دەپ سورىدىم. ئۇ دېدى: "پارىسنىڭ گۈڭگۇرتىنى جۈڭگوغا ئاپىرىپ ساتماقچىمەن، ئاڭلىشىمچە، ئۇ يەردە ئۇنى يۇقۇرى باھادا ئالىدىكەن؛ ئۇ يەردىن جۈڭگونىڭ جانان چىنىسىنى رۇمغا ئاپىرىپ ساتىمەن، رۇمنىڭ كىمخاپلىرىنى ھىندىستانغا، ھىندىستاننىڭ پولاتلىرىنى ھەلەبكە، ھەلەبنىڭ ئەينەكلىنى يەمەنگە، يەمەننىڭ توقۇلمىلىرىنى پارىسقا ئېلىپ كېلىپ ساتىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن تىجارەتنى توختىتىپ، ئۇز دۆكىنىمدا ئولتۇرىمەن!"

مۇبالىغە قىلماي ئېيتسام، ئۇ شۇنچىلىك سەپسەتىلەرنى ساتتىكى، ئاخىردا سوزلەشكە مادارى قالماي، مۇنداق دېدى: "ئەي سەئدى، سەنمۇ كورگەن-بىلگەنلىرىڭنى ياكى ئاڭلىغانلىرىڭنى سوزلەپ بەرسەڭچۇ." مەن دېدىم:

"ئاڭلىدىڭمۇ دوستۇم، سەھرايى غوردا①
توگىدىن يىقىلغان سودىگەر يولدا.

---

① سەھرايى غور — غور سەھراسى، ئافغانستاننىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق قاقاس بىر چول.

ئۇ ئېيتقان: 'ئاچكوزنىڭ كوزى تويمايدۇ،
فانائەت تويغۇزار، يا تويار گوردا.'"

ھكايەت (23)

ئاڭلىشىمچە، خۇددى ھاتەم تائى ئوزىنىڭ سېخىلىغى بىلەن تونۇلغاندەك، بىر باي ئوزىنىڭ بېخىللىغى بىلەن شۇنچىلىك تونۇلغان. ئۇنىڭ تۇرمۇشى تاشقى كورۇنۇشتە دۇنيا نېمەتلىرى بىلەن بىزەلگەندەك تۇرسىمۇ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىغا تەبى بىر خەسىسلىك چىڭ ئورناشقان ئىدىكى، جېنى چىقسىمۇ بىر پارچە نانىنى قولدىن بەرمەس ئىدى. ئەبۇ ھۇرەيرىنىڭ مۇشۇگىگىمۇ بىر پارچە لوقما بەرگۈسى كەلمەيتتى، ئەسھابۇلكەھفنىڭ ئىتىغمۇ بىر پارچە سوڭەك تاشلاپ بەرمەيتتى. قىسقىسى، ھىچكىم ئۇنىڭ ئويىنىڭ ئىشىگىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىغىنى كورمىگەن، داستىخان سالغىنىنمۇ كورمىگەن ئىدى.

كەلسە مىسكىن ئاش ھىددىدىن باشقىنى سەزمەس ئىدى،
نان يىسە قۇشلارغا جىنەك ئۇۋىغى تەگمەس ئىدى.

ئاڭلىشىمچە، ئۇ مەغرىپ دېڭىزى ئارقىلىق مىسىرغا كېتىۋاتقىنىدا كاللىسى فىرئەۋن خىيالى① بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى، "توساتتىن غەرق بولۇپ كەتتى"،② كىمىگە قارشى تەتۇر شامال كوتىرىلگەن ئىدى.

---

① فىرئەۋن خىيالى ــ ئۇچىغا چىققان تەكەببۇرلۇق خىيال.
② قۇرئان، 10 ــ سۈرە، 90 ــ ئايەت.

نەچارە دىل ماس كەلمىسە ناخۇش تەبىئىگە؟
شامال ھەرچاغ كېمىلەرگە لايىق بولالماس.

ئۇ دۇئاغا قول كوتىرىپ، پايدىسىز دات-پەريات قىلىشقا باشلىغان. "ئۇلار كېمىگە چۈشكەندە، ئۇزىنى ئاللاغا دىننىڭ مۇخلىسلىرى قىلىپ كۆرسىتىپ دۇئا قىلدۇ!"①

ھاجەت چۈشسە، قول كوتەرسە دۇئاغا،
ھېچ پايدا يوق كەرەم چېغى قول قوشتۇرسا.

* * *

باشقىنى خوش قىل زەر، كۈمۈش بىلەن،
ئۆزەڭ ھەم بىللە مەنپەئەت تاپقىن.
قالدۇرماق بولساڭ ئويۇڭنى مەڭگۈ،
ئۇنى زەر-كۈمۈش خىش بىلەن ياپقىن.

ئېيتىلىشچە، ئۇنىڭ مىسردا كەمبەغەل تۇققانلىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن قالغان مال-دۇنيا بىلەن بېيىپ كەتكەن. باي ئۇلۇش بىلەنلا ھەممىسى ئۆزىنىڭ كونا كىيىملىرىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئىسىل رەختتىن جۇۋا تىكتۇرگەن. بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرسىنى كورۇپ قالدىم: ئۇ ئۇچقۇر ئارغىماقنى ئۇيناقلىتىپ باراتتى، بىر غۇلام ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى.

---

① قۇرئان، 29 - سۈرە، 65 - ئايەت.

ۋاه، ئەگەر مۇردا تىرىلىپ قايتسا،
تۇققان-جەمەت ئىچىگە، ئوز يېرىگە،
تۇققىنى ئولگەندىن ئىبغر چۇشكەي
مىراسنى قايتۇرۇش ھەر بىرىگە.

مەن ئارىمىزدىكى بۇرۇنقى تونۇشلۇغىمىز بويىچە، ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ مۇنداق دىدىم:

يەپ-ئىچىپ، قەنتىگىنى چاق ئەي مەرت كىشى،
ئۇ يىمەستىن، مال يىغىش بولدى ئىشى.

ھىكايەت (24)

بىر ئاجىز بىلىقچىنىڭ تورىغا كۇچلۇك بىر بىلىق چۇشكەن ئىدى. بىلىقچىنىڭ ئۇنى تۇتۇۋېلىشقا قۇربى يەتمىدى، بىلىق غالىپ كېلىپ، بىلىقچىنىڭ قولىدىن تورنى سۇغۇرۇۋېلىپ كېتىپ قالدى.

باردى بىر غۇلام ئوستەڭگە سۇغا،
ئۇلۇغ سۇ ئۇنى ئاقىزۇپ كەتتى.
ئەپكىلەتتى تور ھەر قېتىم بىلىق،
بۇ قېتىم تورنى بىلىق ئەپ كەتتى.

باشقا بىلىقچىلار ئۇنىڭ ئىچىنى ئىچىشىتۇرۇپ، تاپا قىلىشقا باشلىدى: "تورۇڭغا شۇنچىلىك بىر بىلىق چۇشسە، تۇتۇپ قېلىشنى

بىلمەپسەن-دە!" ئاجىز بېلىقچى دىدى: "ھەي بۇرادەرلەرىم، نىمە قىلاي، ماڭا نېسىپ بولمىغان ئىكەن، بېلىقنىڭمۇ كورىدىغان رىزقى-نېسىۋىسى بار ئىكەن. بېلىقچى نېسىۋىسىز بولسا، ھەتتا دەجلە① دەرياسىدىمۇ بېلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بېلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئولمەيدۇ!"

ھىكايەت (25)

قول-پۇتى كېسىلگەن بىر مەجرۇھ ئادەم مىڭ پۇتلۇقنى② ئولتۇرگەن ئىدى. بىر تەقۋادار كىشى ئۇنىڭ يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دىدى: "سۇبھانالا! ئۇنىڭ ئەجىلى يەتكەنلىكتىن مىڭ پۇتى بار تۇرۇقلۇق بىر قول-ئايىغى يوق ئادەمدىن قېچىپ كېتەلمەپتۇ!"

جان ئالغۇچى دۇشمەن يېتىشكەن ھامان،
ئەجەل باغلار يۈگرۈك ئات پۇتنى شۇ ئان.
بېسىپ كەلسە ياۋ ئىزمۇ-ئىز توختمايى،
نە ھاجەت ئېتىشقا كىيانى كامان.③

---

① دەجلە — باغداتتىكى بىر دەريا.

② مىڭ پۇتلۇق — ئومىلىگۈچ بىر ھايۋانىنىڭ ئىسمى. ھەرقايسى خەلقلەردە تۈرلۈك ئاتىلىدۇ. بەزىسى "قىرق پۇتلۇق"، بەزىسى "يۈز پۇتلۇق" دەپ ئاتايدۇ. ئەسلى تېكىستتە "مىڭ پۇتلۇق".

③ كىيانى كامان — شاھلارغا خاس كۈچلۈك ئوقيا.

هکایەت (26)

بىر يوغان قوساق ئەخمەقنى كوردۇم، ئۇنىڭ ئۇچىسدا قىممەتـ باها تون، ئاستىدا ئەرەپ ئېتى، بېشىدا مىسرنىڭ ئىسىل رەختىـ دىن قىلىنغان سەللىسى بار ئىدى. بىركىشى مەندىن سورىدى: "سەئدى، بۇ پەمسز هايۋاننىڭ ئۇچىسدىكى كىمخاپ تونغا قانداق قارايسەن؟"

مەن دىدىم: "گويا مەزمۇنى يامان خەت ئالىتۇن هەل بىلەن يېزىلىپتۇ، خالاس!"

بىر ئېشەككى، سۇرىتى ئادەم سۇپەت،
گەۋدىسىدۇر بىر موزاي، مەرەيدۇ سەت.

گۇزەل خۇلق مىڭ كىمخاپ تونىدىن ياخشى.

بۇ هايۋاننى ئادەم دىيىش هىچ مۇمكىن ئەمەس،
چاپان، سەللە، تۇرقىنىلا ئادەم دىسەڭ بەس.
تەكشۇر هەممە مال-مۇلكىنى، يوقۇ-بارىنى،
ئوز قېنىدىن باشقىسى هالالغا كىرمەس.

* * *

ئۇلۇغ كىشى كۇچ-قۇدرەتتىن قالسا ئەگەر،
ئابرويىمۇ چۇشەر دەپ ئويلاپ قالما.
بوسۇغىسى كۇموش بولۇپ، قاقسا زەر مىخ،

جوھۇتنى سەن ئۇلۇغ زات دەپ پەرەز قىلما.

ھكايەت (27)

بىر ئوغرى تىلەمچىگە دىدى: "سەن بىر تېيىن ئۇچۇن ھەر بىر پىخسىقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول سوزۇشتىن ئۇيالمامسەن؟"
تىلەمچى دىدى:

"قول ئۇزىتىپ ئالغان ياخشى مىسقال پۇلنى،
كەستۇرگەندىن بىر يېرىم سوم پۇلغا قولنى."①

ھكايەت (28)

ھكايە قىلىنىشىچە، بىر مۇشتلاشچى پەھلىۋاننىڭ ئىشى ئوڭىدىن كەلمىگەچكە، مۇھتاجلىق تۇپەيلىدىن كەڭ بوغۇزى جېنى بىلەن خوشلىشاي دەپ قالغان ئىدى. ئۇ شىكايەت بىلەن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كېرىپ، ئىجازەت سورىدى:
"مەن سەپەرگە چىقماقچىمەن، بەلكىم بىلىگىمنىڭ كۇچ-قۇۋۋىتى بىلەن بەخت ئىتىگىنى قولغا كەلتۇرسەم ئەجەپ ئەمەس.

ئىشلەتمىسەڭ پايدا يوقتۇر ھۇنەر-پەندە،

---

① شەرئىتىنىڭ ھوكمى بويىچە، ئوغرىلارنىڭ ئوغرىلىغان نەرسىسى مەلۇم مىقدارغا يەتسە قولى كېسىلەتتى، بۇ مىسرادا شۇ ئىش ئەسلىتىلگەن.

پۇراق ببرەر ئارچا ئوتتا، مۇشـك سۇرتكەنـدە!"

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم، ئەمەلگە ئاشمايدىغان خـيالنى كاللاڭ-دىن چىقىرىپ تاشلا، قانائەت ئايىغىنى سالامەتـلىك ئىتىگـى بىلەن ياپ، چۈنكى چوڭلار ئېيتىدۇ: بەختۇ-دولەت كۆچمىنىپ قولغا كەل-تۈرىدىغان نەرسە ئەمەس، ئازراق ھاياجانلانغىنىڭ تۈزۈك."

ئۇشلىيالماس بەخت پېشىنى كۇچ بىلەن ھەر بىر كىشى،
قوي، كۆچەنمە، ئوسمىغا مۇھتاج ئەمەس ئەمما قېـشى.

* * *

نەقىلار پەھلىۋان، بەختـىدۇر قارا؟
كۆچلۈك قولدىن، شەكسىز، قۇتلۇق قول ئەلا.

* * *

ھەر بىر تال چېچىكدا بولسا يۇز ئەقىل،
تالىيىڭ بولمىسا بىكار، بۇنى بىل.

ئوغۇل دىـدى: "ئاتا، سەپـەرنىڭ پايدىـسى كوپ: كوڭلـۇڭنى ئارام تاپتۇرىسەن، مەنـپەئەت قازىنىـسەن، ئاجايىـپ نەرسـىلەرنى كورىسەن، غارايىـپ نەرسـىلەرنى ئاڭلايـسەن، شەھەرلەرنى تاماشا قىلىسەن، دوستلار بىلەن سوھبەتلىشىسەن، بىلىم تەھسىل قىلىسەن، ئەدەپ ئۇگىنىسەن، مال ۋە دارامەتنى كوپەيتىسەن، دوستلار بىلەن تونۇشىسەن، تەلىيـڭنى سـناپ كورىـسەن. تەرىقەت يولىدىكىلەر ئېيتىـدۇ:

'دۆككان هەم ئويۇڭگە باغلانغان بولساڭ،
ئادەم بولالمايسەن ھەرگىز ئەي نادان!
يۈر، تۇرما، جاھان كەز، تاماشا ئەيلە،
تېنىڭدىن ئايرىلىپ كەتمەستە شۇ جان.'"

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، سەن ئېيتقاندەك، سەپەرنىڭ مەنپەئەتلىرى كوپ، لېكىن ئۇ بەش خىل كىشىگە لايىق: بىرىنچىسى، بايلىغى ۋە كۇچ-قۇدرىتى بولغاندىن تاشقىرى، گۇزەل غۇلام ۋە كېنىزەكلىرى ھەمدە چاققان خىزمەتكارلىرى بولغان سودىگەرلەر؛ ئۇلار ھەر كۇنى بىر شەھەردە، ھەر كېچىسى بىر جايدا، ھەر دەمدە بىر تاماشا ئورنىدا دۇنيانىڭ نىئمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ:

تاغۇ دەشت-چوللەردە بايلار ھېچقاچان بولماس غېرىپ،
نەگە بارسا بىمالال قۇرغاي قونالغۇ، بارىگاھ.
بۇ جاھان نىئمەتلىرىدىن بىنەسىپ بولغان كىشى
بولغۇسى ئوز يۇرتىدا نامسىز غېرىبى بىنەۋا.

ئىككىنچىسى، شېرىن سوزلۇك، گەپكە چېچەن، نەپىس سوز سەرمايىسىغا ئىگە ئالىملار؛ ئۇلار ھەر جايغا بارسا، كىشىلەر ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە ئۇلارغا ئىززەت-ئىكرام قىلىدۇ.

ئالىملارنىڭ تەبىئىتى ساپ ئالتۇندەك،
نەگە بارسا قەدرى-قىممەت تاپقاي چەكسىز.
چوڭلار نەسلى بولسا نادان ئوتمەس ياماق،

ياقا يۇرتتا ھېچكىم ئۇنى ئالماس، شەكسىز.

ئۇچىنچىسى، چىرايلىق كىشى؛ پاكدىل كىشىلەرنىڭ تەبىئىتى گۈزەل كىشى بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقا ئىنتىلىدۇ، چۈنكى دانالار ئېيتقاندەك، ئازغىنا ھوسۇن-جامال نۇرغۇن مالدىن ياخشى، ئېيتىلىشىچە، چىرايلىق يۈز — جاراھەتلىك كوڭۇلنىڭ مەلھىمى ۋە ئىتتكلىك ئىشكىنىڭ ئاچقۇچى. تەبىئىكى، چىرايلىق كىشى بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلىشنى ھەممە يەردە كىشىلەر غەنىمەت ھىساپلايدۇ، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشنى ۋەزىپە دەپ بىلىدۇ.

ھوسنى بارلار نەگە بارسا ئىززەتۇ-ھورمەت تاپار،
گەرچە ئويدىن قوغلىغان بولسۇن ئۇنى ئاتا-ئانا.
مەن كورۇپ قۇرئان ئىچىدە بىر تاۋۇسنىڭ پەرىنى،
شۇندا ئېيتتىم: 'مەرتىۋەكدىن بۇ ئورۇن ئۇستۇن ساڭا!'
پەر دىدى: 'قوي بۇ سوزۇكنى، ھەر كىشى بولسا گۈزەل،
تاشلىسا نەگە قەدەم ھېچبىر توسالغۇ يوق ئاڭا!'

* * *

ئەگەر ئوغۇل خوپ كېلىشكەن دىلبەر بولسا،
ئايرىلسىمۇ ئاتىسىدىن غەمسىز ياشار.
ئۇ بىر گوھەر، سەدەپ ئاڭا ھاجەت ئەمەس،
ئىسىل دۇرغا ھەممە يەردە بار خېرىدار.

توتىنچىسى، خۇش ئاۋاز ناخشىچى؛ ئۇ داۋۇتنىڭ ئاۋازىدەك خۇش نەپەس بىلەن سۇنى ئېقىشتىن، قۇشنى ئۇچۇشتىن توختىتالايدۇ.

شۇنداق ئىكەن، ئۇ بۇ ئارتۇقچىلىقنىڭ ياردىمى بىلەن تەشنا بولغۇ-چىلارنىڭ كۆڭلىنى ئۆۋلايدۇ، ھەقىقەت ئەھلى ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت قۇرۇشقا ۋە قولىدىن كېلىشىچە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشقا تىرىشىدۇ.

گۈزەل كۆيىنى ئاڭلاشقا مەن بەكمۇ خۇشتار،
كىم چالاركىن دىل قانغۇدەك مۇڭلۇق دۇتتار؟

* * *

خۇش ئاڭلىنار سەھەر پەيتى مۇڭلۇق ئاۋاز
ئىشرەتخورلار قۇلىغىغا يېتىپ بىرەك.
خۇش ئاۋاز خوپ ئەگەر بىلسەڭ، گۈزەل يۈزدىن
چۈنكى ئۈسى روھىي ئۇزۇق، بۇسى ئەمەك.

بەشىنچىسى ئاز ـ تولا ھۇنىرى بار ئادەم؛ ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ تۇرمۇشىنى تەمىنلەيدۇ، نان ئۈچۈن ئۆز ئابرويىنى توكمەيدۇ.

ئۆز شەھىرىدىن كەتسە موزدۇز يات يۇرتقا،
ھۇنەر بىلەن تارتماس جاپا ـ مۇشەققەت.
نىمروز شاھى① ئۆز ئېلىدىن ئايرىلسا،
ئاچلىق قىيناپ باسار ئۇنى پالاكەت.

ئوغلۇم! مەن بايان قىلغان بۇ سۆپەتلەر كۆڭۈل خاتىرجەملىگىنىڭ

---

① نىمروز شاھى ــ "يېرىم كۆنلۈك شاھ" دىگەن مەنىدە بولۇپ، "نىمروز" شەرقىي ئىراندىكى سىيىستان ۋىلايىتىنىڭ شائىرانە ئاتىلىشى.

كاپالىتى ۋە ياخشى كۈن ئوتكۈزۈشنىڭ مەنبەسى، شۇڭا بۇ سۈپەتـ
لەردىن خالى كىشىلەر قۇرۇق خىيال بىلەن جاھان كەزسە، ھىچكىم
ئۇنىڭ نامۇ-نىشانى توغرىلىق ئىز-دېرەكسىنى قىلمايدۇ.

تەتۈر ئايلانسا كىشىگە كاج پەلەك،
ياخشىلىقنىڭ ئەكسىگە باشلار زامان.
كەپتەر مەڭگۈ ئۇۋۇسىنى كورمىسە،
باشلىغاي قىسمەت ئۇنى توزاق تامان."

ئوغۇل دىدى: "ئاتا، دانىشمەنلەرنىڭ سوزىگە قانداقمۇ خىلاپلىق
قىلىمىز؟ ئۇلار ئېيتقانىكى، رىزق ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ قولغا كەلتۈرۈش شەرت، شۇنىڭدەك
بالا-قازامۇ تەقدىردە پۈتۈلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كىرىدىغان ئىشـ
گىدىن ساقلىنىش لازىم.

رىزق كىشىگە يېتىشسىمۇ شەكسىز،
ئەقىل دەركى، ئۇنى تېپىش ھاجەت.
ھىچكىم بىئەجەل ئولمەس، ۋە لېكىن
يۇرمىگىن ئەجدىھا ئاغزىغا پەقەت.

مۇشۇ بەستىم بىلەن قۇتۇرغان پىل بىلەنمۇ ئېلىشالايمەن،
قەھرىلىك شىر بىلەنمۇ چېلىشالايمەن. شۇنداق ئىكەن، ئاتا، مەن
سەپەرگە چىقاي، چۈنكى يوقسۇللۇقتا چىداشقا ئەمدى تاقەت
قىلالمايمەن.

ئايرىلىپ كەتسە كىشى ئۇز جايى ۋە ئۇز يۇرتىدىن،
نىمە غەم يەر؟ ئوي-ماكان بولغاي ئاڭا ئەتراپ-جاھان.
كېچە بولسا باي كىشى ساراي تېپىشقا ئالدىرار،
نەدە كەچ بولسا، شۇ يەر مىسكىن كىشىگە ئوي-ماكان."

ئۇ شۇ سوزنى دىدى-دە، ئاتىسى بىلەن ۋىدالاشتى ۋە دۇئا-تەلەپتە بولۇپ، يولغا راۋان بولدى. ئۇ ئوزىگە ئوزى مۇنداق دەيتتى:

"ھۇنەر ئەھلىگە بولمىسا بەخت يار،
كېزىپ باققۇلۇق ناتونۇش بىر دىيار."

شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر دەريانىڭ ياقىسىغا يېتىپ كەلدى، بۇ دەريانىڭ شىددەتلىك ئېقىمىدىن تاش تاشقا ئۇرۇلاتتى، گۈلدۇرلىگەن ئاۋازى نەچچە چاقىرىم يەرگە ئاڭلىناتتى.

بىر خەتەرلىك سۇكى، ئودەكمۇ ئەمىن تاپماس ئىدى،
ھەر يوغان تاش بىرلا دولقۇندىن ئامان قالماس ئىدى.

يىگىت بىر گۈرۇھ كىشىنى كوردى، بۇ يەردە ھەر بىر كىشى ئۇششاق مىس پۇلغا قېيىقتىن ئورۇن ئېلىپ، ئوتۇشكە تەييارلىنىپ تۇرغان ئىكەن. يىگىتنىڭ بېرىشكە بىر تىيىنمۇ بولمىغانلىقىتىن، دۇئا قىلىشقا باشلىدى، ئەمما شۇنچە يالۋۇرسىمۇ، پايدىسى بولمىدى.

گېپىڭ ئوتمەس كىشىگە پۇلسىز ھەرگىز،
ئەگەر بولسا پۇلۇڭ، زورلۇق ھاجەت.

ۋىجدانسىز كېمىچى كۆلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭدىن يۇزىنى ئوردى-دە، دىدى:

"ئوتەلمەيسەن بۇ دەريادىن پۇلسىز، كۇچ بىلەن،
كارغا كەلمەس ئون ئەر كۇچى، بىر كىشىلىك پۇل بەر!"

كېمىچىنىڭ تەنىسىدىن يىگىتنىڭ يۇرىگى سىقىلدى-دە، ئۇنىڭ-دىن ئىنتىقام ئالماقچى بولدى، ئەمما قېيىق يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ۋاقىرىدى: "ئەگەر ئۇستۇمدىكى چاپىنىم بىلەن قانائەتلە-نمىدىغان بولساڭ، ئاياپ تۇرمايمەن!" كېمىچى (ئالدىنىپ) چاپان تاماسى بىلەن قېيىقنى ئارقىغا بۇرىدى.

ئەقىللىق كوزىنى ھىرىس كور قىلار،
تاما قۇش، بېلىقنى توزاقىغا ئىلار.

يىگىت كېمىچىنىڭ ساقلىنى ياقىسى بىلەن قوشۇپ بىر لا سىقىمداپ ئالدىغا تارتىتى-دە، ئايىماستىن يەرگە ئۇردى. ئۇنىڭ شىرىگى يارەەم بېرىش ئۇچۇن قېيىقتىن سەكرەپ چۇشكەن بولسىمۇ، ئوخ-شاشلا زەربىگە ئۇچراپ نېرى قاچتى. ئەمدى كېمىچىلەرگە ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلىشتىن باشقا چارە قالمىغان ئىدى، قېيىقىنىڭ كىرا-سىدىنمۇ كەچتى.

سەۋىر قىل، قوپاللىقىنى كورسەڭ ئەگەر،
جىدەل ئىشىگىنى يۇڭاشلىق ئېتەر.
سىلاپ ئەركىلەتسەڭ شىرىن تىل بىلەن،
يېتەكلەيسەن پىلنى بىر تال قىل بىلەن.
يىسەڭمۇ ئازار، بولغىن خۇش خۇي، تىنچ،
يىپەك يۇمشاق بولغاچ، كېسەلمەس قىلىچ.

كېمىچىلەر ئوتكەن ئىشقا ئەپسۇسىراپ، يىگىتنىڭ ئايىغىغا باش قويىدى ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك بىلەن ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى سويۇپ كەتتى، ئاندىن ئۇنى قېيىققا ئولتۇرغۇزۇپ، يولغا راۋان بولدى، تاكى سۇنىڭ ئۇستىدە چوقچىيىپ تۇرغان يۇنان ئىمارىتىنىڭ بىر تۇڭرۇگىگە يەتكىچە ئۇزۇشتى. بۇ يەرگە كەلگەندە كېمىچى دىدى: "قېيىقتا بىر توشۇك بار. ئاراڭلاردىن باتۇرراق بىرەيلەن ئاۋۇ تۇڭرۇككە چىقىپ، قېيىقنىڭ ئارغامچىسىنى تۇتۇپ تۇرسا، توشۇكنى ئېتىۋالاتتۇق."

يىگىت پەھلىۋانلىق غۇرۇرى بىلەن بايىلا ئوزى رەنجىتىكەن دۇشمەننى ئويلاپمۇ قويمىدى ۋە دانىشمەنلەرنىڭ سوزىگە ئېتىۋار قىلمىدى. دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "بىراۋنىڭ كوڭلىنى بىر قېتىم رەنجىتىپ قويۇپ، ئارقىدىن يۇز راھەت يەتكۇزگەن بولسىڭمۇ، ئاشۇ بىر رەنجىتكىنىڭ ئۇچۇن ئىنتىقامغا ئۇچراشتىن ساقلان، چۇنكى ئوقيانىڭ ئوقى جاراھەتتىن چىقىپ كېتىدۇ، لېكىن ئەلەم يۇرەكتە قالىدۇ."

ئەجەپ ياخشى دىدى خىلتاشقا بەگتاش:①

① "بەگتاش" بىلەن "خىلتاش" كەڭ تارالغان تۇركچە كىشى ئىسىملىرى.

"لازىمدۇر يېڭىلگەن دۇشمەننى ئويلاش!"

* * *

ئەمىن بولما، سەنمۇ ئەلەم تارتسەن،
قولۇڭدىن بىراۋ چەككەن بولسا ئەلەم.
تاش ئاتما پەقەت سەن سېپىل ئۈستىگە،
ئۇ يەردىن ياغار تاش بېشىڭغا شۇ دەم.

يىگىت كېمىسىنىڭ ئارغامچىسىنى بىلىگىگە ئوراپ، تۆۋرۈكىنىڭ ئۈستىگە چىقىشى بىلەنلا، كېمىچى ئۇنىڭ قولىدىكى ئارغامچىنى كېسىپ تاشلاپ، كېمىنى تېز ھەيدەپ كەتتى. بىچارە پەھلىۋان ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇ ئىككى كۈن جاپا-مۇشەقەت چەكتى ۋە بەك ئېغىرچىلىق تارتتى. ئۇچىنچى كۈنى ئۇيقۇ ياقىسىدىن تۇتۇپ سۈغا ئاتتى. بىركېچە-كۈندۈزدىن كېيىن ئۇنى سۇ قىرغاققا چىقىرىپ تاشلىدى. ھاياتىدىن يەنە ئازراق ئەسەر قالغان ئىدى. دەرەخنىڭ ياپرىغىنى يۇلۇپ، ئوت-چوپنىڭ يىلتىزىنى قېزىپ يېيىشكە باشلىدى. بىر ئاز كۈچكە كېلىپ، باياۋان تەرەپكە باش ئېلىپ كەتتى. ئۇ ماڭا-ماڭا ئۈسساپ كەتتى-دە، ئاران بالالنقتا بىر قۇدۇقنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر توپ كىشى توپلىشىۋېلىپ، ھەرقايسىسى بىر تىيىندىن پۇل تولەپ، بىر ئىچىم سۇ ئىچىۋاتاتتى. يىگىتنىڭ تىيىنى يوق ئىدى، شۇڭا ئاجىزلىغىنى بايان قىلىپ، سۇ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، ئەمما ئۇنىڭغا رەھمى قىلىشمىغانلىقتىن، ئۇ زورلۇق قولىنى سوزغان ئىدى، ئىش چىقمىدى. ئائىلاج بىرنەچچىسىنى يەرگە يىقىتتى، لېكىن ئۇ كىشىلەر ئۈستۈن كېلىپ، ئۇنى ئايماستىن ئۇرۇپ يارىلاندۇردى.

پاشا توپلانسا يېڭەر پىلنى ئۇرۇپ،
بۇندا كۈچ-قۇۋۋەت، سالاپەت بار تۇرۇپ.
كوپ چۈمۈلە بولسا بىردەك ئىتتىپاق،
يىرتىدۇ شىر پوستىنى ئۇجۇقتۇرۇپ.

پەھلىۋان نائىلاج بىر كارۋاننىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. كەچكە يېقىن قاراقچىلارنىڭ خەۋپ-خەتىرى بىلەن تولغان بىر جايغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇ كارۋانچىلارنىڭ ئەزايى تىترەپ، كۆڭلىدە ئولۇمگە تەن بەرگەنلىگىنى سەزدى-دە، دېدى: "ئەندىشە قىلماڭلار، مەن ئاراڭلاردا ئىكەنمەن، ئوزۇم يالغۇز ئەللىك ئادەمگە تېتىيمەن، باشقا يىگىتلەرمۇ يار-يولداش بولسۇن!" ئۇنىڭ لاپ ئۇرۇپ ئېيتقان ئاشۇ سوزى بىلەن كارۋانچىلارغا قايتىدىن جان كىرىپ، ئوز ئارىسىدا مۇنداق بىركىشى بولغانلىغىغا خوشال بولۇشتى ۋە ئۇنىڭغا ئوزۇق-تولۇك، سۇ بىلەن ياردەم قىلىشنى لازىم تاپتى. يىگىتنىڭ ئاشقازىنىنىڭ ئوتى گۈكسىرەپ يانىدى. سەۋىر-تاقەت تىزگىنى قولدىن كەتكەن ئىدى. ئۇ بىرقانچە لوقما تائامنى ئىشتىها بىلەن يىدى، ئارقىدىن بىرنەچچە يۇتۇم سۇ ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن نەپسىنىڭ شەيتانى ئارام تاپتى-دە، ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇ كارۋانىدا جاھان كورگەن بىر قېرى كىشى بار ئىدى. ئۇ مۇنداق دېدى: "دوستلار! مەن قاراقچىلاردىن ئۇنچىلىك ئەندىشە قىلمايمەن، مۇنۇ ھەمرايىڭلاردىن قورقىمەن. ھىكايە قىلىنىشچە، بىر ئەرەپنىڭ بىرقانچە دەرەم پۇلى بار ئىكەن. كېچىسى ئوغرىدىن تەشۋىش قىلىپ، ئويىدە يالغۇز ئۇخلىيالماپتۇ. ئۇ قېشىغا دوستلىرىدىن بىرنى ئېلىپ كېلىپ، يالغۇزلۇق قورقۇنچىسىنى يوقاتماقچى

بولۇپتۇ. بىرنەچچە كېچىنى ئاشۇ دوستى بىلەن بىللە ئوتكۈزۈپتۇ. ئاخىرى دوستى پۇل بار يەرنى بىلدۈرۈپ بىلەنلا ھەممە پۇلنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە كىشىلەر ئەرەپنى يالىڭاچ ھەم يىغلىغان ھالدا كورۇپتۇ-دە، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ: 'نىمە بولدى؟ پۇلۇڭنى ئوغرى ئالمىغاندۇ؟' ئۇ جاۋاپ بېرىپتۇ: 'ياق، خۇدا تۇرۇپتۇ، ھەمرايىم ئوغرىلاپ كەتتى!'

يىلاندىن خاتىرجەم ئولتۇرغىنىم يوق،
ئۇنىڭ خىسلىتىنى بىلگەندىن بۇيان.
كىشىلەر كوزىدە دوستتەك كورۇنگەن
دۇشمەننىڭ چىش زەخمى ھەممىدىن يامان.

كىم بىلىدۇ، بەلكىم، بۇمۇ ئوغرىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئارىمىزغا ھىلىگەرلىك بىلەن كىرىۋالغان نەرسىمۇ، ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە دوستلىرىغا خەۋەر قىلامدۇ تېخى. ئەمدى مەسىلىھەتىم شۇكى، ئۇنى بۇ يەردە ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ، بىز كېتەيلى!"

قېرىنىڭ تەدبىرى ياشلارغا خوپ كەلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭ كوڭلىدە مۇشتلاشچىدىن قورقۇشقا باشلىدى-دە، دەرھال نەرسە-كېرەكلىرىنى توگىگە ئارتىپ، پەھلىۋاننى ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ قويۇپ، جونەپ كېتىشتى. يىگىت ئاپتاپ دۇمبىسىنى قىزىتىشقا باشلىغان چاغدىلا ئەھۋالدىن خەۋەر تاپتى. بېشىنى كوتىرىپ قارىسا، كارۋان كېتىپ قالغان. بىچارە بىرمۇنچە ئايلىنىپ يۇردى، يولنى تاپالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇسسۇز ۋە ئاچ قوساق يەرگە يۇزىنى قويۇپ، ئولۇمگە تەييار بولۇپ تۇردى. ئۇ مۇنداق دەيتتى:

"كارۋان كوچكەندە 'تۇر!' دەپ كىم خەۋەر بەرسۇن ماڭا؟
يوق غېرىپقا بىر غېرىپتىن باشقا مۇنىس-ئاشنا!

* * *

ئۇزى ئانچە غۇربەتتە كوپ بولمىغان،
مۇساپىرغا قاتتىق بولۇر ھەر زامان".

بىچارە مۇشۇ سوزنى قىلىۋاتقاندا، ئۇۋ بىلەن ئوز لەشكىرىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن بىر شاھزادە ئۇنىڭ يېنىدا توختاپ، بۇ سوزنى ئاڭلىدى-دە، تۇرقىغا نەزەر سالدى. ئۇ تاشقى كورۇنۇشتە پاكىزە ۋە ھالى پەرىشان كورۇندى. شاھزادە ئۇنىڭدىن سورىدى: "قەيەر-لىكسەن؟ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟" يىگىت بېشىدىن ئوتكەن ئىشلارنى قىسقىچە سوزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا شاھزادىنىڭ رەھمى كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر قۇر كىيىم، قولىغا پۇل بەردى ۋە ئوز شەھرىگە بىرىۋېلىشى ئۇچۇن ئىشەنچلىك بىر كىشىنى قوشۇپ قويدى.

ئاتىسى ئۇنىڭ بىلەن دىدار كورۇشكەنلىگىگە شادمان بولدى، ئۇنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىگىگە شۇكۇر ئېيتتى. كەچقۇرۇن يىگىت بېشىدىن ئوتكەن ۋەقەلەرنى-كېمىدە يوز بەرگەن ئىشنى، كېمىچىنىڭ سالغان جەۋرىنى، قۇدۇق بېشىدىكى دىخانلارنىڭ جاپا-سىنى، يولدىكى كارۋانلارنىڭ ۋاپاسىزلىغىنى ئاتىسىغا سوزلەپ بەردى.

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم كېتىدىغان چاغدا مەن ساڭا دىمىدىممۇ؟ يوقسۇللارنىڭ باتۇر قولى باغلاقلىق، شىرپەنجىسى سۇنۇق.

ئەجەپ ياخشى ئېيتقان پەھلىۋان مىسكىن:

'تېرىقچە زەر ئارتۇق يۈز پاتمان كۆچتىن.'"

ئوغۇل دىدى: "ئاتا! قانداق بولمىسۇن، مۇشەققەت چەكمىگىچە غەزنىگە ئىگە بولالمايسەن، جاننى خەتەرگە قويمىغىچە دۇشمەن ئۈستىدىن زەپەر قازىنالمايسەن، ئۇرۇق چاچمىساڭ، خامان ئالالمايسەن. كورمىدىڭمۇ، ئازغىنا جاپا چېكىپ، قانچىلىك راھەت تاپتىم، ھەرىدىن نەشتەر يەپ، قانچىلىك ھەسەل ئېپكەلدىم-ھە!"

ھەر ئادەم يىيەلمەس رىزقىدىن ئارتۇق،
ۋە لېكىن ئىزلەشتە قىلمىسۇن سۇسلۇق.

* * *

لەھەڭنىڭ ئاغزىدىن قورقما گەر غەۋۋاس،①
دېگىزدىن قىممەتلىك گوھەر ئالالماس.

تۇگمەننىڭ تېگى تېشى چوگىلمەيدۇ، شۇڭا ئېغىر يۈك كوتىرەلەيدۇ.

نىمە يەر ئۇنگۇرىدە يىرتقۇچ شىر؟
نىمجان لاچىنغا نەدە تەييار ئۇزۇق؟
خالىساڭ ئوي ئىچىدە شىكار قىلماق،
ئۇ چاغدا پۈت-قولۇڭ بولۇر بوغۇق.

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم، بۇ نوۋەت ساڭا پەلەك يار-يولەكتە

---

① غەۋۋاس — سۇ ئاستىغا چۈشۈپ گوھەر ئالغۇچى.

بولۇپ، ئىقبالىك يول باشلاپتۇ، شۇڭا بىر دولەت ئىگىسى ئۇچىقۇ-شۇپ، ساڭا ئىچ ئاغرىتقانلىقتىن، ئالاھىدە غەمخورلۇق كورسىتىپ سېنى ئېغىر ئەھۋالدىن قۇتقۇزۇپ قاپتۇ، ئەمما بۇنداق تاسادىپىي ئەھۋال كەم ئۇچرايدۇ، تاسادىپىلىقتا ئۇمىت باغلاش مۇمكىن ئەمەس. ھەزەر قىل، بۇنداق تاما بىلەن ئىككىنچى خام خىيالىنىك قۇربانى بولما."

ئۇۋچى ھەر كۇن تۇتالماس چىلبورە،
بىر كۇن ئۇنى يولۋاس قىلۇر پارە.

مۇنداق بىر ئىش بولغان: پارىس پادىشالىرىدىن بىرىنىك ئۇزۇ-گىدە قىممەت باھالىق كوز بار ئىكەن. بىر كۇنى پادىشا ئوزىنىك بىرنەچچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن شىرازنىك "مۇسەللا" دېگەن ھېيتكاسىغا① سەيلى-تاماشاغا چىقىقان ئىكەن. ئۇ ئۇزۇگىنى "ئەزۇد"② گۇمبىزى ئۇستىگە قويۇشقا بۇيرۇق قىلىپ، كىمكى ئوقيا ئوقىنى ئاشۇ ئۇزۇكىنىك ھالقىسىدىن ئوتكۇزەلىسە، ئۇزۇك شۇ كىشىنىك بولسۇن دېگەن. شۇنىك بىلەن يېنىدىكى توت يۇز ئوقيا-چىنىك ھەممىسى ئوقىنى خاتا كەتكۇزگەن، پەقەت بىر كىچىك بالا بىر سارايىنىك ئوگزىسىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە ئوقيا ئېتىپ

---

① مۇسەللا — "ناماز ئوقۇلىدىغان جاي" ياكى "ھېيتگاھ" دېگەن مەنىدە بولۇپ، شىراز شەھىرىدە بىر قەۋرىستان يېنىدىكى مەشھۇر باغچىنىك ئىسمى.

② "ئەزۇد" — شىرازنىك چىكسىدىكى بىر مەقبەرەنىك گۇمبىزى. بۇ يەرگە ئەزۇددىن دەۋلە ئىسىملىك بىر پادىشا (949 — 983) دەپنە قىلىنغان.

ئويناۋاتقان ئىكەن، شامال ئۇنىڭ بىر ئوقنى ئۇزۇكنىڭ ھالقىسىدىن ئوتكۈزۈۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بالا تون بىلەن مۈكاپات بۇيۇملىرىغا ئىگە بولغان، ئۇزۇكمۇ ئۇنىڭغا قالغان. ئوغۇل ئوق بىلەن كامانىنى كويدۇرۇۋەتكەن. "نىمىشقا ئۇنداق قىلىسەن؟" دەپ سورىغاندا، بالا: "مېنىڭ بۇ دەسلەپكى شوھرىتىم ئوزەمدىلا قالسۇن" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بەزىدە كاللىسى ئوتكۈر دانادىن
چىقمايدۇ دۇرۇس ئاق تەدبىر ـ مەسلىھەت.
بەزىدە ئۇقۇشماي بىر گوداك نادان
ئوق ئاتسا نىشانغا تېگىدۇ ھەيۋەت.

ھىكايەت (29)

ئاتلىشىمچە، بىر دەرۋىش غاردا ماكان تۇتقان بولۇپ، جاھان كىشىلىرىگە ئىشىكنى تاقىۋالغان، شۇڭا ئۇنىڭ ھىممىتە نەزىرىدە پادىشا ۋە بايلارنىڭ ھېچقانداق شەۋكەت ۋە ئۇلۇغۋارلىقى قالمىغان ئىدى.

كىمكى تىلەمچىلىك ئىشىگىنى ئاچسا،
ئولگىچە ئوتىدۇ بولۇپ ھاجەتمەن.
ئاچكوزلۇكنى تاشلاپ، شاھانە ياشا،
تاماسىز گەردىنىڭ بولىدۇ بەلەن.

ئاشۇ تەرەپنىڭ پادىشالىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا مۇنداق بىر تەكلىپ بىلدۈردى: "ئەزىز كىشىلەر ئەخلاقىنىڭ لۇتپىي-كەرەمىدىن ئۇمىدىمىز شۇكى، ئاش-تۇزۇمىزنى بىز بىلەن بىللە تېتىپ كورمسە!" شەيخ رازى بولدى. چۇنكى تەكلىپنى قوبۇل قىلىش سۇننەت ئىدى.

ئەتىسى پادىشا ئۇنى بۇ يەرگە ئەپكەلدۇرگەنلىگى ئۈچۈن ئۇزرە ئېيتىشقا كەلدى. دەرۋىش ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشانى قۇچاقلاپ مېھرىۋانلىق كورسەتتى ۋە شۇكرى-سانا ئېيتتى. پادىشا قايتىپ كېتىش بىلەنلا مۇرىتلىرىدىن بىرى شەيختىن سورىدى: "بۇگۈن سەن ئادەتتىكە خىلاپ هالدا پادىشاغا مۇنچىلىك ئىلتىپات كورسىتىپ كەتتىڭغۇ؟ مۇنداق قىلغىنىڭنى هېچقاچان كورمىگەن ئىدۇق!" شەيخ دىدى: "ئاڭلىمىغانمۇ سەن، مۇنداق گەپ بار:

'بىراۋنىڭ داستىخىنىغا ئولتۇرساڭ،
لازىمدۇر ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماق'"

* * *

قۇلاققا مۇمكىندۇر: پۇتۇن ئومرىنى
ئوتكۈزسە ئاڭلىماي نەغمە ئۇنىنى.①
تاماشا قىلمىسا باغنى چىدار كوز،
بۇرۇن ئوتسە مۇمكىن گۈلسىز، نەسرىنسىز.②
پەر ياستۇق بولمىسا قويۇشقا باشقا.

---

① نەغمە ئۇنىنى ــ ئەسلى تېكستتە "داپ، چاڭ، نەي ئۇنىنى".

② بۇ مسرا: بۇرۇن قىزىل گۈل بىلەن نەسرىن گۈلىنىڭ خۇش پۇرىغىنى پۇرىماستىن ئوتۈشمۇ مۇمكىن، دىگەن مەزمۇندا.

بىر تاشمۇ بولمىدۇ قويۇپ ئۇخلاشقا.
قۇچۇشقا بولمىسا سويۇملۇك دىلبەر،
ئۇز قولى قۇچاقتا بولسا شۇ يېتەر.
ۋە لېكىن لەنىتى بۇ تويماس قوساق،
ھىچنىمە بولمىسا ئۇنىماس ھىچ چاق.

توتنچى باپ

سۇكۇت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

ھكايەت (1)

دوستلىرىمدىن بىرىگە دېدىم: "سوز قىلىشتىن ئۆزەمنى تارتىشنى شۇ سەۋەپتىن ئىختىيار قىلدىمكى، كوپ چاغلاردا سوزدە ياخشى-ياماں ھەممىسى ئېيتىلىدۇ، ئەما دۇشمەنىنىڭ كوزى يامانىدىن باشقىنى كورمەيدۇ."

دوستۇم دېدى:" ئاشۇ ياخشىنى كورمەيدىغان دۇشمەن ياخشى!"

ئوتمىگەي خسلەتلىك ئادەم ئالدىدىن دۇشمەن پەقەت،
ئارقىدىن بوھتان توقۇيدۇ، ئەڭ يامان يالغانچى دەپ.

* * *

سانىلار ئوچمەن نەزەردە كاتتا ئەيپ بىلىم-ھۇنەر،
گۇل ئىدى سەئدى، لېكىن دۇشمەن كوزىدە بىر تىكەن.

* * *

كۇن نۇرى ئالەمگە ئەسلى بىر زىننەت،
لېكىن شەپرەڭگە كورۇنەر بەڭ سەت.

هکایەت (2)

بىر سودىگەر مىڭ دىنار زىيان تارتقان ئىدى، ئوغلىغا: "ھېچ-كىمگە دەپ تاشلىما!" دىدى. ئوغلى دىدى: "ئاتا! سېنىڭ بۇيرۇ-غۇڭ بويىچە بولسۇن، ئېيتماي، لېكىن بۇنىڭ نىمە پايدىسى بارلىغىنى چۈشەندۈرۈپ قويساڭچۇ. مەخپى تۇتۇشنىڭ نىمە ئەھمىيىتى بار؟"

ئاتىسى دىدى: "خاپىچىلىق ئىككى بولۇپ قالمىسۇن: بىرى سەرمايىنىڭ كېمەيگەنلىگى، يەنە بىرى خوشنىلارنىڭ ئىچى يامانلىق بىلەن خوشال بولۇشى!"

ئېيتمىغىن غېمىڭنى، بىلمىسۇن دۇشمەن،
"لاھەۋلە"① دېيىشىپ بولىدۇ خۇرسەن.

هکایەت (3)

بىر ئەقىللىق يىگىت ئىلىم-پەندە يۈكسەك كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى، ئەمما تارتىنچاق ئىدى، شۇڭا ئالىملارنىڭ سوھبىتىگە قاتناش-قاندا تىلىنى سوز قىلىشتىن ساقلايتتى. بىر قېتىم ئاتىسى ئۇنىڭغا

---

① لاھەۋلە ــ "كۈچ ـ قۇدرەت يوق" دىگەن مەنىدە بولۇپ، كوچمە مەنىدە "خۇدا كورسەتمىسۇن"، "خۇدا ساقلىسۇن" دەپ قوللىنىلىدۇ. بۇ يەردە "خوپ بوپتۇ!" دىگەن مەنىدە.

دىدى: "ئوغلۇم، سەنمۇ بىلگىنىڭنى سوزلەپ باقساڭ بولامدۇ؟"
ئوغلى دىدى: "مەندىن بىلمەيدىغان نەرسىنى سورىشىپ قالسا، ئۇياتتا قالارمەنمكىن دەپ قورقمەن!"

ئىشتىتكۈمۇ بۇنى: بىر سوپى بىر چاغ،
قاققانكەن نەچچە مىڭ كېپىشى نالىغا.
بىر ھەربى ئەمەلدار ئۇنى چىڭ تۇتقان:
"يۇر، مېنىڭ ئېتىمغا قېقىپ قوي تاقا!"

* * *

سوزلىمىسەڭ، يوقتۇر كىشىنىڭ كارى،
سوزلىگەن ئىكەنسەن، دەللەلەپ ئارى.

ھىكايەت (4)

بىر موتۆەر ئالىم بىر بىدئەتچى بىلەن (خۇدا ئۇنىڭ ئەجداتلىرىغا لەنەت ياغدۇرسۇن!) مۇنازىرىلىشىپ قالدى، ئەمما ئۇنى دەلىل-ھوججەت بىلەن يېڭەلمەي، قالقانىنى تاشلاپ① كېتىپ قالدى. بىر كىشى ئالىمغا دىدى: "سەن شۇنچە بىلىملىك، كامالەت ئىگىسى تۇرۇقلۇق بىر دىنسىزغا تەڭ كېلەلمىدىڭمۇ؟"
ئالىم دىدى: "مېنىڭ ئىلمىم ــ قۇرئان، ھەدىس ۋە شەيخىلەرنىڭ نۇتقى. ھالبۇكى ئۇ دىنغا ئىشەنمىگەنلىكتىن مېنىڭ كەلتۈرگەن

① قالقانىنى تاشلاپ ــ كۆرەشنى تاشلاپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولماي، دىگەن مەنىدە.

دەللىرنىمگە قۇلاق سالمايدۇ-دە. شۇڭا ئۇنىڭ كۆپۈر سوزلىرىنى ئاڭلاپ نىمە قىلىمەن!"

قۇرئانۇ ھەدىس تەسىر ئەتمەس كىشىگە
جاۋاپ شۇدۇر: جاۋاپ بەرمىسەڭ سوزىگە.

ھىكايەت (5)

جالىنۇس① بىر ئەخمەقنىڭ بىر ئالىمنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ، بىھورمەتلىك قىلغانلىقىنى كوردى-دە، دىدى: "ئەگەر بۇ كىشى (ھەقىقى) دانا بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ نادان بىلەن بۇ دەردەجىگە يېتىپ بارماس ئىدى!"

غەرەز تۇتماس، ئۇرۇشماس ئىككى ئاقىل،
بىلىملىك دوت بىلەن بولماس مۇقابىل.
ئەگەر نادان قوپال، قاتتىق سوز ئېيتقاي،
ئەقىللىق رەنجىمەي كوڭلىنى ئۇتقاي.
ئەدەپ ريشتىنى ساقلار ئىككى پاكدىل،
ۋە ھەم ئوز قەدرىنى، نومۇسنى ئىزچىل.
ئەگەر ھەر ئىككى ياق بولغاندا جاھىل،
تومۇر زەنجىرنى ھەتتا ئۇزگەي پۇتكۇل.

---

① جالىنۇس — (مىلادىدىن ئىلگىرى 130 — 230) قەدىمقى رىمنىڭ مەشھۇر تېۋىبى ۋە تەبىئەتشۇناسى، شۇنىڭدەك دانىشمەن پەيلاسوپ.

* * *

براۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
چىداپ ئېيتتى ئاڭا: "ئەي ياخشى ئاشنام،
دىسەڭ سەن ھەرنىمە، ئۇندىن بەتتەر مەن،
ئۇزەمنىڭ ئەيۇبنى ياخشى بىلەرمەن."

ھىكايەت (6)

سەھبان ۋائىل① پاساھەتتە تەڭداشسىز دەپ تونۇلغان ئىدى، بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، ئۇ بىر يىل جەريانىدا بىر سورۇنىدا ئۇدا نۇتۇق سوزلەپ كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىلىغان سوزىنى ئىككىنچى تەكرارلىمىغان، ئەگەر شۇنداق بىر مەنىنى ئىپادىلەش توغرا كەلسە، باشقا بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقان ئىدى. پادىشانىڭ يېقىنلىرى ئۇچۇن زورۇر بولغان ياخشى سۇپەتلەرنىڭ بىرى مانا مۇشۇ.

سوزۇڭ دىلنى بەنت قىلسا شىرىن بولۇپ،
ھەمە تەھسىن ئېيتسا ئۇنى ياقتۇرۇپ،
بىر ئېيتقان سوزۇڭنى ئىككىنچى دىمە،
يېتەر بىر قېتىم، ھالۇڭنى كوپ يىمە.

---

① سەھبان ۋائىل ــ مەشھۇر ئەرەپ ناتىقى (7 ــ ئەسىر)؛ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرى ئىچىدە ئۇ ئەڭ پاساھەتلىك شائىر بولۇپ، ئۇنىڭ گۇزەل نۇتقى خەلق ئىچىدە ماقال ــ تەمسىلگە ئايلىنىپ كەتكەن.

هکایەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر دانىشمەن مۇنداق دىگەن:
"كىشى ھەرگىز ئۆزىنىڭ نادانلىغىنى ئىقرار قىلمايدۇ، پەقەت شۇ كىشىكى، بىرسى سوزلەۋاتقان چاغدا، سوز تۈگىمەي تۇرۇپلا سوز باشلىسا، بۇ ئاشۇ ئادەمنىڭ ئۆز نادانلىغىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىغى!"

بولۇر سوزنىڭ، ئەلۋەتتە، باش-ئاخىرى،
سوز ئاچما پەقەت سوزلىگەندە بىرى.
ئەقىل، ئەس-ھوشى بار، پاراسەتلىك ئەر،
سوز ئاچماس جىمىققانىنى كورمەس ئەگەر.

هکایەت (8)

مەھمۇدنىڭ① بىرنەچچە قۇلى ھەسەن مەيمەنىدىن② سورىدى: "بۇگۈن سۇلتان پالان ئىش توغرىلىق ساڭا نىمە دىدى؟" ئۇ دىدى: "نىمە دىگەنلىگى سىلەرگىمۇ مەلۇم بولماي قالماس." ئۇلار دىدى: "ساڭا دەيدىغان گەپنى بىزدەكىلەرگە ئېيتىشنى راۋا كورمەيدۇ!" ھەسەن دىدى: "شۇ سەۋەپتىن ئۇ ماڭا ئىشىنىدۇكى، مېنىڭ ھىچكىمگە ئېيتمايدىغانلىغىمنى بىلىدۇ-دە! ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سوراپ نىمە قىلىسىلەر؟"

---

① مەھمۇد — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى.

② ھەسەن مەيمەندى — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ۋەزىرى.

ئىش بىلەرمەن ھەممە سوزنى باشقىلارغا سوزلىمەس،
شاھ سىرىنى پاش قىلىپ، باش كەتكۈزۈش لايىق ئەمەس.

ھىكايەت (9)

مەن بىر ئويىنى سېتىۋېلىش توغرىلىق سودىلىشىپ، ئىككىلىنىپ تۇرغان ئىدىم. بىر جوھۇت مۇنداق دىدى: "مەن مۇشۇ مەھەللىنىڭ ئوي ئىگىلىرىدىن بىرى بولىمەن. بۇ ئويىنىڭ قانچىلىك ياخشىلىغىنى مەندىن سورا. سېتىۋال، ھېچ ئەيىۋى يوق!"
مەن دىدىم: "ئۇنىڭدىن باشقا شۇ يېرى بارىكى، سەن خوشنا-دە!"

سېنىڭدەك خوشنىسى بولغان بىر ئويىنىڭ
باھاسى يېتەر ئون سۇرمەل تەڭگىگە.
ۋە لېكىن كېرەكتۇر ئۇمىتۋار بولۇش،
سەن ئولسەڭ ئەرزىيدۇ تۇمەن تەڭگىگە.

ھىكايەت (10)

بىر شائىر قاراقچىلارنىڭ باشلىغى ئالدىغا بېرىپ بىر قەسىدە ئوقۇغان ئىدى. ئۇ ئادەملىرىگە شائىرنىڭ چاپىنىنى سالدۇرۇۋېلىپ، يېزىدىن ھەيدەپ چىقىرىشقا بۇيرۇق قىلدى. بىچارە شائىر سوغاقتا يالىڭاچ كەتتى. ئارقىسىغا ئىتلار چۈشۈپ قاۋاشتى، ئۇ، يەردىن تاش ئېلىپ، ئىتنىڭ قاچۇراي دىسە، يەرنى مۇز قاپلىغان ئىدى. ھەچنىمە

قىلالمىدى-دە، دىدى: "نىمە دېگەن رەزىل ھارامزادە ئادەملەر بۇ! ئىتلىرىنى قويۇۋېتىپ، تاشنى باغلاپ قويۇپېتۇ!" قاراقچىلارنىڭ باشلىغى دەرىزىدىن قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ سوزىنى ئىشتىكەچ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، دىدى: "ئەي دانىشمەن، مەندىن نىمىنى سورىساڭ سورا!" شائىر دىدى: "ئوز چاپىنىمنى سورايمەن، ئەگەر بەرگۈڭ كەلسە. 'سېنىڭ ئىنئامىڭنى ئالغاندىن كورە كەتكەنىمنىڭ رازىمىز.'"①

باشقىلاردىن ياخشىلىقنى كۈتىدۇ ئىنسان ھامان،
ياخشىلىق كۈتمەي سېنىڭدىن، سالمىغىن سەنمۇ زىيان."

قاراقچىلارنىڭ باشلىغى ئۇنىڭغا رەھمى قىلىپ، كىيىمىنى قايتۇرۇپ بەردى، يەنە بىر جۈۋا ۋە بىرنەچچە تەڭگە پۇلمۇ قوشۇپ بەردى.

ھىكايەت (11)

بىر مۇنەججىم② ئويىغە قايىتىپ كېلىپ قارىسا، بىر بىگانە ئەر كىشى خوتۇنىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. مۇنەججىم ئۇنى قاتتىق تىللاپ دەشنام-ھاقارەت قىلىشقا باشلىدى. ئويدە قىيا-چىيا، جاڭجال كوتىرىلدى. بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان بىر پاكدىل كىشى مۇنداق دىدى:

---

① بۇ بىر جۈملە سوز ئەرەپچە ئىپتىلغان.
② مۇنەججىم — ئاستروللوگ، يۇلتۇزشۇناس.

"بىلمىسەك ئويۇڭدە تۇرغان زادى كىم؟
ئاساندىكى ئەھۋالنى بىلەمسەن ھەكىم؟"

ھكايەت (12)

ئاۋازى سەت بىر خېتىپ① ئوزىنى خۇش ئاۋاز دەپ ئويلاپ، بەھۇدە ۋاقىراپ ـ جاقىرايتتى. سەن (ئۇنى ئاڭلىغاندا) ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسىدە پىراق قاغىسىنىڭ② قاقىلدىشى بار ئىكەن، ياكى "تەھقىق ئاۋازلارنىڭ ئەڭ يامىنى ئېشەكنىڭ ئاۋازىدۇر"③ دېگەن ئايەت ئۇنىڭ ھەققىدە ئېيتىلغان بولسا كېرەك، دېگەن بولاتتىڭ.

خېتىپ ئەبۇلفاۋارىس④ ھاكىرسا قاچان،
پارىس ئىستەخرىنى⑤ قىلدۇ ۋەيران.

يېزا كىشىلىرى بۇ سەت ئاۋازنىڭ ئازاۋىنى تارتسىمۇ، خېتىپنىڭ ئورۇن ـ مەرتىۋىسىنى ئايالا، رەنجىتىشنى مۇناسىپ كورمەيتتى. شۇ

---

① خېتىپ ـ جۇمە نامىزىدا خۇتبە ئوقۇيدىغان خېتىپ ئاخۇنۇم.

② پىراق قاغىسى ـ توقۇناق قاغا ياكى ئالا قاغا. بۇ قاغا سەت قاقىلداي-دىغان بولۇپ، پىراق ـ ھىجرانىنى چىللار ئىمىش.

③ قۇرئان، 31 ـ سۇرە، 19 ـ ئايەت.

④ ئەبۇلفاۋارىس ـ "ئاتىلارنىڭ ئاتىسى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئەرەپلەر ئېشەككە ئاشۇنداق لەقەم قويغان.

⑤ ئىستەخر ـ قەدىمقى پارىس مەملىكىتىنىڭ پايتەختى بولۇپ، ئوزىنىڭ تاشتىن ياسالغان سىپىل ـ قەلئەلىرى بىلەن مەشھۇر.

مەلىكەتنىڭ خېتىپىللىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا يوشۇرۇن ئاداۋەت تۇتۇپ يۈرەتتى. بۇ ئادەم بىركۈنى ئۇنى يوقلاپ كەلگەندە: "سېنى چۈشەپ قاپتىمەن، خەيرلىك بولسۇن!" دېدى. "قانداق چۈش كوردۇڭ؟" دەپ سورىدى خېتىپ. ئۇ كىشى دېدى: "قارىسام، سەن خۇش ئاۋازمىشسەن، نەپەسلىرىڭدىن كىشىلەر راھەتلىنىۋاتقانمىش!"

خېتىپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن دېدى: "مۇبارەك چۈش كورۈپسەن، چۈنكى مېنى ئوز كەمچىلىگىمدىن ۋاقىپ قىلدىڭ. مەلۇم بولدىكى، ئاۋازىم يېقىمسىز ئىكەن، مېنىڭ ۋاقىراپ-جاقىراپ ئوقۇغان خۇتبەمدىن خەلق ئازاپلىنىۋېتىپتۇ. توۋا قىلدىم، مۇندىن كېيىن خۇتبە ئوقۇمايمەن، ئوقۇسام ئاستا ئوقۇيمەن!"

دوستۇم سوھبىتىدىن خاپىمەن ھامان،
ناچار خۇيلىرىمنى بەلەن كورسىتەر.
ئەيۇبنى ئارتۇقلۇق، كامالەت كورۈپ،
تىكىنىمنى بىرگۈل، ياسىمەن كورسىتەر.
نەدىدۇ ئۇياتسىز، قىزىل كوز دۇشمەن؟
ئۇ بولسا ئەيۇبنى روشەن كورسىتەر!

ھىكايەت (13)

بىر ئادەم سەنجار مېچىتىدە① ئوزلۇكسىدىن ئەزان ئېيتاتتى،

---

① سەنجار مېچىتى ــ مېسوپوتامىيەنىڭ سەنجار شەھىرىدە سۇلتان سەنجار (پادىشالىق دەۋرى 1118 ــ 1157 ـ يىللار) تەرىپىدىن سالدۇرۇلغان مېچىت.

ئەمما شۇنداق يېقىمسىز ئېيتاتتىكى، ئىشتىكۈچىلەردە يىرگىنىش پەيدا قىلاتتى. مېچىتنىڭ ئىگىسى ئادىل، ئالىجاناپ بىر ئەمر① بولغاچقا، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى خالىمايتتى. ئەمر دېدى: "ئەي ئالىجاناپ كىشى، بۇ مېچىتنىڭ بۇرۇنقى ئوز مۇئەززىنلىرى بار، ھەر بىرىگە (ئېيىغا) بەش دىنار تەمىنات بېرىشنى بېكىتكەنمەن. ئەگەر سەن باشقا جايغا كەتسەڭ، ساڭا ئون دىنار بېرەتتىم!"

سوز شۇنىڭغا توختالدى-دە، ئۇ كەتتى. بىرنەچچە زامان ئوتكەندىن كېيىن ئۇ ئەمرنى يولدا ئوچرىتىپ، دېدى: "ئەي تەقسىر، سەن مېنى بۇ يۇرتتىن ئون دىنار بىلەن يولغا سېلىپ ئوۋال قىلىپسەن، چۈنكى بارغان يېرىمدە كىشىلەر باشقا يەرگە كەتسەڭ يىگىرمە دىنار بېرىمىز دېيىشۋاتىدۇ، ئەمما مەن ئۇنىمايۋاتىمەن."

ئەمر كۈلۈپ تېلىقىپ كەتتى-دە: "ھەرگىز ئالما، ئەللىك دىنار بېرىشكىمۇ رازى بولۇشىدۇ!" دېدى.

تاش يۇزىدىن لاينى قىرماس ھىچكىشى كۇرجەك بىلەن،
شۇ قوپال ئاۋاز بىلەن قىرغان كەبى يۇرەكنى سەن.

ھىكايەت (14)

ئاۋازى يېقىمسىز بىركىشى قوڕانىنى يوقۇرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇيتتى. بىر پاكىدىل كىشى يېنىدىن ئوتوپ كېتىۋېتىپ سورىدى: "سېنىڭ ئايلىغىڭ قانچە؟" ئۇ كىشى دېدى: "ئايلىغىم يوق." پاكىدىل

① ئەمر — ھەربى باشلىق، ياكى بەگ - ھاكىم مەنىسىدە.

كىشى دىدى: "ئۇنداق بولسا نىمىشقا ئۇزەكنى مۇنچىلىك جاپاغا سالىسەن؟" "خۇدا يولىدا ئوقۇيمەن!" دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ. پاكدىل كىشى دىدى: "خۇدا يولىدا ئوقۇمىغىن."

ئوقۇساڭ بۇ رەۋىشته قۇرئانىنى،
يۈيسەن مۇسۇلمانلىق شەرەپ ـ شانىنى.

بەشنچى باپ

ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا

ھكايەت (1)

ھەسەن مەيمەنددىن (كىشىلەر) سوراشتى: "سۇلتان مەھمۇدنىڭ شۇنچە كوپ ساھىپجامال قۇللىرى بارکى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى جاھاننىڭ سەرخىل گۈزىلى ھساپلىنىدۇ. ئەمما نىمشقىدۇ، ئۇلارنىڭ ھىچ بىرىگە ئايازغا① قويغانچىلىك مەيلى-مۇھەببەت قويمايدۇ؟"

ھەسەن دىدى: "نىمگە كۆكلى چۈشسە، كوزگە شۇ چىرايلىق كورۈنىدۇ!"

كىمكى سۇلتاننىڭ بولسا مۇرىدى،
يامان ئىش قىلسىمۇ كورۈنەر ئوبدان.
مۇبادا قوغلانسا شاھنىڭ ئالدىدىن
ئوزىنى تارتىدۇ ھەتتاكى تۇققان.

* * *

كىمكى قارىسا يامان نەزەردە،
يۈسۈپنىڭ② رەڭگىمۇ كورۈنىدۇ سەت.

---

① ئاياز — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ياخشى كورىدىغان قۇلى.

② يۈسۈپ — يۈسۈپ پەيغەمبەر.

دۈنگه قارىسا ياخشى كوز بىلەن
كورۈنگەي كوزنگه پەرىشته سۈپەت.

هكايەت (2)

ئېيتىلىشچه، بىر غوجىنىڭ غايەت گۈزەل بىر قۇلى بار ئىكەن، غوجا ئۇنىڭغا مېهرى-مۇھەببەت بىلەن قارايدىكەن. (بىركۈنى) دوستلىرىدىن بىرىگه دەپتۇ:

"ھەي دەرىغ! مېنىڭ بۇ قۇلۇم شۇ قەدەر ھوسۇن-كامالىتىگه يارىشا ئۈزۈن ئېغىز، بىئەدەپ بولمىسچۇ!"

دوستى ئېيتىپتۇ: "ھەي بۇرادەر، سەن ئۇنىڭ ئىشقىنى ئىقرار قىلغان ئىكەنسەن، ئۇنىڭدىن خىزمەت قىلىشنى كۈتمە، چۈنكى ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن غوجا، قۇل مۇناسىۋىتى كوتىرىلىپ كېتىدۇ!"

پەرى يۈز قۇل بىلەن غوجىسى ئەگەر
قىزىتسا ئىشقىدىن كۈلكه هەم ئويۇن،
تاڭ قالما، ئۇ هوكۇم قىلسا غوجىدەك،
بۇ سۇنىسا قۇلىنىڭ نازىغا بويۇن.

* * *

سۇ توشۇش، خىش قۇيۇش قۇللارنىڭ ئىشى،
ئەمما نازىنىن قۇل بولۇر مۇشتىلاشچى.

هکایەت (3)

بىر تەقۋادارنى كورگەن ئىدىم، ئۇ بىر شەخسنىڭ مۇھەببىتىگە گىرىپتار بولغانلىقتىن، ھەجىبر سەۋىر-تاقەت قىلالمايتتى، تىلمۇ گەپكە كەلمەيتتى. ئۇ شۇنچە تەنە سوزلەرنى ئاڭلىسىمۇ، شۇنچە ئازاپ چەكسىمۇ، بالىلارچە ئىشق-مۇھەببەتنى ئاغزىدىن چۈشۈر-مەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

"ئىتىگىدىن قولۇمنى تارتمايمەن،
شەمشەر ئۇرساڭ ئۇر، كوكسۇم ئاچمەن.
يوق سەندىن باشقا ھەچبىر پاناھىم،
مۇبادا قاچسام، ساڭا قاچسەمەن!"

بىر كۈنى ئۇنى تاپا-تەنە قىلىپ مۇنداق دىدىم: "سېنىڭ ئوتكۇر ئەقلىڭ نىمە بولدى، نىمە ئۈچۈن پەس نەپسىڭ غالىپ كەلدى؟"

ئۇ بىر دەم ئويغا چومۇپ مۇنداق دىدى:

"قەيەرگە كېلەركەن ئىشقىنىڭ سۇلتانى،
كۇچ-قۇۋۋەتتە تەقۋاغا قالمىغاي ئورۇن.
بۇلانسا پاتقاقتا ياقىسىغچە،
بىچارە قانداقمۇ پاك يۇرەلمىسۇن؟"

هکایەت (4)

ئېسمدىكى، بىر كېچىسى بىر ئەزىز دوستۇم ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى. ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم-دە، يېگىم تېگىپ كېتىپ، چىراغ ئوچۇپ قالدى.

يورۇتتى ئۇ زۇلمەتنى شويلا چېچىپ بۇ سائەت،
ھەيرانمەنكى بەختمدىن، نەدىن كەلدى بۇ دولەت؟

ئۇ ئولتۇرۇپ كايمپ كەتتى: "مېنى كورۇش بىلەنلا چىراغنى ئوچۇرۇپ قويدۇڭ، بۇنىڭ مەنىسى نىمە؟" مەن دىدىم: "بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرىنچىسى، ماڭا ئاپىتاپ چىققانىدەك تۇيۇلۇپ كەتتى، ئىككىنچىسى، مۇنۇ بېيىت ئېسىمگە كېلىپ قالدى:

يېقىمسىز مەنمەنچى چىراغنى توسسا،
قوپ، ئۇنى سورۇندا دەرھاللا ئولتۇر.
كەلسە گەر شىرىن لەب، كۇلكىسى شىرىن،
بىلەكتىن قولتۇغلا، چىراغنى ئوچۇر!"

هکایەت (5)

بىر كىشى ئۇزاق ۋاقىت كورمىگەن بىر دوستىغا مۇنداق دىدى: "نەدە يۇردۇڭ؟ سېنى كورۇشكە بەكمۇ تەشنا بولدۇم!"

ئۇ دىدى: "زېرىككەندىن تەشنا بولغان ياخشىراق!"

كېچىكىپ كەلدىڭ ئەي بىپەرۋا مەسخۇش نىگارىم،
ئىنتىگىنى تېز قويۇشقا يوقتۇر قارارىم.

كىمكى كورسە جاناننى كەمدىن-كەم شۇنچە،
ھىچ بولمىسا كورۈۋالسۇن كوڭلى قانغۇنچە.

ھىكمەت: ئەگەر يار ئۇز دوستلىرى بىلەن كەلسە جاپا قىلىش ئۇچۇن كەلگەندۇر، بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، بۇنداق ئۇچرىشىش رەشك ۋە ھەسەتتىن خالى بولمايدۇ.

مېنى كورۇشكە كەلسەڭ دوستلىرىڭ بىلەن بىللە،
خوپ بولۇشقا كەلسەڭمۇ، لېكىن سوقۇشقۇچىسەن!

* * *

بىر نەپەس غەيرى بىلەن بولسا يار،
بىر كۇنلەش مېنى قىلغاي ۋەيرانە.

ئۇ كۇلۇپ دىدى:

ئەي سەئدى، بەزمەمنىڭ چىراغىسەن،
نە قىلاي كويۇپ ئولسە پەرۋانە.

هکایەت (6)

ئېسىمده، ئوتكەن كۈنلەردە بىر دوستۇم بىلەن مەن بادامنىڭ قوشماق مېغىزىدەك بىللە ئوتۇشكەن ئىدۇق. تۈيۇقسىز (سەپەر تۈپەيلى) ئايرىلىشقا توغرا كەلدى. بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ئۇ قايتىپ كېلىپ: "شۇ مۇددەت ئىچىده سەن ماڭا بىرەر خەۋەرچى ئەۋەتمىدىڭ!" دەپ ماڭا كايىشقا باشلىدى. مەن دىدىم: "رەشكىم كەلدى. چۈنكى سېنىڭ جامالىڭ بىلەن خەۋەرچىنىڭ كۆزى نۇرلانسا، مەن ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولىمەن!"

ئەي قەدىناس، توۋا قىل دەپ قىستىما سەن سوز بىلەن،
توۋا قىلماسمەن بېشىمغا كەلسىمۇ ھەتتا قىلىچ.
رەشك قىلارمەن باقسا بىرسى قامىتىگە تويغىچە،
قايتا ئېيتايكى. كىشى باققان بىلەن تويمايدۇ ھىچ.

هکایەت (7)

بىر ئالىم كىشىنى كورگەن ئىدىم، ئۇ بىرسىنىڭ ئىشقىغا گىرىپتار بولۇپ قېلىپ، سىرى پەردىنىڭ تېشىغا چىقىپ كېتىپ قالغان ئىدى، ئۇ نۇرغۇن جەۋرى-جاپا چېكەتتى ۋە ئىنتايىن سەۋر قىلاتتى. بىر كۈنى مەن ئۇنىڭغا دوستانىلىق بىلەن شۇنداق دىدىم: "بىلىپ تۇرۇپتىمەنكى، سېنىڭ بۇ شەخسكە بولغان دوستلۇغۇڭدا ھىچقانداق ئەدەپسىزلىك يوق ۋە مۇھەببىتىڭده پەس غەرەز كوزلەنمىگەن،

لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئۇزەڭنى گۈمان ئاستىغا قويۇپ، بىئىدەپ-لەرنىڭ جەۋرىنى تارتىشىڭ ئالىملارنىڭ يۈكسەك مەرتىۋىسىگە لايىق ئەمەس!"

ئۇ دېدى: "دوستۇم، تاپا-تەنە قولىنى مېنىڭ قىسمىتىمنىڭ ئىتىگىدىن تارتىۋال، سېنىڭ مەسلىھەتلىرىڭنىمۇ نەچچە قېتىم ئويلاپ كورگەنمەن، ئەمما ئۇنى كورمەسلىكتىن تارتىقان جاپايىمغا سەۋىر قىلىشتىن مۇشۇ جاپاغا چىداش ماڭا ئاسانراق چۈشىدۇ. دانالار ئېيتقانكى، كوزنى يار جامالىنى كورۈشتىن تارتىۋېلىشتىن كورە كوڭۈلنى جاپاغا سېلىش ئوڭايراق چۈشىدۇ!"

كىمگە يارسىز كۇن ئوتكۈزۈش مۇشكۈل،
گەر جاپا قىلسا چىداش كېرەك پۈتكۈل.
بىر كۇنى دېدىم: "رەھىم قىل زىنھار!"
نەچچە كۇن ئوتكەچ ئېيتتىم ئىستىغفار.
دوستىدىن دوست تىلىمەس شەپقەت،
دىلنى تاپشۇردۇم يارغىلا پەقەت.
يا لۇتپ ئېيتىپ چىللىسۇن، مەيلى،
يا غەزەپتىن قوغلىسۇن، مەيلى.

ھىكايەت (8)

ياشلىغىمنىڭ نەۋ باھاربدا (بۇنداق ئىشلارنىڭ بولىدىغانلىغىنى سەنمۇ بىلىسەن) بىر مەھبۇپ بىلەن يوشۇرۇن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، چۇنكى ئۇ خۇش ئاۋاز، سۇرىتى تولۇن ئايدەك

ئىدى.

ئۇنىڭ يۈمران مويلىرى گويا ئىچكەن ئابىھايات،
شەكەر لېۋىگە باقسۇن، كىمكى يەي دىسە ناۋات.

مەن تاسادىپىلا ئۇنىڭ تەبىئىتىمگە توغرا كەلمەيدىغان بىر قىلىغىنى سېزىپ قالدىم. بۇ قىلىغى ماڭا ياقمىدى. ئىتتىگىمنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالدىم ۋە شىشىخالنى يىغىۋالدىم.① مەن ئۇنىڭغا دىدىم:

"كەت، يولۇڭ بولسۇن، نېمە قىلساڭ قىل،
بىزگە يوق خۇشتۇڭ، ئۇزەڭنى ئەلا بىل."

ئۇنىڭ كېتىۋېتىپ مۇنداق دىگەنلىگىنى ئاڭلىدىم:

"شەپەرەڭ مۇبادا ئاپتاپىنى سويمەس،
ئاپتاپىنىڭ شويلىسى زەررە كېمىمەس."

ئۇ شۇ سوزنى دىدى-دە، كېتىپ قالدى، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغانلىغىم ماڭا تەسىر قىلدى.

ئەمما خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇ بىرنەچچە

① شىشىخالنى يىغىۋالدىم — شىشخال ئويناشنى توختاتتىم، يەنى ئالاقەمنى ئۈزدۈم.

ۋاقىتتىن كېيىن قايتىپ كەلدى. لېكىن ئۇنىڭ داۋۇدنىڭكىدەك ئاۋازى① ئۇزگەرگەن، يۇسۇپنىڭكىدەك جامالى كورگەملىگىنى يوقاتقان، ئالمىدەك ئىگىگىنى بىمىدەك توپا باسقان، هوسنى بازارى كاساتلاشقان ئىدى. ئۇ مېنى قۇچاقلارمكىن دەپ ئۇمىت كۇتكەن ئىدى، ئەمما مەن ئۇزەمنى چەتكە تارتىپ مۇنداق دىدىم:

"هوسنۇگىنىڭ گۇلزارى مايسا بولغان كۇن،
نەزەر سالغۇچىگىنى كوزدىن قوغلىدىڭ.
بۇگۇن گۇلزارىگىنى يانتاق باسقانىدا،
يارىشىشنى كوزلەپ مېنى يوقلىدىڭ."

* * *

نەۋ باهار، ياپرىغىڭ سارغايدى، سولدى.
قويما قازىنىگىنى، ئۇتىمىز بۇنىدى.
قاچانغىچە نازلىنىپ كورەگىلەيسەن،
ئۇتكەنكى دولىتىگىنى ئەسلەيسەن؟
بارغىن سەن، ئالدىغا تەلەپكار بولسا،
نازلانغىن ئەكسىلەپ، خېرىدار بولسا.

* * *

باغدا مايسزارنى كوگۇللۇك دەيدۇ،
بۇ سوزنى ئېيتقانلار ئۇبدان بىلىدۇ.
يەنى گۇزەللەرنىڭ يۇزى خەت تارتسا،

---

① داۋۇدنىڭكىدەك ئاۋازى ــ داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ سازىدەك يېقىملىق ئاۋازى.

ئاشق دىلى شۇنچە مەپتۇن بولىدۇ.
بوستانىڭ بولغاندا سامساق-پىيازلىق،
ئۇزگەنسېرى ئۇنى كوپرەك كوكلەيدۇ.

* * *

سەۋر ئەيلە ۋە يا يۈل ئوكۇنۇپ چاچ-ساقلىڭنى،
ھوسنۇڭگە كېپىل كۇنلەر ئوتۇپ، پۇتكەي بۇ دولەت.
تۇتقان كەبى سەن ئوز ساقلىڭ، تۇتسام بۇ جاننى،
قولدىن چىقىرىپ قويماس ئىدىم تاكى قىيامەت.

* * *

سوئال بېرىپ ئېيتتىم (ئاڭا): "نىمە بولدى جامالىڭغا،
چۈمۈلىلەر ئولاشقانمۇ تولۇن ئايىنىڭ ئەتراپىغا؟"
جاۋاپ بەردى: "بىلمەيمەنكى، نىمە بولغان مېنىڭ يۈزۈم؟
بەلكىم، بۇگۈن ھوسنۇم ئۇچۇن ماتەم تۇتۇپ كىيگەن قارا!"

ھىكايەت (9)

باغداتلىق بىر ئەرەپتىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ياشلار ھەقىقەدە قانداق پىكىردە سەن؟" ئۇ ئېيتىپتۇ: "ئۇلاردا ياخشىلىق يوق، كوركەم چاغلىرىدا توڭلۇق قىلىدۇ، ئەمما ئوزى قوپاللاشقاندا مۇلايىملىشىشقا باشلايدۇ!"—يەنى گۇزەل، يېقىملىق چاغلىرىدا رەھىمسىزلىك، قوپاللىق قىلىدۇ، ئەمما چىرايى كېتىپ سەتلىشىشكە باشلىغاندا مۇلايىملىشىپ دوستلۇق كورسىتىدۇ.

ئوسمۇر شېرىن، گۇزەل چاغدا

تىلى ئاچچىق، خۇيى يامان بولىدۇ.
سەتلىشىپ ئۇ، ساقال باسقانىدا،
سۆركىلىپ خەققە، مېھرىۋان بولىدۇ.

ھىكايەت (10)

بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ئەگەر كىشى بىر ئاي يۇزلۈك بىلەن خالى جايدا ئولتۇرسا، ئىشىك تاقاقلىق بولسا، رەقىپلىرى ئۇخلىغان بولسا، تۇيغۇسى قوزغىلىپ، نەپسى تاقىلداپ كەتسە، قىسقىسى، ئەرەپلەر ئېيتقاندەك، 'خورما پىشسا، باغۋەنىنىڭ كارى بولمىسا'، ئۇ ئادەم ئۇزىنى تارتىپ، ساقلىنىپ قالالارمۇ؟"

ئالىم ئېيتىپتۇ: "ئاي يۇزلۈكتىن ساقلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ، غەيۋەتچىلەرنىڭ يامان تىللىرىدىن ساقلىنالمايدۇ!"

ئادەم ئۇز نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىشتىن ساقلانسىمۇ، رەقىپلەرنىڭ يامان غەرەزلىرىدىن ساقلىنالمايدۇ.

* * *

كىشى ئۇز ئىشىنى جونەيدۇ ئوبدان،
لېكىن يوق يات تىلنى باغلاشقا ئىمكان.

ھىكايەت (11)

بىر تۇتى قۇشنى قاغا بىلەن بىر قەپەزگە سولاپ قويغان ئىكەن. تۇتى قاغىنىڭ يېقىمسىز كورۇنۇشىدىن يىرگىنىپ شۇنداق دەپتۇ: "بۇنىڭ تەلەتى نىمە دېگەن سەت، قىياپىتى نىمە دېگەن خۇنۇك،

تۇرقى نىمە دىگەن يىرگىنىشلىك، قىلىغى نىمە دىگەن ئەسكى! ھەي جۇدالىق قاغىسى، كاشكى ئارىمىز ئىككى مەشرىق ئارىلىغىدەك① يىراق بولۇپ قالسىچۇ!

كىم تۇرۇپ سەھەردە يۇزۇڭگە باقسا،
بەختلىك سەھىرى ئايلىنار شامغا.②
ئۇلپەتكە ئۇزەڭدەك بىتەلەي كېرەك،
ۋە لېكىن سەن كەبى بارمۇ دۇنيادا؟"

شۇنسى قىزىقكى، قاغىمۇ تۇتى بىلەن بىللە بولۇپ قالغانلىغىغا جېنىدىن بىزار بولۇپ، خاپىچىلىقتا قالغان. "لاھەۋلە"③ ئوقۇپ، پەلەكنىڭ تەتۇر چوگىلىشىدىن نالىغان ۋە مەيۇسلۇك قولىنى بىر بىرىگە سۈركەپ مۇنداق دىگەن: "بۇ نىمە دىگەن شور پىشانىلىك، نىمە دىگەن تەلىيى پەسلىك، نىمە دىگەن تۇراقسىز كۇنلەر! مەن باشقا قاغىلار بىلەن بىللە باغنىڭ تاملىرىدا سولەت بىلەن يۇرگەن بولسام، ئۇزەمنىڭ قەدرى-قىممىتىگە لايىق بىر ئىش بولاتتى!

مەيپەرەسلەر بىلەن ئولتۇرغان ماكان
تەقۇادار سوپىغا بولىدۇ زىندان.

---

① ئىككى مەشرىق ئارىلىغىدەك — ئىككى كۇنلۇك يول ئۇزۇنلۇغىدا.
② شام — كېچە مەنىسىدە.
③ "لاھەۋلە" — بۇ يەردە "خۇدا مېنى قۇتقازغىن!" دىگەن مەنىدە.

مەن نىمە گۈنا قىلغاندىمەن، ئۇنىڭ جازاسى ئۇچۇن تەقدىر مېنى ئاشۇنداق بىر مەنمەنچى ئەخمەق، ۋالاقتەككۇر نائەھلىنىڭ سوھبىتىگە كىرگۈزۈپ قويۇپ، مۇشۇنداق بالا-قازا زەنجىرىگە گىرىپتار قىلدى!

سۇرىتىڭ بولسا، تامنىڭ قېشىغا
ھېچ كىشى كەلمەي، ئارقىغا يانار.
جەننەتتە بولسا گەر تۇرار جايىڭ،
كىشى دوزاقنى قىلار ئىختىيار."

بۇ مەسەلىنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۈردۇمكى، دانالار نادانلىرىنىڭ نەپرەتلەنسە، نادانلار دانالىرىنىڭ يۇز ھەسسە يىرگىنىدۇ. بۇنى سەن بىلىپ قوي.

بىر زاھىت بولغانكەن مەيخورلار بىلەن،
ئۇيىتىپتۇ ئارىدىن بەلخلىك① بەرنا:
زېرىكسەڭ، ھومىيىپ بۇندا ئولتۇرما،
سەن بولساڭ بىزگىمۇ يۇز ھەسسە جاپا.

* * *

گۇل بىلەن لالىدەك بولغان ئىدۇق جەم،
ئارىمىزدا بولدۇڭ قاخشالدەك سەن ھەم.
ئۇخشايسەن قۇيۇنغا، ئاچچىق سوغاققا،
قارىكەبى يېپىشىپ، مۇز تۇتتۇڭ مەھكەم.

① بەلخ — ئافغانىستاندىكى بىر شەھەر.

هکایەت (12)

مېنىڭ بىر دوستۇم بار ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن بىرقانچە يىل سەپەردە بىللە بولغان، نان-تۇزنى تەڭ يىگەن ئىدۇق ۋە ئارىمىزدا چەكسىز دوستلۇق ئورنىتىلغان ئىدى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئازغىنا مەنپەئەت سەۋىۋى بىلەن كوڭلۇمنى رەنجىتىشنى راۋا كورگەنلىكتىن، دوستلۇغىمىز ئاخىرلاشتى. شۇنىڭغا قارىماستىن، ھەر ئىككىمىزدە سەممى مۇھەببەت ساقلىنىپ قالدى. بىر كۇنى ئۇنىڭ مېنىڭ شېئىرلىرىمدىن توۋەندىكى ئىككى بەيىتنى بىر ئولتۇرۇشتا ئوقۇغانلىغىنى ئاڭلىدىم:

كىرپ كەلسە يارىم كۇلۇپ، ئېچىلىپ،
دىلدىكى يارامغا تۇز سېپەر يېگى.
ئاھ، زۇلپى قولۇمغا چۇشسە نە بولغاي؟
يەتكەندەك مسكىنگە سېخىلەر يېگى![1]

بىر بولۇك دوستلىرىم بۇ شېئىرىمنىڭ نەپسىلىگىگە (ياق، ئوزلىرىنىڭ ئالىجاناپلىغىغا!) گۇۋالىق بېرىپ، ماڭا ئاپىرىن ئوقۇشقان. جۇملىدىن ئۇمۇ ماختاشقا تىرىشىپ، بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنىڭ يوقالغانلىغىغا ئەپسۇس-پۇشايمان يىگەن ۋە ئوز خاتالىغىنى ئېتىراپ قىلغان. مەن ئۇنىڭ تەرىپىدىنمۇ ئىنتىلىش بارلىغىنى ئۇققاندىن كېيىن مۇنۇ بەيىتلەرنى ئەۋەتىپ، يازىشىپ قالدۇق:

---

[1] يېگى — بۇ يەردە يەڭ مەنىسىدە.

ئارىمىزدا بولمىغانمۇ ئەھدى-ۋاپا؟
بىزگە جاپا سالدىڭ، بۇزۇپ ئەھدىڭنى سەن.
ئەل-جاھاندىن كېچىپ ساڭا كۆڭۈل بەرسەم،
بىلمەيمەنكى، تېزلا بۇزدۇڭ چېھرىڭنى سەن.
ياراشماقتا مەيلىڭ بولسا قايتىپ كېلىپ،
مەھبۇپ بولغىن، باغلاپ يەنە مېھرىڭنى سەن.

ھىكايەت (13)

بىر كىشىنىڭ ساھىپجامال ياش ئايالى ۋاپات قىلىپ، قېرىپ كەتكەن قەينىئانىسى ئاشۇ ئايالىنىڭ نەرسە-كېرەكلىرى سەۋەبىدىن بىلەن بۇ ئويدە تۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ كىشى مومايى بىلەن پاراڭلىشىشتىن بەكمۇ ئازاپلىناتتى، ئەمما بىللە تۇرۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تاپالمايتتى. بىر كۈنى بىر توپ ئاغىنىلىرى ئۇنى يوقلاپ كەلگەن ئىدى، ئاردىدىن بىرسى سورىدى: "سەن سويۇملۇق يارىڭدىن ئايرىلىپ، قانداق كۈن كەچۈرۈۋاتقانسەن؟"

ئۇ كىشى دېدى: "ئايلىمنى كورمەسلىك قەينىئانامنى كورۈپ تۇرۇشتىن ئېغىر چۈشمىدى!"

گۈل توزۇپ، تىكىنى ئامان قالدى،
غەزىنە تۈگىدى، يىلان قالدى.
قىلماقلىق نەيزىگە كوزنى پىدا
دۇشمەن يۈزىنى كورۈشتىن ئەلا.

يۇز دوستتىن ئالاقىنى ئۇزسەڭ ئۇز،
چۈشمەسۇن دەسەڭ دۇشمەنگە كوز.

هكايەت (14)

ئېسىمدىكى، ياشلىق كۈنلىرىمدە بىر ئاي يۇزلۈكىنىڭ دىدارىغا نەزەر سېلىش ئۈچۈن بىر كوچىنى ئايلىنىپ يۈرەتتىم. بۇ تومۇز ئېيى بولۇپ، ئىسسىغى ئاغزىمنى قۇرۇتاتتى، قۇرغاق شامىلى ئۇسـتىخانلىرىمنىڭ يىلىگىنى قاينىتاتتى. مەن ئىنسانغا خاس ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن ئاپتاپنىڭ كويدۇرۇشىگە تاقەت قىلالماي، بىر تامنىڭ سايىسىغا ئۆزەمنى ئاتتىم، بىرسى تومۇزنىڭ هارارىتىنى سوغاق سۇ بىلەن بېسىلدۇرارمىكىن دېگەن ئۈمىتتە ئىدىم.

تۇيۇقسىز بىر ئويىنىڭ قاراڭغۇ دەھلىزىدىن نۇر چاقنىغاندەك بولدى، يەنى پاساھەتلىك تىل گۈزەللىگىنى بايان قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغان بىر ساھىپجامال، گويا قاراڭغۇ كېچە تاڭ ئاتقاندەك، ياكى زۇلۇماتتىن ئابىھايات چىققاندەك پەيدا بولدى. قولىدا بىر كاسا شېكەر بىلەن شەربەت ئارىلاشتۇرۇلغان قار سۇيى بار ئىدى. گۈلاپ بىلەن خۇش بۇي قىلىنمىكىن ياكى جامالىنىڭ گۈلىدىن بىرنەچچە تامچە ئەترە تامىدىمىكىن، بىلەلمىدىم. قىسقىسى، شەربەتنى ئۇنىڭ نازۇك قولىدىن ئالدىم-دە، ئىچىۋەتتىم، ماڭا يېگىدىن هايات بەخش ئەتتى!

قانمىغاي تەشنالىغىم ساپ سۇ بىلەن،
گەرچە ئىچسەممۇ پۈتۈن دەريانى مەن.

* * *

دىلغا سىغماس بەختىيارنىڭ شاتلىغى،
كوزى چۇشسە شۇ گۈزەلگە ھەر سەھەر.
مەيگە مەس بولسا تۇگەر تۇن نىسپىدە،
ساقىغا مەس بولسا مەڭگۈ تۇگەر.

ھىكايەت (15)

بىر يىلى مۇھەممەد خارەزىم-شاھ (ئاللا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بىر مەسلىھەتنى كوزدە تۇتۇپ، خەتا بىلەن سۇلھى تۈزۈشنى① ئىختىيار قىلىپ قالدى. مەن قەشقەر جامەسىگە كىرگەن ئىدىم. بىر ئۇغۇلنى كوردۈمكى، غايەت كىلىشكەن، ناھايىتى چىرايلىق ئىدى، ئۇنىڭ مىسالىدا مۇنۇلار ئېيتىلىدۇ:

مۇئەللىمىڭ بار شوخلۇقنى، دىلبەرلىكنى ئۇگەتكەن،
جاپا، كايىش، ناز قىلىشنى، زومىگەرلىكنى ئۇگەتكەن.
مەن ئادەمنى بۇ سۇرەتتە، بۇ قامەتتە، خۇلۇقتا
كورگىنىم يوق، بەلكىم پەرى بۇ ھۇنەرنى ئۇگەتكەن.

ئۇنىڭ قولىدا زەمەخشەرىنىڭ② «نەھۋى مۇقەددىمىسى» بولۇپ،

---

① مۇھەممەد خارەزىم شاھىنىڭ 1210 - يىلى كىدانلار بىلەن تۈزگەن سۇلھى كوزدە تۇتۇلغا كېرەك.

② زەمەخشەرى — مەشھۇر تىلچى ئالىم (1075 — 1144) ئەرەپ تىلى بويىچە نۇرغۇن كىتابلارنىڭ ئاپتورى.

ئۇ هه دەپ: "زەيد ئومەرنى ئۇردى،① پىئىل ئوتۇملۇك بولۇپ، هەركىتى ئومەرنىڭ ئۇستىدە" دەپ ئوقۇۋاتاتتى.

مەن دىدىم: "ئەي ئوغۇل، خارەزىم بىلەن خەتا سۇلھى تۇزۇشتى، ئەمما زەيد بىلەن ئومەرنىڭ ئاداۋىتى تېخىچە تۇگىمىدىمۇ؟"

ئۇ كۇلۇپ كەتتى-دە، توغۇلغان يېرىمنى سوردى.

مەن: "شىراز تۇپرىغىدىن" دىدىم.

ئوغۇل دىدى: "سەئدى شېئىرلىرىدىن قايسىنى بىلمسز؟"

مەن دىدىم:

مەن يولۇقتۇم بىر تىلىچىغا،② هۇجۇم قىلدى غەزەپتە
شۇ دەم گويا زەيد ئومەرگە جەڭدە قارشى تۇرغاندەك.
ئۇ تارتىدۇ ئىتتىگىنى، كوتەرمەستىن بېشىنى،
بەلكىم تارتقان ئىتتىگىنى دەل شۇ كىشى بولغاندەك.③

ئۇ بىرئاز ۋاقىت ئويلاندى-دە، دىدى: "ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كوپىنچىسى بىزنىڭ دىيارىمىزدا پارىس تىلىدا ئوقۇلىدۇ، ئەگەر پارىسچە ئوقۇغان بولسىڭىز، چۈشىنىشكە ئاسانراق بولاتتى، چۈنكى، كىشىگە ئۇقۇمىغا قاراپ سوزلىگىن، دىگەن ماقال بار."

---

① زەيد بىلەن ئومەر كىشى ئىسىملىرى بولۇپ، ئەرەپ تىلى گىراماتىكىسىدا تولىمۇ كوپ مىسالغا ئېلىنىپ كەلگەن.

② تىلچى — بۇ يەردە گىراماتىكا ئالىمى مەنىسىدە.

③ بۇ مىسرادا گىراماتىكا ئاتالغۇلىرى بويىچە تىل ئويۇنى ئىشلىتىلگەچكە، تەرجىمىدە دەل مەنىسىنى چىقىرىش مۇمكىن بولمىدى.

مەن دېدىم:

"تەبىئىتىڭ قىلسا ھەۋەس نەھۋىگە،
دىلىمىزدا ئورۇن يوقتۇر سەۋرىگە.
سەنكى ئاشىق كۆڭلىن ئالدىڭ سەيد بىلەن،①
بىز بەنت ساڭا، سەن ئومەر ھەم زەيد بىلەن!"

ئەتىسى ئەتىگەن سەپەرگە ئاتلانماقچى بولۇپ تۇرغىنىمىزدا بىرسى ئۇنىڭغا: "ھىلىقى كىشى سەئدى بولىدۇ" دەپ ئېيتىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ قېشىمغا ئالدىراپ يېتىپ كېلىپ، مېھرىۋانلىق كۆرسىتىپ كەتتى ۋە ئەپسۇسلىنىپ: "نىمىشقا شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان مەن سەئدى دەپ ئېيتمايسىز؟ ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ قەدەم تەشرىپىگە تەشەككۈر بىلدۈرۈش ئۈچۈن خىزمىتىڭىزگە باغلىغان بولاتتىم!" دېدى.

مەن دېدىم: "سېنىڭ ئالدىڭدا مەندىن، (شۇ كىشى) مەن بولىمەن، دېگەن ئاۋاز چىقىشى مۇمكىنمۇ؟"

ئۇ دېدى: "بۇ ۋىلايەتتە بىرنەچچە ۋاقىت ئارام ئالسىڭىز، بىز خىزمىتىڭىزنى قىلىشتىن بەھرىمەن بولساق نىمە بولاتتى؟"

مەن دېدىم: "مۇنۇ بىر ھىكايىنىڭ سەۋەبى بىلەن تۇرالمايمەن:

كوردۇممەن تاغ ئىچىدە دانانى،
غارغا تەڭ قىلماپتۇ بۇ دۇنيانى.

---

① سەيد ــ ئوۋ، شىكار.

'كىرمەيسەن شەھەرگە نەچۇن؟ــ دىدىم، ــ
غەم-تۇگۇن كېتەتتى تامام دىلدىن!'
دىدى: 'كوپ شەھەردە پەرى رۇخسار،
لاي كوپەيسە، پىلمۇ شۇنچە پاتار!'"

مەن شۇ سوزنى ئېيتقاندىن كېيىن، بىر بىرسىمزلىك يۇز-كوزىدىن سويۇشۇپ، خوشلاشتۇق.

نە پايدا دوست يۇزىنى سويمەكتىن،
ھەم شۇ پەيتتە خەيرلەشمەكتىن؟
يار بىلەن خوشلاشقانمىكەن ئالما ــ
بىر بېتى ئال،① بىر بېتى سېرىغ گويا.

* * *

ئولمىسەم ۋىدا كۇنى ھەسرەتتە،
دىمە سادىق مېنى مۇھەببەتتە.

ھىكايەت (16)

بىر دەرۋىش ھىجازغا كېتىۋاتقان كارۋانىدا بىز بىلەن ھەمراھ بولغان ئىدى. ئەرەپ ئەمرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا قۇربانلىق ئۈچۈن يۇز دىنار پۇل ھەدىيە قىلغان ئىدى. كۇتۇلمىگەندە خۇففاجە②

① ئال ــ ھالرەڭ، قىزىل.

② خۇففاجە ــ مەككە يولىدا ھاجىلارنى بۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كوچمەنچى ئەرەپ قەبىلىسى.

قاراقچىلىرى كارۋانغا ھۇجۇم قىلىپ، ھەممە نەرسىلىرىنى سۈپۈرۈپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى، بىھۇدە دات-پەريات قىلىشتى.

مەيلى زار يىغلا، مەيلى پەريات قىل،
ئوغرى قايتۇرماس ئالتۇنۇڭنى، بىل.

پەقەت ھىلىقى دىيانەتلىك دەرۋىش ھېچبىر چىرايىنى ئۆزگەرتمەستىن، ئۆز ئارامىدا تۇراتتى. مەن دېدىم: "قاراقچىلار سەندىن ھىلىقى دىنارلارنى بۇلاپ كەتمىدىمۇ؟"

ئۇ جاۋاپ بەردى: "توغرا، بۇلاپ كەتتى، لېكىن مەن بۇ پۇللارغا ئانچىلىكمۇ كۆڭۈل قويۇپ كەتمىگەن ئىدىم، شۇڭا ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندا نىمىگە دىلخەستە بولاي!"

نەرسىگە، كىشىگە كۆڭۈل بەرمىگىل،
كۆڭۈلگە ئايرىلىش چۈنكى بەك مۇشكۈل.

مەن دېدىم: "سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭ مېنىڭ ئەھۋالىمغا ئۇيغۇن كېلىدىكەن. ياشلىغىمدا بىر يىگىت بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، ئارىمىزدا شۇنچىلىك سەمىمى مۇھەببەت بار ئىدىكى، ئۇنىڭ جامالى كۆزۈمگە قىبلە، ۋىسالى ھاياتىمغا پايدا ۋە سەرمايە ئىدى.

ئۇنىڭغا كوكتە پەرىشتە ۋە ياكى يەردە بەشەر ①

① بەشەر — ئىنسان، ئادەم.

سېلىشتۇرۇلسا كېلەلمەس تەك ھوسۇن-سۇرەتتە.
قەسەم شۇ دوستۇم ئۇچۇن! ئۇ بولمسا سوھبەت ھارام،
بۇ خىل ئادەم ھىچ پۇشتتىن پەيدا ئەمەس قسمەتتە.

كۇتۇلمگەندە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ئايىغى ئەجەل پاتقىغا پېتىپ قالدى ۋە مۇرىسىدىن جۇدالىق تۇتۇنى كوتىرىلدى. مەن نەچچە كۇنگىچە ئۇنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇردۇم، ئۇنىڭ پىراقى توغرىسىدا مۇنۇ بېيتلەرنى ئېيتتىم:

كاشكى پۇتۇگغا ئەجەلنىڭ تىكىنى كىرگەن كۇنى،
ئۇرسىچۇ باشىمغا تىغ ئولتۇرگىلى قسمەت قولى.
تاكى سەنسىز كوزلىرىم بۇگۇن جاھاننى كورمسۇن!
تۇپرىغىڭ ئالدىدا قەۋرەم قەد كوتەرسۇن بىر يولى!

كىمكى تاپمسا ئۇيقۇ ھەم ئارام،
ئاستىغا سالمسا گۇللەردىن توشەك—
قەۋرىڭنىڭ بېشىدا ئۇنىدۇ تىكەن،
يۇزىڭنىڭ گۇلىنى توككەچكە پەلەك.

ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، قالغان ئومرۇمدە ھەۋەس بىساتىنى يىغىشتۇرۇپ، ھىچكىم بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلماسلىققا قەتئى نىيەت بېكىتتىم."

پايدىسى كوپتۇر دېگىزنىڭ، يەتمىسە خەۋپ مەۋجىدىن،

ياخشىدۇر گۈل سوھبىتى، يوق بولسا خاردىن① غەم-تۈگۈن.
ۋەسلى باغدا تاۋۇستەك تۈنۈگۈن مەغرۇر ئىدىم،
تولغنارمەن يار پىراقىدا يىلاندەك مەن بۇگۈن.

ھىكايەت (17)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرىگە مەجنۇننىڭ لەيلى ئىشقىدا ئەقىلدىن ئازغانلىغى توغرىسىدىكى ھىكايىنى سوزلەپ بېرىشتى: ئۇ شۇنچىلىك يۈكسەك كامالەتكە ۋە سوزگە چىچەن بولۇشتەك پەزىلەتلەرگە ئىگە بولۇپ تۇرۇپمۇ بايا‌ۋاندا يۈرۈپتۇ ۋە ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ.

پادىشا ئۇنى بۇيرۇق بىلەن ئەپكەلدۈرۈپ، كايىشقا باشلىدى: "سەن ئۇزەكگە ھايۋانلار خۇيىنى ئۇزلەشتۇرۇپ، كىشىلىك جەمىيەتىنى تاشلاپسەن، ئىنسانلىق شان-شەرىپىدە زادى نېمە نۇقسان كوردۇڭ؟"

مەجنۇن دىدى:

"كوپ دوستلىرىم ئۇنىڭ ئىشقى ئۈچۈن مېنى سوكۇشتى،
بىر كورسىلا مەھبۇبۇمنى، چۈشىنەتتى ئۇزرىمنى.

* * *

كاشكى مېنى ئەيىپلىگەن كىشىلەر،
ئەي مەھبۇبۇم، جامالىڭنى كورسىدى.

---

① خار — تىكەن.

هوزۇرۇڭدا ئەپلىسۇننىڭ ئورنىغا
ھەيرانلىقتا ئوز قولىنى كېسەتتى.①

چىرايلىق دىگەن دەۋاغا ھەقىقەتىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى گۈۋالىق بېرىدۇكى، 'مانا مۇشۇ كىشىگە بولغان سويىگۈمدە مېنى ئەيىپلەدىڭلار'."②

شاھ: لەيلىنىڭ جامالىنى بىر كۆرەيچۇ، شۇنچە غۇلغۇلىغا سەۋەپچى بولغان قانداق چىرايدۇ؟ دىگەننى كۆڭلىدىن كەچۈردى-دە، ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇق بەردى، پۈتۈن ئەرەپ قەبىلىلىرى ئاختۇرۇلۇپ، ئاخىر ئۇنى تېپىپ كېلىشتى ۋە ئوردىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىدا شاھنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلىشتى. پادىشا ئۇنىڭ تۇرقىغا سەپ سېلىپ قاراپ، قاراقۇمچاق، يادائىغۇ بىر شەخسنى كوردى. شاھنىڭ نەزىرىدە لەيلى توۋەن كورۇندى، چۈنكى ئۇنىڭ ھەرەمخانىسىدىكى خىزمەتكارلىرىنىڭ ئەڭ توۋىنىمۇ لەيلىدىن ھوسۇنجامالدا ئۈستۈن ۋە سالاپەتتە ئارتۇق ئىدى. مەجنۇن بۇنى پاراسەت بىلەن چۈشەندى-دە، دىدى:

"لەيلىنىڭ جامالىغا مەجنۇنىنىڭ كوزى بىلەن قاراش كېرەك، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىشنىڭ سىرى ساڭا مەلۇم

---

① كېيىنكى ئىككى مىسرادا «يۈسۈپ - زىلەيخا» ھىكايىسىدىكى ۋەقە كوزدە تۇتۇلغان. زىلەيخانىڭ دوستلىرى يۈسۈپ پەيغەمبەرنىڭ گۈزەللىگىنى كورگەندە ھەيرەتتە قېلىپ، پىچاق بىلەن ئەپلىسۇننى كېسىش ئورنىغا قولىنى كېسىۋالغان (قۇرئان، 12 - سۈرە، 31 - ئايەت).

② زىلەيخا يۈسۈپنىڭ جامالىغا ھەيران قالغان ئايالىلارغا قارىتا ئېيتقان سوز (قۇرئان، 12 - سۈرە، 32 - ئايەت).

بولىدۇ!"

ئاھ، ئاڭلىسا مەندەك يايلاق قىسسىنى،
تاغ كەپتىرى مەن بىلەن تەڭ چېكەر پىغان.
ئەي دوستلىرىم، دەرتسىزلەرگە ئېيتىڭ شۇنى:
"سەن بىلمەيسەن دەرتمەنلەرنىڭ قەلبى ۋەيران."

* * *

ساق كىشى ئاغرىقنى بىلمەس ھېچقاچان،
غەيرىگە دەردىمنى قىلمايمەن بايان.
ھەرىدىن قىلماق شىكايەت پايدىسىز،
ئۇقمىغاي نەشتەر ئازاۋىن تارتمىغان.
تاكى ھالىڭ بىز بىلەن ئوخشاش ئەمەس،
ھالىمىز بولغاي ساڭا غەيرى ھامان.
ئاغرىغىمنى باشقىغا ئوخشاتمىغىن،
ئۇندا تۇز بار، مەندە يارا بەك يامان.

ھېكايەت (18)

ياشاركەن بىر يىگىت ساپدىل ۋە رەئنا،
ئۇ ھەم بولغان گۈزەل مەھبۇبقا شەيدا.
ئوقۇدۇم، بىر ئەزىم دەريانى چۈشكەن،
توساتتىن ئىككىسى قايىنامغا چوككەن.
دېڭىزچى قۇتقۇزۇشقا بوپتۇ پەيدا،
مۇبادا ئولمىسۇن دەپ ئۇشبۇ ھالدا.

يىگىت دولقۇن ئىچىدىن بەرمىش ئاۋاز:
"مېنى قوي، ئالدىدا ياردىمنى قۇتقاز!"
شۇنى ئېيتقاچ جاھاندىن خوشلىشىپتۇ،
مۇنۇ ئېيتقان سوزىنى ئاڭلىشىپتۇ:
"سوز ئاچسا ئىشقتىن ئالدامچى، قىل رەت،
ئۇنۇتقاي يارىنى چەككەندە كۇلپەت!"
ئۇمۇر ئوتكەزدى شۇنداق ئىككى ياران،
بىلەرسەن كونىلاردىن بۇنى ئوبدان.
بۇ سەئدى ئىشق يولىنى بىلگەي شۇنچە،
كىشى باغداتتا بىلگەندەك ئەرەپچە.
كوڭۇل قوي چىن يۇرەكتىن، بولسا ياردك،
جاھاندا بولمىسۇن ئوزگىدە كاردك.
تىرىك بولسا مەجنۇن، ئىشق قىسسەسىنى،
ئالاتتى بۇ كىتاپتىن ھىسسەسىنى.

ئالتىنچى باپ

زەئىپلىك ۋە قەرىلىق توغرىسىدا

ھكايەت (1)

بىر توپ ئالىملار بىلەن دەمەشىق جامەسىدە بەس-مۇنازىرە قىلىشقان ئىدىم. بىر ياش يىگىت ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى-دە، سورىدى: "ئاراڭلاردا پارىس تىلىنى بىلىدىغان كىشى بارمۇ؟" (كىشىلەر) مېنى كورسىتىشتى. "خوش، نىمە ياخشى ئىش بار ئىدى؟" دەپ سورىدىم يىگىتتىن.

ئۇ دىدى: "بىر يۇز ئەللىك ياشقا كىرگەن بىر قېرى كىشى جان ئۇزۇش ھالىتىدە پارىسچە بىرنىمىلەرنى دەۋاتىدۇ، بىز چۈشىنەلمەيۋاتىمىز، ئەگەر مەرھەمەت قىلىپ، ببرىپ كېلىش جاپاسىنى ئېغىر كورمىسەڭ، ئەجرىنى تاپاتتىڭ. بەلكىم، ۋەسىيەت قىلار!"

ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ بارغىنىمدا ئۇ مۇنداق دەۋاتاتتى:

"ئالاي دەپ ئىدىم نەچچە دەم باھوزۇر،
دەريخا، دىماغدا توسۇلدى نەپەس،
دەريخا، بۇ باي ئومۇر داستىخانىدىن
يىمەك ئەمدىلا، دىدىلەر: 'بولدى، بەس!'"

بۇ سوزنىڭ مەنىسىنى شاملىقلارغا① ئەرەپچە تەرجىمە قىلىپ بەرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ شۇ قەدەر ئۇزۇن ئومۇر كورگەنلىگىگە، يەنە تېخى دۇنيا هاياتىدىن ئايرىلىشقا كوزى قىيمايۋاتقانلىغىغا هەممەيلەن هەيران قېلىشتى.

مەن قېرىغا دېدىم: "مۇشۇ هالەتتە كەيپىڭ قانداق بولۇۋاتىدۇ؟"

ئۇ دېدى: "مەن نېمىمۇ دەيمەن؟

كورمىدىڭمۇ، بىر كىشىگە قانچىلىك ئاغرىق يېتەر،
بىر چىشنى ئاغزىدىن تارتىپ چىقارسا سۇغۇرۇپ؟
قىل پەرەز، ئۇ قايسى هالەتكە چۈشەر، بىر چاغ كېلىپ
چىقسا جانى خوشلىشىپ، ئەزىز تېنىنى قالدۇرۇپ!"

مەن دېدىم: "ئولۇمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى كاللاڭدىن چىقىرىۋەتسىلا، ۋەهىمىنىڭ تەبىئەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىغا يول قويىمايسەن. چۈنكى يۇنان پەيلاسوپلىرى ئېيتىدۇ: 'مېجەز قانچىلىك مۇستەهكەم بولمىسۇن، ئەبىدى هايات كەچۈرۈشكە ئۇمىت باغلىماسلىق كېرەك. ئەمما ئەڭ قورقۇنچلۇق كېسەلمۇ هالاك بولۇشتىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئەگەر بۇيرۇساڭ بىر تۈپ چاقىراي، سېنى داۋالاپ كورسۇن!"

چال كوزىنى يوغان ئېچىپ كۈلدى-دە، دېدى:

"گاڭگىراپ قالغاي نى ئۇستا تۈپ،
ئالجىغان هۇشسىز كېسەلنى كورۈپ.

---

① شاملىقلار — سۈرىيەلىكلەر.

غوجا مەشغۇلدۇر ياساشقا ئايۇان،
ئەمما ئوي ئۇلى بولماقتا ۋەيران.
بوۋاي ئىكرايدۇ ئېغىر سەكراتتا،
موماي سەندەلنى① سۇرتىدۇ ئاڭا.
موتىدىل مىجەز ئەگەر بۇزۇلسا،
كار قىلماس دۇنيا ھەم باشقا داۋا."

ھىكايەت (2)

بىر قېرى ئادەم مۇنۇلارنى ھىكايە قىلىپ بەرگەن ئىدى: "بىر قىزغا ئويلەنگەن ئىدىم، ئويىنى گۈل بىلەن بېزىدىم، ئويدە ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز ئولتۇراتتۇق، دىلىم ئۇنىڭغا باغلانغان ئىدى، ئۇنىڭدىن كۆز ئۇزمەيتتىم. قىز مەندىن ئۇزنى قاچۇرمىسۇن، ماڭا كونۇپ قالسۇن دەپ، ئۇزۇن كېچىلەردە لەتىپە، چوچەكلەرنى ئېيتىپ چىقاتتىم. بىر كېچىسى قىزغا مۇنداق دېدىم: 'ساڭا بەخت يار بولدى، ئامەت كەلدى، چۈنكى سەن تەجرىبىلىك، ئوقۇغان، جاھان كورگەن، تىنچ، ئىسسىق-سوغاقنى باشتىن ئوتكۈزگەن، ياخشى-ياماننى سىنىغان، سوھبەتىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان، دوستلۇقنىڭ شەرتىنى ئادا قىلىدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، مېھرىبان، مىجەزى ئوبدان، شىرىن سوزلۈك بىر قېرىنىڭ قولىغا چۈشتۈڭ.

كۆڭلۈڭنى ھەر چاغ قولغا ئالالايمەن،

---

① سەندەل—غولى خۇش بۇي بىر خىل دەرەخ.

رەنجىتسەڭ مەيلى، مەن چىدالايمەن.
تۇتىدەك ھەر كۈنى يىسەڭ شېكەر،
شىرىن جان پىدادۇر ساڭا ئەي دىلبەر.

سەن تەكەببۇر، كۆڭلى قارا، ئويۇنچى، شاختىن شاختقا قونىدىغان، دائىم ھەۋەسكە بېرىلىدىغان، پىكرىدە تۇرمايدىغان، ھەر كېچىسى بىر جايدا قونۇپ قالىدىغان، ھەر كۈنى بىر يار تۇتىدىغان يامان يىگىتنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىدىڭ.

يىگىتلەر ئاي يۈزلۈك، گۈزەل بولسىمۇ،
ۋە لېكىن ۋاپادا ئۇلار تۇرمايدۇ.
بۇلبۇلدىن ۋاپانى كۈتمىگىن ھەرگىز،
ھەر بىر چاغ باشقا گۈلدە سايرايدۇ.

ئەمما قەرىلار يىگىتلەرگە ئوخشاش بەكۇاش ئەمەس، ئۇلار ئەقىل، ئەدەپ بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ.

ئۇزەكدىن چوكنى تاپ، پۇرسەت غەنىمەت،
ئۇزەكدەكلەر بىلەن ئوتكۈزمە پۇرسەت!"

"شۇ يوسۇندا قىزغا بىرقانچە سوزلەرنى قىلدىم، ــ دىدى قېرى سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ ئۇنىڭ كۆڭلى ماڭا باغلانىدى، ئەمدى ئۇنى ئۇزەمگە قارىتىۋالدىم، دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن قىز دەرتلىك كۆڭلىدىن سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە: 'سەن ئېيتقان ب

سوزلەرنى ئەقلىمنىڭ تارازىسىدا تارتىپ كۆرگىنىمدە، بىر سوز-چىلىك ۋەزنى يوق، بىر چاغدا مەن ئىنكىتانامدىن، ياش چوكانىغا قېرى ئادەم يېنىدا ئولتۇرغاندىن بېقىنىغا ئوقىيا ئوقى سانجىلىپ تۇرغان ياخشى، دېگەن گەپنى ئاڭلىغان ئىدىم' دېدى. شۇنداق قىلىپ، بىز كېلىشەلمىدۇق، ئاخىر ئاجرىشىپ كەتتۇق. قىز ئىددەت① ۋاقتى توشۇش بىلەنلا بىر يىگىتكە تېگىۋالدى، بۇ قېتىمقى ئېرى ئاچچىغى يامان، توك چىراي، مىجەزى ئوسال، قولىدا ھېچنىمىسى يوق بىر سايات بولۇپ، قىز ئۇنىڭدىن جەۋرى-جاپا كۆرەتتى ۋە رەنجى-مۇشەققەت تارتاتتى، شۇنداق بولسىمۇ، خۇدانىڭ بۇ نىئمىتىگە شۈكرى قىلاتتى: 'ئەلھەمدۇلىللا، ئاشۇ قاتتىق ئازاپتىن قۇتۇلدۇم، ئەمدى مۇقىم نىئمەتكە ئۇلاشتىم!'"

مەيلى، قىل ماڭا سەن جەۋرى-جاپا،
كوتىرەي يۈكۈڭنى، چۈنكى سەن بەرنا.

* * *

رازىمەن سەن بىلەن كويسەم دوزاختا،
باشقا بىلەن بولسام جەننەتمۇ ياقماس.
ياخشىدۇر خۇنۈكنىڭ تۈتقان گۈلىدىن
خۇش رۇينىڭ ئاغزىدىن پۇرىغان پىياز.

---

① ئىددەت — ئەردىن ئاجراشقان ئايالنىڭ مەلۇم مۇددەت ئەرگە چىقماي تۇرىدىغان ۋاقتى.

هکایەت (3)

دىيار بەكىردە مەن بىر قېرى كىشىنىڭكىدە مېھمان بولغاز
ئىدىم. ئۇنىڭ كوپ مال-مۈلكى ۋە چىرايلىق ئوغلى بار ئىدى
بىر كېچە مۇنۇنى هكايە قىلىپ بەردى:
"ئومرۇمدە مۇشۇ پەرزەنتتىن بولەك بالا كورمىگەن ئىدىم. مۇش
ۋادىدا بىر تۇپ دەرەخ زىيارەتگاە بولۇپ، كىشىلەر بۇ يەرگ
هاجەت تىلەش ئۈچۈن كېلىشەتتى. (مەنمۇ) ئۇزۇن كېچىلەردە ئاش
دەرەخنىڭ تۈۋىدە هەق تائالاغا يالۇرغانلىغىمدىن ماڭا مۇش
پەرزەنتنى ئاتا قىلدى!"
شۇ پەيتتە ئوغلىنىڭ ئوز دوستلىرىغا ئاستا مۇنۇلارنى دەۋاتقان
لىغىنى ئاڭلاپ قالدىم: "ئېھ، مەن ئاشۇ دەرەخنىڭ قەيەردە ئىكەن
لىگىنى بىلسەم، شۇ يەرگە بېرىپ دۇئا قىلاتتىم، ئاتام ئولەتتى!"
قاراڭ، غوجا "ئوغلۇم ئەقىللىق" دەپ شاتلانسا، ئوغلى "ئاتام
ئالجىغان قېرى ئەخمەق" دەپ هاقارەت قىلىدۇ!

بىر تالاي يىللارنى ئوتكۈزدىڭ باشتىن،
ئاتاڭنىڭ قەۋرىگە بارمىدىڭ بىر بار.
قىلدىڭ سەن ئاتاڭغا نېمە ياخشىلىق،
ئوز ئوغلۇڭدىن سەنمۇ بولۇپ ئۈمىتۋار؟

هکایەت (4)

بىر كۈنى ياشلىق غۇرۇرۇم بىلەن قاتتىق يول يۈرگەن ئىدىم،

كەچقۇرۇن بىر دوڭنىڭ ئىتىگىگە يەتكەندە ھېرىپ قالدىم. كارۋانـ
نىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاجىز قېرى كىشى كېلىۋاتاتتى، ئۇ دېدى:
"ئۇخلاي دەۋاتامسەن نېمە؟ بۇ يەر ئۇخلايدىغان جاي ئەمەس!"
مەن دېدىم: "پۇتۇمنىڭ ماڭغۇچىلىگى قالمىسا قانداق ماڭمەن؟"
ئۇ كىشى دېدى: "دانالارنىڭ سوزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۇلار
مۇنداق دەيدۇ: 'يۇگۇرۇپ ھالىدىن كەتكەندىن كۆرە، مېڭىپ ۋە
ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئالغان ياخشى!'"

مەنزىلگە تەشناسەن، ئالدىراشنى قوي،
پەندىمگە قۇلاق سال، چىداشنى ئۆگەن.
چاپار ئەرەپ ئېتى ئاران ئىككى يول،
توگە كېچە-كۈندۈز ماڭىدۇ تېمەن.

ھېكايەت (5)

بىزنىڭ بەزمە ئولتۇرۇشىمىزدا ئەپچىل، دىلكەش، خۇش خۇي ۋە
شىرىن سوزلۇك بىر يىگىت بار ئىدى، كۆڭلىدە ھېچقانداق غېمى
يوق، لېۋىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ۋاقىت ئوتتۇپ
كەتتى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش نېسىپ بولمىدى. كېيىن مەن
ئۇنى كورگىنىمدە، ئۇ ئويلۇك-ئوچاقلىق بولۇپ، نەچچە پەرزەنتـ
نىڭ ئاتىسى بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ شادىمانلىغىنىڭ يىلتىزى كېسىلگەن
ۋە ھەۋەس گۈلى سولغان ئىدى. مەن ئۇنىڭدىن: "قانداق تۇرمۇڭ،
ئەھۋالىڭ نېچۇك؟" دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ دېدى: "بالىلىرىم
بولغاندىن بۇيان بالىلىق قىلمايدىغان بولدۇم!"

قهرىلىق چاچنى ئاقارتتى، نه كېرەك ياشلىق هەۋەس،
بۇ زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىر خەۋەرچى ساڭا بەس!

* * *

قهرىدىڭ، تاشلا گودەكلىك قىلماقنى،
ياشلارغا قالدۇرغىن ئويۇن-چاقچاقنى.

* * *

ياشلىق پەيزىنى ئىزدىمە قهرىدىن،
ئاققان سۇ قايتماس يەتكەن يېرىدىن.
ئوما ۋاقتىدا زىرائەت ئېتىز
مايسا چېغىدەك يەلپۇنمەس هەرگىز.

* * *

ياشلىغىم كەتتى قولۇمدىن بەكمۇ تېز،
ۋاي ئىسىت، ئوتتى ئەجەپ شاتلىق زامان!
شىرگە خاس بىلەكلىرىمدىن كەتتى كۈچ،
ئۇۋ ئىتىدەك كوندۇم پىشلاقتا بۇ ئان.

* * *

قارا قىلىغانتى چېچىنى بىر موماي،
مەن دىدىمكى: "ئەي ياشانغان ئانىجان!
چاچلىرىڭنى قارا قىلدىڭ، سەن كۈچەپ،
ئەمما تۈزلەنمەس بېلىڭ، بولغان كامان!"

هكايەت (6)

بىر چاغ مەن ياشلىق قىلىپ، ئانامغا ۋاقىراپ تاشلىغان ئىدىم.

ئۇنىڭ كۆڭلى رەنجىپ، بىر بۆلۈكدا ئولتۇردى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دىدى:

"كىچىكلىگىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، ئەمدى مۇنداق قوپاللىق قىلمسەن؟"

ئەجەپ ياخشى ئېيتتى موماي ئوغلىغا،
ئۇنى كۆچلۈك باتۇر ۋە پىلتەن① كورۇپ:
"ئەگەر ئەسكە ئالساڭ بوۋاقلىقنى سەن،
قۇچاغمدا ياتقان ئىدىڭ تەلمۈرۈپ.
جاپا قىلمىساڭمۇ بولاتتى بۇگۈن،
ئوزەڭنى شىر، مېنى ئولەرمەن كورۇپ."

ھكايەت (7)

بىر پىخسىق باينىڭ ئوغلى ئاغرىپ قالغان ئىدى. خەيرىخاھ كىشىلەر ئۇنىڭغا دىدى: "بىزنىڭ مەسلىھەتىمىز شۇكى، ئۇنىڭ (ساقىيىشى) ئۇچۇن خەتمە قۇرئان قىلدۇر، ياكى بىرەر مالنى قۇربانلىق قىل!"

باي خېلىغىچە ئويغا چومىدى-دە، دىدى: "قۇرئان ئوقۇتۇش ياخشىدەك تۇرىدۇ، چۇنكى پادا يىراقتا ئىدى!" بىر پاكىدىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دىدى: "ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇتۇشنى ئەۋزەل كورگەنلىگىنىڭ سەۋىۋى شۇكى، قۇرئان ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۇچىدا، ئالتۇنى

---

① پىلتەن ــ پىل گەۋدىلىك، پىلدەك كۆچلۈك.

بولسا جهننمك قاق ئوتتۇرىسىدا!"

دەرىخا! باش قويار قىلماقىقا تائەت،
نە بولغاي بىللە بولسا ھەم ساخاۋەت!
بىر پۇل بەرسە ئېشەكتەك لايغا پاتقاي،
ئوقۇ "ئەلھەمدۇ" دېسە يۇز ئوقۇغاي.

ھىكايەت (8)

بىر قەبرى ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "نېمىشقا خوتۇن ئالمايسەن؟" ئۇ دېدى: "قەبرى خوتۇن بىلەن تۇرمۇشنىڭ پەيزى بولمايدۇ." "ئۇنداق بولسا، ياش چوكان ئال، چۈنكى بايلىغىڭ بار." "مەندەك بىر قەبرىغا قەبرى ئايالالار يارىمايۋاتسا، مەن قەبرىنى ياش چوكانلار يارىتامدۇ؟" دېدى ئۇ.

يەتتىنچى باپ

تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

بىر ۋەزىرنىڭ بىر دوت ئوغلى بار ئىدى؛ ئۇنى بىر ئالىمنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپ، بۇنىڭغا تەربىيە بەرسىڭىز، بەلكىم، ئەقىللىق بولۇپ قالار ئىدى، دېدى. ئالىم ئۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت تەلىم بەردى، ئەمما نەتىجىسى بولمىدى. ئالىم ئاخىر بالىنىڭ ئاتىسىغا كىشى ئەۋەتىپ: "بۇ بالا ئەقىللىق بولۇش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، مېنى سارىڭ قىلمۇەتتى!" دېدى.

تېز يۇقار تەربىيە ئىنسان زاتىغا،
ئەسلى تەبىئىتى بولسا قوبۇلچان،
پاقىراق بېرەلمەس تومۇرگە زادى
سەيقەلنىڭ سۈپىتى بولسا گەر يامان.
يەتتە رەت يۇيساڭمۇ دەريادا ئىتنى،
يەنىلا ئىپلاستۇر بولسا ئۇ ئامان.
ئەيسانىڭ ئېشىگى مەككىگە بارسا،
قايتقاندا يەنىلا ئېشەكتۇر ھامان.

هکایەت (2)

بىر دانىشمەن ئوغۇللىرىغا نەسىھەت قىلاتتى: "جېنىم باللىرىم، هۇنەر ئۆگىنىڭلار، چۈنكى دۇنيانىڭ مال ۋە بايلىغىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ، ئالتۇن-كۈمۈش (دېگەن نەرسە) بۇ ئوتكۇنچى دۇنيادا خەتەر ئۈستىدەدۇر: يا ئوغرى سۈپۈرۈپ كېتىدۇ، ياكى ئىگىسى ئاز-ئازدىن يەپ تۈگىتىدۇ، ئەمما هۇنەر تۈگىمەس-پۈتمەس بۇلاق ۋە ئەبىدى بايلىقتۇر. ئەگەر هۇنەرۋەن دولىتىدىن يىقىلسا هىچبىر غەم قىلمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى هۇنەر بايلىق. نەگە بارسا هورمەت تاپىدۇ ۋە تورەدە ئولتۇرىدۇ، بىھۇنەر ئادەم بولسا تىلەمچىلىك قىلىدۇ، مۇهتاجلىق تارتىدۇ.

ئوزگىگە بوي سۇنسا بەك تەس ئورنىدىن چۈشكەن كىشى،
ئۆگىنىپ راهەتكە، سوڭ ئەلدىن جاپا كورگەن كىشى.

* * *

بىر زامان شامدا① ئىسيان باشلىنىپ،
هەركىم جايىنى تاشلاپ كېتىشتى.
بىلىملىك، زېرەك دېخان باللىرى
ۋەزىر بولۇشنى چاغلاپ كېتىشتى.
بىئەقىل نادان ۋەزىر باللىرى
نان تىلەپ يېزا بويلاپ كېتىشتى.

---

① شام — سۇرىيە.

* * *

بىلىم ئۇگەن ئاتاڭدىن، كېرەك بولسا مىراسى،
خەرجىڭ بولۇر بىر كۈنلا ئۇنىڭ مالۇ-دۇنياسى.

ھىكايەت (3)

بىر ئالىم بىر شاھزادىغا تەلىم-تەربىيە بېرەتتى، بۇ بالىنى ئايماستىن ئۇراتتى ۋە تولىمۇ ئازاپلايتتى. بىر قېتىم ئوغۇل تاقەت قىلالماي ئاتىسىنىڭ ئالدىغا شىكايەت قىلىپ كەلدى ۋە يارا قاپلىغان ئۇچىسىدىن كىيىمىنى سېلىپ تاشلىدى. ئاتىسىنىڭ ئىچى سىرىلىپ كەتتى-دە، ئۇستازىنى چاقىرتىپ دېدى: "سەن ھىچقايسى پۇقرانىڭ بالىلىرىغا مۇنچىلىك جەۋر-جاپا قىلىشنى راۋا كورمەس ئىدىڭ، پەقەت مېنىڭ بالامغا راۋا كورۇپسەن، بۇنىڭ سەۋىۋى نىمە؟"

ئۇستاز دېدى: "بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، سوزنى ئويلىنىپ سوزلەش ۋە ھەركەتنى جايىدا قىلىش كېرەك بولىدۇ. بۇ ئومۇم خەلقە شۇنداق، بولۇپمۇ پادىشالارغا شۇنداق. چۇنكى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ۋە ئىيتقان سوزلىرى تىللاردا داستان بولۇپ كېتىدۇ، ئەمما ئاۋام خەلقنىڭ سوزى ۋە قىلغان ئىشلىرى ئۇنچىلىك ئېتىۋارغا ئېلىنمايدۇ.

دەرۋىشلەر تۇغدۇرسا ناموناسىپ ئىش،
دوستلىرىغا بىلدۈرمەس يۇزىدىن بىرى.
ئەگەر شاھ بىر سوزنى چاقچاقتىن ئېيتسا،
ئىقلىمدىن ئىقلىمغا كېتىدۇ نەرى.

شۇنداق ئىكەن، شاھزادىنىڭ مۇئەللىمى پادىشا ئوغۇللىرىنىڭ ئەخلاقى تەربىيىسىدە — خۇدا ئۇلارنى گۈزەل خۇلق بىلەن ئوستۇر-سۇن — ئاۋام خەلقىقە قارىغاندا كوپرەك ئىجتىھاد كورسىتىشى لازىم.

گودەك چاغ تەربىيە كورمىسە ھەركىم،
چوڭ بولغاندا ئۇندىن قاچىدۇ ئامەت.
كوك چۈشقىنى ئەگمەك تولىمۇ ئوڭاي،
قۇرۇسا رۇسلانماس، ئوت كېرەك پەقەت."

ئالىمنىڭ ياخشى مەسلىھەتلىرى ۋە جاۋاپ بېرىشتىكى مۇلاھىزە-لىرى پادىشانىڭ دىتىغا توغرا كەلدى — دە، ئۇنىڭغا تون كىيگۈزدى ۋە سوغاتلار بەردى ھەمدە ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسىنى يۇقۇرى كوتەردى.

ھىكايەت (4)

مەغرىپ مەملىكىتىدە بىر مەكتەپ مۇئەللىمنى كورگەن ئىدىم، ئۇ قاپىغى ياماق، تىلى زەھەر، خۇيى ئەسكى، زومىگەر، ئاچكوز، ئۇزىنى ھېچنىمىدىن تارتمايدىغان بىرنىمە ئىدىكى، ئۇنى كورگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ كەيپى بۇزۇلاتتى، ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇشى كىشىنىڭ كوڭلىنى قاراڭغۇلاشتۇراتتى. بىرقانچىلىغان پاكىز ئوغلانلار ۋە مەسۇمە قىزلار ئۇنىڭ رەھىمسىز قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇلار نە كۈلۈشكە جۇرئەت قىلالىسۇن ۋە نە سوزلەشكە پېتىنالىسۇن. ئۇ مۇئەللىم گاھى بىرسىنىڭ كۇمۇشتەك ئاپپاق مەڭزىگە ئۇرسا، گاھىدا

يەنە بىرىنىڭ بىلىۋىرىدەك پۈتىلىرىنى پەلەققە تارتاتتى. قىسقىسى، ئاڭلىشىمچە، ئۇنىڭ رەزىللىگىنىڭ بىر قىسمى كىشىلەرگە مەلۇم بولۇپ قالغاچقا، ئۇنى ئۇرۇپ قوغلۇۋەتكەن، ئۇنىڭ مەكتۇبىنى بىر مومىن كىشىگە ئوتكۇزۇپ بەرگەن، بۇ ئادەم تەقۋادار، ئالىجاناپ، يۈمشاق كۆڭۈل ئىدى، زورۇر بولمىغاندا سوز قىلمايتتى، كىشىنى رەنجىتىدىغان گەپ-سوز ئاغزىدىن چىقمايتتى. بالىلار ئاۋالقى مۇئەللىمىنىڭ قورقۇنچىسىنى كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، كېيىنكى مۇئەللىمىنىڭ پەرىشتىدەك ئەخلاقىنى كورگەچ، ھەممىسى بىر-بىرلەپ شەيتان بولۇپ قېلىشتى، ئۇلار بۇ ئادەمنىڭ يۈمشاقلىغىغا تايىنىپ، ئوقۇشنى ئەستىن چىقىرىشتى، كوپ ۋاقىت ئويناپ ئولتۇرۇشتى، دەرس تاختىلىرىنى بىر بىرىنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ سۇندۇرۇشتى.

مۇئەللىم ياكى ئۇستاز بولسا بوش بەك،
گودەكلەر ئويىنشار بازاردا خىرسەك.①

ئىككى ھەپتىدىن كېيىن مەن ئاشۇ مېچىتنىڭ ئالدىدىن ئوتكەن ئىدىم. قارىسام، ئاۋالقى مۇئەللىمنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ئوز ئورنىغا قايتۇرۇپ كېلىشىپتۇ. مەن چىن ۋۇجدانىمدىن رەنجىدىم-دە، "خۇدا كورسەتمىسۇن، بۇ ئىبلىسنى نېمىشقا ئىككىنچى قېتىم

① خىرسەك — بىر تۇرلۇك بالىلار ئويۇنى. بىر دوگىلەك سىزىق سىزىلىپ، بىر بالا سىزىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ. باشقا بالىلار ئۇنى قورشايدۇ. ئوتتۇرىدىكى بالا پۈتىنى ئەتراپىدىكىلەرگە سىلكىيدۇ، ئۇنىڭ ئايىغى قايسىغا تەگسە، ئۇنى تۇتۇپ سىزىقنىڭ ئىچىگە ئوز ئورنىغا ئېپكىرىپ قويىدۇ.

پەرىشتىلەرنىڭ مۇئەللىمى قىلىپ قويىدۇ‌ىلار؟" دىدىم.
بۇ سوزۇمنى پاراسەتلىك، جاھان كورگەن بىر ياشانغان كىشى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، دىدى:

"ئوغلىنى مەكتەپكە بەردى بىر پادىشا،
بويىنىغا ئېسىپتۇ بىر كۇمۇش تاختا.
تاختىغا مۇنۇ خەت يېزىلغان زەردىن:
'ئۇستازنىڭ جەۋرى خوپ، ئاتا مېھرىدىن!'"

ھىكايەت (5)

بىر تەقۋادارنىڭ ئوغلىغا ۋاپات بولغان تاغىسىدىن نۇرغۇن مال-دۇنيا قالغان ئىدى. ئۇ بۇزۇقچىلىققا كىرىشىپ، ئىسراپخورلۇققا بېرىلىپ كەتتى. قىسقىسى، قىلمىغان يامان ئىشلىرى، ئېچىمگەن ئېچىملىكلىرى قالمىدى. بىر قېتىم مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ دىدىم: "ئوغلۇم، كىرىم دېگەن ئاقار سۇ، تۇرمۇش دېگەن چوگىلەپ تۇرغان تۇگمەن. يەنى كوپ خىراجەت قىلىش دائىمى كىرىمى بولغان كىشىگىلا مۇمكىن.

دارامەت بولمىسا ئاز قىل چىقىمنى،
دېگىزچىلار مۇنۇ كۇينى ئوقۇيدۇ:
'ئەگەر تاغلارغا يامغۇر ياغمىغاندا،
دەجلەمۇ① يىل ئوتمەي چوقۇم قۇرۇيدۇ.'

① دەجلە — باغدادتتىكى دەجلە دەريا‌سى.

ئەقلۇ-ھۇش، ئەخلاق-ئەدەپنى چىك تۇت، ئويۇن-تاماشانى تاشلا، چۇنكى بايلىغىك تۇگىگەندە قىينىچلىق تارتىپ پۇشايمان يەيسەن."

لېكىن ئوغۇل نەغمە-ناۋا ۋە ئەيش-ئىشرەتنىك لەززىتىگە بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، بۇ نەسىھەتلىرىنى قۇلاقتا ئالماي، سوزۇمگە ئېترىاز بىلدۇرۇشكە باشلىدى: "بۇگۇنكى راھەتنى كەلگۈسىدىكى ئېغىرچىلىقنىك تەشۋىشى بىلەن بۇزۇش ئاقىللارنىك پىكرىگە خىلاپ!

بەختىيار، دولەتلىك كىشى نىمىشقا
تارتسۇن يوقسۇللۇقنى، قورقۇپ يوق ئىشقا؟
ئەزىز يار، كوڭۇل ئاچ، ئويىنا، تۇرمىغىن،
ئەتىنىك غېمىنى بۇگۈن يىمىگىن.

بولۇپمۇ، مەن سېخىلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ، مەرتلىك كەمىرىنى بېلىمگە باغلىغان ۋە خەير-ئېھسانلىرىم ئاۋام خەلقىنىك ئاغزىدا پۇر بولۇپ كەتكەن بىر چاغدا (يوقسۇللۇقتىن غەم يەمدىمەن)؟

سېخىلىق، كەرەمدە نامى پۇر كەتكەن
كىشىلەر سالمىسۇن دەرەمگە كىشەن.
ياخشى نامىك تارالسا تالا-تۇزگە.
ياپالمايسەن ئىشكىنى كىشى يۇزگە."

قارىسام، ئۇ نەسىھەتلىرىنى ھېچ قوبۇل قىلمايۋاتىدۇ، ئوتتەك

نەپەسلىرىم ئۇنىڭ تومۇردەك سوغاق كۆڭلىگە تەسىر قىلمايۋاتىدۇ. شۇڭا نەسىھەتنى توختاتتىم، سوھبەتتىن ئۇزەمنى تارتتىم ۋە دانالارنىڭ سوزى بويىچە ئىش قىلماقچى بولدۇم، ئۇلار مۇنداق دېگەن ئىدى: "يەتكۈزۈشكە تېگىشلىگىنى يەتكۈز، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، كارىڭ بولمىسۇن!"

ئاڭلىماسلىغىنى بىلىسەڭمۇ ئەگەر،
بىلگىنىڭچە سەن قىل نەسىھەتنى.
كورەرسەن تېزدىن: ئىككى پۇت بىلەن
توزاقتا چۈشكەن ئۇ ھاماقەتنى.
قولىنى ئۇرۇپ ئېيتىدۇ: "ئىسسىت!
ئاڭلىماپتىمەن چوڭقۇر ھىكمەتنى!"

بىرقانچە ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن مېنىڭ ئويلىغىنىمدەك بولدى: مەن ئۇنى بىچارە ھالەتتە كوردۇم. ئۇ چاپىنىغا ياماق ئۇستىگە ياماق ساپتۇ، ئاشقان-تاشقان نانلارنى تىلەپ يۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئىچكى يارىسىنى تاپا-تەنە تىرنىغى بىلەن تاتىلاپ تۇز سېپىشنى ئادەمگەرچىلىك دەپ بىلمىدىم. شۇڭا، ئوز كۆڭلۇمدە دىدىم:

"ھاراقكەش كەلگۈسىنى كوزگە ئىلماس،
پەقىرلىقتىن پەقەت ئەندىشە قىلماس.
باھار پەسلى دەرەخ بولغاي باراقسان،
توكۈلگەي ياپرىغى كەلسە زىمىستان."

هكايەت (6)

بىر پادىشا ئوز ئوغلىنى بىر دامولـلىغا ئوقۇشـقا بېرىپ مۇنداق دىدى: "بۇ بالا سېنىڭ بولـسۇن، ئۇنىڭـغا ئوز بالاڭـدەك تەربىيە بەرگىن!" دامولـلا: "خوپ، پەرمانىپەردارمەن" دىدى.

شۇنىڭ بىلەن، دامولـلا بىرنەچچە يىل تىرىشچانلىق كورسەتـكەن بولسىمۇ، بالىغا تەربىيە يۇقتۇرالمىدى. دامولـلىنىڭ بالىلىرى بولسا بىلىم ۋە بالاغەت ئىلمىدا كامالەتكە ئىرىشتى. پادىشا دامولـلـىنى جاۋاپكارلىققا تارتىپ كايىپ كەتتى: "سەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلدىڭ، سوزۇڭنىڭ هوددىسىدىن چىقالمىدىڭ!"

دامولـلا دىدى: "يەر يۇزىنىڭ ئۇلۇغ پادىشاهىنىڭ رەيىگە مەخپى قالمـسۇنـكى، تەربىيە بىر خىل بولـمۇ، ئەمـما مىجەز-تەبىئەت هەر خىل!"

زەر-كۇمۇش ئەگەرچە چىقسىمۇ تاشتىن،
كورگەنـلا تاشلاردىن چىقماس هىچقاچان
سۇھەيل① يەر يۇزىگە زىيا چاچـسىمۇ،

---

① سۇھەيل ــ جەنۇبىي قۇتۇپـتىكى "كانوپۇس" دەپ ئاتالـغان يورۇق يۇلـتۇز. ئەرەپـلەر بۇ يۇلـتۇزنى شـمالىي يەمەنـدە كۇزەتكەن. بۇ يەردە قەدىمدىن شەۋران (ئەلا سۇپەتلىك تېرە) ئىشلىنىپ كەلگەن ئىدى. شۇڭا سۇ-هەيل يۇلتۇزىنىڭ تېرە ئىشلەشكە ياخـشى تەسـىرى بارلـىغى توغرىـسىدىكى خۇراپىي ئېتىقات شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

بىر جايدا جا① تۇشلار، بىر جايدا شەۋران."

هىكايەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر قېرى تەربىيىچى ئوز شاگىرتىغا مۇنداق دىگەن: "ئوغلۇم، ئەگەر ئادىمىزاتنىڭ كوڭلى ئوزىنىڭ رىزق بەرگۈچىسىگە تىرىكچىلىكىگە بېرىلگەنچىلىك بېرىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئورنى پەرىشتىلەرنىڭكىدىن يۇقۇرى بولاتتى!"

ياراتقان ھەق سېنى ئۇنۇتمىدى ھىچ،
تورەلمە چاغدا سەن ياتقاندا پىنھان.
ساڭا جان، ئەقلۇ، ئىدرەك، خۇلق، جامال، ھىس،
نۇتۇق-تىل، ئوي-پىكىرنى قىلدى ئېھسان.
قولۇڭغا تىزدى ئون بارماقنى ھەمدە
بېكىتتى ئىككى قول يەلكەڭگە ئوبدان.
ئۇنۇتقايمۇ بۇگۈن رىزقىمنى ھەق دەپ،
گۇمان ئەيلەمسەن، ئەي نائەھلى ھايۋان!

هىكايەت (8)

بىر بەدەۋى ئەرەپنى كوردۇمكى، ئۇ ئوغلىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بالام، قىيامەت كۇنى سەندىن: 'نىمە ئىش قىلدىڭ؟' دەپ

① جا—پۇلى ئەرزان ئاددى تېرە.

سورايدۇ. 'سەن قايسى ئۇرۇغدىن؟' دىگەن گەپ بولۇنمايدۇ، يەنى سەندىن: 'قىلغان ئەملىك قانداق؟' دەپ سورايدۇ؟ 'ئاتاڭ كىم؟' دەپ سورىمايدۇ.

كەئىبە يوپۇغىنى كىشى ئوپمىگى
ئەمەستۇر پىللە① نى ئەزىز كورگەنلىك.
نەچچە كۈن ئولتۇرغاچ بىر ئەزىز بىلەن،②
ئۇ ھەم خۇددى شۇنداق بولدى قەدىرلىك".

ھكايەت (9)

ھوكۇمانىڭ كىتاپلىرىدا بايان قىلىنىشچە، چايانىنىڭ تۇغۇلۇشى باشقا ھايۋانلارغا ئوخشاش مۇئەييەن ئادەت بويىچە بولمايدىكەن، يەنى ئۇ ئانىسىنىڭ ئىچ قارنىنى يەپ، قوسىغىنى يىرتىپ چىقىدىكەن- دە، چول-باياۋانغا كېتىدىكەن؛ ئۇنىڭ ئۇۋۇسىدا كىشىلەر كورىدە- غان چايان پوستى شۇنىڭ بەلگىسى ئىكەن. بىر قېتىم مەن بۇ ۋەقەنى بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ ئالدىدا سوزلەپ بېرىۋىدىم، ئۇ كىشى دىدى: "بۇ سوزنىڭ راستلىغىغا كوڭلۇم گۇۋالىق بېرىدۇ؛ باشقىچە

---

① پىللە — يىپەك پىلىسى. بۇ يەردە ئەتلەس كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئېيتە- لمىشچە، كەئىبىنىڭ ئۇستىگە يېپىلىغان يوپۇق قارا ئەتلەس بولۇپ، ھاجىلار تاۋاپ ۋاقتىدا بۇ يوپۇقنى سويۇپ ئوتىدىكەن.

② بىر ئەزىز بىلەن — مۇھەممەت پەيغەمبەر بىلەن، دىگەن مەنىدە. رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، كەئىبىنىڭ ئەتلەس يوپۇغى مۇھەممەت پەيغەمبەرگە تېگىشلىك ئىكەن.

بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار كىچىكلىگىدە ئاتا-ئانىسىغا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلغاچ، ئەلۋەتتە، چوڭ بولغاندا شۇنداق سويۇملۇك ۋە ھورمەتلىك بولىدۇ-دە!"①

ئاتىسى ئوغلىغا قىلدى ۋەسىيەت،
"ئوغلۇم، بۇ پەندىمنى ئۇنۇتما ھەرگىز.
كىم ئاتا-ئانىنى قىلمىسا ھورمەت،
ھېچقاچان بولالماس، بەختيار، ئەزىز!"

لەتىپە: كىشىلەر چايىنىدىن سوراپتۇ: "نىمىشقا قىشتا تاشقىرى چىقمايسەن؟" ئۇ دەپتۇ: "يازدا تۇزۇك ھورمىتىم بولمىسا، قىشتا چىقىپ نىمە قىلاي!"

ھىكايەت (10)

بىر دەرۋىشنىڭ ئايلى ھاملىدار ئىدى، ئاي كۇنى توشۇپ تۇغۇتى يېقىنلاشتى. بۇ دەرۋىش ئومرىدە بالا كورمىگەن ئىدى. "ئەگەر خۇدايى تائالا ماڭا ئوغۇل ئاتا قىلىدىغان بولسا، ــ دىدى ئۇ، ــ ئۇچامدىكى مۇشۇ جەندەمدىن باشقا بارلىق مال-مۇلكۇمنى كەمبەغەللەرگە سەدىقە قىلىپ بېرىمەن!" دىگەندەك، ئايلى ئوغۇل تۇغدى. ئۇ ۋەدىسىگە بىنائەن كەمبەغەللەرگە داستىخان تەييارلىدى.

---

① بۇ جۇملە تەنە بىلەن ئېيتىلغان. چۇنكى كىشىلەرنىڭ چايىنىنى كورگەندە يەنچىپ ئولتۇرىدىغانلىغى ھەممە كىشىگە مەلۇم.

بىرنەچچە يىلدىن كېيىن مەن شامغا قىلغان سەپىرىمدىن قايتىپ كېلىپ، ئاشۇ دوستۇمنىڭ مەھەللىسىدىن ئوتۇپ قالدىم-دە، ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداقلىغىنى كىشىلەردىن سورىدىم.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ گۈندىخانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. سەۋەبىنى سورىغان ئىدىم، بىر كىشى دېدى: "ئۇنىڭ ئوغلى ھاراق ئىچىپ، جاڭجال چىقاردى ۋە بىر ئادەمنىڭ قېنىنى توكۇپ، ئارىدىن يوقالدى، ئۇنىڭ كاساپىتى بىلەن ئاتىسىنىڭ بوينىغا زەنجىر، پۇتىغا ئېغىر كىشەن چۈشتى!"

مەن دېدىم: "ئۇ بۇ بالا-قازانى خۇدايى تائالادىن ئوزى تىلەگەن!"

ئىشت ئەي زېرەك ئەر، ھامىل ئاياللار
ئەگەر تۇغسا تۇغۇتتا چار يىلانىنى.
ئاقىللار پىكرىچە، مىڭ مەرتە ياخشى
تۇققاندىن بىئەدەپ، پەيلى يامانىنى.

ھىكايەت (11)

بالا ۋاقتىمدا مەن بىر چوڭ ئادەمدىن بالاغەتكە يېتىشنىڭ ئالامەتلىرىنى سورىغان ئىدىم، ئۇ كىشى دېدى: "كىتاپتا يېزىلىشىچە، ئۇنىڭ بەلگىلىرى ئۈچ: بىرىنچىسى، ئون بەش ياشقا تولۇش؛ ئىككىنچىسى، ئېھتىلام؛ ئۇچىنچىسى، ئالدىغا موي چىقىش. ئەمما ھەققەتتە بىرلا نىشانى بار، ئۇ بولسىمۇ ئوز نەپسىڭنىڭ راھىتىگە بېرىلىشتىن كورە، كوپرەك ھەق تائالانى رازى قىلىش كويىدا

بولۇش؛ ھەركىمدە بۇ سۈپەت مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنى دانىشمەنلەر بالاغەتكە يەتكەن ھىساپلىمايدۇ!"

كېلەر سۈرەتكە ئادەم تامچە سۇدىن،
نىھايەت ياتسا ئۇ قىرىق كۈن قوساقتا.
ئەگەر قىرىق ياشتىمۇ ئەقىل-ئەدەپ يوق،
ئۇنى ئادەم ئاتاشتىن بەك يىراقتا.

* * *

سېخىلىق، لۇتپىدۇر ئادەم نىشانى،
ئادەم دەپ ئويلىما سۈرەتنى زىنھار.
ھۇنەرلا بولسا سۈرەت سىزسا بولغاي،
بىزەپ ئايۇان-ساراينى ئالۇ-زەنگار.①
كىشىدە بولمىسا بىلىم ۋە مەرتلىك،
نە پەرق قىلغاي كىشىدىن نەقشى دىۋار؟②
ئەمەس دۇنيا تېپىش خىسلەت، پەزىلەت،
بىراۋنىڭ كۆڭلىنى تاپقىن ئىلاج بار!

ھىكايەت (12)

بىر يىلى پىيادە ماڭغان ھاجىلارنىڭ ئارىسىدا جىدەل چىقتى

---

① ئالۇ-زەنگار—قىزىل، كوك.

② بۇ مىسرا: "ئادەم بىلەن تامدىكى سۈرەتنىڭ نىمە پەرقى بار؟" دىگەن مەزمۇندا.

ئىدى. پەقىرمۇ شۇ سەپەردە پىيادە ئىدىم. راستىنى ئېيتقاندا، بىز بىر بىرىمىزنىڭ باش-كوزلىرىمىزگە تازا مۇشت چۈشۈردۇق. ھەرقانداق ئەسكىلىكلەرنى قىلىشتىن يانمىدۇق. شۇ چاغدا كاجۇدا ئولتۇرغان بىر ھاجىنىڭ ئوز ھەمرايىغا دەۋاتقان مۇنۇ سوزىنى ئاڭلاپ قالدىم: "ئەجەپ بىر ئىش! پىل سوڭگىدىن ياسالغان پىيادە① شاخمات تاختىسىنىڭ نېرىقى چېتىگە چىقسا پەرزىن بولىدۇ، يەنى بۇرۇنقى- دىن ياخشى بولىدۇ، ئەمما پىيادە ماڭغان ھاجىلار چولىنى كېسىپ باشقا چىققاندا، ياماڭ بولۇشۇپ كېتىدىكەن!"

ئادەمنى چىشلىگەن، پوستىنى يىرتقان
زالىم ھاجىغا ئېيت مېنىڭ نامىمدىن:
"سەن ھاجى ئەمەسسەن، توگە ھاجىدۇر،
چۈنكى ئۇ يانتاق يەپ چىقار ھاجەتتىن.

ھىكايەت (13)

بىر ھىندى نەپىت ئېتىشىنى② ئۇگىنىۋاتاتتى، بىر دانىشمەن ئۇنىڭغا دېدى: "سېنىڭ ئويۇڭ قومۇشتىن ياسالغان تۇرسا، بۇ سەن ئوينايدىغان ئويۇن ئەمەس!"

---

① بۇ يەردىكى پىيادە—شاخماتنىڭ پىيادە ئۇرۇغى.

② نەپىت ئېتىش — شىشگە نەپىت قاچىلاپ يىراقتا ئېتىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇرۇنقى چاغلاردا نەپىت ئېتىش ئۇرۇش-جەڭدە قوللىنىلغان ھەمدە ئويۇن سۈپىتىدە ئوينالغان.

سەن سوزۇڭنىڭ راستلىغىنى بىلمىسەڭ، ئېيتما ئۇنى،
بىلسەڭ ھەم ئاچچىق جاۋاپنى ئېيتمىغىن ئەسلا ئۇنى.

ھىكايەت (14)

بىر ساددا ئادەمنىڭ كوزى ئاغرىپ قالغان ئىدى، مال دوختۇرى-نىڭ قېشىغا بېرىپ: "كوزۇمنى داۋالاپ قويغىن" دىدى. مال دوختۇرى چارۋا مالىلارنىڭ كوزىگە سۈرتىدىغان دورىنى ئۇنىڭ كوزىگە سۈرتكەن ئىدى، ئۇ كور بولۇپ قالدى. ئۇلار دەۋالىشىپ ئەدلىيە باشلىغىنىڭ ئالدىغا بارغان ئىدى، ئۇ دىدى: "ئۇنىڭغا ھېچ گۇنا قويغىلى بولمايدۇ، چۈنكى بۇ ئادەم ئېشەك بولمىسا مال دوخ-تۇرىنىڭ ئالدىغا بارمىغان بولاتتى!"

بۇ سوزنىڭ مەنىسى مۇنداق: بىلگىنكى، كىمكى چوڭ ئىشنى تەجرىبىسىز نادانغا تاپشۇرسا، ئۇ پۇشايمان قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئاقىللارنىڭ ئارىسىدا كالتە پەم دېگەن ئاتاققا قالىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ھەرگىزمۇ قويماس
تەنتەك ئادەمنى ئۇلۇغۋار ئىشقا.
باپكا بولسىمۇ گەرچە بورىچى،
يولاتماس ئۇنى ئەتلەس توقۇشقا.

هکایەت (15)

ئۇلۇغ ئىمامىلاردىن بىرىنىڭ ئوغلى ۋاپات قىلغان ئىدى. "ئۇنىڭ قەۋرىسى ئۇستىگە نىمىنى يازىمىز؟" دەپ سورىغاندا، ئىمام دىدى: "مۇقەددەس كىتابتىكى① ئايەتلەرنىڭ ئىززەت-شەرىپى ئۇستۇن، بۇنداق جايلارغا يېزىلسا ئارتۇق كېتىدۇ، چۇنكى ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن خەتلەر ئوچۇپ كېتىدۇ، ئادەملەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئوتىدۇ، ئىتلار ئۇنى بۇلغايدۇ، شۇنىڭ ئۇچۇن بىر نەرسە يېزىشقا توغرا كەلسە، مۇنۇ ئىككى بەيىت يېزىلسا كۇپايە:

ۋاھ، ھەر چاغ بوستاندا كوكەرسە چەمەن،
خوش بولاتتى كۆڭلۇم، كورۇپ پەيزىنى.
باھاردا يوقىلغىن مېنى سەن دوستۇم،
كورىسەن توپامدىن ئۇنگەن مايسىنى."

هکایەت (16)

بىر تەقۋادار كىشى بىر چوڭ باينىڭ ئىشىگىدىن ئوتكەن ئىدى. قارىسا، باي بىر قۇلنىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم باغلاپ، قاتتىق ئازاپلاۋېتىپتۇ. تەقۋادار دىدى: "ئوغلۇم، خۇدايى تائالىلا ئوزەڭگە ئوخشاش بىر مەخلۇقنى سائا مەھكۇم، ئەسىر قىلىپ، سېنى

① مۇقەددەس كىتاپ ــ قۇرئان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇنىڭدىن ئۇستۇن قىلىپ قويۇپتۇ. سەن خۇدايى تائالانىڭ بۇ نىئمەتىگە شۈكرى قىلىپ، قۇلغا مۇنچىلىك جەۋرى ـ جاپا سالمىغىن. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ھالى سەندىن ياخشى بولۇپ قېلىپ، سەن شەرمەندە بولۇپ قالما!"

قۇلۇڭغا ئانچىلىك غەزەپ قىلما،
جەۋىر ئەيلەپ دىلىنى ئاغرىتما.
سەن ئۇنى ئون دەرەمگە ئالغانسەن،
قۇدرىتىڭ بىلەن ياراتمىغانسەن.
بۇ غۇرۇر، كۆچ، قەھرىڭ تۇرار نەچچە دەم؟
سەندىن ئۇلۇغراق بارغۇ بىر ئىگەم!
ئەي ئارسلان، ئاغۇشلار① غوجىسى،
ئوز ئىگەڭنى ئۇنۇتمىغان ياخشى!

رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈندىكى ئەڭ چوڭ ھەسرەت شۈكى، تەقۋادار قۇللار جەننەتكە كىرىدۇ، پاسىق قۇل ئىگىلىرى بولسا دوزاققا!"

خىزمىتىڭدىكى ھوقۇقسىز قۇلغا،
قەھرىڭنى چېچىپ، قىلما دەپسەندە.
قىيامەت كۈنى قۇل ئازات بولۇپ،
شەرمەندە بولۇر غوجا كېشەندە.

① ئارسلان، ئاغۇش ــ تۈركى خەلقلەردە تارقالغان كىشى ئىسملىرى. بۇ يەردە ئارسلان ــ قۇلنى، ئاغۇش ــ دىدەكنى كۆرسىتىدۇ.

هکایەت (17)

بىر يىلى بەلختىن باميانغا① سەپەر قىلغان ئىدىم. يول قاراقچى-لارنىڭ دەستىدىن تولىمۇ خەتەرلىك ئىدى. بىر يىگىت يول باشلى-غۇچى سۈپىتىدە بىزگە ھەمرا بولۇپ ماڭغان ئىدى. ئۇ قالقانباز، ئوقياچى بولۇپ، شۇ قەدەر ماھىر ۋە كۈچلۈك ئىدىكى، ئۇنىڭ ئوقياسىنى ئون كۈچلۈك ئادەم تارتىپ بەتلىيەلمەيتتى ۋە يەر يۈز-ىدە ھېچ قانداق پالۋانلىرى ئۇنى يېقىتالمايتتى.

لېكىن ئۇ بايقاشتا تۇرمۇشتا ئەكە ئوسكەن بولۇپ، جاھان كورمىگەن، سەپەر-يۇرۇشلەردە بولمىغان، باتۇرلار دۇمباقلىرىنىڭ ياڭرىغان ئاۋازى قۇلىغىغا يەتمىگەن ۋە ئاتلىقلار قىلىچىنىڭ چاقناش-لىرىنى كورمىگەن ئىدى.

پەقەت ياۋ قولىغا ئەسىر چۈشمىگەن،
ۋە ئوق يامغۇرىغا دۇچ كەلمىگەن.

تاسادىپى بۇ يىگىت بىلەن مەن ئىككىمىز ئەڭ ئالدىدا يانمۇ-يان مېڭىشقا توغرا كەلدى. ئۇ يولدا ئۇچرىغانلا كونا تامنى بىلىگىنىڭ كۈچى بىلەن ئورۇۋېتەتتى، ھەر چوڭ دەرەخنى كورسە پەنجىسىنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن يۇلۇپ تاشلايتتى. شۇڭا مەغرۇرلىنىپ مۇنداق دەيتتى:

---

① باميان — بەلخ شەھرىدىن ھىندىستانغا بارىدىغان يولدىكى بىر قەدىمى شەھەر.

پىل قېنى؟ باتۇر يىگىتىنىڭ بەستىگە سالسا نەزەر،
شىر قېنى؟ مەرت پەنجىسىنى بىر كورۇپ قىلسا ھەزەر.

بىز شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالدۇقىكى، ئىككى ھىندى بىر تاشنىڭ ئارقىسىدىن بېشىنى كوتىرىپ، بىزنى ئولتۇرۇش قەستىدە بولۇۋاتاتتى. بىرسىنىڭ قولىدا كالتەك، يەنە بىرسىنىڭ قولتۇغىدا توقماق بار ئىدى.
مەن يىگىتكە دىدىم: "نىمە تۇرىسەن؟

قېنى، ئىشقا سال كۈچ ۋە ئەرلىكنى سەن،
دۇشمەن كەلدى گورگە ئايلىغى بىلەن!"

قارىسام، يىگىتنىڭ قولىدىن ئوقيا چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ، بەدىنى جالاقلاپ تىترەۋاتىدۇ.

ئوق بىلەن ساۋۇتنى تەشكەن، قىلنى يارغان پەھلىۋان
جەڭ كۈنىدە پۈت تىرەپ چىڭ تۇرمىغى ھەم دەرگۇمان.

بىزدە باشقا چارە قالمىغان ئىدى: نەرسە-كېرەك، قورال-ياراق ۋە كىيىم-كېچەكلىرىمىزنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئاران جېنىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ كەتتۇق.

يوللىغىن ئىش كورگەن ئەرنى ئەڭ مۇھىم ئىشلارغا سەن،
شىرنى باغلاپ كەلتۇرەر ئۇ بوينىغا تاشلاپ كەمەن.

بولسا گەر كۆچلۈك بويۇن، پىل گەۋدىلىك بىر نەۋ جۇۋان،
ياۋغا دۇچ كەلسە قاچار قورقۇنچىدىن بىر جەڭ بىلەن.
جەڭ قىلىشنى جەڭدە بولغان، سەپنى كورگەن ئەر بىلەر،
خۇددى بىلگەندەك شەرىئەت ئىلمىنى بىر ئەھلى پەن.

ھكايەت (18)

مەن بىر باينىڭ بالىسنى كورگەن ئىدىم، ئۇ ئاتىسىنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇرۇپ، بىر كەمبەغەلنىڭ بالىسى بىلەن مۇنازىرىگە چۈشكەن ئىدى: "ئاتامنىڭ قەۋرىسى تاشتىن ياسالغان، ئۇستىگە چىرايلىق خەتلەر نەقىش قىلىنغان، مەرمەر تاش ۋە پىروزە خىش ياتقۇزۇلغان. بۇ قەۋرە سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە بىر-ئىككى كېسەك قويۇلۇپ، ئۇستىگە ئىككى كەتمەن توپا تاشلانغان، خالاس."

كەمبەغەلنىڭ ئوغلى بۇ سوزنى ئاڭلاپ دېدى: "بوپتۇ، ئاتاڭ ئېغىر تاشلارنىڭ ئاستىدا ئىنجىقلاپ تۇرسۇن، ئاڭغىچە مېنىڭ ئاتام جەننەتكە كىرىپ بولىدۇ!"

ئۇستىگە ئازراق يۇڭ ئارتىلسا ئېشەك،
يەڭگىل ئازادە ماڭىدۇ بىشەك.

* * *

كەمبەغەللىك زۇلمىنى تارتقان ئۇزاق مىسكىن كىشى
يۇكى يوق، كەلگەي ئەجەل ئىشكىگە تەشۋىشسىز، ئىمىن.
كىمكى راھەت، مولچىلىقتا قىلسا ئومرىنى تامام،

تارتىشىپ دۇنياغا، شەكسىز، ئولىمگى بەكمۇ قىيىن.
يېڭى زەنجىردىن بوشانغان بىر ئەسىرنىڭ ھالى، بىل،
ياخشىدۇر، ئەسىرگە چۈشكەن بىر ئەمىرنىڭ ھالىدىن.

ھىكايەت (19)

بىر دانىشمەندىن: "سېنىڭ ئەڭ يامان دۈشمىنىڭ ئىككى بېقىنىڭ ئارىسىدىكى نەپسىڭدۇر" دېگەن ھەدىسىنىڭ مەنىسى نىمە؟ دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى دېدى: "بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەرقانداق دۈشمەنگە ياخشىلىق قىلساڭ، دوستقا ئايلىنىدۇ، ئەمما نەپس دېگەن شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭغا قانچە كوپ يول قويساڭ، ئۇ شۇنچە كوپ قارشىلىشىدۇ!"

تاتلىمنى ئاز يىسە ئادەم، بولۇر پەرىشتە سۈپەت،
ئەگەردە يىسە ھايۋانەك، تاش كەبى بولۇر ۋەيران.
بىراۋنى مۇراتقا يەتكۈزسەڭ، بوي سۇنار ئۇ ئەمرىڭگە،
نەپس ئەگەر مۇرات تاپسا، چوقۇم، ساڭا بىرەر پەرمان.

سەئدىنىڭ بىر مۇددەئى① بىلەن بايلىق ۋە كەمبەغەللىك ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇنازىرىسى

بىر ئولتۇرۇشتا مەن ئۇزى دەرۋىشلەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان

① "مۇددەئى" (دەۋاگەر) مەنىسىدە بولۇپ، دەرۋىشلىكنى دەۋا قىلغۇچىنى كۆرسىتىدۇ.

بولسمۇ، قىلىچە دەرۋىشلىك سۈپىتى يوق بىر ئادەمنى كورگەن ئىدىم. ئۇ رەسۋا گەپلەرنى توقۇشقا كىرىشتى، يەنى شىكايەت دەپتىرىنى ئېچىپ، بايلارنى سوكۇشكە باشلىدى. سوز شۇ يەرگە يېتىپ باردىكى، كەمبەغەللەرنىڭ قۇدرەت قولى باغلانغانمىش، بايلارنىڭ ياخشى ئىشلارغا بولغان ئىرادىسىنىڭ پۈتى سۇنغانمىش.

سەخىلەرنىڭ قوللىرىدا دەرەم يوق،
باي غوجاملار كوڭلىدە ھېچ كەرەم يوق.

مەن چوڭلارنىڭ نىئمەتلىرى بىلەن پەرۋىش تاپقانلىغىم ئۈچۈن، بۇ سوز ماڭا قاتتىق تەگدى-دە، دىدىم: "دوستۇم! بايلار— كەمبەغەللەر تىرىكچىلىگىنىڭ مەنبەسى، زاھىتلار كىرىمىنىڭ ئاساسى، تاۋاپچىلارنىڭ باش پاناسى، مۇساپىرلارنىڭ چۈشىدىغان ماكانى، ئۇلار باشقىلارنىڭ راھىتى ئۈچۈن ئېغىر يۈك كوتەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئوز خىزمەتكارلىرى ۋە قول ئاستىدىكىلەر تاماق يىيىشكە كىرىشكەن چاغدىلا ئاندىن تاماغا قول ئۇزىتىدۇ. ئۇلارنىڭ سېخىلىغىدىن ئاشقان نەرسىلەر تۇل خوتۇن ھەم قېرىلارغا، ئوز يېقىنلىرى ھەم خوشنىلارغا يېتىدۇ.

بايلاردا بار ۋەقىپە، نەزرە، مېھمانلىق،
زاكات، پىترە،① ئازات،② ھەدىيە، قۇربانلىق.

① پىترە — بىر ئايلىق روزا تۇتگىنىدە ھەر بىر كىشى ئوز بېشى ئۈچۈن بېرىدىغان سەدىقە.

② ئازات — قۇللارنى ئازات قىلىش، ئوز ئەركىگە قويۇۋېتىش مەنىسىدە.

ئۇلار دولىتىگە سەن يېتەلەمسەن؟
نامازلا بار سەندە ھەم پەرىشانلىق.①

ئەگەر سېخىلىق قۇدرەت ھىساپلىنىپ، نامار قۇۋۋەت سانىلمىغان بولسا، ئۇ چاغدا بايلار تېخىمۇ ياخشىراق باي بولاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى زاكات بىلەن ئىرىغدالغان، كىيىم-كېچەكلىرى تازا، نام-ئابرويى بىغۇبار ۋە كۆڭلى خاتىرجەم. تائەتنىڭ كۆچى ھالال تائامدا، ئىبادەتنىڭ ساغلاملىغى پاك لباستا؛ قۇپ-قۇرۇق ئاشقازان نىمە قۇۋۋەت بېرەر ۋە قۇرۇق قولدىن قانداق مۇرۇۋەت كېلىشى مۇمكىن؛ ئۇسسۇزنىڭ ئايىغى يول يۈرۈشكە يارامدۇ،② قوسىغى ئاچلارنىڭ قولىدىن نىمە ياخشىلىق كېلىدۇ؟ بۇنىسى روشەن.

كېچىسى بىئارام ئۇخلايدۇ كىشى،
بولمىسا يىيىشكە ئەتىكى ئۇزۇق.
ئۇزۇقلۇق يىغىدۇ يازدا چۈمۈلە،
ئوتكۈزمەككە قىشنى غەمسىز، كۆڭۈل توق.

---

① بۇ مىسرا: سوپىلاردا ئىككى رەكئەت نامازدىن باشقا ھىچنىمە يوق. نامازنىمۇ يۈز پەرىشانلىق ئىچىدە ئوقۇيدۇ، دىگەن مەزمۇندا.

② كوپ نۇسخىلاردا "پاي تىشنە" يېزىلغانلىقتىن "ئۇسسۇزنىڭ ئايىغى" دەپ ئىلىنىدى. بەزى نۇسخىلاردا "پاي بىستە" (باغلانغان ئاياق) دەپ ئىلىنغان. ئۇ چاغدا توۋەندىكى جۈملىگە مەنتىقى جەھەتتىن باغلاشمايدۇ.

ئاراملىق نامراتچىلىق بىلەن جېپسىلىشالمايدۇ، خاتىرجەملىك يوقسۇللۇقتا ھاسىل بولالمايدۇ. بىرسى كەچكى ناماز بىلەن بەنت، يەنە بىرى كەچكى تاماقنىڭ غېمىدە ئولتۇرىدۇ. بۇنداق بولغاندا، كېيىنكىسى بىرىنچىسى بىلەن ھەرگىز ئوخشاش بولالمايدۇ.

بولۇر باي دىلى ھەق بىلەن ھەر زامان،
ئېغىر بولسا تۇرمۇش، پەرىشان ھامان.

شۇنداق ئىكەن، بايلارنىڭ ئىبادىتى ئاللانىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئالدى بىلەن ئېرىشىدۇ، چۈنكى ئۇلار خاتىرجەم، كۆڭلى توق، ھەرگىز دىلى پەرىشان، پىكرى چېچىلاڭغۇ ئەمەس. ئۇلار تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى پۈختا تەييارلىۋالغانلىقتىن، ئۇزلۇكسىز ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولالايدۇ. ئەرەپ ئېيتىدۇ: 'خۇدا مېنى ئېغىر كەمبەغەللىكتىن ۋە خۇشتۇم يوق كىشىنىڭ خوشنا بولۇشىدىن ساقلىسۇن.' ھەدىسته مۇنداق دېيىلىدۇ: 'كەمبەغەللىك ــ ھەر ئىككى دۇنيادا كىشىنىڭ يۈزىنى قارا قىلىدۇ!'"

دەرۋىش دىدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن ئىدى: 'كەمبەغەللىك ــ مېنىڭ ئىپتىخارىم!'"

"توختا! ــ دىدىم مەن، ــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ كورسەتمىسى شۇنداق بىر گۇرۇھنىڭ كەمبەغەللىگىگە قارىتىلغانكى، ئۇلار رىزالىق مەيدانىنىڭ مەرتلىرى ۋە تەقدىرنىڭ ئوقىغا ئوزنى بېغىشلىغانلار بولۇپ، ھەرگىز ئەۋلىيالارنىڭ جەندىسىنى كىيۈۋلىپ، تاپقان خەيرى ـ سەدىقىلىرىنى ساتىدىغانلار ئەمەس ئىدى.

گۈلدۈرى بار، ئىچى قۇرۇق، سەن دۇمباق،
ئوزۇغۇڭ يوق جەڭ كۈنىدە، چارەڭ قانداق؟
تاما يۈزىن خەلقتىن يوشۇر، ئەركەك بولساڭ،
مىڭ ئۇرۇغلۇق تەسۋىنى سەن تارتما ئانداق.

ساۋاتسىز كەمبەغەل كوكلى ئارام تاپالمغانلىقتىن، ئاخىر بېرىپ كەمبەغەللىگى كۇپىرلىققا ئايلىنىپ كېتىدۇ، چۈنكى كەمبەغەللىك كۇپرىلىققا يېقىنلا نەرسە. مەۋجۇت نىئمەت بولمىغاندا، يالىڭاچنى كىيىندۈرۈش ياكى بەختسىزلىككە گىرىپتار بولغانىنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشىش بىكار. بىزدەكلەرنى ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىگە يەتكۈزۈش مۇمكىنمۇ ۋە 'ئۇستۇن' قول 'توۋەن' قولغا① قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ كورمىدىڭمۇ، ئاللاتائالا قۇرئان كەرىمدە بەھىشت ئەھلىگە بېرىدىغان نىئمەتلەر توغرىسىدا مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ: 'ئۇلارنىڭ مۇئەييەن رىزقى بار'②، شۇڭا بىلگىنكى، تىرىكچىلىك غېمىدە بولغان كىشى ئىپپەتلىك بولۇش دولىتىدىن مەھرۇمدۇر، پاراغەت بولسا مۇئەييەن رىزقنىڭ ھوكۇمرانلىغى ئاستىدادۇر.

چۈشىدە كورىدۇ ئۇسسۇزلار ھامان:
گويا كى غىچ بۇلاق پۇتۇن يەر-جاھان."

---

① "ئۇستۇن" قول ــ سەدىقە بەرگۈچى قول. "توۋەن" قول سەدىقە ئالغۇچى قول.

② قۇرئان، 37 ــ سۈرە، 41 ــ ئايەت.

مەن بۇ سوزلەرنى قىلغاندا، دەرۋىشنىڭ قولىدىن سەۋىر ـ تاقەت تىزگىنى چىقىپ كەتتى ـ دە، تىل قىلىچىنى قىنىدىن سۇغاردى ۋە پاساھەت دۇلدۇلىنى ئەدەپسىزلىك مەيدانىغا قويۇپ بېرىپ، ئۇستۇمگە چاپتۇرۇپ كەلدى ۋە مۇنداق دېدى: "سەن بايلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى شۇنچە مۇبالىغە قىلىپ، قۇرۇق گەپ سانىتىڭ، بۇ مۇلاھىزەڭ بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنكى، ئۇلار گويا تىرياق① ياكى رىزق غەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچى ئىكەن. (ئەسلىيەتتە بولسا) ئۇلار بىر ئوچۇم مۇتەكەببىر ـ مەغرۇرلار، ئۇزىگە تەمەننا قويمىغان ياۋۇزلار، مال ـ نېمەتلەرگە ئۇزىنى ئۇرمىغانلار، ئورۇن ـ مەنسەپ ۋە بايلىقنىڭ مەپتۇنلىرى، ئۇلار سوز قىلمايدۇ، قىلسا ئەخمىقانە سوزلەپ قويىدۇ، (كەمبەغەللەرگە) قارىمايدۇ، قارىسا پەقەت يىرگىنىش بىلەن قارايدۇ. ئالىملارنى گادايغا چىقىرىدۇ، كەمبەغەللەرگە بولسا يالاڭ توش دەپ ئەيىپ قويىدۇ. ئۇلار قولىدىكى مال ـ دۇنياسى بىلەن مەغرۇرلىنىپ ۋە ئوز قوسغىدا مەنسۇبىنى يۇقۇرى ساناپ، تورنىڭ كاللىسىغا چىقىپ ئولتۇرىدۇ ۋە ئوزىنى ھەممىدىن ياخشى دەپ ھىساپلايدۇ. كىشىگە بېشىنى كوتىرىپ قويۇش كاللىسىغا كەلمەيدۇ. ئۇلار دانىشمەنلەرنىڭ سوزىدىن بىخەۋەر، دانىشمەنلەر دەيدۇ: 'كىمكى تائەت ـ ئىبادەتتە باشقىلاردىن توۋەن بولسا، بايلىق ـ دولەتتە يۇقۇرى بولىدۇ، تاشقى كورۇنۇشتە باي بولغانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى كەمبەغەل بولىدۇ.'

كىبىر قىلسا مال بىلەن داناغا خىسلەتسىز كىشى،

---

① تىرياق ـــ زەھەر قايتۇرغۇچ دورا.

بولسا ئۇ ئىپار هوكۇزى، سەن ئۇنى تىزەك دىگىن!"

مەن دىدىم! "ئۇلارنى هاقارەت قىلىشنى ئۇزەكگە ,ۇا! كورمە، چۇنكى ئۇلار كەرەم ئىگىلىرىدۇر!"

ئۇ دىدى: "خاتا ئېيتىسەن، ئۇلار دەرەمنىك (ئاقچىنىك) قۇلى. يامغۇرى يوق ئەتىياز بۇلۇتلىرىنىك ۋە كىشىگە نۇرى چۇشمەيدىغان قۇياشنىك نىمە پايدىسى بار؟ ئۇلار قۇدرەت-ئىمكانىيەت ئېتىغا مىنگەن تۇرۇپمۇ چاپتۇرمايدۇ. خۇدا يولىدا بىر قەدەممۇ ئايلاق باسمايدۇ، كىشىگە مىننەت-ئاھانەتسىز بىر دەرەممۇ بەرمەيدۇ. ئۇلار مۇشەققەت بىلەن مال-دۇنيا يىغىپ، ئۇنى پىخسىقلىق بىلەن ساقلايدۇ-دە، هەسرەت بىلەن تاشلاپ كېتىدۇ. خۇددى دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك، بېخىل يەرگە كىرىش بىلەنلا، ئۇنىك كۇمۇشى يەردىن چىقىدۇ.①

مىك مۇشەققەت-ئىجتىهاتتا بىرسى بايلىق توپلىغاي،
باشقىسى كېلىپ، مۇشەققەتسىزلا ئۇنى بايلىغاي."

مەن ئۇنىڭغا دىدىم: "سەن پەقەت گادايلىغىك سەۋىۋى بىلەنلا ئۇلارنىك بېخىللىغىدىن ۋاقىپ بولىسەن، ئۇنداق بولمىغاندا، تامانى بىر تەرەپكە تاشلاپ قويغان كىشىگە سېخىلىق بىلەن بېخىللىق ئوخشاش كورۇنگەن بولاتتى. ئالتۇننىك نىمە ئىكەنلىگىنى سىناق

① چۇنكى بېخىل يىمەي-ئىچمەي ئالتۇن-كۇمۇش يىغىپ، ئۇنى يەرگە كومىدۇ. ئۇ ئولگەن هامان يەرگە كومگەن نەرسىلىرى قېزىپ چىقىرىلىدۇ.

تېشى بىلمىدۇ، شۇنىڭدەك پىخسىقىنىڭ كىملىگىنى گاداي-بىلمىدۇ!"

دەرۋىش دىدى: "بۇنى مەن شۇ تەجرىبە بويىچە ئېيتىۋاتىمەن. كى، ئۇلار ئىشكىلىرىگە خىزمەتكارلارنى قويۇپ، قاتتىق قول، قوپال ئادەملەرنى ئىشقا تەينىلەپ، شۇ ئارقىلىق ھورمەتلىك كىشىلەرنى ئويىغا كىرگۈزمەيدۇ ۋە پاكدىل كىشىلەرنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ: 'بۇ يەردە ئادەم يوق!' دەيدۇ. دەرۋەقە ئۇلار راست ئېيتىدۇ:

ئەقىلۇ-ھېممەت، پەھمى، ئىدرەك بولمىسا ئادەمگە يار،
'يوق بۇ ئويدە ھىچكىشى' دەپ ياخشى ئېيتقان ئىشىك باقار."

مەن دىدىم: "بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئىلتىماسچىلارنىڭ دەستىدىن بۇرنى-قۇلىغىچە تويۇپ، گادايىلارنىڭ ئەرز-ھال ئېيتىشىدىن بىزار بولغان. بايۋاتانىڭ قۇمى ئۇنچە-مەرۋايىتقا ئايلانغان تەقدىردىمۇ گادانىڭ كوزى تويۇشى ئەقىلغە سىغمايدۇ.

تاماخورنىڭ كوزى تويماس ئىنئام بىلەن،
خۇددى قۇدۇق تولمىغانىدەك شەبنەم بىلەن.

قەيەردە بولمىسۇن، سەن يوقسۇللۇقنىڭ قاتتىقچىلىغىنى تارتقان ۋە ئاچىچىق ئەلەم چەككەن كىشىلەرگە قارا، ئۇلار ئاچكوزلۇكتىن ئۆزىنى خەتەرلىك ئىشلارغا ئاتىدۇ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان يامان ئاقىۋەتلەردىن ساقلانمايدۇ، خۇدانىڭ ئازاپ-ئوقۇبەتلىرىدىن قورقمايدۇ ۋە ھالال-ھارامنى ئايرىمايدۇ.

ئەگەر ئىتتىنىڭ بېشىغا تەگسە چالما،
سويۇنۇپ سەكرىگەي ئۇ ئۇستىخان دەپ.
ئېلىپ ماڭسا كىشىلەر بىر تاۋۇتنى،
ئۇنى ئويلايدۇ ئاچكوز داستىخان دەپ.

ئەمما ھەق تائالا بايلارغا ئىنايەت كوزى بىلەن قاراپ، ھالالنىڭ يارىدىمى بىلەن ئۇلارنى ھارامدىن ساقلاپ قالىدۇ. مەن، بۇ سوزلىرىمنى ئىزاھلىماي تۇراي ۋە دەلىل-ئىسپاتىمۇ كەلتۈرمەي. قېنى سەن ھەقنى سوزلەپ باققىنا: سەن بىرەر تەقۋادارنىڭ قولى ئارقىسىغا باغلانغانلىغىنى ياكى بىر بەختسىزنىڭ زىندانىدا ياتقانلىغىنى، ياكى بىر ئېپىپەت ئىگىسىنىڭ پەردىسى يىرتىلغانلىغىنى، ياكى بىر قولنىڭ بېغىشىدىن كېسىلگەنلىگىنى كورگەنمۇ سەن؟ پەقەت كەمبەغەللىك سەۋىۋى بىلەن شۇنداق بولىدۇ. قەھرىمان ئەرلەر مۇھتاجلىق سەۋىۋىدىن تام تېشىپ قولغا چۈشىدۇ ۋە ئوشۇغى چېقىلىدۇ، شۇ نەرسىنىڭ ئېھتىمالى بارکى، بىر كەمبەغەلنىڭ نەپسى ئۇستۇنلۇك قىلىپ، قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇنى تولۇق قانائەتلەندۇرۇش ئىمكانىيىتى بولمىسا، نەپسى ئۇنى جىنايەت ئوتكۈزۈشكە ئىتتىرىدۇ. بايلارغا مۇيەسسەر بولىدىغان مەنىۋى ئارامىلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ زورۇر ۋاستىلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلار ھەر كېچە بىر سەنەمنى باغرىغا باسىدۇ، ھەر كۈنى يېگىتلىكنى باشتىن كەچۈرىدۇ؛ تاڭ نۇرى ئۇنىڭ گۈزەللىگىدىن قولىنى كوكسىگە قويىدۇ، كېلىشكەن سەرۇ دەرىخى خجەللىقتىن لايغا پېتىپ تۇرىدۇ.

ئاشقلار قېنىغا ئۇلار چاڭ سېلىپ،

تىرنىغىغا قويغاندۇر خىنە قىلىپ.

ئۇلارنىڭ ھوسۇن-جامال ئىگىلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا گۈنا ئىشلارنى قىلىشى ياكى قەبىھ ئىشلارنى ئوتكۈزۈشى مۇمكىن ئەمەس.

بىھىش ھورلىرىگە ئالدۇرۇلغان دىل،
تۇرك سەنەملىرىگە باقىدۇ قاچان؟

* * *

يېگى پىشقان خورما ئالدىدا تۇرسا،
ئۇزۇم شىنگىلىگە تاش ئاتماس ئىنسان.

كوپىنچە يوقسۇللار پاكىلىق ئىتىگىنى گۈنا ئوتكۈزۈش بىلەن بۇلغاپ قويىدۇ، ئاچلار نان ئوغرىلايدۇ.

قورسىغى ئاچ غالجىر ئىت تاپقاندا گوش سورىمايدۇ ھىچ:
بۇ سالىھنىڭ توگىسىمۇ ياكى دەججال ئېشىگى.①

قانچىلىغان پاكدىل كىشىلەر كەمبەغەللىك سەۋىۋى بىلەن بۇزۇق-چىلىق قاينىمىغا چۈشۈپ قالىدۇ ۋە ئۇزىنىڭ ياخشى نامىنى بەتنامىلىق شامىلدا سوروۇۋېتىدۇ.

---

① سالىھ ــ پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ توگىسى مۇقەددەس سانىلىدۇ. دەججال ــ يالغان پەيغەمبەر، ئۇ قىيامەت كۈنى ئېشەككە مىنىپ پەيدا بولارمىش.

ئاچ قالغاندا، پەرھەز كۆچى زەررە قالماس،
كەمبەغەللىك تەقۋالىقنى ھەم قالدۇرماس.

سەن بايلارنى مىسكىنلەرگە ئىشىگىنى تاقىۋالىدۇ دەۋاتىسەن، ھاتەم تائى بايۋاندا كوچمەنچىلىكتە ياشايتتى، ئەگەر شەھەرلىك بولغان بولسا، ئۇنىڭغا گادايلار تۇش-تۇشتىن يېپىشۋېلىپ، كىيىم-كېچەكلىرىنى پارە-پارە قىلىۋەتكەن بولاتتى!"

"ياق، ــ دېدى ئۇ، ــ كەمبەغەللەرنىڭ ھالىغا ئىچىم ئاغرىيدۇ!"

مەن دېدىم: "ياق، سەن بايلارنىڭ مال-مۈلكىگە ھەسرەت چېكىسەن!"

بىز شۇ تەرىقىدە بىر بىرىمىز بىلەن سوز تالاشتۇق، ئۇ ھەر بىر پىيادىسىنى ئالدىغا سۈرسە، مەن مۇداپىەلىنىشكە تىرىشتىم، ئۇ ھەر قېتىم شاخ بەرگەندە، مەن پەرزىن بىلەن توستۇم، ئۇ ئوي-پىكىر ھەمياندىكى نەقىدانە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ بولدى ۋە دەلىل-ئىسپات ساغدىغدىكى ئوقلىرىنى ئېتىپ تۇگەتتى.

قىلسا گەپدانلار ھۇجۇم قالقانىنى ھەرگىز تاشلىما،
يوق ئۇنىڭدا ئىستىئارە، كوپتۇرۇشتىن باشقىسى.
مەرىپەت ھەم دىن بىلەن ھەركەتلىنىپ سوزمەنىنى يەڭ،
تۇرسىمۇ ئىشكىتە قوراللىق، قۇپ-قۇرۇقتۇر قەلئىسى.

ئاخىر ئۇنىڭدا دەلىل-ھوججەت قالمىدى. مەن ئۇنى يەرگە قارىتىۋەتتىم. بۇ چاغدا ئۇ دۇشمەنلىك قولىنى سوزۇپ، ئاغزىغا كەلگەننى دېگىلى تۇردى، چۇنكى جاھىللارنىڭ ئادىتى شۇنداق

بولدۇ: دۇشمىنىنى دەللىل-ئىسپات بىلەن يېڭەلمىسە، ئاداۋەت زەنجىرىنى جىرىڭلىتىشقا كېرىشىدۇ. بۇت ياسايدىغان ئازەر ئوز ئوغلىنى دەللىل-ھوججەت بىلەن يېڭەلمەي، ئۇنىڭغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىپ: "ئەگەر بولدى قىلمىساڭ، سېنى تاش بىلەن ئۇرىمەن!"① دېگەن. خودداى شۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇمۇ ماڭا دەشنام قىلدى. مەن ئۇنى تىللىدىم، ئۇ ياقامنى يىرتتى، مەن ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتتۇم.

يېپىشتۇق قاتتىق بىر بىرىمىزگە،
ئارقىمىزدا خەلق راسا كۈلۈشتى.
گەپ-سوزىمىزدىن پۈتۈن يەر-جاھان
بارماقنى چىشلەپ ھەيران بولۇشتى.

شۇنداق قىلىپ، بىز بۇ تالاش-تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قازىنىڭ ئالدىغا باردۇق. ئۇنىڭ ئادىل ھوكۇم چىقىرىشىغا رازى بولدۇق، چۈنكى قازى دېگەن مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمى بولغاندىن كېيىن بۇ مەسىلىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، بايلار بىلەن كەمبەغەللەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئايرىپ بېرەر دېگەن ئىدۇق. قازى بىزنىڭ نىمە دەۋا بىلەن كەلگەنلىگىمىزنى كورۇپ ۋە گەپ-سوزىمىزنى ئاڭلاپ، بېشىنى توۋەن سېلىپ چوڭقۇر ئويغا چومدى-دە، خېلى ئويلانغاندىن كېيىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "ئەي بايلارنى ماختاپ، كەمبەغەللەرنى ھاقارەت قىلىشنى راۋا كورگەن

① قۇرئان، 19 - سۈرە، 46 - ئايەت. ئىبراھىم پەيغەمبەر ئاتىسى ئازەرنى، خۇدانىڭ بىرلىگىگە دەۋەت قىلغاندا، ئازەر ئۇنىڭغا ئاشۇ سوزلەرنى قىلغان.

كىشى، بىلىپ قويكى، قەيەردە گۈل بولسا، شۇ يەردە تىكەن بار، قەيەردە شاراپ بولسا، ئۇنىڭ خۇمارىمۇ بولىدۇ، غەزنە بار يەردە يىلان بار،① قەيەردە شاھلارغا لايىق ئۇنچە-مەرۋايىت بولسا، ئۇ يەردە ئادەم يەيدىغان لەھەڭ بار؛ دۇنيادىكى تۈرمۇشنىڭ لەززىتى ئارقىسىدىن ئەجەللىك نەشتىرى ئەگىشىپ يۈرىدۇ. جەننەتنىڭ نىئمەتلىرى ئالدىدا كۆڭۈلسىزلىك-ئازابنىڭ توساق تاملىرى بار.

يار دېگەنلەر دۇشمىنى جەۋرىنى تارتمايمۇ نە قىلۇر؟
گۈل-تىكەن، غەزنە-يىلان ھەم قايغۇ-شاتلىق بىللەدۇر.

سەن بوستاندا خۇش پۇراق تاللار بىلەن بىللە قاخشال دەرەخ-لەرمۇ بارلىغىنى كورمەيۋاتامسەن؟ خۇددى شۇنىڭدەك بايلارنىڭ ئارىسىدا تەقۋادارلار بىلەن كۆپرىلىق قىلغۇچىلار بولىدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ئىچىدىمۇ سەۋرى قىلغۇچىلار بىلەن بىللە ئوزىنى باسالمايدىغانلار بولىدۇ.

يالتىراپ ھەر تامچە شەبنەم دۇرغا ئايلانسا تولۇق،
دوۋلىنىپ تۇرغاي بازاردا كوز مۇنچاقتەك قەدرى يوق.

ھەق تائالانىڭ يېقىن بەندىلىرى كەمبەغەلچە ھايات كەچۈرىدىغان بايلاردۇر ۋە ھەممەتكە باي بولغان كەمبەغەللەردۇر. بايلارنىڭ

---

① غەزنە بار يەردە يىلان بار-كونا ئىبتىقات بويىچە غەزنىنى يىلان ساقلارمىش.

ئەڭ ئالى هممەتلىگى شۇكى، ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى يەيدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ياخشىسى شۇكى ئۇ بايلارنىڭ قولىغا قاراپ تۇرمايدۇ، 'كىم ئاللاغا تەۋەككۈل قىلسا، ئاللا ئۇنىڭغا يېتەرلىك!'① دىگەن ئايەت بويىچە ئىش كۆرىدۇ."

ئاندىن كېيىن قازى كايىش-تەنە يۈزىنى مەندىن بۇراپ دەرۋىشكە قارىتتى-دە، دىدى: "هەي كىشى، بايلار گۈنا ئىشلارغا غەرق بولغان، كەمچىلىك-نۇقسان بىلەن مەس بولغان، دەيسەن. توغرا، (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) سەن بايان قىلغان سۈپەتلەرگە ئىگە هممەتسىز كىشىلەر بار، ئۇلار غەيرى قانۇنىي يول بىلەن بايلىق توپلاپ، ئۇنى ساقلايدۇ، ئۇزلىرى يەمەيدۇ، باشقىلارغمۇ بەرمەيدۇ. مەسىلەن يامغۇر ياغمىسا ياكى جاهاننى توپان سۈيى باسسا، ئۇلار ئۇزلىرىنىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە ئىشىنىپ قېينىچىلىققا ئۇچرىغان كەمبەغەللەردىن هال سورىمايدۇ. خۇدايى تائالادىن قورقمايدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ:

'بىراۋ ئولسە ئاچتىن، مەنكى خاتىرجەم،
نېنىم بار، ئۇدەككە توپاندىن نەغەم؟'

* * *

توگە ئۇستىدە ئايالىلار كاجۇلاردا ئولتۇرۇپ،
قۇمغا پاتقانلارنى كورسە قىلچىلىك پەرۋاسى يوق.

* * *

پەسكەشلەر گىلىمنى قۇتقازغان هامان،
ئېيتىدۇ: 'غېمىم يوق، غەرق بولسا جاهان!'

---

① قۇرئان، 65 ـ سۈرە، 3 ـ ئايەت.

سەن ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ ئوتتۇڭ، لېكىن يەنە بىر خىل كىشىلەر باركى، ئۇلارنىڭ نېمىمەت داستىخانلىرى دائىم سېلىقلىق، سېخىلىق قولى ئوچۇق، ئۇلار ياخشى نام ۋە مەرتىۋەت ئۈزدىگۈچىلەردۇر، ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. مەسىلەن، جاھاننىڭ ئادالەتلىك شاھى، (خۇدا تەرەپتىن) قوللاپ-قۇۋۋەتلەنگەن، زەپەر ۋە نۇسرەت تاپقان، مەملىكەتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى، ئىسلام قورغىنىنىڭ ھامىسى، سۇلەيمان مۇلكىنىڭ ۋارىسى، زامانىمىزدىكى پادىشالارنىڭ ئەڭ ئادىلى، مۇزەپپەرەددىن ئاتابەك ئەبۇبەكىر سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا ئۇنىڭ دەۋرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، بايراقلىرىنى ئوزى قوغدىسۇن!) ھەزرەتلىرىنىڭ قوللىرى شۇلار جۇملىسىگە كىرىدۇ.

ئاتا ئوغلىغا ھەرگىز مۇنچىلىك كەرەم قىلماس،
سېنىڭ سېخى قولۇڭدىن بەھرىمەن جېھى ئىنسان.
خۇدا توكتى ئالەمگە چەكسىز مېھرى-شەپقەتنى،
سېنى رەھمىتى بىلەن قىلدى شاھى جاھان!"

قازى سوزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزۈپ، مۇبالىغە ئېتىنى بىزنىڭ چۇشەنچە-قىياسىمىزنىڭ چېگرىسىدىن ئوتكۈزۈۋەتكەندە، بىز ئۇنىڭ ھوكمىگە رازى بولۇپ، يارىشىپ قالدۇق. ئوتكەن ئىشلارغا سالاۋات دىدۇق. شۇ ماجرادىن كېيىن مادارا يولىنى تۇتۇپ، بىر بىرىمىزگە نوۋەت بىلەن تازىم قىلدۇق، ئاندىن بىر بىرىمىزنىڭ يۈز-كۆزىدىن سويۇشتۇق. سوزىمىزنىڭ ئاخىرى مۇنداق بولدى:

پەلەكنىڭ گەردىشىدىن شكايەت قىلما ئەي مىسكىن،
ئەگەردە شۇ پېتى ئولسەڭ، بەختىڭ يەنە قارا، بىل.
قولۇڭدا بار چېغىدا بەختۇ-دولەت، ئەي بايلار،
تاپاي دىسەڭ ئىككى ئالەم، يەپ-ئىچ، ھەمدە ئېھسان قىل.

سەككىزىنچى باپ

ئۆزئارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ھېكمەتلەر

1

بايلىق ئۆمۈرنى خاتىرجەم ئوتكۈزۈش ئۈچۈندۇر، ئەمما ئۆمۈر مال توپلاش ئۈچۈن ئەمەس. بىر ئاقىلدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "بەختلىك كىم ۋە بەختسىز كىم؟" ئاقىل دېدى: "بەختلىك شۇ كىشىكى، يەپ-ئىچتى ھەم تېرىدى؛ بەختسىز شۇ كىشىكى، ئولدى، ھەممە نەمىسى قېپقالدى."

توھېپسىز ئۇلىگەن بېخىلىنىڭ نامىزىنى ئوقۇما،
مال يېغىشقا كەتتى ئۆمرى، ئۆزىمۇ نەپ كورمىدى.

2

مۇسا ئەلەيھىسسالام قارۇنغا① نەسىھەت قىلدى: "ئاللا ساڭا

① قارۇن — مال - دۇنياسىنىڭ كوپلۈكى ۋە پىخسىقلىغى بىلەن نامى چىققان باي.

ئېھسان قىلغاندەك، سەنمۇ كىشىلەرگە ئېھسان قىل!"① ئۇ قۇلاق سالمىدى، ئۇنىڭ ئاقۇتىنى سەن ئاڭلىغان!

كىم ياخشى بىر ئىش قىلمىسا دىنار ـ دەرەمدىن،②
ئاخىر بېشىنى بەرگۈسىدۇر دىنار ـ دەرەمگە.
گەر بەھرە ئالاي دىسەڭ ھەر ئىككى دۇنيادىن،
ئاللا ساڭا قىلدى كەرەم، قىل سەنمۇ ئادەمگە.

ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ياخشىلىق قىل، ئەمما مىننەت قىلما، چۈنكى، پايدىسى ئۇزەڭگە بولىدۇ!"③ يەنى سېخىلىق قىل، ئەمما مىننەتدارلىق تەلەپ قىلما، چۈنكى پايدىسى ئۇزەڭگە قايتىدۇ!

كەرەم④ دەرىخى سۈرسە يىلتىز قايان،
ئۈسەر شاخ ۋە تاجى پەلەكتىن بەلەن.
ئۇنىڭ مۇئىسنى ئەگەر يەي دىسەڭ،
تىگىن ھەرىدەپ كەسمە مىننەت بىلەن.

* * *

شۈكرى قىلغىن خۇداغا، ياخشىلىققا ئېرىشتىڭ،
سېنى نېمەت ـ بەرىكەتتىن قالدۇرمىدى بىر چەتتە،

---

① قۇرئان، 28 ـ سۈرە، 77 ـ ئايەت.

② دىنار ۋە دەرەم ـــ پۇل ـ ئاقچا، تەڭگە ـ تىللا مەنىسىدە.

③ بۇ سۆزلەر ئەسلى ئەرەپچە بولۇپ، مۇئەللىپ پارىسچىغا تەرجىمە قىلىپ بەرگەن. شۇڭا پىكىر تەكرار بىلىنىدۇ.

④ كەرەم ـــ ياخشىلىق، سېخىلىق.

قىلچە مىننەت قىلمىغىن، خىزمەت قىلساڭ سۇلتانغا،
مىننەتدار بول ئۇنىڭدىن تۇتقاچ سېنى خىزمەتتە.

3

ئىككى خىل كىشىنىڭ جاپا تارتقىنى بىكار، تىرىشقىنى پايدىسىز:
بىرى مال يىغدى، يىمىدى؛ يەنە بىرى ئۇگەندى، ئەمەل قىلمىدى.

ئىلمىنى قانچىلىك ئۇگەنسەڭ، ئۇگەن،
مۇبادا ئىشلەتمىسەڭ نادانسەن.
ئەمەسەن نە ئالىم، نە بىر دانىشمەن،
توت پۇتلۇق ئۇلاغسەن، كىتاپ يۈكلەنگەن.
ئۇ بىر مىڭسىزكى، ھىستىن بىخەۋەر،
بىلمەس ئۇستىدىكى ئوتۇنمۇ، دەپتەر.①

4

ئىلىم دىننى كۇچلەندۇرۇش ئۈچۈندۇر، ھەرگىز مال-دۇنيا تېپىش ئۈچۈن ئەمەس.

كىمكى پەرھىز، ئىلمۇ تەقۋالىقنى سېتىپ پۇل قىلار،
بىر دوۋە خاماننى توپلاپ ئوت يېقىپلا كۇل قىلار.

---

① دەپتەر — بۇ يەردە كىتاپ مەنىسىدە.

5

پەرھىز قىلمايدىغان ئالىم — مەشئەل كوتىرىۋالغان قارغۇ، ئۇ باشقىلارغا يول باشلايدۇيۇ، ئەمما ئوزى توغرا يولدا ماڭمايدۇ.

كىمكى بىپايدا ئومرىن ئوتكۈزدى.
نەرسە ئالماستىن پۇلنى بۇزدى.

6

مەملىكەت ئوز ئالىملىرى بىلەن ھوسۇن-جامال تاپىدۇ، دىن پەرھىزكار كىشىلەر بىلەن كامالەتكە ئىرىشىدۇ. ئاقىللارنىڭ پادىشاغا يېقىنلىشىشقا مۇھتاج بولۇشىدىن كورە پادىشالار دانىشمەنلەرنىڭ سوھبىتىگە كوپرەك مۇھتاج بولىدۇ.

قۇلاق سال، بىر نەسىھەت سائا ئەي شاھ،
جاھاندا مۇندىن ئارتۇق يوق نەسىھەت.
ئەمەل بەرمە ئاقىللاردىن بولەكىكە،
ئەگەر ئاقىل ئىش-ئەمەلدىن بولسىمۇ چەت.

7

ئۇچ نەرسىنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم ئەمەس: تىجارەتسىز مال؛ بەس-مۇنازىرىسىز ئىلىم؛ سىياسەت-قانۇنى بولمىغان دولەت.

8

يامانلارغا رەھىم قىلىش ــ ياخشىلارغا زۇلۇم قىلىشتۇر، زالىملارنى ئەپۇ قىلىش ــ كەمبەغەللەرگە جەۋرى سېلىشتۇر.

بولسا ياۋۇزغا سېنىڭ غەمخورلۇغۇڭ، يۇمشاقلىغىڭ،
قىلسا ئۇ ئەلدە جىنايەت، بار سېنىڭ ئورتاقلىغىڭ.

9

پادىشانىڭ دوستلۇغىغا ۋە گودەكلەرنىڭ خۇش ئاۋازىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئاۋالقىسى بىر گۇمان بىلەن ئايىنىپ قالىدۇ، كېيىنكىسى بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

يارى كوپ مەشۇقتا دىلنى بەرمىگىل،
بەرگىنىڭدە سەندىن ئايرىلغۇسى دىل.

10

ھەرقانداق ئىنچ سىرىڭنى دوستۇڭغا توكىمە. چۈنكى بىر چاغ كېلىپ ئۇنىڭ دۇشمەنگە ئايلىنىپ كېتىشىنى نەدىن بىلسەن؟ شۇنىڭدەك، قولۇڭدىن كەلسە ھەرقانداق ئاچچىق ــ غەزەپنى دۇشمىنىڭگە قىلما، چۈنكى ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇ دوست بولۇپ قېلىشى

مۇمكىن. يوشۇرۇن ساقلىماقچى بولغان سىرىڭىنى ھەچكىمگە ئاچما، گەرچە بەك سەممى دوستۇڭ بولسىمۇ؛ چۈنكى بۇ دوستۇڭنىڭمۇ سەممى دوستى بولۇشى مۇمكىن، گويا زەنجىرسىمان.

"سىرىمنى دەي ساڭا، ئېيتما كىشىگە!"
دىگەندىن ئەلۋەتتە سۇكۇت ياخشىراق.
ئەي پاكدىل، باشتىن توس بۇلاق سۇيىنى،
ئوستەڭلەپ ئاققاندا تەس بولۇر توسماق.

* * *

سىر تۇتقان ھەر سوزنى ئاچماسلىق كېرەك،
ھەرقانداق سورۇندا ئېيتماسلىق كېرەك.

11

ئىتائەت قىلىش ئىپادىسىنى كورسەتكەن ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغان ئاجىز دۇشمەن پەقەت كۇچلۇك دۇشمەنگە ئايلىنىشىنىلا مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى "دوستلارنىڭ دوستلۇغىغا ئىشەنچ يوق" دىيىلۇاتقان يەردە، دۇشمەننىڭ خۇشامەتكويلۇغىغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن؟!

12

كىمكى كىچىك دۇشمەننى بەك توۋەن چاغلىسا، كىچىككىنە ئوتنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئوچۇرمەي قويغانغا ئوخشاش بىر ئىش بولىدۇ.

ئىمكان بار ئوتنى سەن بۇگۈنلا ئوچۇر،
ئەۋج ئالسا ئورتىنەر پۈتۈن يەر-جاھان.
ياۋنى ئوقتا مىخلاش مۇمكىن بولغاندا،
ئاڭا ئوق ئېتىشقا بەرمىگىن ئىمكان.

13

ئىككى دۇشمەننىڭ ئارىسىدا سوزنى شۇنداق قىلغىنكى، ئەگەر ئۇلار دوست بولۇپ قالسا، خىجىللىقتا قالمايدىغان بول.

جىدەل خۇددى ئوتتۇر ئىككى شەخس ئارا،
ئوتۇن سالغۇچىدۇر سۇخەنچى ئاڭا.
ئەگەر ئىككىسى بولسا قايتا ئىناق،
سۇخەنچى رەزىلنىڭ ئىشى بەك چاتاق.

* * *

دوست بىلەن سوزلەشسەڭ، ئاستا سوزلىگىن،
قان ئىچەر دۇشمىنىڭ ئاڭلاپ قالمىسۇن.
ھوشيار بول، سوزلەشسەڭ تامنىڭ تۈۋىدە،
ئارقىدا يات قۇلاق تىڭلاپ قالمىسۇن.

ئىككەيلەن ئارا ئوت يېقىپ پۈتۈلمەڭ —
ئەقىلدىن ئەمەس ئوزنى ھەم ئورتىمەڭ.

14

كىمكى دۇشمەنلەر بىلەن سۇلھى تۈزسە،① (بۇ ئۇنىڭ) دوستلىرىنى رەنجىتىدىغان يولنى تۇتقىنى.

ئەي ئاقىل، شۇ دوستتىن ئالاقەڭنى ئۈز،
ئەگەر دۇشمىنىڭگە بولۇپ قالسا ئوز.

15

بىر ئىش توغرىلىق ھوكۇم قىلىشتا ئىككىلىنىپ قالساڭ، خاپىچىلىغى ئازراق تەرەپنى تاللىۋال.

مۇلايىم كىشىگە قوپال سوزلىمە،
بىراۋ ئەپ ئوتەي دىسە جەڭ كوزلىمە.

16

ئىش ئالتۇن بىلەن پۈتىدىغان بولسا، جاننى خەتەرگە قويماسلىق كېرەك، ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ھىلىگەرلىكنىڭ ئاخىرقى چېكى ــ قىلىچ."

---

① بەزى نۇسخىلاردا: "ئوز دوستىنىڭ دۇشمەنلىرى بىلەن ياراشسا" دىيىلگەن.

پۈتۈن هىلىلەرنى قىلىپ كورگەن قول،
يېپىشسا قىلىچقا شۇ چاغدا ماقۇل.

17

ئاجىز دۇشمەنگە رەھىم قىلما، چۈنكى ئەگەر قۇدرەت تاپسا، سېنى ئايلاپ قويمايدۇ.

ئاجىز كورۈپ دۇشمەننى، ئۇزەكنى چوك تۇتما بەك،
ھەر سوغەكتە يىلىك بار، ھەر كوينەكتە بىر ئەركەك.

18

كىمكى جىنايەتكار ياۋۇزنى ئولتۇرسە، خەلقنى ئۇنىڭ ياۋۇزلۇغىدىن، ئۇنىڭ ئۇزىنى بولسا خۇدانىڭ ئازاۋىدىن قۇتقۇزغان بولىدۇ.

ئەگەرچە ياخشىدۇر شەپقەت، ۋە لېكىن
يامانغا يارىسىنى قىلما پەرۋىش.
يىلانغا رەھىم قىلغان شۇنى بىلىمەس:
زۇلۇمدۇر ئادەم ئەۋلادىغا بۇ ئىش.

19

دۇشمەنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىش خاتا، لېكىن ئاڭلاپ

قويۇش راۋا. چۈنكى ئۇنىڭ تەتۈرسىچە ئىش قىلىڭ توغرا بولۇپ چىقىدۇ.

ھەزەر قىل، "مۇنى قىل" دەپ ئېيتسا دۇشمەن،
تىزىڭغا بىر ئۇرۇپ "ۋاي ئاپلا!" دەيسەن.
"ئۇدۇل ماڭ" دەپ ساڭا كورسەتسە يولنى،
بۇرۇل دەرھال بۇ يولدىن، كوزلە سولنى.

20

ھەددىدىن زىيادە غەزەپلىنىش ۋەھىمە تۇغدۇرىدۇ، ئورۇنسىز يۇمشاقلىقمۇ ھورمەتنى كەتكۈزىدۇ. قوپاللىق قىلما. كىشىلەر سەندىن بىزار بولىدۇ؛ ئۇنچىلىك يۇۋاشمۇ بولۇپ كەتمە، كىشىلەر سېنى كوزگە ئىلمايدۇ.

قاتتىقلىق، يۇمشاقلىق بىرلەشسە ياخشى،
قان ئالسا تومۇردىن، تاڭار نەشتەرچى.
ئاقىللار ھەرگىزمۇ قىلماس قوپاللىق،
ھەم توكمەس قەدرىنى قىلىپ بوشاڭلىق.
ئۇزىنى باشقىدىن كورمەيدۇ ئەلا،
شۇنداقلا خار قىلماس ئۇزىنى ئەسلا.

* * *

دىدى چۇپان ئاتاغا: "ئەھلى ھىكمەت!
ماڭا قىلساڭچۇ بىر ياخشى نەسىھەت."

دىدى: "مەرتلىكنى سەن چەكتىن ئاشۇرما،
چىشى تېز بورىنى مەيلىگە قويما!"

21

ئىككى كىشى دولەت بىلەن دىنىنىڭ دۇشمىنى: بىرى زالىم پادىشا، يەنە بىرى بىلىمسىز ئىشان.

بولمىسۇن ئەلگە ھوكۇمدار پادىشا،
ھەققە بوي سۇنغۇچى بەندە بولمىسا.

22

پادىشا ئوز دۇشمەنلىرىگە ھەددىدىن تاشقىرى غەزەپلەنمەسلىگى كېرەككى، (بولمىسا) دوستلىرىنىڭ ئىشەنچىنى يوقىتىپ قويىدۇ، غەزەپ ئوتى ئاۋال ئوز ئىگىسىگە تۇتىشىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەلەنگىسى دۇشمەنگە يېتىپ بارىدۇ ياكى يېتىپ بارمايدۇ.

توپىدىن يارالغاچ ئەسلى ئادەمزات،
كىبىر، غەزەپ، مەنمەنلىك بولسۇن ئاڭا يات.
مۇنچىلىك بىرەھىم چوڭچى بولساڭ سەن،
ئەسلىڭ توپا ئەمەس، ئوتمىكىن دەيمەن.

* * *

بەيلەقانـدا① يولۇقـقان ئابىتـقا دىدىـم:
"تەربىيەڭدە دىلىمنى يۇيۇپ ئاقارتقىن!"
ئۇ دىدى: "توپىدەك سەۋىر قىل، ئالىم،
يا ئۇقۇغانـلىرىڭنى توپـسىغا كومـگىن!"

23

بەتـخۇي ئادەم دۇشـمەنـنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالـدۇ-دە، نەگە بارمىسۇن ئۇنىڭ ئازاۋىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايدۇ.

بالا-قازا ئىلكىدىن كوككە كەتسمۇ بەتخۇي،
دائىم بالا كوردىدۇ ئوز پەيلىنىڭ دەستىدىن.

24

دۇشـمەن قوشۇنىـدا بولۇنۇش يۇز بەرگەنـلىگـنى كورگەنـدە، كوڭـلۇڭنى خاتىرجەم تۇت، ئەگەر بىرلىشۇاتـقانـلىغىنى كورسەڭ، (ئوز قوشۇنۇڭدا) پاراكەندىچىلىك يۇز بېرىشتىن ئەنسىرە.

بېرىپ، دوستلار بىلەن راھەتـتە ئولتۇر،
ئەگەردە دۇشمىنىڭ بولسا جىدەلـدە.
ئۇلار يەكدىلـلـگىنى بايقـساڭ سەن،
سېپىلگە تاش توشۇپ، يايىڭنى بەتلە.

① بەيلەقان ــ ئازاربەيجاندىكى قەدىمقى بىر شەھەر.

25

دۇشمەن بارلىق ھىلىلەرنى ئىشلىتىپ دەرمانى قالمىغاندا دوستلۇق زەنجىرىنى جىرىڭشتىدۇ، بۇنداق چاغدا، "دوستلۇق" بويىچە ھېچقانداق دۇشمەن قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.

26

يىلانىڭ بېشىنى دۇشمەن قولى بىلەن يەنچىپ تاشلا، ھېچ بولمىغاندا ئىككى ياخشى ئىشنىڭ بىرىگە ئېرىشمەي قالمايسەن: ئەگەر دۇشمەن غالىپ كەلسە، يىلاننى ئولتۇرگەن بولسەن، ئەگەر يىلان ئۇستۇن چىقسا، دۇشمەندىن قۇتۇلسەن.

جەڭ كۇنى ئاجىز كورۇپ دۇشمەننى سەن سەل چاغلىما،
جېنىدىن ئۇزسە ئۇمىت، شىرنىڭ بېشىنى يەنچىگەي.

27

دىلنى رەنجىتىدىغان خەۋەرنى ئۇقساڭ، سۇكۇت قىل، باشقىلار يەتكۇزسۇن.

ئەي بۇلبۇل كوكلەمدىن يەتكۇز خوش خەۋەر،
شۇم خەۋەرنى پۇتكۇل ھۇقۇشلارغا بەر.

28

بىراۋنىڭ خاتىنلىغىنى پادىشاغا (دەرھال) يەتكۈزمە، پەقەت بۇ خەۋىرىڭنى پادىشا قوبۇل قىلىشقا تۇشەنچىڭ كامىل بولغان چاغدىلا يەتكۈز، ئۇنداق بولمىغاندا ئۆزەڭنىڭ ھالاك بولۇشىغا تىرىشقان بولىسەن.

سوز قورالنى ئوز پەيتىدە ئىشلەت،
تەسىر كورسىتىشكە ئىشەنسەڭ پەقەت.

29

مەنمەنچىگە نەسىھەت قىلغان ئادەم ئوزى نەسىھەتكە مۇھتاج.

30

دۇشمەننىڭ ئالدىمغا چۇشمە ۋە مەددىاھنىڭ ماختىشىنى بىر تىينىگە ئالما، چۇنكى ئاۋالقىسى ھىلىگەرلىك توزىغىنى قۇرىدۇ، كېيىنكىسى تاماخورلۇق ئىتىگىنى ئاچىدۇ.

ئەخمەق ئادەمگە ماختاش ياقىدۇ، نىمتە قىلىنغان گوشىنىڭ توپۇقىدىن پۇۋلەپ يەل بەرسەڭ، سېمىز كورۇنىدۇ.

قۇلاقسىز ئالمىغىن مەددىاھ سوزىنى،
كوزلەيدۇ ئاز ـ تولا سەندىن مەنپەئەت.

بىر كۈن تىلىگىنى قاندۇرمىسا سەن،
يۈزلەپ ئەيىۋىگىنى سانار ئاقىۋەت.

31

سوزلىگۈچىنىڭ كەمچىلىگىنى بىراۋ كورسىتىپ بەرمىگىچە، ئۇنىڭ سوزى تۈزەلمەيدۇ.

غۇرۇرلانما ناتىقلىق كىبرىگ بىلەن،
نادانلىگ ماختىشى ھەم ئوز پىكرىگ بىلەن.

32

ھەممە كىشىگە ئوز ئەقلى كامالەتكە تولغان تۈيۈلىدۇ ۋە ئوز بالىسى چىرايلىق كورۈنىدۇ.

بىر جوھۇت سوز تالاشقانىتى مۇسۇلمان بىلەن،
ئاڭلاپ ئۇنى كۈلگۈم كەلدى، بولدۇم خەندانمەن.
"بۇ ۋەسقەم، — دىدى مۇسلىم غەزىۋى ئورلەپ، —
ساختا بولسا جوھۇت بولۇپ ئولەي شۇ ئان مەن!"
"قەسەم ئىچەي تەۋرات بىلەن، — دىدى يەھۇدى، —
سوزۇم يالغان بولسا سەندەگ بىر مۇسۇلمانمەن!"
يەر يۈزىدىن ئەقىل-ئىدرەگ يوق بولۇپ كەتسە،
ھىچكىم دىمەس ئوز ئوزىنى ئەخمەق-نادانمەن.

33

ئون ئادەم بىر داستىخاندا تاماق يەيدۇ، ئەمما ئىككى ئىت بىرتاپ ئۇستىدە چىقىشالمايدۇ. ئاچكوز ئادەم پۇتۇن جاھان بىلەنمۇ تويمايدۇ. قانائەت قىلغۇچى بىر نان بىلەن توق يۇرىدۇ، شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: "مال-مۈلۈك بىلەن باي بولغاندىن كۆرە قانائەت بىلەن باي بولغان ياخشىراق".

تار ئۇچەينى تولدۇرار ھەرئاندا بىرنان بەرگىتى،
تويدۇرالماس كوزى ئاچنى يەر يۈزىنىڭ نېمىتى.

* * *

ئاتامنىڭ ئومرىمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ماڭا مۇنداق نەسىھەت قىلدى، كەتتى:
"بىرئوت شەھۋەت، ئۇنىڭدىن ئەيلە پەرھېز،
جەھەننەمگە ئوزەڭنى ئاتما ھەرگىز.
قىلالمايسەن بۇ ئوتقا زەررە تاقەت،
سەۋىر سۈيىنى چاچ، بۇگۈنلا يوق ئەت!"

34

كىمكى كۆچ-قۇۋۋىتى بار چېغىدا ياخشىلىق قىلمىسا، ياماندىن كۆنگە قالغاندا جاپا-مۇشەققەت تارتىدۇ.

زالىملاردەك ھېچكىم شۇم تەلەي ئەمەس،
ئېغىر كۈنـدە ئۇنى كىشى دوست دىمەس.

35

تېز قولغا كەلـگەن نەرسىنىڭ ئومرى ئۇزۇن بولمايدۇ.

شەرقتىكى يۇرتـلاردا ئاڭـلـىدىم، چىـقار
قىرىق يىـلـدا ئارانلا بىر جانان چىـنـە.
مەردەشتىتە① ھەركۈنى ياسايـدۇ يۈزلەپ،
كوربـسەن، قىـمـىتى توت تـىـيـنـگـنە.

* * *

چوجىلەر چىقسا تۇخۇمدىن، شۇ زامات ئىزلەيدۇ دان،
يېڭى تۇغۇلـغان بوۋاقتا ئەقىل-پەمـدىن يوقتۇر ئىز.
ئۇنـسى تېز ئەي بولۇپ، ھېچـنەرسىگە ئۇلاشمىغاي،
بۇنـسى قۇدرەت-كامالـدا بارچە جانـداردىن ئىگىز.
شىشە كوپتۇر ھەممە جايدا، شۇ سەۋەپتىن قەدرى يوق،
لەئلىنى تاپماق قىيىن، شۇڭلاشقا قىممەت، بەك ئەزىز.

36

ھەرقانداق ئىش سەۋىرچانلىق بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. ئالدىراڭ-غۇلۇق كىشىنى پۇشايمانغا قالـدۇرىدۇ.

① مەردەشت — پارس تۇپرىغىدىكى ئۇچ رايوننىڭ نامى.

كوزۇم بىلەن كوردۇم چولدە مەن شۇنى؛
يۇگرىگەندىن ئۇزدى سالماق ماڭغىنى.
شامالدەك يۇگرۇك ئات ھاردى بىر دەمدە،
توگمچى ماڭاتتى پۇختا قەدەمدە.

37

نادانغا سۇكۇت ساقلاشتىن ياخشى نەرسە يوق، ئەگەر بۇ مەسلەھەتنى چۈشەنسە، ئۇ نادان بولماس ئىدى.

ئەگەردە بولمىسا خسلەت، كامالىك،
تىلىڭنى ئاغزىڭدا ساقلاش ياخشىراق.
تىل دېگەن ئادەمنى بۇلغاپ قويىدۇ،
پۇچەك بىر ياڭاقتا يوق قىلچە سالماق.

* * *

ئېشەككە بىر نادان تەلىم بېرەتتى،
كۇچىنى سەرپ قىلىپ بىھۇدە ھەرچاق.
دېدىكى بىر ھەكىم: "ئاۋارە بولما،
كېيىن تەستۇر يامان تىلدىن قۇتۇلماق.
ئېنىقكى، سەندىن ھايۋان تىل ئۇگەنمەس،
ئۇنىڭدىن سەن ئۇگەن سۇكۇتتا بولماق."

* * *

جاۋاپنى ئويلانماي بەرسە بىر ئىنسان،
سوزىدە كوپىنچە بايقىلار نۇقسان.

ياكى بەر سوزۇڭگە ئەقىلدىن زىننەت،
يا ئولتۇر هايۋاندەك جەمجىت داۋامەت.

38

كىمكى دانالىغىنى كىشىلەر بىلسۇن، دەپ ئۇزىدىن داناراق كىشى بىلەن بەس-مۇنازىرە قىلسا، ئۇزىنىڭ نادانلىغىنى بىلدۇرۇپ قويىدۇ.

ئۇزەڭدىن چوڭ كىشى بىر سوز باشلىسا،
بىلسەڭمۇ ياخشىراق، ئېتىراز قىلما.

39

كىمكى نادان بىلەن ئۇلپەت بولسا، ياخشىلىق كورمەيدۇ.

پەرىشتە گەر بولسا دىۋىگە ئۇلپەت،
ئۇگەنگەي ۋەھشىلىك، مىكىر، خىيانەت.
ياماندىن ياخشىلىق ئۇگەنمەس كىشى،
بولالمايدۇ بورە جۇۋا تىككۈچى.①

---

① بورە مالنىڭ تېرىسىنى يىرتىدىغان يىرتقۇچ تۇرسا قانداقمۇ جۇۋىچى بولالىسۇن دىمەكچى.

40

كىشىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەيىۋىنى تاتىلاپ ئاچما، چۈنكى ئۇلارنى رەسۋا قىلىش بىلەن بىللە ئۆزەڭنىمۇ ئىشەنچسىز ئادەم قىلىپ قويىسەن.

41

كىمكى ئىلىم ئۆگىنىپ، ئەمەلدە ئىشلەتمىسە، يەرنى ھەيدەپ قويۇپ، ئۇرۇغ چاچمىغانغا ئوخشاش.

42

دىلسىز تەن تائەت ـ ئىبادەتكە يارىمايدۇ، پۇچەك شاكال مال قاتارىغا كىرمەيدۇ.

43

ھەرقانداق ئادەم كۆرەشتە چاققان، مۇئامىلىدە توغرا بولۇشەرمەيدۇ.

كوپلىگەن چۈمبەلدە كىلىشكەن قامەت،
بىر موماي كورىسەن ئاچساڭ شۇ سائەت.

44

بارلىق كىچىلەر قەدىر كىچىسى بولسا، قەدىر كىچىسىنىڭ قەدرى

بولـماس ئىدى.①

بارچه تاش بولسا بەدەخـشان ياقۇتى،
تەك بولاتتى تاش ۋە ياقۇت قىممىتى.

45

ھەركىم تاشـقى كورۇنۇشته چىرايـلىق بولسا، ئىچكى دۇنـياسى گۈزەل بولۇۋەرمەيدۇ. ئىش كوكۈلده، ھەرگىز تېرىده ئەمەس.

بىلەلەيسەن ئادەمنى تۇرقىدىنلا بىركۈنده،
قانچىلىك ئېرىشكەن ئۇ ئىلىم-بىلىم تەلىمگە.
لېكىن قەستىن ھۇشيار بول، ئالدامغا چۈشۈپ قالما،
رەزىل يۈرەك ئۇزۇن يىل مەلۇم بولماس ھىچكىمگە.

46

كىمكى ئۇلۇغلار بىلەن ئېلىشسا، ئۆز قېنىنى توكىدۇ.

ئۆزەڭنى بەكمۇ چوڭ چاغلايسەن ئەجەپ،
راست گەپ شۇ: ئالغاي كوز بىرنى كورەر قوش.

---

① قۇرئاننىڭ 97 - سۈرىسىدە: "قەدىر كېچىسى مىڭ ئايدىنمۇ خەيىرلىك" دەپ ئېيتىلغان. بۇ كېچە رامىزان ئېيىنىڭ 27 - كېچىسى بولۇپ، قۇرئان دەسلەپ شۇ چاغدا چۈشۈرۈلگەن.

بېشىڭنى يېرىلغان كورىسەن تېزلا،
قوشقار بىلەن قىلساڭ بىركالىلا سوقۇش.

47

شىر بىلەن پەنجەمۇ-پەنجە ئېلىشىش ۋە قىلىچقا مۇشت ئېتىش ئاقىلىلارنىڭ ئىشى ئەمەس.

كۇچ سىناشما مەس① بىلەن سەن، ئال ئۇزەڭنى دالدىغا،
قولتۇغۇڭغا قىس قولۇڭنى كۇچلۇك پەنجە ئالىدىدا.

48

كۇچلۇك ئادەمگە باتۇرلۇق كورسەتكەن زەئىپ ئادەم ئۇز ھالاكىتىدە دۇشمىنىگە يار-يولەكتە بولىدۇ.

ئەكە-نازۇكتا نەدە كۇچ، تاقەت،
باتۇرلار بىلەن جەڭگە چىقىشقا؟
ئاجىز قول چۇشەر نادانلىق قىلسىڭ،
تومۇردەك پەنجە بىلەن ئېلىشىشقا.

---

① "مەس" سوزى بۇ يەردە "قۇتۇرىغان" مەنىسىدە بولۇپ، قۇتۇرغان شىرنى كورسىتىدۇ.

49

كىمكى نەسىھەت ئاڭلىمىسا، ئۇنىڭ نېسىۋىسى تاپا-تەنە ئاڭلاش بولىدۇ.

تۇتمىساڭ قۇلاقنا نەسىھەتنى،
ئۇنىڭغا ئاڭلىساڭ مالامەتنى.

50

قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان كىشىلەر قابىلىيەتلىكلەرنى كۆرەلمەيدۇ، خۇددى بازار ئىتلىرى ئوۋ ئىتلىرىنى كۆرسە قاۋاشقا باشلاپ، قېشىغا يېقىن بارالمىغاندەك.

پەس ئادەملەر ھۇنەر-پەزىلەتتە باشقىلار بىلەن تەڭ كېلەلمىسە، رەزىللىكى بويىچە ئارقىدىن غاجاشقا باشلايدۇ.

ناتۇۋان ئاجىز ھەسەتچى ئارقىدىن غەيۋەت قىلار،
چۈنكى ئاغزى گەپكە كەلمەس يۈزمۇ-يۈز تۇرغاندا ئۇ.

51

ئەگەر قوساق ئالدىراتمىسا، ھېچبىر قۇش توزاقىغا چۈشمەس ئىدى، شۇنداقلا ئۇۋچىنىڭ ئۆزىمۇ توزاق قۇرماس ئىدى.

52

هەكسىلەر ئۇزاق-ئۇزاقتا تاماق يەيدۇ، ئابدىلار يېرىم توق غىزالىنىدۇ، زاھىتلار جېنى ئامان قالغۇدەكلا تاماق يەيدۇ، ياشلار قاچا-تاۋاقنى يىغىشتۇرغانغا قەدەر يەۋېرىدۇ، قېرىلار تەرلىگىچە يەيدۇ. ئەمما قەلەندەر شۇنداق كوپ يەيدۇكى، قوسىغىدا نەپەس ئالغۇدەك يەر قالمايدۇ، داستىخاندىن باشقىلارنىڭ رىزقى-نېسىۋىسىنمۇ سۆپۈرۈۋېتىدۇ.

قوساققا ئەسىر بەندە ئۇخلىيالماس ئىككى كېچە:
بىركېچە قوساق تاشتەك، بىركېچە تاماق غېمىدە.

53

ئاياللار بىلەن مەسلىھەتلەشكەن ئىش بۇزۇلىدۇ، يامان ئادەملەرگە مەرتلىك قىلىش گۇنا.

قىلىش چىش قايرىغان يولۋاسقا شەپقەت
بولۇر قويلارغا شەكسىز جەۋرى-كۇلپەت.

54

كىمىكى ئالدىدىكى دۇشمەننى ئولتۇرمىسە، ئۇزىگە ئۇزى دۇشمەن.

قولۇڭدا تاش تۇرسا، يىلان ھەم تاشتا،
ئويلانساڭ ئولتۇرمەي، ئەقىل يوق باشتا.

بەزىلەر بۇ پىكىرنىڭ تەتۇرسىنى ماقۇل كورۈپ مۇنداق دەيدۇ: "ئەسرلەرنى ئولتۇرۇشتە ئويلانغان ياخشىراق، چۈنكى ئىمكانىيەت قالمىدۇ: ئولتۇرۇشمۇ مۇمكىن، خۇنىدىن ئوتۇشمۇ مۇمكىن. ئەگەر ئويلانماستىنلا ئولتۇرۇۋېتىلسە، ئۇ چاغدا بىر ياخشى مەسلىھەت بەربات بولۇپ كېتىپ، ئۇنى ئورنىغا كەلتۇرۇش مۇمكىن بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىش ئېھتىمالى بار.

تىرىكنى جېنىدىن ئايرىش بەك ئاسان،
ئولگەننى تىرگۈزۈشكە يوق ئىمكان.
ئوقياچىدا تاقەت — پەمدىن ئالامەت،
ئوقيادىن چىققان ئوق قايتمايدۇ پەقەت."

55

نادان بىلەن سوز تالىشىپ قالغان دانا كىشى ئوزىگە ھورمەت قىلىشنى كۆتمەسلىگى كېرەك، ئەگەر نادان كىشى دانانى سوزدە يېڭىۋالسا، ئەجەپلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى تاش گوھەرنى پارچىلاپ تاشلايدىغۇ!

تاڭ قالما، سايراشنى تاشلىسا بىر يول
قاغىغا فەپەسداش بولغان بىر بۇلبۇل.

* * *

ياخشى ئادەم كورسە پەسكەشتىن ئەلەم،
چەكمىسۇن دەرت، بولمىسۇن دىل ھەسرىتى.
زەر قەدەھنى قىلسا پارە ئەسكى تاش،
زەر پەسەيمەس، ئوسمەس تاشنىڭ قىممىتى.

56

ئاقىل ئادەم بىر توپ چۇپرەندىلەر ئارىسىدا سوزىنى ئاقتۇرالمىسا، ئەجەپلەنمىگۇلۇك، چۇنكى دۇمباقنىڭ گۇمبۇرلىشى تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاتقۇزمايدۇغۇ. ھەمدە سامساقنىڭ پۇرىغى ئەنبەرنىڭ ھىدىنى بېسىپ كېتىدۇغۇ.

چىقىراق بىر نادان كەتتى كورەڭلەپ،
سوكۇشتە دانانى باپلىدىم مەن دەپ،
بۇ ئەخمەق بىلمەسكى، ھىجاز كۇيىنى
ئۇرۇش دۇمبىغىنىڭ يوق ئەتكىنىنى.

57

گوھەر پاتقاقتا چۇشۇپ كەتسىمۇ، يەنىلا قىممەتلىك، چاڭ-توزاڭ ئاسمانغا ئورلىسىمۇ، ھامان يارامسىز. قابىلىيەت بولغان بىلەن تەربىيە بولمىسا بىكار. ئۇنۇمسىز تەربىينىڭمۇ پايدىسى يوق. كۇل ئالىي نەسەپتىن كېلىپ چىقىدۇ، چۇنكى ئوتنىڭ ئەسلى زاتى

ئۇستۇن، لېكىن ئۇزىدە بىرەر ئارتۇقچىلىق بولمغانلىقتىن توپا بىلەن باراۋەر. شېكەرنىڭ قىممىتى قومۇشتىن ئەمەس. بەلكى ئۇزىدىكى خۇسۇسىيەتتىن.

لاياقەتسىز ئىدى ئەسلىدە كەنئان،①
رەسۇل ئوغلى بولۇش كەلتۇرمىدى شان.
پەزىلەت كورسەت، ئاچما گەپ شەجەردىن②
تىكەندىن چىقتى گۇل، ئىبراھىم ئازەردىن.

58

مۇشك خۇش پۇراق چاچقانلىغى ئۈچۈن مۇشك، ھەرگىز ئەتتار-نىڭ③ ماختىغانلىغى ئۈچۈن مۇشك ئەمەس. دانا كىشى ئەتتارنىڭ قۇتسىغا ئوخشايدۇ، ئۇ سوز ئاچماستىلا ئوز پەزىلىتىنى كورسىتەۋېرىدۇ؛ نادان ئادەم جەڭ دۇمبىغىغا ئوخشايدۇ. گۇلدۇرى بار، ئىچى قۇرۇق.

نادانلار ئارا بولغان بىر ئالىمنى
بىر مەسىلدە كىشىلەر دەل ئېيتقان:
"كورلارنىڭ ئارىسىدا مەھبۇپ ئۇ،

---

① كەنئان — نۇھ پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، دىنسىزلار بىلەن توپان سۇيىدە غەرق بولغان.

② شەجەر — دەرەخ. بۇ يەردە كېلىپ چىقىش، نەسەپ مەنىسىدە.

③ ئەتتار — خۇش پۇراق نەرسە ساتقۇچى تىجارەتچى.

ياكى بىتنەتچى ئويمدىكى قۇرئان."

59

ئومۇر بويى ئاران قولغا كەلتۈرگەن دوستنى بىر دەمدىلا رەنجىتىش يارىمايدۇ.

تاش ئۇزاق يىلدا ئاران ياقۇت بولۇر،
بىر نەپەستە چاقما زىنھار تاش بىلەن.

60

ئەقىل دىگەن نەپسنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قالغانكى، گويا ئاجىز ئەر جاڭجالچى خوتۇننىڭ قولغا چۈشۈپ قالغاندەك.

خوشاللىق ئىشىگى ئېتىلگەي شۇ ئان،
شۇ ئويدە ئايال بىر كوتەرسە چۈقان.

61

كۈچسىز ئوي-پىكىر ھىلە-مىكىردىن ئىبارەت، تەدبىرسىز كۈچ ياۋايىلىق ۋە تەلۈملىك.

ئاۋال پاكلىق، ئەقىل، تەدبىر، ئاندىن كېيىن سەلتەنەت، چۈنكى نادان قورال قىلغاي ھەققە قارشى دولەتنى.

62

ئوزى يەپ-ئىچىپ، باشقىلارغىمۇ بېرىدىغان مەرت ئادەم روزا تۇتۇپ مال يىغدىغان سوپىدىن ياخشى.

كىمكى خەلق مېنى ئەزىز دىسۇن دەپ، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ۋاز كەچسە، ھالال لەززەتنى ھارامغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

سوپى دىگەن ئولتۇرماس خۇدانى دەپ خىلۋەتتە،
نىمە كورەر بىچارە قاپ-قاراڭغۇ ئەينەكتە.

63

ئاز-ئاز نەرسە كوپ بولۇر، تامچە-تامچە كول بولۇر؛ يەنى بىلىگىدە كۈچ-قۇۋۋىتى يوق كىشىلەر ئۇششاق تاشلارنى يىغىپ ساقلاپ قويسۇن، پۇرسەت كەلگەندە زالىمنىڭ مىڭىسىنى يەنچىپ پۇخادىن چىقىدۇ.

تامچە-تامچىلار ئېقىن بولۇر تېز،
ئېقىن قوشۇلۇپ بولىدۇ دېڭىز.

* * *

ئاز-ئاز نەرسە يىغىلىپ بىسىيار بولۇر،
دانە-دانە غەللە-دان ئامبار بولۇر.

64

ئالىم كىشى ساۋاتسىز نادانلىق ئەخمەقلىغىنى يۇمشاقلىق بىلەن ئوتكۇزۇۋەتمەسلىگى كېرەك، چۈنكى بۇنىڭ ھەر ئىككى تەرەپكە زىيىنى بار: ئاۋالقىسىنىڭ ھورمىتى چۈشسە، كېيىنكىسىنىڭ نادانلىغى كۆچىيىدۇ.

نادانغا ئەگەر سوزدە خوش-خوش دېسەڭ،
ئوسۇپ كىبرى بىردىنلا بولغاي كورەڭ.

65

گۈنا دېگەن ھەرقانداق ئادەمدىن سادىر بولسا ئۈياتلىق بىر ئىش بولىدۇ، ئەگەر ئالىملاردىن ئوتۈلۈپ قالسا، تېخىمۇ يامان؛ چۈنكى ئىلىم شەيتانغا قارشى جەڭ قورالىدۇر، قورالسىز كىشى ئەسىرگە چۈشۈپ قالسا تېخىمۇ شەرمەندىلىك بولىدۇ.

تۈرمۈشى پەرىشان بىلىمسىز نادان
ئۆز نەپسىنى يىغماس ئالىمدىن ئوبدان.
ئۇ كورمەي، يول ئازار كوزىدە توساق،
بۇ چۈشەر قۇدۇققا ئىككى كوزى ساق.

66

ئىنسانىنىڭ جېنى بىر دەملىك ۋاقتىنىڭ ئىلكىدە تۇرىدۇ، دۇنيا بىر بارلىقكى، ئۇ ئىككى يوقلۇقنىڭ ئارىسىدا تۇرىدۇ. كىمكى دىنىنى دۇنياغا ساتسا، ئۇ بىر ئېشەك، يۇسۇپ (پەيغەمبەر)نى ساتقانلار پۇلىغا نىمە ئالاركىن، تاڭ!

"ئەي ئادەم باللىرى، شەيتانغا ئىتائەت قىلمائلار، ئۇ سىلەرگە ئوچۇق بىر دوشمەن دەپ، سىلەرگە نەسىھەت قىلمىدىممۇ؟"①

ئىشىنىپ دۇشمەن سوزىگە دوستىتىن ئايرىلدىڭ، قارا،
كىم بىلەن جاڭجاللىشىپ، سەن كىمگە بولدۇڭ ئاشىنا؟!

67

شەيتان ساپدىل كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايدۇ، سۇلتان سۇنغان سودىگەر بىلەن.

كىمكى بولسا بىناماز قەرز بەرمىگىن،
ئېغىز ئاچسا يوقسۇللۇقتىن، كەت دىگىن.
ئۇ خۇدانىڭ پەرزىنى ھىچ ئوتىمەس،
سېنىڭ قەرزىڭ توغرىلىق ھەم غەم يىمەس.

---

① قۇرئان، 36 ـ سۇرە (ياسىن)، 60 ـ ئايەت.

68

بىر كىشىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئاش-نېنىنى ھېچكىم يېمىگەن بولسا، ئولگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نامىنى ھېچكىم ئەسلىمەيدۇ.

* * *

ئۇزۇمنىڭ لەززىتىنى تۇل خوتۇن بىلىدۇ، تەكىنىڭ ئىگىسى بىلمەيدۇ.

* * *

يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام مىسرنىڭ قۇرغاقچىلىق يىلىدا ئاچلارنى ئۇنتۇپ قالماي دەپ، تويغىچە تاماق يېمىگەن ئىدى.

كىمكى كۇن كەچۇرسە راھەتتە،
نەدىن بىلسۇن ئاچلار نېمە ھالەتتە؟
كىمكى ئوز ھالى بولسا ياماں،
ئاجىزلار ھالىنى بىلىدۇ ئوبدان.

* * *

ئۇچقۇر ئاتقا مىنگەن ئەي غەمسىز كىشى ئالدىڭغا باق،
ئەنە پاتقاقتا ياتار يانتاقچى مىسكىن ئېشىگى.
كەمبەغەل خوشنىڭ ئويىگە ئوت سوراپ سەن كىرمىگىن،
موربىدىن چىققان تۇتۇن، بىل، چەككەن ئاھى دىلدىكى.

69

قۇرغاقچىلىق يىلىنىڭ قېيىن مەزگىلىدە ھالىدىن كەتكەن يوقسۇل

دىن: "قانداقراق تۇردۇڭ؟" دەپ ئەھۋال سورىما. پەقەت ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولالىساڭ ۋە ئالدىغا ئاز-تولا پۇل قويالساڭ، ئاندىن سورا.

بىر ئېشەكنى يۈك بىلەن پاتقاقتا كورسەڭ يولدا سەن،
يېنىغا بارماي يىراقتىلا ئېچىن شەپقەت بىلەن.
گەر يېقىن بارساڭ قېشىغا ھالىنى بىلمەك ئۇچۇن،
قۇيرۇغىدىن دەس كوتەر ئەرلەرگە خاس ھىممەت بىلەن.

70

ئىككى نەرسە ئەقىلغە توغرا كەلمەيدۇ: بىرى ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان رىزقىدىن ئارتۇق يىمىش، يەنە بىرى (خۇدا تەرەپتىن) بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بالدۇر ئولۇش.

تەقدىر-قىسمەت ئۇزگەرمەس مىڭ پىغان ھەم ئاھ بىلەن،
مەيلى چېقسۇن ئېغىزدىن قاغىش ياكى شىكايەت.
شامال غەزىنەسىنىڭ مۇئەككىلى — پەرىشتە
تۇل خوتۇننىڭ چىرىغى ئوچسە، قىلماس رىئايەت.

71

ئەي تىرىكچىلىك غېمىدە يۇرگەن كىشى (جايىڭدا) ئولتۇر، ئوز نېسىۋەڭنى يەيسەن. ئەي ئەجەلنىڭ نىشانى بولغان كىشى، نەگە

بارساڭ بار، ئەمما جەننىڭنى قوتقۇزالمايسەن.

خاھ تىرىشقىن، خاھ تىرىشما رىزق ئۇچۇن،
ئۇلۇغ ئىگەم ئوزى بەرگەي رىزقىڭنى.
چۇشسەڭ يولۇاس ياكى شىرنىڭ ئاغزىغا،
ئەجەل يەتمەي، يىمەس ئۇلار جىسمىڭنى.

72

قويۇلمىغان نەرسىگە قول يەتمەيدۇ، قويۇلغان ئىكەن نەدىلا بولسا يېتىدۇ.

ئاڭلاپمىدىڭ، ئىسكەندەر يەڭگەن ئىدى زۇلۇماتنى،①
بىكار كەتتى ئەمگىگى، ئىچتى خىزىر ئابھاياتىنى.

73

نېسىۋىسىز بىلىمچى دەجىلە دەرياسىدىمۇ بىلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بىلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئولمەيدۇ.

تاما بىلەن كېزىدۇ مىسكىن پۇتۇن زېمىننى،
ئۇ رىزقنى قوغلايدۇ، ئەجەل قوغلار مىسكىننى.

---

① زۇلۇمات ــ قاراڭغۇچىلىق، رىۋايەت بويىچە، ئابىھايات بىر قاراڭغۇ-چىلىق ئىچىدە بولۇپ، ئۇنى پەقەت خىزىر پەيغەمبەر ئىچكەن ئىكەن.

74

پاسق باي ــ ئالتۇن يالتىلغان كېسەك؛ تەقـۋادار كەمبەغەل ــ توپىغا بۇلانغان مەھبۇپ. بۇ ــ مۇسانىڭ قۇراق پەرىجىسىگە ئوخشايدۇ، پاسق باي فىرئەۋننىڭ سوكە ـ مۇنچاق ئېسىلغان ساقلى.

75

ياخشىلارنىڭ بېشىغا كەلـگەن قىينىچـىلىق بەخت تەرەپكە يۈز-لەنگەندۇر، يامانلارنىڭ دولىتى بېشىنى توۋەنگە قاراتقاندۇر.

مەرتىۋە، دولەت كىشىگە يار تۇرۇپ،
سورىمسا مىسكىن ـ پەقىرلار ھالىنى.
ئېيت ئۇنىڭغا، ئاخىرەتـتە تاپمىغاي،
بەختۇ ـ دولەت، مەرتىۋە، مۇلىك ـ مالىنى.

76

ھەسەتچى ئادەم خۇدانىڭ نېئمەتلىرىـدىن قىزغـىنىدۇ ۋە بىگۇنا بەندىلەرنى دۇشمەن كۆرىدۇ.

كوردۇم مەن بىئەقىل بىر ھەسەتچىنى،
ئۆزىدىن ئۈستۈننى غاجايتتى راسا.
مەن دىدىم: "ئەي خوجا بەختسىز بولساڭ،
بەختلىك كىشىدە، ئېيت، نىمە گۇناھ؟"

* * *

ھەسەتچىگە ھەرگىز تىلمە بالا،
چۈنكى بۇ شۇم تەلەي بالا ئىلكىدە.
ئۇنىڭغا ئاداۋەت ساقلاش نە ھاجەت؟
ھەسەت ئۇزى دۇشمەن ئۇنىڭ كەينىدە.

77

ئىرادىسىز ئوقۇغۇچى پۈلى يوق ئاشقىقا ئوخشايدۇ، بىلىمسىز ساياھەتچى قاناتسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، ئەمگىكى يوق ئالىم مۇئىسىز دەرەخقە ئوخشايدۇ، ئىلىمسىز زاھىت ئىشىگى يوق ئويگە ئوخشايدۇ.

78

قۇرئاننىڭ چۈشۈرۈلۈشى ياخشى ئەخلاقنى بارلىققا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر، يەرنىقلىق تۇرغان سۇرىلەر قۇرۇقلا قىرائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس.

79

ساۋاتسىز سوپى پىيادە قالغان يولۇچىدۇر، ھورۇن ئالىم ئۇخلاپ ماڭغان ئاتلىقتۇر.

* * *

توۋا قىلىشقا قول كوتەرگەن گۇناكار ئادەم غادىيۋالغان سۇپىدىن ياخشىراق.

خۇلقى گۈزەل بىر ھەربى قوماندان،
بىرەھىم زالىم ئالىمدىن ئوبدان.

80

بىر ئادەمدىن: "ئەمەلسىز ئالىم نىمىگە ئوخشايدۇ؟" دەپ سوراشقان ئىكەن. ئۇ: "ھەسەلسىز ھەرىگە" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

رەھىمسىز زىياندىش ھەرىگە ئىبىتقىن،
"ھەسەل بەرمىسەڭمۇ نەشتەر سانچما!"

81

نامەرت ئادەم خوتۇن كىشىدۇر، تاماگەر سوپى قاراقچىدۇر.

ئەي كىشى ئۇلۇغۋار كورۇنمەك ئۈچۈن
ئاق تون كىيدىك، لېكىن دەپتىرىك قارا.
دۇنيادىن قولۇڭنى تارتمىغىك لازىم!
يەك ئۈزۈن يا قىسقا بولسا نە پايدا؟

82

ئىككى كىشىنىك يۈرىگى ھەسرەتتىن خالى بولمايدۇ ۋە ئايىغى پۇشايمان پاتقىغدىن چىقالمايدۇ: بىرى كەمىسى ۋەيران بولغان

سودىگەر، يەنە بىرى قەلەندەرلەر بىلەن ئۇلپەتىلەشكەن مىراسخور ئادەم.

بارچە دەرۋىش ئالدىدا قانىغىنى توكمەكلىك راۋا،
قىلمىساق ئېھسان ئۇلارغا قولدا مال-مۇلكۇڭ تۇرۇپ.
ياكى يۇرمە دوست بولۇپ ھەرگىزمۇ "كوك كوينەك" بىلەن،
ياكى ئوي-مۇلكۇڭگە چەك كوك رەڭ كىرىسىت قاملاشتۇرۇپ.
ياكى بولما دوستۇ-ئاشنا پىل باقارغا ھېچقاچان،
يا بىنا قىل چوڭ ساراي پىل پاتقۇدەك تام تۇرغۇزۇپ.

83

سۇلتان بەرگەن توى ئەزىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇزەڭگىنىڭ كونا چاپىنى ئۇنىڭدىن قىممەتلىك. كاتتا كىشىلەرنىڭ راستىلىغان داستىخىنى لەززەتلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇزەڭگىنىڭ بويۇن خالتىسىدىكى پارچە-پۇرات نان ئۇنىڭدىن تەملىك.

ئۇز قولى بىلەن تاپقان سىركە، پىياز
يۇز بېشى بەرگەن نان، قوزىدىن ساز.

84

ئىككى ئىشنى قىلىش ئاقلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرىنگە زىت: بىرى تەخمىن بىلەن دورا ئىچىش، يەنە بىرى مېڭىپ باقمىغان يولدا كارۋانسىز يۇرۇش.

85

ئىمام مۇرشىد مۇھەممەت غەززالى (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) دىن كىشىلەر سوراشتى: "سەن ئىلىم-پەننىڭ بۇنداق ئىگىز چوققىسىغا قانداق يېتىشتىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلىمگەنلىرىمنى سوراشتىن نومۇس قىلمىدىم!"

ساقىيىشنىڭ ئۈمىدى شۇ چاغ بولۇر ئورۇنلۇق:
تومۇرۇڭنى كورسەتسەڭ تەجرىبىلىك دوختۇرغا.
بىلمىگەننى سورىغىن، چۈنكى خورلۇق تارتىسىڭمۇ
بۇ ئىش باشلار شەرەپلىك، پارلاق ئىگىز چوققىغا.

86

ھەر ھالدا ئۆزەڭگە مەلۇم دەرىجىدە بىلىنۈاتقان نەرسىنى كىشىلەردىن سوراشقا ئالدىرىما، چۈنكى بۇ ئىش ھورمىتىگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

داۋۇتنىڭ قولىدا كوردىكى لۇقمان،
تومۇر موجىزىدىن نەق موم بولاتتى.
"ياسايسەن نەمە" دەپ شۇڭا سورىمىدى،
سوئالسىز ھەم بۇ ئىش مەلۇم بولاتتى.

87

ئوزئارا مۇناسىۋەتنىڭ زورۇر قائىدىلىرىدىن بىرى مۇنداق: ياكى ئورەڭگە ئوي سېلىۋال، ياكى ئوي ئىگىسى بىلەن چىقىشىپ ئوت.

سوھبەتچىڭ كوڭلىگە ماسلا سوزۇڭنى،
ئەگەر بولسۇن دىسەڭ ئاڭلاشقا مەيلى.
ئەگەر مەجنۇن بىلەن ئولتۇرسا ئاقىل،
سوزىدە باشتىن-ئاخىر بولسۇن لەيلى.

88

كىمكى يامان ئادەملەر بىلەن ئۇلپەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ مىجەز-خۇلقىنى يۇقتۇرۇۋالمىسمۇ، "يامان بىلەن بىر يولدا ماڭغان ئادەم" دىگەن بەتنامغا قالىدۇ. ئەگەر ئۇ ئادەم نامازنى ئوتەيمەن دەپ قاۋاق تەرەپكە ماڭسا، كىشىلەر ئۇنى ھاراق ئىچكىلى بارىدۇ، دەپ گۇمان قىلىدۇ.

كىشى نادان بىلەن گەر بىللە بولدى.
"نادان" دىگەن ئاتاققا شەرتى تولدى.
دىدىم داناغا مەن: "قىل بىر نەسىھەت!"
دىدى: "نادان بىلەن سەن قۇرما سوھبەت!

زامان داناسی بولساڭ خەر① بولۇرسەن،
نادان بولساڭ تېخى بەتتەر بولۇرسەن!"

89

توگىنىڭ قانچىلىك يۇۋاش ئىكەنلىگى ھەممىگە مەلۇم، ئەگەر كىچىك بالا تىزگىنىدىن يېتىلمسە، يۇز چاقىرىم يەرگە كېتىۋېرىدۇ، ھەرگىز بالىنىڭ سىزىغىدىن چىقمايدۇ. ئەمما ھالاكەتكە سەۋەپچى بولۇش ئېھتىمالى بولغان خەتەرلىك بىر ساي ئۈچراپ، بالا نادانلىق قىلىپ ئۇ يەرگە مېڭىۋەرمەكچى بولسا، ئۇ چاغدا توگە بالىنىڭ قولىدىن تىزگىننى ئۈزۈۋېپ، ئىككىنچى بوي سۇنماي قويىدۇ، چۈنكى قاتتىق قول بولۇش پەيتىدە يۇمشاقلىق قىلىش ئورۇنسىزدۇر. شۇ سەۋەپتىن كىشىلەر ئېيتقانكى، دۇشمەننى يۇمشاق مۇئامىلە بىلەن دوستقا ئايلاندۇرالمايسەن، بەلكى ئۇنىڭ خورىگىنى ئوستۇرۇپ قويىسەن.

كىشى بولسا مۇلايىم، ئايىغدا تۇپراق بول،
ئەگەر ئۇشۇقچىلىق قىلسا، كوزلىرىگە چاچ تۇپراق.
كىشى ئەگەر قوپال بولسا، قىلما ھەرگىز يۇمشاق سوز،
تومۇردىن ھەرگىز دات كەتمەس، ئىكەك بولسا بەك يۇمشاق.

90

كىمكى بىلىم دەرىجەمنى كىشىلەر بىلسۇن، دەپ باشقىلارنىڭ

① خەر ــ ئېشەك.

سوزنگه ئاربلىشۇالسا. ئەملىيەتتە ئوزىنىڭ ئەڭ بىلىمسىز ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ.

ئەقىللىق كىشى بەرمەيدۇ جاۋاپ،
ئۇنىڭدىن كىشى سوئال سورىماستا.
ئېيتقان سوزلىرى بولسىمۇ بەرھەق،
قۇرۇق سوز بولۇپ ئوتمەس ھىچ جايدا.

91

كوينىگسمىنىڭ ئىچىدە بىر جاراھىتىم بار ئىدى، ئۇستازىم (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) ھەر كۈنى "قانداقراق؟" دەپ سوراپ قويااتتى، ئەمما "قەيەردە ئۇ؟" دەپ سورىمايتتى. ئۇستازىمنىڭ ئېھتىياتكارلىق بىلەن سوزلىگىنىدىن شۇنى بىلدىمكى، ھەممە ئەزانى تىلغا ئېلىۋېرىش توغرا ئەمەس ئىكەن. ئاقىللار ئېيتقانكى، "كىمنىكى سوزنى چاغلاپ سوزلىمىسە، ئاچچىق جاۋاپ ئاڭلايدۇ."

بىر سوزكى، تېخى راستلىغىغا يوقتۇر ئىشەنچىڭ،
ئاغزىڭنى يۇمۇپ، ئاچما پەقەت، سوزگە تۇتۇلساڭ.
راست سوزنى قىلىپ چۈشسەڭ ئەگەر بىردىن كىشەنگە،
يالغاننى توقۇ، ئەۋزىلى شۇ، ئۇندىن قۇتۇلساڭ.

92

يالغان سوزلەش ئىز قالدۇرىدىغان زەربىگە ئوخشايدۇ: يارا

ساقايغان تەقدىردىمۇ بەلگىسى قالىدۇ. يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاكىلىرى يالغانچىلىق بىلەن نام چىقارغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ راست سوزلىرىگىمۇ ئىشەنچ قالمىغان ئىدى. (ئاتىسى ئۇلارغا) دىدى: "خەير، سىلەر نەپسىڭلارنىڭ كەينىگە كىرىپ بۇ ئىشنى ئويلاپ چىقارىدىكلار، ئەمدى مېنىڭ ئىشىم سەۋرى جەمىلدۇر..."①

بىراۋ قىلسا ئادەت راستلىقنى مۇدام،
كېرەك يوق، بىرەر سوزنى قىلسا خاتا.
ئەگەر نام چىقارسا يالغانچى دىگەن،
كېيىن قىلسا راست سوز، ئىشەنچ يوق ئاڭا.

93

تاشقى قىياپەت جەھەتتە مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ئادەمدۇر، مەۋجۇداتنىڭ ئەڭ خار-توۋىنى ئىتتۇر. ئەمما دانىشمەنلەرنىڭ بىردەك پىكرى بويىچە، ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ئىت ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئادەمدىن مىڭ ياخشى.

ئۇنۇتماس ئىت پەقەت بىر پارچە نانىنى،
ئاڭا ئاتقان بىلەنمو يۇز قېتىم تاش.
بىراق باقسىڭ رەزىلنى بىر ئومۇرچە،
بىرئاز رەنجىش بىلەن باشلايدۇ مۇشتلاش.

---

① قۇرئان، 12 - سۈرە، 18 - ئايەت.

94

ئۆز نەپسىنلا ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قابىلىيەتلىك كىشى بولالمايدۇ، قابىلىيەتسىز ئادەم باشلىق بولۇشقا يارىمايدۇ.

رەھىم قىلما تويماس ھوكۇزگە پەقەت،
يىسە قانچە كوپ، شۇنچە يالقاۋ پەقەت.
كېرەك بولسا سەمرىش ھوكۇزدەك ساڭا،
ئېشەك بول، كوتەر يەتسە ئەلدىن جاپا.

95

ئىنجىلدە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەي ئادەم پەرزەندى! ئەگەر ساڭا بايلىق بەرسەم، مال بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەن بىلەن كارىڭ بولمايدىكەن، ئەگەر سېنى كەمبەغەل قىلىپ قويسام، غەم-غۇسسىدە ئولتۇرسەن. شۇنداق ئىكەن، مېنى ئەسلەشنىڭ ھالاۋىتىنى قەيەردىن تاپسەن ۋە ماڭا ئىبادەت قىلىشقا قاچانمۇ ئالدىرايسەن؟"

راھەتتە ئوتسەڭ، مەغرۇر ۋە غاپىل،
بىچارە بولساڭ كۆڭلۈڭ جاراھەت.
ھالىڭ شۇ بولسا، ئۇنتۇپ ئۆزەڭنى،
قاچان قىلارسەن ھەققە ئىبادەت؟

96

خۇدانىڭ تەۋرەنمەس ئىرادىسى بىراۋنى شاھلىق تەختىدىن چۈشۈرسە. يەنە بىرىنى بەلگىنىڭ قارىندا سالامەت ساقلايدۇ.

بەختلىكتۇر كىمكى قىلسا ئۆزىگە زىكرىكىنى يار،
بولسا بەلگى قارىندا يۇنۇسقا ئوخشاش ئولتۇرار.①

97

ئەگەر خۇدا قەھرى-غەزەپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغارسا، پەيغەمبەر بولسۇن، ئەۋلىيا بولسۇن، ھەممىسى بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالىدۇ. ئەگەر مېھرىۋانلىق قېشىنى مىدىرلىتىپ قويسا، يامانلارمۇ ياخشىلار بىلەن بىر دەرىجىدە بولىدۇ.

قەھرىنى ياغدۇرسا ھەق قىيامەتتە،
بىكاردۇر ھەرنىچۈك پەيغەمبەر ئۈزرى.
مەرھەمەت يۇزىدىن پەردىنى ئالسا،
شەقىگە② ھەم تېگەر كېچىرىم نۇرى.

---

① رىۋايەت بويىچە، يۇنۇس پەيغەمبەر كىتىنىڭ قارىنىغا چۈشۈپ قېلىپ 40 كۈندىن كېيىن سالامەت چىققان.

② شەقى — تەلىيى ئۇكىدىن كەلمىگەن شۇم ئادەم.

98

كىمنكى دۇنيانىڭ تەربىيىسى بىلەن توغرا يولدا ماڭمىسا، ئاخىرەتتە ئازاپقا قالىدۇ. "تەھقىق بىز ئۇلارغا ئەڭ چوڭ ئازاپ (جەھەننەم ئازاۋى) دىن بۇرۇن دۇنيادىكى بەزىبىر يېنىكرەك ئازاپلارنى تېتىتىپ قويىمىز."①

كۇچلۇكلەر جازاسىدۇر ئاۋال پەند، كېيىن زەنجىر،
پەندىنى ئىشتىمىسەڭ، زەنجىردە ئۇزەڭنى كور.

99

بەختيار كىشىلەر ئۇز قىلمىشلىرى كەلگۈسى ئەۋلاتلارغا ئۇلگە بولۇشتىن بۇرۇنلا ئوتمۇشتىكى ئەجداتلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن ساۋاق ئالىدۇ. ئوغرىلارمۇ قولىنى قىسقارتىۋەتمىگىچە② قولىنى قىسقارتمايدۇ.

دان قېشىغا بارمىغاي قۇش زادىلا،
باشقا قۇش ياتسا توزاقتا بىر كورۇپ.
باشقىلار كورگەن بالادىن ئال ساۋاق،
بولما ئىبرەت باشقىغا قىلغىر يۇرۇپ.

---

① قۇرئان، 32 - سۇرە، 21 - ئايەت.

② شەرىئەتنىڭ ھوكمى بويىچە ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ قولى كېسىلىدۇ.

100

ئىراده قۇلىغى پاك يارىتىلغان كىشى نەسىھەتكە قانداقمۇ قۇلاق سالالىسۇن؟ بەخت ئارغامچىسى بىلەن يېتەكلەنگەن كىشى ئالغا ماڭماي نېمە قىلسۇن؟!

ھەقنىڭ دوستلىرىغا قارىغۇ تۇنمۇ
گويا كى يوپ-يورۇق بىر كۈندۈز كۈنى.
سائادەت ئەگ كۆچلۈك بىلەكتە ئەمەس،
ساخاۋەتلىك ئاللا بەرمىسە ئۇنى.

* * *

زارلىناي كىمگە سېنىڭدىن؟ يوق ئىگەم سەندىن بولەك،
يوق پەقەت سېنىڭ قولۇڭدىن ئۇزگە ئۇستۇن قول-بىلەك.
سەن يېتەكلىگەن كىشىنى ئازدۇرالماس ھېچكىشى،
قالدۇرۇپ قويساڭ بىراۋنى، يوق كىشى ماڭدۇرغىدەك.

101

يامان ئاقىۋەتكە قالدىغان پادىشادىن كېلىچىگى بەختلىك بولغان گاداي ياخشى.

خوشاللىق بەخش ئەتسە ئاقىۋەت بىر غەم
ياخشىدۇر شاتلىقتىن تارتساڭ سەن ئەلەم.

102

ئاسماندىن يەرگە نىئمەت ياغمىدۇ، يەردىن ئاسمانغا چاڭ-توزان ئورلەيدۇ. قاچا-ئىدىشنىڭ ئىچىدە نىمە بولسا تېشىغا شۇ نەرسە تېشىپ چىقىدۇ.

مېنىڭ خۇلقۇم ساڭا كورۈنسە ناچار،
گۈزەل خۇلقۇڭنى قولدىن بەرمە زىنهار.

103

خۇدايى تائالا (ئوز بەندىلىرىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى) كورۈپ تۇرسىمۇ ياپمىدۇ، لېكىن خوشنا ئادەم ھەچنىمنى كورمەستىنلا غەۋغا كوتىرىدۇ.

ۋاي، خۇدا كورسەتمىسۇن! غايىپنى بىلسە گەر كىشى،
بىر بىرىنىڭ دەستىدىن ئارام تاپالماس ھەر كىشى.

104

ئالتۇن دىگەن كاندىكى مەدەندىن قېزىپ ئېلىنىدۇ، بېخىلىنىڭ قولىدىن بولسا جېنىنى سۇغۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا ئېلىش مۇمكىن.

پەسكەشلەر يەپ-ئىچمەي، تۇتىدۇ مەھكەم،
ئېيتاركى: "يىگەندىن ئۇمىت ياخشىراق".
كورىسەن بىر كۈنى دۇشمنى خوشال،
چۈنكى زەر قېپىقالغان، ئۇ قۇچقان تۇپراق!

105

كىمكى قول ئاستىدىكىلەرگە كەڭ قوساق بولمىسا، ئۇزىدىن ئۇستۇنلەرنىڭ جەۋرىگە ئۇچرايدۇ.

بولالماس ھەر بىلەكتە كۈچ-قۇۋۋەت،
زەئىپلەر قولىنى يەنچىشكە قۇدرەت.
زەئىپلەر كۆڭلىگە بەرمىگىن ئازار،
ساڭا ھەم يەتكۈسى كۈچلۈكتىن دەشۋار.

106

ئەقىللىق كىشى جىدەل بولغان يەردىن قاچىدۇ، ئەمما قەيەردە تېچلىق بولسا شۇ يەرگە لەنگەر① تاشلايدۇ، چۈنكى ئاۋالقى جاي تېچلىق-ئامانلىقتىن يىراقتا، كېيىنكى جايدا ھوزۇر-ھالاۋەت ياندىلا.

① لەنگەر — كېمىنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يوغان زەنجىرلىك ئەسۋاپ.

107

قىمارۋازغا (ئۇتۇش ئۇچۇن) - ئۇچ ئالتىلىك، كېرەك، لېكىن ئۇچ بىرلىك كېلىپ قالىدۇ.

مەيداندىن مىڭ مەرتە ياخشىدۇر ئوتلاق،
ئات قولىدا بولماس تىزگىنى بىراق.

108

بىر دەرۋىش كېچىلىك ئىبادەتتە مۇناجات دەيتتى: "ئەي خۇدا، يامانلارغا رەھمەت قىل، ياخشىلارغا رەھمىتىڭنى قىلىپ بولغانسەن، چۇنكى ئۇلارنى ياخشى قىلىپ ياراتقانسەن."

109

كىيىمىگە گۈل-كەشتە تىكتۇرۇپ، بارمىغىغا ئۈزۈك سالغان ئەكە دەسلەپكى كىشى جەمشىت① ئىدى. كىشىلەر سوراشتى: "نىمىشقا ھەممە زىننەتنى سول قولۇڭغا بەردىڭ، ھالبۇكى، پەزىلەت ئوڭ تەرەپتە ئىدىغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئوڭ قولغا ئوڭ بولغانلىق زىننىتى يېتەرلىك!"

---

① جەمشىت — قەدىمقى ئىراننىڭ ئەپسانىۋى بىر پادىشاھى.

فەرىدۇن دىدىكى، چىن رەسسامىغا
نەقىش قىل چېدىرغا مۇنۇنى تولۇق:
"ياخشى بول يامانغا، ئەي ھۇشيار كىشى،
ياخشىلار ئۇزلىرى ئۇلۇغ ھەم قۇتلۇق!"

110

بىر دانىشمەندىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ئوك قول شۇنچىلىك ئارتۇقچىلىققا ئىگە تۇرۇقلۇق، نېمىشقا ئۇزۇكنى چەپ قولنىڭ بارمىغىغا سالىدۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلمەمسەن، پەزىلەت ئىگىلىرى ھەمىشە مەھرۇملۇقتا بولىدۇ."

رىزق بىلەن نېسىۋە ياراتقان ئاللا
بەخش ئېتەر پەزىلەت ياكى بەخت ساڭا.

111

بېشىنىڭ كېتىشىدىن قورقمىغان ۋە پۇل-مېلىدىن ئۈمىت ئۈزگەن كىشى پادىشالارغا نەسىھەت قىلمىسۇن.

موۋەھھىدكە① سەن زەرنى توكىتۇك نىمە،
بېشىغا قىلىچ-شەمشەر تۇتتۇك نىمە.

---

① موۋەھھىد — خۇدانىڭ بىرلىگىگە پۇتكۈچى.

كىشىدىن ئۇمىت ياكى قورقۇنچى يوق،
بۇ — تەۋھىد① ئاساسى، بۇنى بىل ئوچۇق.

112

شاھىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئەسلىدە زالىملارنى توساش ئۈچۈن، ساقچى-ئەمەلدارلارنىڭ بولۇشى ئوغرى-كاللا كېسەرلەرنى يوق قىلىش ئۈچۈن، قازى بولسا ئالدامچى مۇتەھەملەرنىڭ مەسلىھەتچىسى. ھەققە بوي سۇنغۇچى ئىككى دەۋاگەر ھەرگىز قازىنىڭ ئالدىغا بارمايدۇ.

كىشىلەر ھەققىنى بەرمەك بولسا كۆڭلۈڭدە زەرۇر،
ياخشىدۇر ۋاقتىدا بەرمەك، جەڭ-جىدەل دىلغا جاپا.
ئوزلۇكىدىن ياخشىلىقچە باج-خىراجنى بەرمىسە،
كۈچ بىلەن ئالغاي ئۇنى، قويغاي جەرىمانە يانا.

113

ھەممە كىشىنىڭ چىشى ئاچچىق-چۈچۈك نەرسىلەردىن قامىسا، قازىلارنىڭ چىشى تاتلىق نەرسىدىن قامايدۇ.

قازى بەش تال تەرخەمەكنى ئالسا گەر سەندىن پارا،
سەن ئۇچۇن مولاپ بېرەر ئون باغچىنى مۇلك ئورنىدا.

---

① تەۋھىد — خۇدانىڭ بىرلىگى ئەقىدىسى.

114

قەبرىپ قالغان پاھىشە خوتۇن ئوزىنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىگە تووا قىلماي نىمە قىلسۇن، ئىشتىن بوشتىلغان ساقچى ئەمەلدارى خەلقنى زۇلۇم قىلغانلىغىغا تووا قىلماي نىمە قىلىدۇ؟

نەپسىنى يەققان يىگىتنى ھەق يولىدا شىر دىگىن،
قەبرىلاردا يوق ھەۋەس، چىقالمىغاي خاس ئويىدىن.

115

بىر ھەكىمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: خۇدايى تائالا شۇنچىلىك ئاتىغى چىققان مۇئىلىك دەرەخلەرنى ياراتتى، ئەمما نىمىشقا ئۇلارنىڭ ھىچقايسىسىغا "ئازاد" دىگەن سۆزنى بېرىلمەيدۇ، پەقەت مۇئىسى بولمىغان سەرۋ دەرىخىگە بېرىلىدۇ؟ ئېيتىڭچۇ، بۇنىڭ ھىكمىتى نىمە؟ ھەكىم دىدى: ھەرقانداق دەرەخ بەلگىلىك شەرت-شارائىت ۋە مۇئەييەن ۋاقىتقا باغلىق، ئەنە شۇ شەرت بولغاندا كوكىرىپ ياشنايدۇ، شەرت-شارائىتى بولمىغاندا سولۇشقا باشلايدۇ. سەرۋ دەرىخىدە بۇلارنىڭ ھىچبىرى يوق، شۇڭا ئۇ ھەمىمە ۋاقىت ياشىرىپ تۇرىدۇ، "ئازاد"لارنىڭ سۆزىنى ئەنە شۇنداق.

كوڭۈل بەرمىگىن ھەرگىز ئوتكۈنچى بۇ دۇنياغا،
خەلىپە ئوتۇپ كەتسە، دەجلە بىلەن قالار باغداد.

ئەگەر كەلسە قولۇڭدىن، خورما ئوخشاش سېخى بول،
بولمىغاندا بۇ ئىمكان، سەرۋ كەبى بول ئازاد.

116

ئىككى كىشى ھەسرەت بىلەن ئولۇپ كېتىدۇ: بىرى بار تۇرۇپ يېپ-ئىچمىگەن، يەنە بىرى بىلمىگە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق ھېچ ئىش قىلمىغان.

خاتىمە

گۈلستان كىتاۋى تامام بولدى، ئاللا يارەمدە بولدى! ئىسمى ئۇلۇغ ياراتقۇچىنىڭ مەدىتى ئارقىسىدا، مۇئەللىپلەرنىڭ ئادىتى بويىچە، ئوتكەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئىستىئارە تەرىقىسىدە قوبۇل قىلىپ بىزەش بۇ توپلامدا قوللىنىلمىدى.

كونا جەندەكنى ياماپ كىيىش ياخشى،
خار بولۇر تون سوراپ كىيسە كىشى.

سەئدىنىڭ كوپىنچە سوزلىرى ھەزىل-چاقچاق ۋە كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچمىدىغان خاراكتىرغا ئىگە. شۇ سەۋەپتىن يىراقنى كورمەيدىغانلار ئاغزىغا كەلگەننى دەپ ۋالاقشىيدۇ، گويا (بۇ كىتابنى ئوقۇشقا) مىكىنى بىھۇدە سەرپ قىلىش ۋە بىكاردىن چىراغ ئىسىنى يۇتۇش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەسمىش! لېكىن بۇ كىتابنىم ساپدىل كىشىلەرگە قارىتىلغان، ئۇلارنىڭ روشەن پىكىرلىرى ئۈچۈن شۇ نەرسە مەخپى قالمىسۇنكى، شپالىق ۋەز-نەسىھەت مەرۋايىتلىرى نەپىس ئىبارە يىپىغا تىزىلدى، ئۇلارنىڭ زېرىكىشلىك تەبىئىتى قوبۇل قىلىش دولىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالماسلىغى ئۈچۈن، نەسىھەتنىڭ ئاچچىق دورىسى چاقچاقنىڭ ھەسلىگە ئارىلاشتۇرۇلدى.

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكۈزدۇق،
بۇ بىلەن بىر بولۇك چاغنى ئوتكۈزدۇق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت،
ئەلچىنىڭ بۇرچى خەۋەر بېرىشلا پەقەت.

* * *

مەرھەمەت سورىغىن خۇدادىن، ئەي نەزەر سالغان كىشى،
بۇ كىتاپ مۇئەللىپىگە، ھەم ئوزۇڭ ئۈنى كەچۈر.
بۇ كىتاپتىن تاپ ئوزۇڭگە قايسى بولسا پايدىلىق،
سۆكرە كاتىپنى دۇئادا ئەسكە ئال. (بۇ ھەم زورۇر).

萨　迪

蔷薇园

（红吾尔文）

热·加里译

霍加阿不都拉
铁依甫江　校订

民族出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米1/32　印张：10 3/4

1984年6月第1版

1984年6月北京第1次印刷

精装本印数：0001—5,500 册　定价：1.20元

平装本印数：0001—45,500册　定价：0.68元

书号：M10049(4)160

本书根据德黑兰1971年波英对照版本和莫斯科1959年波俄对照版本，并参考人民文学出版社1980年汉文版本译出。

بۇ كىتاپ 1971 ـ يىل تېھراندا نەشر قىلىنغان پارىسچە ـ ئىنگلىزچە نۇسخىسى بىلەن 1959 ـ يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارىسچە ـ رۇسچە نۇسخىسىغا ئاساسەن، 1980 ـ يىل 1 ـ ئايدا خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىدىن پايدىلىنىپ تەرجىمە قىلىندى.

شەيخ سەئدى
گۈلستان

تەرجىمە قىلغۇچى: رەھمىتۇللا جارى
مەسئۇل مۇھەررلىرى: خوجاتاۋدۇللا ئوسمان
تېيىپجان ئىلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن
نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1984 ـ يىل 6 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1984 ـ يىل 6 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
قاتتىق مۇقاۋىلىنىلك باھاسى: 1.20 يۈەن
ئاددى مۇقاۋىلىنىلك باھاسى: 0.68 يۈەن